

ESTUDIS
HISTÒRICS I
DOCUMENTS
DELS

ARXIUS
DE PROTOCOLS



XXX

COL·LEGI DE NOTARIS DE CATALUNYA

BARCELONA 2012

ESTUDIS
HISTÒRICS I
DOCUMENTS
DELS

ARXIUS
DE **P**ROTOCOLS

XXX



ESTUDIS
HISTÒRICS I
DOCUMENTS
DELS

ARXIUS
DE **P**ROTOCOLS

XXX



COL·LEGI DE NOTARIS DE CATALUNYA

BARCELONA 2012

Publicació patrocinada per la
Fundació Noguera



Director

Lluís Jou i Mirabent

Coordinador

Laureà Pagarolas i Sabaté

Consell

Jordi Figa i López-Palop, Josep M. Font i Rius,
Joan J. López Burniol, Àngel Martínez Sarrión,
Josep M. Sans i Travé i Francesc Torrent i Cufí

Editor

Il·lustre Col·legi de Notaris de Catalunya
c/ Notariat, 4 – 08001 Barcelona



Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, SL
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida - bobala@bobala.cat
ISSN: 0211-5425
Dipòsit Legal: B-44.447-1995

SUMARI

- 7** El comerç de drap a Besalú: l'exemple dels Roure (1325-1340)
Joel Colomer i Casamitjana (Santa Coloma de Farners)
- 31** Los notarios valencianos en época de Pedro IV y Juan I (1351-1396).
Aproximación a su prosopografía
Vicente Pons Alós (Universitat de València)
- 87** Jaume Roig, autor de l'*Espill* (segle xv): dels protocols notariais
a la literatura
Antònia Carré (Universitat Oberta de Catalunya)
- 107** Els mirallers i esparters de Barcelona durant el segle xv
M.^a Carmen Riu de Martín (CEHI-Universitat de Barcelona)
- 143** La provisión de escribanías en el antiguo reino de Sevilla
(1572-1574)
María Luisa Domínguez Guerrero (Universidad de Sevilla)
- 177** Els aranzels notariais a Catalunya durant l'edat moderna:
evolució, conflictes i pràctica
M.^a Cristina Forns de Rivera (Barcelona)

269 L'època daurada dels prestadors de crèdit hipotecari informal.
El cas d'Igualada durant la segona meitat del segle XIX

Pere Pascual i Domènech (Centre d'Estudis Antoni de Capmany de
la Universitat de Barcelona)

317 Ressenyes i notes bibliogràfiques

Vicenç Ruiz Gómez

333 Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Memòria 2011

349 «EHDAP». Normes per a la presentació d'originals



EL COMERÇ DE DRAP A BESALÚ: L'EXEMPLE DELS ROURE (1325-1340)

JOEL COLOMER I CASAMITJANA
SANTA COLOMA DE FARNERS

RESUM

El dinamisme comercial que visqueren les viles mercat de la Catalunya Vella a la baixa edat mitjana es veié reflectit en part en el desenvolupament econòmic de diferents professionals com els drapers. Els Roure, habitants de la vila garrotxina de Besalú, en són un clar exemple. Es dedicaren majoritàriament a la venda a crèdit de draps en un circuit de caràcter regional i tenint la pagesia com a principal client. L'estudi es basa en l'examen exhaustiu del seu llibre particular, conservat a la notaria de Besalú, en el qual s'enregistrava la seva activitat comercial.

PARAULES CLAU

Draper, crèdit, pagesia, Besalú.

ABSTRACT

The commercial dynamism of Catalan market towns in the late Middle Ages was reflected in part by the different economic development of professionals such as drapers. Roure family, inhabitants of the town of Besalú, are a clear example of this. They sold clothes on credit in a local scope keeping the peasantry as their main client. The study is based on a thorough examination of their particular business book, kept in Besalú notary's office.

KEYWORDS

Draper, credit, peasantry, Besalú.



Els últims estudis historiogràfics que s'han encarregat de seguir l'evolució dels afers, bàsicament econòmics, de la primera meitat del segle XIV ressalten el paper primordial que jugaren els mercats de l'occident europeu. La seva principal contribució ha estat fonamentalment deixar enrere antics tòpics conceptuals, els quals obviaven la circulació comercial de productes manufacturats a les zones rurals.¹ Per tant, s'integren com a consumidors destacats els sectors socials relacionats amb l'explotació agrària dins la xarxa originada pel comerç a escala regional.

L'estudi d'aquestes qüestions en terres catalanes no ha obtingut l'atenció necessària, tot i l'abundància manifesta en fonts documentals.² Els arxius gironins conserven un dels millors conjunts en documentació de caràcter notarial en l'àmbit europeu, suport documental bàsic per a l'estudi dels temes esmentats. Així, doncs, aquest article en vol ser una mostra amb l'estudi del llibre notarial de particular d'un draper de Besalú dels anys 1325-1340.

El llibre notarial de particular del draper Joan de Roure

La documentació utilitzada per a l'elaboració d'aquest article ha estat el llibre notarial de particular de Joan de Roure, draper de Besalú.³ L'anàlisi d'aquest tipus de font documental no ha estat freqüent entre els medievalistes, malgrat la seva presència en els fons de diverses notaries de la regió gironina.⁴

1. Els estudis del professor Britnell en són una clara mostra, ja que aborden directament la problemàtica del comerç en l'àmbit regional a diverses àrees d'Anglaterra. Richard H. BRITNELL, *The commercialisation of English society: 1000-1500*, Manchester: Manchester University Press, 1996, i també *A commercialising economy: England 1086 to c. 1300*, Manchester: Manchester University Press, 1995. Altres autors destacats: Stephan EPSTEIN, *Freedom and growth, markets and states in Europe, 1300-1750*, London: Routledge, 2000; Maryanne KOWALESKI, *Local markets and regional trade in medieval Exeter*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995; Christopher DYER, *Niveles de vida en la baja edad media*, Barcelona: Crítica, 1991.

2. Per a Catalunya, cal destacar l'estudi de Víctor FARÍAS, *El mas i la vila a la Catalunya medieval. Els fonaments d'una societat senyorialitzada (segles XI-XIV)*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2009.

3. Arxiu Comarcal d'Olot (ACGAX), Notarials, Besalú, reg. 54, Llibre notarial de particular de Joan de Roure, 1325-1340.

4. Els pocs estudis sobre llibres notarials de particulars són: Christian GUILLERÉ, «Le registre particulier d'un marchand de Montepulciano installé à Castelló d'Empúries, Taddeo

El format del registre notarial de particular de Joan de Roure és de mida foli i el nombre total és de 199 folis, escrits per les dues cares.⁵ L'enquadernació del volum és de pergamí reutilitzat i a l'encapçalament es llegeix: *In Dei nomine, amen. Omnes note subscripte dicunt Iohanno de Robore de Bisulduno*. Les dates extremes del registre notarial de particular del draper de Besalú són del 3 d'octubre de 1325 fins al 7 de gener de 1340. L'escriptura es deu a unes quatre mans diferents que es poden relacionar amb les dels registres coetanis dels escrivans de Besalú, Bernat Safont, Bernat Burgès, Pere de Mallorques i Ramon de Socarrats.

El llibre notarial particular és un registre que conté només i de manera exclusiva els assentaments requerits al notari per una sola persona o família que per la seva ocupació professional o pel seu estatus social generava una gran demanda d'escriptures notariales. En aquest cas es tracta del draper Joan de Roure de Besalú i els seus gendres,⁶ del qual es recullen al seu llibre notarial de particular un total de 1.499 notes documentals. Per un període de quinze anys (1325-1340) això significa una mitjana de gairebé cent assentaments anuals que justifiquen mantenir un registre d'aquestes característiques.

Brunacini (1336-1349)», *Annales du Midi: revue de la France méridionale* (Toulouse), 236 (2001), p. 509-549; Joel COLOMER, «El comerç de drap a la vegueria de Besalú (1325-1340)», *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca* (Olot), 17 (2006), p. 23-40; Josep M. MASNOU, Jordi TORNER, «Els manuals notarial de famílies i particulars manresans dels segles XIII al XVI: un cas singular en els arxius de protocols catalans», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* (Barcelona), 26 (2008), p. 99-145; Josep M. MASNOU, «Els manuals notarial de la família Ferrer, mercaders manresans (segles XIV-XV)», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* (Barcelona), 27 (2009), p. 53-71; Lluís TO, «La comercialització de productes tèxtils a l'entorn de 1300: els drapers de la vila d'Amer», a *Ciutats, viles, sagreres. Els nuclis urbans a la Baixa Edat Mitjana (s. XIII-XV). Actes del II seminari d'Estudis Medievals d'Hostalric (18-19 de novembre de 2010)*, Hostalric: Ajuntament d'Hostalric, 2011, p. 36-56.

5. Manquen alguns folis. El 81 pot correspondre a un error de la foliació, ja que la seqüència cronològica continua sense problemes. Però es fa especialment evident la manca del foli 93, on corresponen les notes documentals situades entre el 8 de setembre de 1330 i el 15 de novembre del mateix any. També es troben a faltar els folis 167, 168 i 169, corresponents a diferents mesos de l'any 1339, i, finalment, alguns folis de la part final del registre; els números 181, 183 i del 188 al 195.

6. Joan de Roure va associar els seus dos gendres, Bernat de Font i Bernat de Rec, als seus negocis. Per aquest motiu, en els assentaments que apareixen a partir de l'any 1335 els tres individus s'intitulen com a *draperiis*.

A part del llibre notarial de particular, també s'han buidat sistemàticament els registres notariais comuns de Besalú del període 1320-1340, que sumen un total de 89 volums.⁷ Referents a Joan de Roure i els seus gendres només s'han localitzat catorze notes documentals de temàtiques diverses.⁸ Així, doncs, la immensa majoria de l'activitat notarial sol·licitada per Joan de Roure i la seva família quedà enregistrada al seu llibre notarial de particular durant el període 1325-1340.

El registre s'inicia sobtadament el mes d'octubre de l'any 1325 i no es pot excloure la possibilitat que hagués existit, anteriorment, algun altre llibre notarial de particular del mateix Joan de Roure que el precedís. El llibre fou usat quotidianament durant quinze anys, i l'entrada d'un nou any, segons el sistema de l'Encarnació, està assenyalada com era habitual en la pràctica notarial amb un títol destacat (*anno Domini Mo CCCo XXo Vo*). El registre va continuar essent utilitzat fins a esgotar els folis disponibles, com ho confirma el fet que el final del llibre no coincideixi amb el final d'un any.

El registre presenta una divisió interna en dues parts diferenciades. En la primera, que va del foli 1 fins al foli 171, s'hi anotaren principalment reconeixements de deutes i altres afers de caràcter econòmic relacionats amb la seva activitat comercial. La segona, que va del foli 171 al 198, fou redactada però a l'inrevés, girant el registre, com si el darrer foli del registre fos un primer foli, separant també clarament els anys. Les dues parts es van trobar al foli 171 recte, on veiem a la part superior les dues darreres notes de la primera part i a l'inrevés a la part inferior del foli la darrera nota de la segona part.



7. En aquests anys s'han analitzat els registres notariais generats per set escrivans de la notaria de Besalú que actuaren simultàniament: Pere Ferrer (1320), 1 registre; Bernat Safont (1321-1351), 31 registres; Bernat Burgès (1324-1348), 14 registres; Pere de Mallorca (1324-1344), 14 registres; Ramon de Socarrats (1331-1348), 16 registres; Arnau Masó (1341-1348), 1 registre, i Ramon Safont (1342-1346), 1 registre. A més, cal afegir els 11 volums que s'integren dins la secció dels notaris no identificats (1309-1337).

8. Concretament, són documents inscrits entre els registres notariais de Bernat Burgès (1 enfranquiment personal i 1 comanda societat); de Bernat Safont (3 absolucions de deutes, 1 compra de bestiar, 1 debitor per compra de draps i 1 assentament que esmenta la casa de Joan de Roure); Pere de Mallorca (1 comanda de diners, 2 debitoris per préstecs de diners, 1 arrendament de drets sobre debitoris i un document que assenjala la seva actuació en el món de la política com a jurat), i finalment en un registre d'un notari no identificat (1 absolució de deute).

En la segona part s'hi redactaren notes relacionades amb la vida privada i el patrimoni del draper. Hi trobem per exemple 6 compres de béns immobles, 2 compres de drets senyorials, 3 deutors per préstecs de diners, 8 comandes de blat, 7 de diners, 2 de bestiar i també 6 documents relacionats amb el casament de les filles (dots, contractes matrimonials...) i 1 testament de la seva filla Agnès. Aquesta segona part resulta d'una gran ajuda per tal de reconstruir part de la història del personatge, malgrat l'absència de notícies anteriors a 1325 o posteriors a 1340.

Joan de Roure, un comerciant de draps

Els orígens socials de Joan de Roure es troben en el petit veïnat de Torrentmal, de la parròquia garrotxina de Maià, a uns pocs quilòmetres a l'est de Besalú. El seu germà esdevingué l'hereu del mas Roure d'aquest veïnat, i la condició de cabaler obligà Joan de Roure a cercar noves formes de subsistència; per aquest motiu es degué desplaçar a Besalú, on desenvolupà els seus negocis de la draperia.⁹

En la documentació dels anys 1325-1340 Joan de Roure apareix unit matrimonialment amb Agnès, de la qual desconeixem la família originària. D'aquesta unió en sorgiren tres fills: Joan,¹⁰ Agnès¹¹ i Elisenda.¹² De les dues filles en sabem quelcom més. Joan de Roure casà Elisenda amb Bernat de Font, fill de Pere de Font, barber de Besalú, el 25 d'abril de 1325. Una

9. En un document del llibre notarial de particular, Joan de Roure i el seu nebot Pere de Roure, fill de Pere de Roure de Torrentmal, arrenden per 4 anys les collites d'un camp de Pere Tapioles de la parròquia de Montagut. És un exemple del lligam familiar de Joan de Roure amb el mas Roure de Torrentmal. ACGAX, Besalú, reg. 54, 24 febrer 1328, f. 51v-52r. Altres exemples que segueixen una evolució similar a la diòcesi de Girona són famílies de mercaders i drapers de la ciutat de Girona com els Trullars, originaris de la parròquia de Vilanna, o Bonanat de Llémena, provinent de la parròquia de Llorà. Christian GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, vol. II, p. 411-413.

10. En un debitori per venda a crèdit de draps, Guillem de Pesoles de la parròquia de Sant Martí de Cabissó reconeix que deu 90 sous a Joan de Roure i al seu fill Joan, que viu a Banyoles. ACGAX, Besalú, reg. 54, 23 agost 1330, f. 92v.

11. Un document important, dins el llibre notarial de particular del draper, és el testament de la seva filla Agnès. ACGAX, Besalú, reg. 54, 18 octubre 1338, f. 171v-170v.

12. Apareix com a filla de Joan de Roure en una època de dot, en què el seu marit, Bernat de Font de Besalú, reconeix que ha rebut, de mans del draper, els diners del dot en concepte de matrimoni. ACGAX, Besalú, reg. 54, 10 febrer 1330, f. 85v.

part del dot d'Elisenda eren 2.500 sous i un aixovar important en roba.¹³ Bernat de Font, a partir del 1335 s'incorporà a l'empresa familiar del seu sogre i apareix sovint com a draper al seu costat.

La segona filla, Agnès, s'uní el 30 d'abril del 1335 amb un membre de la prestigiosa família Rec de la vila de Banyoles, Bernat, fill de Tortosa de Rec.¹⁴ El dot aportat per Agnès era en aquest cas de 8.500 sous als quals s'afegien els 8.500 sous d'escreix de Bernat de Rec, i un aixovar de similars proporcions al de la seva germana.¹⁵ Des d'aquest moment Bernat de Rec apareix juntament amb el seu sogre i l'altre gendre, Bernat de Font, en diversos documents, en els quals són qualificats de drapers.

A part de la seva estreta vinculació professional amb el món de les vendes de draps, Joan de Roure destacà per ser un home de negocis actuant en d'altres àmbits econòmics. A partir del 1326, el draper adquirí diversos masos de diferents parròquies de la vegueria. Concretament foren dos masos a les parròquies de Tortellà, Sant Martí de Capellada i una casa forta a Vilaret.¹⁶ Altres propietats que el mercader de Besalú obtingué al llarg dels quinze anys van ser un bosc, al Pla de Politger de la parròquia de Montagut;¹⁷ cinc peces de terra a les parròquies de Vilamalla i Tortellà i al Pla de Boixols de Besalú;¹⁸ quatre feixes de terra a Sant Vicenç de Besalú, Vilaret i Albuçia;¹⁹ un hort pròxim al pont de la vila de Besalú, i finalment la meitat dels drets d'un molí sobre el riu Fluvià, a la parròquia de Vilaret.²⁰

13. «Pro uno vestitu, scilicet capa et coto et una pena alba cirogrillorum valente XXX solidos et duobus lectis pannorum, scilicet quatuor vanois, dubous paribus lintheaminum et una culcitra et uno mathalasio...», ACGAX, Besalú, reg. 54, 10 febrer 1330, f. 85v.

14. Algunes notícies de la seva participació al govern municipal de Banyoles al llarg del segle XIV a Lluís CONSTANTS, *Diplomatari de Banyoles*, Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals, 1985-1993, vol. II, doc. 416 i vol. III, doc. 479 i doc. 609.

15. «...Duos lectos pannorum, scilicet quatuor vanoas et duo matalasia et quatuor lintheamina et duo capcialia...», ACGAX, Besalú, reg. 54, 30 abril 1335, f. 179r.

16. El mas Martí del veïnat de Gratacós de Tortellà; ACGAX, Besalú, reg. 54, 17 octubre 1326, f. 21r, el mas Pujol Davall de Juïnyà de Sant Martí de Capellada; ACGAX, Besalú, reg. 54, 7 agost 1327, f. 41r-v, i la casa forta de Vilaret de la mateixa parròquia de Vilaret; ACGAX, Besalú, reg. 54, 30 abril 1335, f. 178v.

17. ACGAX, Besalú, reg. 54, 12 juliol 1333, f. 109v-110r.

18. ACGAX, Besalú, reg. 54, 14 abril 1334, f. 114v; ACGAX, Besalú, reg. 54, 13 setembre 1328, f. 64v-65r; ACGAX, Besalú, reg. 54, 14 setembre 1327, f. 180r.

19. ACGAX, Besalú, reg. 54, 12 febrer 1326, f. 182v; ACGAX, Besalú, reg. 54, 1 març 1339, f. 158r; ACGAX, Besalú, Bernat Safont, *Liber*, reg. 18, 28 desembre 1329, f. 171v.

20. ACGAX, Besalú, reg. 54, 29 agost 1327, f. 42v; ACGAX, Besalú, reg. 54, 1 març 1339, f. 157v.

De totes maneres, Joan de Roure no limità la inversió de capital en el sector immobiliari en la compra de masos i terres, sinó que també es tenen dades significatives sobre la seva intenció de posseir propietats de caràcter urbà a la mateixa vila de Besalú i a les sagreres pròximes. La documentació fa referència al domini de cinc cases a la vila de Besalú, en diferents barris de la vila,²¹ i de dues cases a la sagrera de Llorençà.²²

Una altra activitat econòmica en què el comerciant de Besalú participà fou el mercat del crèdit. Va aconseguir tenir tot un seguit de clients provinents tant del món rural com de l'urbà, que recorrien a la seva figura quan havien de manllevar determinades quantitats de diners. Sobretot mitjançant la utilització del mecanisme contractual de la comanda de diners, Joan de Roure es convertí en un prestador de diners que actuà en l'entorn rural de Besalú. El fet de ser un draper amb un ampli cabal de vendes i una consegüent disponibilitat de liquiditat monetària, el convertia en un referent en el seu sector. El llibre particular permet seguir una evolució de les comandes de diners que Joan de Roure segellà al llarg del període 1325-1340. Es comptabilitzen un total de 157 comandes, amb una mitjana en sous d'entre 20 i 40.

Joan de Roure complementà el potencial econòmic amb l'obtenció de poder polític i prestigi social. Per exemple, sabem que participà al consell municipal de Besalú ja al 1321 en qualitat de jurat.²³ A més, també apareix com a marmessor en alguns testaments de personatges de la vegueria.²⁴



21. Una casa al carrer del Canó que fou la seva residència habitual, ACGAX, Besalú, reg. 54, 14 març 1329, f. 75r-v. Una altra casa que lloga a Guillem de Planlliure de Besalú al 1328, ACGAX, Besalú, reg. 54, 19 gener 1328, f. 50r. Al 1335 un *hospicium* al portal de Rocafort, ACGAX, Besalú, reg. 54, 22 novembre 1335, f. 175v. Una casa que lloga a Berenguer de Cavaller de Besalú al 1334, ACGAX, Besalú, reg. 54, 17 juny 1334, f. 115v, i finalment, al mateix any, una casa situada al carrer en direcció a la sinagoga jueva de Besalú, ACGAX, Besalú, Ramon de Socarrats, *Liber*, reg. 43, 22 octubre 1334, f. 98r-v.

22. ACGAX, Besalú, reg. 54, 4 setembre 1327, f. 180v.

23. ACGAX, Besalú, reg. 4, Bernat Safont, 27 agost 1321, f. 36r.

24. Joan de Roure fou marmessor de Ramon de Queixàs, ACGAX, Besalú, reg. 54, 10 març 1335, f. 117v; Guillem Desferrer, ACGAX, Besalú, reg. 54, 11 març 1337, f. 138r; Ramon de Casademont, ACGAX, Besalú, reg. 54, 19 setembre 1327, f. 179v, tots de la vila de Besalú.

Els mecanismes de la venda de draps a crèdit

En la primera i més extensa part del registre, folis 1-171, hi trobem reconeixements de deutes de persones que havien comprat draps a Joan de Roure. En concret hi ha 1.130 vendes de drap a crèdit enregistrades, que són la principal raó de ser del registre (quadre 1). Joan de Roure utilitzà, com molts altres drapers i mercaders d'aquells anys, un mecanisme contractual basat en la venda a crèdit.²⁵ Després de fixar el preu de la venda s'establien uns terminis de pagament i unes garanties (fiadors, penyores...).

Els assentaments, redactats abreujadament, no ens informen sempre de les condicions del crèdit. En gairebé la meitat dels casos —un 47,9%— hi apareix una clàusula relativa al termini de pagament. Concretament són tres les modalitats més emprades per Joan de Roure a l'hora de fixar els períodes de liquidació dels comptes pendents. En la primera, s'estableix com a termini una festivitat com Nadal, Sant Joan o Sant Pere, les mateixes que es fixaven per fer efectius els pagaments dels censos feudals. Una altra fórmula fou l'ús dels dies i mesos per delimitar terminis de pagament: en 240 deutoris s'especifica un període acordat de 3 mesos per retornar el deute pendent. Finalment, en altres casos s'indicava que el termini de pagament s'acordaria en un futur pròxim entre les dues parts contractants amb la fórmula *ad voluntatem*. La impressió general que es deriva de les clàusules és que els terminis eren de curta durada, en la majoria dels casos inferiors a un any.

Com en altres crèdits, en les notes del llibre notarial de particular de Joan de Roure trobem clàusules que impliquen garanties, les quals s'oferien per a poder fer efectiu el cobrament del deute, bàsicament mitjançant fiadors i penyores. Pel que fa als fiadors, apareixen esmentats en un 24,04% dels reconeixements de deutes. Normalment eren familiars del deutor o persones amb alguna relació de veïnatge. D'altra banda, els deutors podien oferir com a penyores una gran quantitat de béns o drets: terres, collites, cases, drets sobre deutoris pendents i objectes com ara bótes de vi. En el registre es documenten tretze deutoris en els quals el comprador especifica algun tipus de garantia que respon al deute contret. Un dels més curiosos és

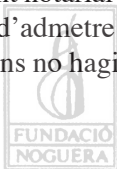
25. Altres llibres notarians de particulars de drapers de la vegueria de Besalú usaren aquest mateix mecanisme: ACGAX, Notarians, Besalú, Llibre notarial de particular de Ramon Porter, reg. 22, 1329-1368; i ACGAX, Notarians, Besalú, Llibre notarial de particular de Pere Tolosà, reg. 28bis, 1329-1338.

el que estableix Ferrer Salomó, jueu de Besalú. Pels 36 sous del deute oferí en garantia els seus drets sobre un debitori de 58 sous que li devien i en el que li corresponia d'una casa ubicada fora del call de la vila de Perpinyà.²⁶

Altres clàusules que apareixen en els debitoris per venda a crèdit són les que es relacionen amb els casos d'impagament. Tot i que falten estudis sobre aquesta qüestió, i per tant parlem amb cautela, s'ha pogut constatar que la clàusula relativa a la pena de terç constava en gran part dels documents notariais de caràcter comercial i/o financer. El deutor estava obligat a abonar la quantitat que devia, i si no ho feia havia de pagar la consegüent multa a les arques del rei, el qual posseïa el dret de la pena de terç mitjançant la intervenció dels seus oficials.²⁷

Un cop s'havia realitzat el pagament del deute, les dues parts cancel·laven l'assentament. El notari, quan rebia l'ordre del venedor de cancel·lar el document, utilitzava diferents fórmules per fer constar l'acabament de la vigència contractual de l'assentament. Les vendes de draps del llibre particular van ser cancel·lades amb ratlles en forma de creu i en alguns casos s'inclouïa al marge superior del document una inscripció posterior que remet a la cancel·lació. Algunes de les diferents fórmules emprades foren: *fuit cancellatum de mandato creditores, dampnato de voluntate partium pro soluto, fuit dampnato de voluntate dicti Iohanni pro infecto, fuit cancellatum dicti Iohannis de Robore*, entre d'altres.²⁸ En tots els casos deixaven sense efecte el document inscrit perquè precisament ja s'havia complert el tracte, o simplement se'n feia un de nou.

Evidentment, a l'assentament notarial no s'enregistraven vendes pagades al comptat i, per tant, hem d'admetre la possibilitat que una quantitat més o menys gran de transaccions no hagin deixat rastre per aquest motiu.



26. ACGAX, Besalú, reg. 54, 16 juliol 1338, f. 150r.

27. Guillem Auladell, sotsveguer de Besalú, a instàncies del rei i de Guerau d'Oluga, veguer de Girona i Besalú, condemna Pere de Jou i Ramon de Riera, de la parròquia de Miana, i Bernat de Cabanyó, de la parròquia del Torn, a pagar 50 sous al rei per pena de terç. Aquests personatges foren denunciats per diversos impagaments a diferents personatges de la vegueria, entre ells Joan de Roure. ACGAX, Besalú, Ramon de Socarrats, reg. 43, 28 desembre 1334, f. 111v-112r.

28. Maria Teresa FERRER MALLOL, «La redacció de l'instrument notarial a Catalunya. Cèdules, manuals, llibres i cartes», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* (Barcelona), IV (1974), p. 29-191, especialment p. 97-101. Maria Josepa ARNALL I JUAN, Josep Maria PONS I GURI, *L'escriptura a les terres gironines: segles IX-XVIII*, Girona: Diputació de Girona, 1993, vol. II, làm. 58.

Ara bé, l'existència hipotètica d'un cert nombre de vendes al comptat només pot implicar que els afers de Joan de Roure eren encara més importants del que ja sabem pel seu llibre, i que el nombre dels seus clients era encara superior als centenars dels quals tenim el nom. Aquesta hipotètica mancança no és obstacle perquè es puguin inferir algunes conclusions interessants de l'anàlisi de les vendes enregistrades als assentaments. En qual-sevol cas, la venda de drap a crèdit sembla que va ser un recurs habitual en l'adquisició de productes tèxtils en una societat que, d'altra banda, tenia el costum d'utilitzar de forma sistemàtica el crèdit en les seves múltiples variants.²⁹

El drap, un producte per al mercat

Al llarg de tot el registre, en la major part de les vendes de draps a crèdit no es concreta de quin tipus de tela o teixit es tracta i s'usa el terme genèric *panni* per designar el producte venut per Joan de Roure. Només en uns pocs casos l'anotació ens indica alguna cosa més, com el color del teixit: per exemple, en set vendes s'especifica que es tracta de drap de color vermell, en quatre casos de color verd, en un cas de color blau i en dos casos de color blanc. Finalment, en quatre vendes més s'especifica que el drap era ratllat (*listrat*).³⁰ També s'identifiquen uns tipus de draps que cor-

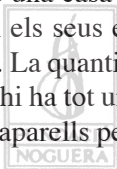
29. Mercè AVENTÍN, *La societat rural a Catalunya en temps feudals. Vallès Oriental, segles XIII-XVI*, Barcelona: Columna, 1996; Christian GUILLERÉ, «Le crèdit à Gérone au début du XIVe siècle (1321-1330)», a *Actas del II coloquio de Metodología Histórica Aplicada. La Documentación Notarial y la Historia*, Santiago de Compostela, 1984, vol. II, p. 364-367; Xavier SOLDEVILA, *Alimentació i abastament al Baix Empordà medieval. Segles XII-XIV*, La Bisbal d'Empordà: Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 2004, p. 46-47. Xavier SOLDEVILA, *Crèdit i endeutament al comtat d'Empúries (1330-1335)*, Castelló d'Empúries: Ajuntament de la Comtal Vila de Castelló d'Empúries, 2008, especialment p. 84-87 i 161-188; Joan VILARDELL I BAQUÉ, «Els draps de Banyoles. Notes històriques», *Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles* (Banyoles), 1992-1994, p. 99-112; Christine RENDU, «Un aperçu de l'économie cerdane à la fin du XIII^e siècle. Draps, bétail et cereales sur le marché de Puigcerdà en 1280-1281», *Ceretania* (Puigcerdà), 1 (1991), p. 85-106. Per al regne de València, Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval. De los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*, València: Universitat de València, 2002, p. 73-76.

30. Segons Alcover es tractava «d'una tela prima, generalment de cotó, l'ordit de la qual està disposat de manera que forma ratlles de diferent color. Tota tela que no sigui de llana, sobretot si és prima i fa ratlles o daus», ALCOVER-MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca: Moll, 1980, vol. VII, p. 27-28.

responen a una qualitat ben coneguda a l'època com són els draps cadins,³¹ citats en sis casos, i els draps burells,³² esmentats en quatre més.

La producció d'aquests draps es pot pensar, com a hipòtesi, que era merament local. En els primers decennis del segle XIV hi havia manufactures tèxtils a moltes viles de Catalunya.³³ Per bé que ens manquen estudis referents a això, hi ha indicis que suggereixen que a Besalú mateix es produïa drap i que Joan de Roure estava relacionat amb aquesta producció drapera. Un primer element que ens ho fa pensar són les vint comandes de bestiar contractades amb setze ramaders diferents de la vegueria i enregistrades al llibre notarial de particular. Segons aquestes comandes, Joan de Roure comprava animals que tot seguit deixava al mateix pagès perquè se'n fes càrrec durant un cert període de temps, generalment es preveia repartir-se a mitges els beneficis resultants (cries i llana) i això podia servir de retribució al ramader. També s'enregistren al llibre particular unes onze compres de bestiar. Tot i que les comandes i compres afecten tota mena d'animals —equins, bovins o porcins—, una part notable eren ovelles (116) i moltons (18). És probable que aquests contractes estiguin relacionats amb l'adquisició de llana per part de Joan de Roure. En qualsevol cas, la disponibilitat de llana en una zona propera al centre productor era un requisit indispensable per al desenvolupament d'una important manufactura drapera.³⁴

Un segon element que indueix a pensar que Joan de Roure estava implicat en la producció de drap de llana a Besalú mateix és un document en què apareix com a llogater d'una casa seva un home anomenat Berenguer Sa Cavalleria, que ofereix els seus estris en compensació del deute que tenia contret amb els Roure. La quantitat que deu són 48 sous i s'especifica que a l'interior de la casa hi ha tot un seguit de material per treballar els draps: unes tisores *forpices*, aparells per *baxar* els draps, una fusta apta



31. «Cadins estrets o draps banyolencs, teixit fi de menys producció i poc consum». Joan VILARDELLI BAQUÉ, «Els draps...», p. 103.

32. «El drap burell era un teixit fet de llana negra o molt fosca de color, de textura grollera de la qual s'usava només per fer hàbits i capots». Joan VILARDELLI BAQUÉ, «Els draps...», p. 104.

33. Antoni RIERA MELIS, «L'aparició de la draperia urbana als Pirineus orientals», a *Annals de la 1^a Universitat d'Estiu Andorrana*, Andorra, 1982, p. 152-177; Anthony PINTO, «Les sources notariales, miroir des cycles d'exportation du pastel Languedocien en Roussillon et dans le nord-est de la Catalogne (XIV- premier quart du XV)», *Annales du Midi: revue de la France méridionale* (Toulouse), 236 (2001), p. 423-455.

34. Dominique CARDON, *La draperie au Moyen Age: essor d'une grande industrie européenne*, Paris: CNRS ed., 1999.

per cotonar, un banc per col·locar draps, un instrument de fusta per premsar els teixits i una taula per *baxar* els draps.³⁵

De totes maneres, això no és incompatible amb la vinculació de Joan de Roure amb circuits comercials de més llarg abast, que eventualment li permetien aconseguir productes forans de major qualitat. Això és el que es pot deduir, per exemple, de l'època que li signa el mercader Guerau d'Argimont, de Besalú, que li havia venut quatre draps procedents de Tolosa pel preu de 30 lliures, és a dir, 600 sous: «4 pannos meos virgatos de Tolosa, scilicet duos lividos et unum viridum et un scarletat».³⁶ Altres mercaders de l'època com Taddeo Brunacini, de Castelló d'Empúries, o Pere Vilar, de la ciutat de Girona, també comerciaren amb draps d'una qualitat contrastada.³⁷ Pel mercader castellaní, en el seu llibre particular es comptabilitzen dues vendes de drap que sumen 800 sous en total.³⁸ Pel que fa al mercader de Girona, en el seu inventari es troben un total de 35 peces de draps de diferents qualitats (vermells, escapolons, de lli, blancs...), sense especificar-ne el valor monetari.³⁹

Les anotacions no ens indiquen gairebé mai quina era la quantitat de drap venut i això ens impedeix fer una anàlisi rigorosa dels preus. Només podem esmentar un parell de casos com la venda de quatre canes de drap burell pel preu de 67 sous i 6 diners l'octubre del 1327.⁴⁰ L'altre cas es troba en un petit fragment de pergamí, inclòs a l'interior del llibre particular (folis 78 i 79). Hi ha enregistrada una petita suma d'un lot de sis draps que devia ser objecte d'una transacció. La suma del lot són 156 sous i 3 diners, però per a arribar-hi, en el pergamí s'ha anotat, de forma desglossada, el preu de cada peça.⁴¹ Gràcies a aquesta suma sabem per tant que Joan de Roure venia draps de diferents preus: 15 sous i 21 sous la cana són els que apareixen en la llista esmentada.



35. ACGAX, Besalú, reg. 54, 17 juny 1334, f. 115v.

36. ACGAX, Besalú, reg. 54, 17 gener 1332, f. 100r.

37. Christian GUILLERÉ, «Le registre...», i Christian GUILLERÉ, «Un mercader de Girona vers 1330: Pere Vilar», a *Diner, Poder i Societat*, Girona: Ajuntament de Girona, 1984, p. 5-64.

38. Christian GUILLERÉ, «Le registre...», docs. 8-17.

39. Christian GUILLERÉ, «Un mercader...», p. 26-27.

40. ACGAX, Besalú, reg. 54, 8 octubre 1327, f. 44v. El preu per cana d'aquest drap seria doncs de 16 sous i 10 diners i mig. Per saber quin significat tenia la cana: Carles ALSINA *et al.*, *Diccionari de mesures catalanes*, Barcelona: Curial, 1996, p. 130.

41. «II canes miga a XV sous - XXXVII sous VI denaris, Ítem II canes mige a XV sous - XXXVII sous VI denaris, Ítem II canes miye a XXI sous - LII sous VI denaris, Ítem per V palms des cacayat a XIII sous - VIII sous IX, per cadins - XVIII sous, Ítem per miye cane de cadins vert - II sous.»

A part d'aquests dos exemples, en la majoria dels assentaments ens hem d'accontentar amb un valor global de la transacció, però no podem saber quins preus tenien els diferents tipus de draps o si hi va haver una oscil·lació de preus interanual durant els setze anys que cobreix el registre. Per altra banda, si fem una anàlisi del valor mitjà de cada transacció, excloent els deutoris superiors a 150 sous, podem assenyalar que la mitjana se situa sobre els 37 sous. Això ens pot indicar que ens trobem davant d'adquisicions de petites quantitats de drap. En el petit fragment de pergamí on hi ha la suma apareix la quantitat de dues canes i mitja equivalent a 37 sous i 6 diners; aquesta podria correspondre a una mesura estandarditzada que sovint fos el valor de les transaccions. Per tant, correspon al valor mitjà de les compres, 37 sous. A més, si pensem que dues canes corresponen a 3-5 metres de teixit, era la mesura necessària de teixit per elaborar una de les dues peces que conformaven un vestit (capa i túnica). Així, doncs, la mitjana obtinguda dóna per a una peça d'un vestit de baixa qualitat equivalent a uns 37 sous.⁴²

Aquesta característica, el feble valor mitjà de cada compra de drap, va mantenir-se durant tot el període 1325-1340 entre els 32 i els 46 sous. Això suggereix que Joan de Roure estava especialitzat en la venda al detall i que el seu producte no era de la millor qualitat: venia draps de llana de manufactures locals i no sedes o teixits d'importació.

El perfil sociològic dels clients del draper Joan de Roure

En tots els assentaments tenim una indicació clara de qui era la persona que havia adquirit draps a Joan de Roure: el nom, eventualment l'estatus o ofici i la parròquia o vila de procedència. Això permet destriar entre els seus clients els qui eren nobles, jueus, clergues, artesans/vilatans i pagesos, tot i el risc de simplificació i d'imprecisió que suposa qualsevol intent de classificació social en època medieval (quadre 1).

42. Carles ALSINA *et al.*, *Diccionari...* Valor de les diferents canes de Girona. Dades similars apareixen per les vendes dels drapers d'Amer i Peralada. Lluís TO, «La comercialització...», p. 45; Víctor FARIAS, *El mas i la vila...*, p. 390-391.

La noblesa

Una part dels qui consten com a deutors en el llibre de Joan de Roure eren nobles. En aquest grup s'inclouen els qui acompanyen el seu nom de l'epítet *miles* (cavaller), que s'ha localitzat en dinou individus, i que per altra banda en molts casos formen part de famílies nobles de la comarca com els Sales, Miana, Montpalau, Maià, Oix i d'altres. Es tracta de nobles residents en castells i cases fortes de les parròquies de la vegueria de Besalú.⁴³ D'altres eren de les famílies nobles de la mateixa vila de Besalú, com els Cornellà, Cavaller o Sant Romà.⁴⁴

En conjunt foren un grup reduït que només aparegueren com a deutors de Joan de Roure cinquanta-un cops, i el valor global de les seves compres és només de 3.583 sous, una xifra modesta en relació amb el volum total de les vendes enregistrades al llibre de Joan de Roure (quadre 1). Alguns d'aquests nobles, però, van realitzar alguna de les compres de més valor. Per exemple Ponç de Seixà, cavaller de Sales, devia 128 sous per la compra de draps, el 19 de setembre del 1326. Aquesta circumstància provoca que la mitjana global de sous que alguns membres de la noblesa de la vegueria de Besalú esmerçaren en la compra de draps sigui força elevada, 65,1 sous.

La poca representativitat dels nobles com a clients del draper pot explicar-se per la seva mínima presència demogràfica dins el conjunt de la comunitat a l'època medieval, però també pel fet que habitualment compraven un tipus de teixits d'una qualitat superior a la que podia oferir Joan de Roure. El noble utilitzava un tipus de peces de vestir diferent de la pagesia, tot i que podria comprar draps de més baixa qualitat per a vestir el personal que estava al seu servei, o destinar-los a d'altres usos.

Pel que fa a l'evolució cronològica de l'adquisició de draps per part de nobles no podem dir-ne gran cosa per raó del seu baix nombre de compres. Cal remarcar que en el darrer terç del període, concretament entre els anys 1334-1340, les seves aparicions són excepcionals, ja que només consten tres vegades entre la clientela dels Roure.

43. *Catalunya Romànica. La Garrotxa*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1996, vol. IV, p. 36-47.

44. Josep Maria SOLÀ-MORALES, «Llinatges besaluencs dels segles XIV-XV», a *I Assembla dels Amics del comtat de Besalú*, Besalú, 1968, p. 169-225; Manuel GRAU MONTSERRAT, «Los judíos y la nobleza en el antiguo Condado de Besalú (siglo XIV)», *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, (Olot), 1 (1977), p. 101-126.

Els eclesiàstics

Un grup social tan important i influent com el clergat va ser també client de Joan de Roure, com a mínim setanta-nou vegades, i el volum de les seves compres s'elevà als 3.553 sous (quadre 1). Hi trobem tant els monjos del monestir de Sant Pere de Besalú (l'infermer, l'almoïner, el cuiner, l'obrер...), com sagristans de les parròquies dels voltants de la vila i d'arreu de la vegueria (Torn, Maià, Tortellà, Montagut i altres). Els draps adquirits pels eclesiàstics podien destinar-ne a fer peces per a la seva indumentària o bé a roba per al parament de la llar o la sagristia.

Com d'altres sectors socials i com la clientela dels Roure en conjunt, els eclesiàstics compraren més, i per més valor global, durant els primers tres anys complets del registre, 1326, 1327 i 1328 (quadre 1). Això no obstant, es mantingueren com uns consumidors relativament fidels sense gaires oscil·lacions durant la resta del període.

Els habitants de la vila de Besalú i pobles de l'entorn rural

Entre els clients dels Roure hi ha gent d'oficis relacionats amb l'alimentació —4 carnissers—, la manufactura de la pell —11 sabaters i 1 pelleter—, la construcció —1 picapedrer— i altres com 3 ferrers, 1 fuster, 1 mercader, 1 metge, 1 físic i 2 barbers. També hi havia homes que treballaven en la manufactura tèxtil, és a dir, el mateix ram del qual formava part Joan de Roure (quadre 1). Entre els seus clients hi apareixen 9 teixidors, 1 paraire i 14 sastres. Aquest darrer grup és particularment significatiu perquè es tracta de sastres de localitats molt petites. Dels catorze sastres que apareixen com a compradors dels Roure n'hi ha quatre de Besalú però deu de localitats menors, que, sens dubte, devien viure dels encàrrecs de la població pagesa local i que són una prova suplementària de la capacitat del draper de Besalú de fer arribar els seus productes arreu de la societat (quadre 2 i mapa 1).⁴⁵

Cal destacar, d'altra banda, que aquests sastres van signar deutoris per quantitats tan modestes com la majoria dels altres clients, amb alguna excepció, com Arnau de Puigespès de Sales, que devia 113 sous per dues compres,⁴⁶ o Guillem Masó de Montagut, que devia 73 sous i 9 diners⁴⁷ per una sola

45. Christian GUILLERÉ, *Girona...*, vol. 2, p. 410.

46. ACGAX, Besalú, reg. 54, 30 gener 1326, f. 7r (35 sous), i 25 maig 1326, f. 15r (78 sous).

47. ACGAX, Besalú, reg. 54, 18 març 1333, f. 106v.

compra. Per tant, és possible que les adquisicions dels sastres responguin a peticions puntuals d'un sol client que demana una peça de vestir. D'altra banda, l'existència d'aquests sastres en petites poblacions rurals permet pensar que molts dels qui compraven drap als Roure podien després adreçar-se a aquests especialistes per a la confecció de les seves peces de vestir.

No ens ha de sorprendre la importància del col·lectiu dels artesans i especialment dels de la vila de Besalú, que al principi del segle XIV es convertí en una important vila mercat amb un considerable nombre d'artesans.⁴⁸ Sens dubte, el mateix Joan de Roure i els seus gendres van contribuir a aquest apogeu de la vila de Besalú a l'inici del segle XIV. Les seves operacions comercials tenien per centre neuràlgic la vila; tot i que desconexem l'emplaçament exacte del seu obrador o botiga, no hi ha dubte que les vendes es feien a Besalú mateix i era a la notaria de la vila on s'escriuraven els deutoris dels seus clients.

Els jueus

Entre els millors clients de Joan de Roure i els seus gendres dins de la vila de Besalú, hi havia la comunitat jueva. Els jueus van signar 115 deutoris per un valor de 5.752 sous (quadre 1). Això significa que les seves compres eren superiors a les dels eclesiàstics en conjunt o a la de la resta de vilatans de Besalú. Dins la comunitat destaca un personatge, Astruc Isaac, del qual tenim documentades onze compres dins el registre, i moltes altres vegades apareix com a fiador en deutoris d'altres membres de l'aljama jueva. Els seus deutoris figuren entre els més elevats de la mostra, com per exemple el de 161 sous del 6 d'octubre del 1338.⁴⁹ Podem deduir que Astruc Isaac exercia d'intermediari: revenia els draps comprats a Joan de Roure, probablement entre membres de la mateixa aljama.

Tant els jueus com els vilatans en general foren uns clients bastant regulars i en aquest sentit el seu comportament s'assembla al que s'ha

48. El buidatge dels registres notariais de Besalú en el període 1320-1340 ha donat informació sobre els diferents oficis que es desenvoluparen en aquesta vila. La següent llista exemplifica aquesta vitalitat que visqué Besalú a la primera meitat del segle XIV: 8 mercaders, 11 drapers, 5 moliners, 2 pergaminers, 10 sastres, 14 sabaters, 8 ferrers, 7 pelleters, 11 teixidors, 2 tintorers, 3 fusters, 1 colteller, 16 carnisseres, entre d'altres.

49. ACGAX, Besalú, reg. 54, 27 setembre 1335, f. 123r.

pogut observar per als eclesiàstics. És a dir, alguns anys es van signar molts més deutors que d'altres. Per exemple, l'any 1326, quan hi va haver el més gran nombre d'assentaments al registre en general, va ser també l'any en què vilatans i jueus signaren més deutors envers Joan de Roure (quadre 1). Per contra, l'any 1334 és l'any en el qual se signaren menys deutors i amb el menor valor en sous escripturat —cap en el cas dels jueus. Però, a diferència dels nobles, els habitants de la vila, jueus i eclesiàstics, van mantenir les seves vendes fins al final del període i les seves compres van ser relativament importants durant els anys 1337, 1338 i 1339 (quadre 1).

Els pagesos, principals consumidors de drap

La major part dels deutors que apareixen al registre de Joan de Roure no eren, però, ni nobles, ni eclesiàstics, ni jueus, ni habitants de les viles de la vegueria, sinó, indubtablement, pagesos dels masos i alguns veïns de petites poblacions de la vegueria. Precisament, molts d'aquests clients duen el nom del mas on viuen segons una pràctica molt estesa arreu de la Catalunya Vella. En realitat, i malgrat el grau d'incertesa que això suposa, s'ha considerat com a pagesos tots els qui eren habitants de les parròquies de la vegueria de Besalú i que no s'especifica que eren artesans o habitants de les seves sagreres existents al territori. A més, és possible que fins i tot molts dels habitants d'aquestes petites poblacions fossin també pagesos, ni que fos a temps parcial.⁵⁰

Cal remarcar encara que entre els clients dels Roure hi havia un col·lectiu de sastres que, com ja s'ha dit, probablement treballaven també per a una clientela pagesa, és a dir, el drap que ells adquirien en petites quantitats devia tenir com a destinatària la pagesia. Alguns historiadors ja van remarcar fa temps la importància d'aquesta clientela rural en els negocis dels drapers de la primera meitat del segle XIV. Per exemple, Guilleré suposa, en relació amb els cent noranta-un deutors del mercader gironí Pere Vilar que apareixen en el seu inventari, de l'entorn de 1330, que en molts casos es devia tractar de pagesos que havien efectuat petites compres a crèdit.⁵¹

50. Richard H. BRITNELL, «Specialization of work in England, 1100-1300», *Economic History Review* (London), LIV, 1 (2001), p. 1-16.

51. Christian GUILLERÉ, «Un mercader ...», p. 7-38; Víctor FARÍAS, *El mas i la vila...*, p. 389.

En el cas de Joan de Roure aquesta activitat de proveïdor de drap a la pagesia queda àmpliament documentada. Prop de les dues terceres parts de les vendes enregistrades al llibre, en concret 710 de les 1.130 totals (un 62,8%), són de clients pagesos que li havien comprat drap a crèdit. Es tracta gairebé exclusivament de deutes més modestos —34 sous de mitjana— que els dels altres sectors analitzats —nobles, eclesiàstics, vilatans i jueus— i corresponen a adquisicions de petites quantitats de drap. En conjunt, però, els Roure obtingueren com a mínim 24.694 sous de les seves vendes de drap a crèdit als pagesos de la vegueria de Besalú (quadre 1). Es tracta d'un flux de capitals important que demostra l'enorme influència exercida per les viles, en aquest cas Besalú, en el seu entorn rural.

Si analitzem l'evolució del ritme de les vendes enregistrades en el període 1325-1340, ressalten algunes qüestions (quadre 1). Els anys amb més compres de draps, tant pel que fa al nombre de transaccions com al volum global del crèdit expressat en diners, són els tres primers anys que es conserven sencers al registre, és a dir, 1326, 1327 i 1328. Es tracta de 154, 97 i 111 vendes que representen les xifres més elevades de la sèrie: 5.254 sous, 3.611 sous i 3.616 sous, respectivament (quadre 1). L'absència de dades anteriors a 1325 ens impedeix valorar si es tracta d'una tendència que venia d'abans. Ja hem dit que, possiblement, aquest registre havia estat precedit per altres del mateix Joan de Roure. En aquests primers anys del registre conservat, les nombroses vendes es van repartir en unitats familiars pageses de diferents parròquies de la vegueria i ens parlen ja d'una autèntica àrea d'influència comercial plasmada damunt del territori.

Tanmateix, en els anys següents les fluctuacions en el volum de vendes de draps enregistrades al llibre van ser notables. A partir de 1329 el nombre de vendes a membres de la pagesia va disminuir de manera espectacular fins arribar a un 60%, i això va suposar també una important davallada en la quantitat de sous que la pagesia va esmerçar en la compra de drap. La baixada va ser progressiva fins a l'any 1333. Aquest any i el següent, el 1334, van ser juntament amb l'any 1331 els pitjors anys pel que fa a la venda de draps entre la clientela pagesa de Joan de Roure. El 1334 fou l'any en què es van registrar vendes de draps a la pagesia per menys valor en sous: només 605 sous, que és molt poc en relació amb els 5.254 sous enregistrats en les 154 vendes del 1326. Després del 1334 la tendència es va invertir i es troben cada vegada més adquisicions de drap i també més volum de negoci en sous durant els anys 1336, 1337 i 1338; de fet, el nombre de vendes del registre torna a augmentar sense assolir, però, els valors dels anys 1326-1328 (quadre 1).

Aquestes fluctuacions en el període de quinze anys que abraça el registre dels Roure es poden deure a diversos factors. Alguns són interns, relacionats amb la producció de drap als obradors de Besalú, i d'altres externs, com ara la posició de Joan de Roure en el món dels negocis i l'activitat dels seus diversos competidors en la venda de drap al detall entre la pagesia.⁵² De totes maneres, calen més investigacions en d'altres camps de l'economia de la zona per tal de poder interpretar d'una manera més efectiva aquestes dades.

La procedència geogràfica dels clients

La plasmació de les vendes de draps de Joan de Roure sobre el territori correspon a una feina de delimitació del radi d'actuació del mercat de la vila de Besalú sobre les zones veïnes.

Dins el llibre particular del draper, els deutoris que hi apareixen estan protagonitzats per clients de vuitanta-dues localitats diferents d'arreu de la vegueria. En la representació del mapa hem classificat els diferents llocs on localitzem clients del mercader a partir del nombre de deutoris que s'hi efectuaren: 1-3, 4-20, 21-70 i més de 70 deutoris (mapa 1).

Sobre el nombre total de localitats identificades, 36 casos (44%) corresponen a parròquies o viles que enregistren entre 1 i 3 vendes de draps (mapa 1). És a dir, una part del negoci de Joan de Roure estava orientada a les compres puntuals d'uns determinats clients, els quals, a més, residien a les parròquies que es troben a una major distància respecte de Besalú (Ordis, Oix, Albanyà, Sant Aniol de Finestres...).

Tot seguit, la suma dels dos intervals següents representa més de la meitat del nombre total de localitats, 31 (4-20 deutoris) i 14 exemples (21-70) respectivament. Sembla que eren llocs on el mercader podia haver consolidat una cartera de clients significativa, una part de la qual podia correspondre a compradors que actuaven com a intermediaris, com hem vist anteriorment amb el col·lectiu dels sastres. A més, coincideixen amb les

52. Malgrat que tot just s'ha començat a fer el buidatge sistemàtic dels llibres notariais de particulars de dos drapers de la vila de Besalú, que actuaven a la primera meitat del segle XIV arreu de la vegueria de Besalú, uns primers resultats demostren que tenien una àmplia clientela en la venda de draps. ACGAX, Notariais, Besalú, Llibre notarial de particular de Ramon Porter, reg. 22, 1329-1368; i ACGAX, Notariais, Besalú, Llibre notarial de particular de Pere Tolosà, reg. 28bis, 1329-1338.

parròquies més pròximes a la vila identificades en el llibre de debitoris. Aquesta proximitat afavoria un major contacte amb Besalú. Concretament, els llocs amb un nombre global d'entre 21 i 70 vendes es troben en un radi d'uns catorze quilòmetres respecte de Besalú (mapa 1).

Finalment, Besalú és l'única vila que acumula més de 70 vendes, concretament 277; per tant, és d'on provenen més compradors de draps dins el conjunt total de 82 llocs diferents inscrits en els debitoris.

Conclusions

Les reflexions finals després d'analitzar el registre de Joan de Roure i els seus gendres són les següents. Aquest individu, segurament d'un origen social pagès, provenia d'una parròquia propera a Besalú, però abans de 1325 ja havia esdevingut un personatge influent a la vila i a la vegueria. Qualificat molt sovint de draper, es tracta d'un mercader dedicat a la venda de drap, en un àmbit local i comarcal. Segons el seu registre, els productes, probablement elaborats a Besalú, eren venuts a la mateixa vila o en una àrea d'uns vint quilòmetres al voltant.

Entre els seus clients hi havia nobles, eclesiàstics, jueus, artesans i, sobretot, pagesos. Joan de Roure aconseguí constituir una xarxa de compradors arreu de les parròquies de la vegueria, entre pagesos que segurament es desplaçaven a comprar a la vila de Besalú. Tot i les excepcions, la majoria de les vendes escripturades eren només d'uns pocs sous: la mitjana anual se situa en 37 sous, que es correspon a la quantitat necessària per comprar el teixit per elaborar una peça de vestit. A més, les dades indiquen que els compradors eren els destinataris del producte. Això trenca el tòpic de la poca participació pagesa a l'economia de mercat o que l'únic mecanisme que possibilitava obtenir capitals del camp era la renda feudal i el crèdit, especialment el jueu.

Finalment, la fluctuació en el volum de vendes i de negoci del draper de Besalú es pot posar en relació amb les oscil·lacions de l'economia agrària d'aquells anys crítics que precediren l'arribada de la Pesta Negra. Això és una conseqüència de la profunda imbricació de la pagesia en l'economia de mercat i en la manufactura a través de les petites viles i el seu espai rural més immediat.

L'anàlisi d'una mostra més significativa de registres particulars de drapers de la regió, i no només de la vila de Besalú, ens permetrà observar si el negoci de Joan de Roure i els seus és un cas representatiu en el conjunt de la Catalunya Vella.

QUADRE 1

Les vendes anuals en draps per estament social⁵³

Any	Pagesia	Sous	Mit.	Nobles	Sous	Mit.	Artes.	Sous	Mit.	Jueus	Sous	Mit.	Ecles.	Sous	Mit.	Altres ⁵⁴	Sous	Mit.
1325	33	902	27,3	3	82	27,3	7	466	66,5	8	563	70,3	2	3	1,5	1	16	16
1326	154	5.254	34,1	8	950	118,7	36	1.406	39	28	1.547	55,2	16	425	26,5	4	203	50,7
1327	97	3.611	37,2	10	349	34,9	14	521	37,2	11	454	41,2	10	483	48,3	1	32	32
1328	111	3.616	32,5	14	1.019	72,7	19	582	30,6	5	339	67,8	16	777	48,5	4	129	32,2
1329	49	2.101	42,8	4	250	62,5	5	167	33,4	6	225	37,5	4	179	44,7	1	41	41
1330	47	1.562	33,2	6	187	31,1	7	262	37,4	7	354	50,5	1	35	35	1	20	20
1331	19	751	39,5	3	191	63,6	3	25	8,3	2	37	18,5	3	215	71,6	3	114	38
1332	25	833	33,3	1	80	80	8	743	92,8	3	143	47,6	2	94	47	2	51	25,5
1333	21	745	35,4	2	226	113	3	140	46,6	4	337	84,2	3	88	29,3	0	0	0
1334	20	605	30,2	1	127	127	2	40	20	0	0	0	1	14	14	0	0	0
1335	23	881	38,3	1	54	54	4	161	40,2	6	427	71,1	4	270	67,5	0	0	0
1336	31	977	31,5	0	0	0	8	303	37,8	5	176	35,2	4	231	57,7	1	25	25
1337	23	987	42,9	0	0	0	12	690	57,5	13	471	36,2	4	202	50,5	0	0	0
1338	33	916	27,7	2	68	34	12	397	33	11	411	37,3	5	276	55,2	1	20	20
1339	22	846	38,4	0	0	0	18	591	32,8	6	268	44,6	6	261	43,5	0	0	0
1340	2	107	53,2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Total	710	24.694	34,7	55	3.583	65,1	158	6494	41,1	115	5752	50	81	3553	43,8	19	651	34,2

53. Quantitat de sous (nombre de vendes). Anys incomplets: del 1330 manca 1 foli; del 1339 manquen 3 folis; del 1325 només tenim les dades dels mesos d'octubre, novembre i desembre, i del 1340 només 4.

54. En aquest apartat s'hi han inclòs els personatges denominats a la documentació com a batlles de diverses parròquies de la vegueria.

MAPA 1

Les vendes de draps dels Roure a la vegueria de Besalú (1325-1340)



Font: elaboració pròpia.

QUADRE 2

Sastres de la vegueria de Besalú (1325-1340)

<i>Nom</i>	<i>Procedència</i>	<i>Sous</i>
Arnal de Puigespès	Sales	113 s.
Francesc Grau	Montagut	23 s. 6 d.
Ramon de Portell	Crespià	26 s. 3 d.
Bernat Sabater	Serinyà	28 s.
Pere Vilella	Tortellà	27 s. 3 d.
Pere de Bòixols	Besalú	27 s.
Guillem de Sala	Besalú	25 s.
Bernat Pascual	Dosquers	15 s.
Guillem de Vulpiera	Besalú	50 s.
Guillem de Vilardell	Besalú	22 s.
Berenguer Esteve	Crespià	18 s. 9 d.
Guillem Masó	Montagut	76 s.
Joan de Carrera	Cabanelles	23 s.
Jaume de Camps	Dosquers	15 s. 9 d.



LOS NOTARIOS VALENCIANOS EN ÉPOCA DE PEDRO IV Y JUAN I (1351-1396).
APROXIMACIÓN A SU PROSOPOGRAFÍA

VICENTE PONS ALÓS
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

RESUMEN

Estudio del notariado en el reino de Valencia de la segunda mitad del siglo XIV a través de los registros de *notariorum* de Pedro IV (1351-1387) y Juan I (1387-1396), en el Archivo de la Corona de Aragón, su cuantificación (610 nombramientos reales), procedencia, tipo y ámbito del nombramiento, distribución geográfica y relaciones. Todo ello en el contexto de la primera etapa del Colegio de notarios de Valencia. Se estudia también el proceso y particularidades de la concesión de la *auctoritas notariae*, el aumento significativo del número de notarios en este momento y la atracción de la capital del Reino, con el 60% del total de profesionales. Se tienen en cuenta, además, otras fuentes: *avehinaments* del Archivo Municipal y listas de cofrades del fondo de la Cofradía de San Jaime en el Archivo de la Catedral de Valencia.

PALABRAS CLAVE

Notariado, diplomática notarial, prosopografía, Valencia medieval.

ABSTRACT

We have undertaken the study of Valencian notaries during the second half of the fourteenth century by analysing Pedro IV's and Juan I's registers, as preserved at the Archivo de la Corona de Aragón. Attention has been paid to their origin, as well as their type and geographical distribution. Attention has also been paid to the process by means of which notaries were granted their authority (*auctoritas notariae*). The analysed documents reveal a substantial increase in the number of notaries at this stage, and they point to their progressive professionalization and concentration in the kingdom's capital, which amounted to a 60% of the total number. The study has been supplemented with information from the *avehinaments*, kept at the Local Archive, as well as the member lists of the Cofradía de San Jaime (St. James' Brotherhood), kept at the Valencian Cathedral Archive.

KEYWORDS

Notaries, notarial diplomatics, prosopography, medieval Valencia.

Los registros *notariorum* y la consolidación de la *auctoritas notariae*

Desde muy pronto el nombramiento de notarios se convirtió en una regalía, a pesar de que los jurados de las ciudades, los obispos y algunos nobles seguían nombrando también notarios municipales, eclesiásticos y señoriales. Estos nombramientos de notarios reales han quedado documentados en los registros de cancillería, especialmente en los denominados *notariorum*. Para la época medieval los mismos se encuentran dispersos cronológicamente entre el Archivo de la Corona de Aragón y el del Reino de Valencia.¹ No solo aparecen estos nombramientos en la serie de registros *notariorum*, también en *gratiarum*,² e incluso en otras secciones de estos archivos, caso de *Bailía general* para el Archivo del Reino de Valencia. También los registros de *Justicia Civil* de este último archivo recogerán a partir de mediados del siglo XIV las actas de las presentaciones de los nombramientos de notarios, no solo para la ciudad y Reino, sino incluso *per totam terram et dominacionem nostram itaque in universis et singulis locis*

1. Para los conservados en el Archivo de la Corona de Aragón (ACA) puede verse el artículo de Alberto TORRA PÉREZ, «Los registros *notariorum* de la Cancillería Real Aragonesa», *Napoli Nobilissima. Rivista di Arti figurativi, archeologia e urbanística*, XXXIII (Napoli, maggio-dicembre 1994), p. 179-194. También R. CONDE DELGADO DE MOLINA, F. GIMENO BLAY, «Notarías y escribanías de concesión real en la Corona de Aragón (s. XIII)», en *Notariado Público y documento privado: de los orígenes al siglo XIV. Actas del VII Congreso Internacional de Diplomática* (Valencia, 1986), Valencia: Conselleria de Cultura-Generalitat Valenciana, vol. I, p. 281-329; J. M.^a CRUSELLES GÓMEZ, *Els notaris de la ciutat de València. Activitat professional i comportament social a la primera meitat del segle XV*, Barcelona: Fundació Noguera, 1998. Para los conservados en el Archivo del Reino de Valencia (ARV) *vid.* R. RODRIGUEZ TRONCOSO, «Documentación notarial del Archivo del Reino de Valencia», en *Homenaje a J. Martínez Ferrando* (Madrid 1968), p. 541-556; M.^a L. CABANES CATALÁ, «Fuentes para la historia del notariado. Nombramientos y juramentos de notarios alicantinos», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, III (1984), p. 309-332; M.^a D. CABANES PECOURT, «Algunos datos sobre nombramientos de notarios generales», en *Strenae Emmanuelae Marrero Oblatae*, La Laguna: Universidad de Canarias, 1993, p. 225-235; M.^a M. CÁRCEL ORTÍ, «Nombramiento de notarios públicos aragoneses (1419-1446)», *Aragón en la Edad Media. Homenaje a la Dra. M.^a de los Desamparados Cabanes Pecourt*, XX (2008), p. 163-186.

2. ACA. *Gratiarum*, 932 (1378). El 11 de septiembre de 1378 desde Barcelona se expide nombramiento de notario a favor de Vicent Benajam, oriundo de Valencia, *per totam terram et dominacionem...* Sobre la tipología de los registros de Cancillería *vid.* C. LÓPEZ RODRÍGUEZ, «La serie de registros Curie de la Cancillería Regia aragonesa en el Archivo del Reino de Valencia», *Estudis Castellonencs*, 7 (1996-1997), p. 491-509.

*terre iurisdictioni et dominacioni nostre.*³ Algunos de los nombramientos recogidos por el Justicia de la ciudad aparecen también en los registros que ahora damos a conocer, como es el caso del otorgado por Pedro IV a favor de Bernat Costa, ya notario, para toda la Corona de Aragón, el 15 de octubre de 1361 y presentado ante el justicia el 30 del mismo mes.⁴

Entre los registros de cancillería de la época de Pedro IV (1336-1387) y Juan I (1387-1396), conservados en el Archivo de la Corona de Aragón, destacan cuatro para el periodo 1350-1396, señalados como *notariorum*.⁵ Comprenden los nombramientos de notarios de toda la Corona de Aragón, de los cuales nos ocupamos solo de los del ámbito del reino de Valencia. En los últimos años se han publicado varios trabajos dedicados en todo o en parte a prosopografías de notarios de todo el ámbito del Reino o de algunas de las zonas.⁶

3. La sección de Justicia incluye referencias a la creación y nombramientos de notarios desde 1331, cuando una de las manos del registro copia la carta real del nombramiento, el signo notarial del notario y la diligencia del Justicia aceptando la carta de nombramiento. En 1342-1343 el registro 87 de Justicia Civil recoge el juramento de 143 notarios y el nombramiento de nuevos. Para la época que nos interesa destacan también: ARV. *Justicia Civil*, 179 bis (1354) y 253 bis (1361) entre otros: «*Libre de notaris, advocats i corredors de l'any... Justicia de la ciutat de València en lo civil...*» Solo después de la creación del ARV por Alfonso el Magnánimo, a partir de 1419, aparecerán también en este archivo los registros de nombramientos de notarios, bien formando registros independientes, *Notariorum*: ARV. *Real Cancillería. Notariorum*, 26 (1419-1441), 27 (1441-1446); bien ocupando una parte de registros generales de *Gratiarum, Itinerum* o *Diversorum*: ARV. *Real Cancillería*, 267, f. 173r-180v: nombramientos de notarios (1438); 269, f. 134 y ss. (1446).

4. Otros ejemplos son el de Antoni Sastre, oriundo de Polinyà y vecino de Valencia, nombrado notario el 28 de septiembre de 1361 y registrado ante el Justicia Civil el 1 de diciembre, o Pere Basella, cuya carta se registra ante el Justicia el 9 de enero de 1361 y actúa como fideiussor de Pere de Remolins en 1395 (ARV. *Justicia Civil*, 253 bis).

5. Archivo Corona de Aragón (ACA). *Real Cancillería. Notariorum*, 1511 (1351-1368), 1512 (1368-1379), 1513 (1379-1383), 1514 (1383-1386), 2013[I] (1387-1391), 2013[II] (1391-1396).

6. Para el reino de Valencia, además de los citados en la nota 1, *vid.* también V. GARCÍA EDO, «Los primeros notarios valencianos. Aproximación a su estudio durante el reinado de Jaime I (1236-1276)», *Estudis Castellonens*, 4 (1987-88), p. 535-583; *Id.*, «Notarios de Morella y aldeas entre los siglos XIII al XVI. Identificación y *signum notarial*», *Estudis Castellonens*, 5 (1992-1993), p. 5-62; *Id.*, «Notarios de Onda en los siglos XIV y XV», *Boletín Miralcamp* (Onda, 1988); *Id.*, «Notarios de Onda en los siglos XV y XVI», *Boletín Miralcamp* (1989); *Id.*, «Notarios de Burriana en los siglos XIII y XIV», en *Burriana en su Historia*, II (1991); *Id.*, «Notarios de San Mateo en los siglos XIV y XV», *Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo* (1989); *Id.*, «Notarios del señorío de Arenós en la segunda mitad del s. XIV»,

Cuando en 1993 estudiamos los colegios notariales valencianos pudimos establecer una cronología que situaba el definitivo origen del colegio en la segunda mitad del siglo XIV, de ahí el interés de esta prosopografía.⁷ Fue A. Palanca Pons en su *Historia del insigne, noble e ilustre colegio notarial de Valencia*,⁸ el primero en fijar el origen del colegio en torno al año 1371, fecha en que por primera vez aparecen documentados los *maiores officii notariorum* en una acta de posesión ante el justicia y es en 1384 cuando Pedro IV aprobará las ordenanzas del colegio, mencionando unas anteriores hoy desconocidas.⁹

El 24 de abril de 1327, en Barcelona, Jaime II había otorgado un privilegio para crear notarios en Valencia.¹⁰ Será durante su reinado cuando los

Boletín Centre d'Estudis d'Onda, 2 (1989), p. 193-202; V. PASCUAL Y BELTRÁN, «Los notarios de Játiva», *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, XIV (1953), p. 77-81; M. GARCIA, D. ANTÓN, «Notas para un estudio sobre Diplomática valenciana», *Saitabi*, 15-16 (1945), p. 30-43. Para un estado de la cuestión muy somero sobre el notariado en la España medieval vid. M. A. EXTREMERA EXTREMERA, «El notariado en la España Medieval (siglos XIII-XV). Balance historiográfico y líneas de investigación», en *Actas II Simposio de Jóvenes Medievalistas* (Murcia, 2006), p. 37-49. Una completa bibliografía en J. TRENCHS ÓDENA, «Bibliografía del notariado en España (siglo XX)», *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos* (Barcelona), IV (1974), p. 193-237. Otros trabajos prosopográficos vid. R. M.^a BLASCO MARTÍNEZ, *Una aproximación a la Institución Notarial en Cantabria desde sus orígenes a la Ley del Notariado*, Santander, 1990; A. CHACÓN, «El oficio de escribano en la ciudad de Cuenca. Siglos XIII-XIV», *Revista Jurídica del Notariado*, 10 (abril-junio 1994), p. 79-118; J. GUNZBERG MOLL, *Los notarios y su organización en Barcelona (ss. XIII-XVI)*, Madrid: Consejo General del Notariado, 2004; P. OSTOS SALCEDO, M. L. PARDO RODRÍGUEZ, *Documentos y notarios de Sevilla en el siglo XIII*, Sevilla, 1989; *Id.*, *Documentos y notarios de Sevilla en el siglo XIV (1301-1350)*, Sevilla: Universidad de Sevilla, 2004; M.^a L. PARDO RODRÍGUEZ, *Señores y escribanos. El notariado andaluz entre los siglos XIV y XVI*, Sevilla: Universidad de Sevilla, 2002; M. P. RÁBADE OBRADÓ, «Los escribanos públicos en la Corona de Castilla durante el reinado de Juan II. Una aproximación de conjunto», *En la España Medieval*, 19 (1996), p. 125-166; M. VÁZQUEZ BERTOMEU, *Notarios, notarías y documentos en Santiago y su tierra en el s. XV*, A Coruña: Seminario de Estudios Galegos, 2001.

7. Cfr. V. PONS ALÓS, «Els col·legis notarians valencians a l'Època Foral», en *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català* (Barcelona, 11-13 de noviembre de 1993), Barcelona: Fundació Noguera, 1994, p. 745-765.

8. Cfr. A. PALANCA PONS, *Historia del insigne, noble e ilustre colegio notarial de Valencia*, Valencia: Ilustre Colegio notarial, 1966.

9. Vicente García Edo coloca el nacimiento del Colegio Notarial de Valencia entre 1351 y 1358 (cfr. «Notas sobre la creación del Colegio Notarial de Valencia (c. 1351-1358)», en *Libro homenaje al padre Gonzalo Martínez*. Madrid: Universidad Complutense, 1994).

10. ACA. *Real Cancillería*. Reg. 190, f. 88.

registros de cancillería comiencen a agrupar los nombramientos de notarios al final de cada volumen. Por su parte, Alfonso IV establecía el 24 de octubre de 1329 los requisitos y condiciones de examen para el oficio de notario, así como las tasas que debían cobrar los notarios de Valencia y de las ciudades del Reino.¹¹ Este mismo año, las Cortes de Valencia habían dispuesto «quod ex insufficientia ac ignorantia aliquorum notariorum multa testamenta vitiosa et contractus illiciti..., Nos et successores nostros creavimus aliquem vel aliquos notarios civitatis vel regni Valentiae, committimus prius examinatione cuiuslibet, duobus iurisperiti et duobus notariis seu scriptoribus curiae nostrae, qui sub iuramento... ipsum vel ipsos notarios examinent diligenter».¹² Entre ambas fechas, 1327 y 1329, se les obliga a tener casa en Valencia.

Veinte años después, el mismo monarca ordenaba a los oficiales de la ciudad la observancia de esta disposición, que quedó plasmada en el proceso de exámenes de los notarios de Valencia en 1350-1351 conservado en su Archivo Municipal.¹³ No parece casualidad que sea también en 1351 cuando empiezan los registros de *notariorum* como volúmenes aparte en el Archivo Real. A propósito de los primeros libros de justicia con actas de creación y juramento de notarios en 1331-1343, R. Rodríguez Troncoso señala como «no debía estar creado aún el colegio notarial o la cofradía, pues a estos notarios examinadores no se les llama mayores, como veremos más adelante, y puede esto servir de punto de referencia en los orígenes del Colegio notarial de Valencia».¹⁴ Para García Edo es en este periodo: 1351-1358, cuando hay que situar el origen del Colegio. El año 1351, después de la crisis de la Unión, para dar cumplimiento a la orden de Pedro IV, el justicia de Valencia convoca a los notarios de la ciudad y después de las deliberaciones «d'alcuns dels pus escients, pus experts e pus pràctics prohòmens», acuerdan realizar un examen general a todos los notarios de la ciudad, «així antics com dels novicis». No solo no encontramos ninguna men-

11. Archivo Municipal de Valencia. Privilegios de Alfonso IV, n° 33 y 22 (*Aureum Opus*. Alfonso secundi, 19/24; L. ALANYÁ, f. 83v-85r).

12. Cfr. M.^a D. CABANES PECOURT, «Las escuelas de gramática en la formación de los notarios valencianos del s. XIV», *Memoria Ecclesiae* (Oviedo), XII (1988), p. 515-526.

13. Cfr. V. GARCÍA EDO, «El procés d'exàmens dels notaris de València de 1350-51», en *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català* (Barcelona, 11-13 de noviembre de 1993), Barcelona: Fundació Noguera, 1994, p. 579-589; M.^a D. CABANES PECOURT, «Las escuelas de gramática...».

14. Cfr. R. RODRÍGUEZ TRONCOSO, «Documentación notarial...», p. 545.

ción al Colegio o a los oficiales del mismo, sino que la misma actuación de los notarios frente a las pretensiones de la Corona y los cargos municipales demuestra claramente la inexistencia todavía de un colectivo reglamentado. Es en 1358 cuando se encuentra la primera mención a los *Maiores Notariae officii* en un libro de provisiones del Mestre Racional.¹⁵

Los conflictos entre notarios y gobierno municipal, deseoso de hacer cumplir la autoridad real, debieron condicionar la creación del Colegio, de interés tanto para la Corona o la oligarquía local, que veían en la agrupación un instrumento de control, como para los propios notarios que pensaban en sumar fuerzas frente a los problemas del oficio.¹⁶ Evidentemente, sí podemos documentar la existencia de prohombres representando al grupo de notarios en el gobierno de la ciudad desde el siglo XIII o su actuación como grupo u oficio (*tabellionatus officium*, citado en el privilegio de Alfonso II de 1329).¹⁷ Todo ello coincide con la constitución de colegios notariales en otras ciudades de la Corona de Aragón y de otros ámbitos geográficos en la segunda mitad del siglo XIV.¹⁸ La concesión de la *auctoritas notariae*, el nombramiento de notarios, irá siendo cada vez más controlada por el rey y por el propio patriciado urbano, control que llegará también a otros aspectos de la práctica notarial: registros notariales, signo notarial, número de notarios, aptitud y conocimiento del oficio,¹⁹ etc. La ampliación de su jurisdicción, más allá de ámbitos estrictamente locales, quedará como una regalía más y una fuente de ingresos importante de la Corona, testimonio de la cual son los registros de *notariorum*.



15. ARV. *Mestre Racional*, 9572.

16. Cfr. J. M.^a CRUSELLES, «El Colegio notarial de Valencia, entre poder político ciudadano y desarrollo corporativo», en *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català* (Barcelona, 11-13 novembre 1993), Barcelona: Fundació Noguera, 1994, p. 727-743.

17. Cfr. V. SIMÓ SANTONJA, «El notariado valenciano en tiempos de Jaime I», en *I Congreso de Historia del País Valenciano*, II (1980), p. 479-493.

18. Cfr. M. y F. BOFARULL Y DE SARTORIO, «Gremios y cofradías de la antigua Corona de Aragón», en *Colección de Documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, XL y XLI, Barcelona, 1876 y 1910; V. SIMÓ SANTONJA, «El notariado valenciano...»; J. GUNZBERG MOLL, *Los notarios y su organización...*; M.^a L. PARDO RODRÍGUEZ, *Señores y escribanos...*; P. OSTOS, M.^a L. PARDO, *Documentos y notarios de Sevilla...*

19. Así, el 25 de febrero de 1358 (Valencia), Pedro IV dispone que a la muerte de un notario, sus sucesores o herederos, si no son notarios, entreguen sus libros en el plazo de cinco días: «notulas, protocolla, acta iudicialia scripturasque autentica et publice» a un notario público de la Ciudad (ACV. *Pergaminos-2ª serie*, 08).

Los registros *Firmarum et obligationum notariorum* de Pedro IV y Juan I

Hemos utilizado cuatro registros *Firmarum et obligationum notariorum* de la época de Pedro IV (1351-1386), y dos de Juan I (1387-1396). La mayoría de ellos incluyen en la primera hoja de guarda la relación de los ocho puntos que deben jurar los notarios: «iurent notarii noviter creati infrascripta tenere et observare, videlizet...». A. Torra señala como «en el primer registro, de 1351 a 1368, se consignan separadamente las firmas de los notarios del reino de Aragón, del reino de Valencia y de Cataluña, con independencia de que hubieran sido creados para ejercer “*per totam terram*” o solo para uno de los reinos y territorios de la Corona». ²⁰ El resto de registros siguen el orden cronológico mezclando los nombramientos de todo el ámbito de la Corona de Aragón. Será a partir de Martín I cuando los registros de *notariorum* del Archivo de la Corona de Aragón se dividan en *pro iuramentis*, señalando el acto de juramento, y *pro cartis*, asentando la expedición de la carta de notaría. ²¹

La mayoría de estos registros incluyen el nombramiento y la posterior promesa o juramento del notario. Sin embargo, estos que ahora utilizamos presentan una estructura más simple, a modo de acta breve del nombramiento, con indicación del ámbito jurisdiccional otorgado y del fideiussor que se presenta como aval:

In iamdicta civitate Valencie, XVIII die novembris anno ut supra L^o tercio, Petrus Pujol, habitator Valencie, notarius noviter creatus per dominum regem per totam terram, etc. Similem formam fecit et obligacionem et dedit fideiussorem suum Petrum Gaya, notarium Valencie, qui se concessit sub dictis pena et forma, et omnia bona sua obligavit. Testes Bernardus Biscarra et Petrus de Gasch, de escribania domini regi. ²²

In dicta villa Montissoni, die XIII septembris anni M CCC LXXX noni, Dominicus d'Alcoleya, oriundus ville Morelle, notarius noviter creatus per dominum regem per totam terram et dominacionem suam. Firmavit ut in forma, et dedit in fideiussorem Petrum Huylldemolins, habitatori dicte ville Morelle, qui

20. Cfr. A. TORRA PÉREZ, «Los registros *notariorum*...», p. 184-185.

21. ACA. *Real Cancillería*, 2304 (*pro iuramentis*) y 2305 (*pro cartis*).

22. ACA. *Real Cancillería*, 1511, f. 35r.

fideiussor firmavit, etc. Obligans, etc. Renuncians, etc. Testes discreti Petrus Celma et Anthonius Coscó, de scribania dicti domini regis.

En otros casos especiales, el nombramiento aparece redactado de forma más completa:

Noverint universi quod die mercurii, XII die septembris anno a Nativitate Domini millesimo CCC^o sexagesimo-octavo, in civitate Barchinone, in scribania domini regis, coram me notario et testibus infrascriptis, comparuens Dominicus Christophori, oriundus Villefranche, aldee Morelle. Proponit et dixit quod ex eo quia ipse noviter habuerat notarium a dicto domino rege per totam terram et dominacionem domini regis et ne propter tonsuram curia sive iura ipsius domini regis sive persona clerigue defrauderentur, iuxta quodam pertinacita sancionem per domino regem edicta, promissit et se obligavit quod pro quocumque crimine vel delicto per eum comisso quod absit nunquam allegabit tonsuram nec recursum ad eam habuit, sub pena CCCorum. morabatorum auri regio fisco adquirendorum ad quam soluendam personarum.²³

En los márgenes se indica el pago de la cantidad señalada por los derechos de concesión al escribano con la palabra: *soluit*. Otras veces las abreviaturas indican si se ha expedido carta de notario el día de antes o el mismo día.²⁴ En algún caso la nota marginal indica la nulidad del asiento: *non venit ad effectum*, o su renuncia: *restituuit cartam notariorum et renunciavit officio notarie in die XIX february anno a Nativitate Domini M CCCC III*.²⁵ Si en los primeros registros aparecen notas marginales indicando el pago de los dos sueldos de tasa, en los posteriores se indica con un barrado sobre el nombre del notario o de la persona que lo avala su presencia en el acto, e incluso excepcionalmente el término *iur[avit]* abreviado.

Los datos aportados por cada uno de los asientos, redactados siempre en latín, son:

- (1) Fecha: no siempre están ordenados cronológicamente. Acuden allá donde se encuentra el rey en ese momento con la escribanía itinerante, lo

23. ACA. *Real Cancillería*, 1512, f. 2r.

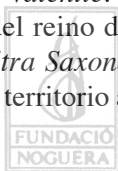
24. Cfr. Asientos número 287, 288 y 289.

25. Referida al notario Bernat Valls (10-II-1371).

que hace de estos registros como de todos los demás un auténtico itinerario real. Lo normal es que se acuda cuando el rey se encuentra en el reino de Valencia, pero también se trasladan a Zaragoza, Barcelona, Monzón...

- (2) Nombre y apellido del notario.
- (3) Población de origen y su vinculación jurídica a la misma: habitador, vecino, ciudadano, oriundo. En algunos casos se indica el recién avecindamiento en una ciudad. Es interesante como al referirse a la población indica su jerarquía: si es ciudad, villa, lugar, aldea, o su adscripción al reino de Valencia o a una jurisdicción concreta: aldea de Morella, de la diócesis de Segorbe o Tortosa, del Maestrazgo de Montesa...,²⁶ e incluso delimitaciones más concretas.²⁷
- (4) Tipo y ámbito del nombramiento: si se trata de nombramiento nuevo (*noviter creatus*) o si ya era notario (*iam notarius*) y por lo tanto lo que se hace es ampliar su ámbito:²⁸
 - (A) *Per totum regnum Valencie, per regnum Valencie.*
 - (B) Ya notario, se amplía su jurisdicción *per totam terram et dominacionem (ampliatio notariae).*
 - (C) Notarios generales: *per totam terram et dominacionem dicti domini regis, per totam terram et dominacionem.*
 - (D) *Per totum regnum Aragonum, per regnum Aragonum.*
 - (E) *Per regnum Maiorica.*
 - (F) *Per totum principatum Cathalonie.*
 - (G) *Per regna Aragonum et Valentie.*

A veces se indica, dentro del reino de Valencia, si la jurisdicción es *ultra Saxonam o citra et ultra Saxonam*. Otras, siendo ya notario de una población, se amplía su territorio a todo el Reino o a toda la Coro-



26. Vicent *Genesisii* de Sant Mateu, diócesis de Tortosa (7-VI-1382); Joan de la Feç de Valencia, oriundo de El Toro, diócesis de Segorbe (3-XI-1382); Guillem Casals, de Benasal, *terre magistratus Montesie* (2-III-1383), Portell, *aldee ville Morelle*.

27. Berenguer Corbelló, de Albalat, *riparie Xucarii* (16-I-1394); L'Alcora, *tienença Alcalaten*.

28. Sobre la *potestas facere notarios* cfr. R. CONDE, F. GIMENO BLAY, «Notarías y escribanías...», M.ª T. FERRER MALLOL, «Notariat laic contra notariat eclesiàstic: un episodi de la pugna entre ambdós a Girona (1374-1380)», *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos* (Barcelona), V (1977), p. 19-34; A. CUENCA ADAM, «Un registro de los duques de Gandia (1402-1406). Regestas e índices», *Estudis Castellonencs*, 2 (1984-1985), p. 493-587.

na.²⁹ Incluso se conceden jurisdicciones limitadas al ámbito de un lugar: Domènec Martí de Enguera es nombrado notario *per totum dictum locum* de Enguera (26-VIII-1371), o Bernat Ferrer, *habitor et notarius Valentie, scriptor incliti infanti Ferdinandi, noviter creatus notarius publicus per totam terram...*

- (5) Finalmente, se indica la persona o personas que actúan como avales y fideiusores: su nombre, su origen y su condición social y profesional. Es interesante realizar una estadística de la relación familiar, geográfica, profesional o simplemente presencial de estos avales con el notario que recibe su nombramiento:
- (A) Familiares: padres, hermanos.
 - (B) Notarios, escribanos del rey, de su tesorería o *de domo*.
 - (C) Personas del mismo origen geográfico, casi siempre notarios de Valencia.
 - (D) Personas que se encuentran en la escribanía y que incluso van a recibir o han recibido ya un nombramiento, y se avalan mutuamente.
 - (E) Otras relaciones.

La información que esta documentación aporta no acaba aquí, existen otros aspectos, como el problema de los que han recibido la tonsura: «firmavit in posse Francisci Cipardi, de non allegando tonsuram sub pena CCCorum morabatorum, etc., et obligavit omnia bona sua». A pesar de ello, siempre hay excepciones, como la de Bernat de Carcino de Valencia, *canonicus Sedis Valentie, licenciatus in legibus*, a quien el rey le da la licencia para ejercer como notario a pesar de las pragmáticas: *possit esse iudex relator in quibuscumque* (13-IX-1382), o la de Domènec Fontfrida, notario, *non obstante quod sit ambabus manibus privatus, firmavit ut in foma* (5-III-1382).

Hemos indicado en nota si de los notarios nombrados se conservan protocolos, rebedores o notales en los principales archivos valencianos, así como otros datos de interés. La nómina de notarios y escribanos permite conocer con mayor detalle figuras como Pere Guitard o Bartomeu Sirvent, escribanos reales, que mantuvieron una correspondencia importante de tipo humanístico.³⁰

29. En 1382, Pere Bataller, ya notario de Elx, es nombrado notario *per totum regnum Valentie*, al igual que Jaume Magraner, de Xàtiva. El mismo año, Francesc Soler, notario de Gandia, pasa a ser notario *per totam terram et dominacionem*.

30. Cfr. A. CANELLAS, J. TRENCHS, «Cancillería y cultura. La cultura de los escribanos y notarios de la Corona de Aragón (1344-1479)», en *Folia Stuttgartensia*, Zaragoza, 1998, p. 85-106.

Los notarios valencianos en la segunda mitad del siglo XIV: cuantificación y geografía

Las propuestas de conocer el número de notarios realizadas a partir de los protocolos notariales conservados en los archivos, con ser significativas y demostrar su crecimiento en la segunda mitad del siglo XIV y su aumento desmesurado en la primera mitad del XV, son solo parciales y aproximadas. De los 610 notarios citados en el presente trabajo, solo de 81 se conservan protocolos notariales, lo cual supone solamente un 13,2%, la cifra es más significativa si tenemos en cuenta que estos 81 notarios son el 53,6% de los notarios del siglo XIV que conservan libros notariales en los fondos correspondientes de los Archivos del Colegio de Corpus Christi de Valencia, del Reino de Valencia, de la Catedral y Municipal.³¹ Hay que acudir, por tanto, a los registros de nombramientos para poder aportar datos más fidedignos, aunque coincidan en la afirmación del crecimiento desmesurado de notarios en la capital y en las principales ciudades y villas del Reino. Así, si entre 1351 y 1396 los nombramientos de notarios para Valencia son 273, parece todavía pobre la cantidad señalada por algunos autores de 300 notarios para la primera mitad del siglo XV.³² Otro tanto ocurre para Xàtiva (45), Morella y el resto del Maestrazgo (44), Alzira (34) o Castelló y la Plana (19). Del excesivo número de notarios a finales del siglo XIV y primeros del XV

31. Para realizar esta estadística hemos utilizado el inventario de protocolos notariales del siglo XIV realizado por M.^a L. MANDINGORRA LLAVATA, *Leer en la Valencia del trescientos. El libro y la lectura en Valencia a través de la documentación notarial (1300-1410)*, tesis doctoral inédita, Valencia: Universitat de València, 1989, I, p. 286-323, para los conservados en el ARV, el Archivo del Colegio de Corpus Christi de Valencia (ACCV), el de la Catedral (ACV) y el Municipal de la Ciudad (AMV). Inventario que puede ser corregido ya que no tiene en cuenta otros archivos con protocolos notariales del siglo XIV, pero la cantidad de los mismos conservados es mínima. Sí hemos tenido en cuenta los fondos notariales de Alzira, Penàguila y Morella. Agradecemos a D. Vicent Royo Pérez el habernos facilitado el inventario de este último.

32. Cfr. J. M. CRUSELLES GÓMEZ, *Els notaris de la ciutat de València...*; *Id.*, «Las fuentes notariales y la investigación histórica. Problemas de explotación de datos y análisis de la actividad notarial», en *Perspectivas actuales sobre las fuentes notariales de la Edad Media*, Universidad de Zaragoza, 2004, p. 7-34; R. J. PUCHADES BATALLER, «El notari valencià baixmedieval: exemple de la posició i percepció social de la professió notarial en l'Occident Mediterrani dels segles XIII, XIV i XV», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* (Barcelona), XVI (1998), p. 87-122.

hablará también el propio Francesc Eiximenis:³³ «com deuen haver pocs notaris e bons... Ofici de notari és de gran reverència... Ara, és així que la cosa és aitan preada menys com és més multiplicada, e, per lo contrari, aitant és més preada con és pus cara e menys se troba...»³⁴

Los siglos XIII-XV suponen evidentemente para los reinos hispánicos una etapa de desarrollo del notariado, más temprana y acentuada para la Corona de Aragón, pero al menos para el reino de Valencia será a partir del segundo cuarto del siglo XIV y especialmente en la segunda mitad de esta centuria cuando se produzca su auténtica consolidación. Otra cosa será su afianzamiento como grupo social y profesional, con conciencia de tal, que aunque tiene sus orígenes en la transición del XIV al XV, será en este segundo siglo cuando realmente se dará. No podemos estar de acuerdo con las afirmaciones de que «a pesar de que se ha hablado del crecimiento desmedido en el s. XV, realmente, no es así, ni aquí ni en el resto de Europa». Más que crecimiento, se habría dado «el acrecentamiento de unas pocas escribanías que podrían resultar innecesarias».³⁵ Estas conclusiones, tal vez válidas para Castilla, se contradicen con los datos que el mismo autor recoge en su trabajo para diferentes ámbitos de Aragón y del resto de Europa. Tanto el *Dietari del capellà* de Alfonso el Magnánimo³⁶ como el trabajo de J. M^a. Cruselles documentan el desmesurado número de nombramientos notariales anuales todavía en la segunda mitad del siglo XV: en la ciudad de Valencia de 10 y 18 en 1450 y 1452 a 72 en 1477.³⁷

33. Cfr. sobre la consideración social del notario en los siglos XIV y XV, R. J. PUCHADES BATALLER, «El notari valencià...» y del mismo autor: *Als ulls de Déu, als ulls dels homes. Estereotips morals i percepció social d'algunes figures professionals en la societat medieval valenciana*, València: Universitat de València, 1999, p. 28-48.

34. Cfr. Francesc EIXIMENIS, *Lo Crestià (selecció)*, ed. a cura d'Albert Hauf, Barcelona: Edicions 62, 1983, p. 219-220.

35. Cfr. M. A. EXTREMERA, «El notariado en la España Medieval...», p. 39.

36. A pesar del control a través del examen, todavía en la segunda mitad del siglo XV, el 5 de mayo de 1477, el *Dietari del Capellà* señala: «Disapte, a X de maig en la Sala de la ciutat de València foren fets LXXVII notaris; diu-se que los presents que donaren valien molt: que notari feren que no havia platiguat gens, e altres que no havien sciència, e que ab prechs e sobornacions heren pasats quasi los més» (Cfr. Melcior MIRALLES, *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, ed. a cura de M. RODRIGO LIZONDO, València: Universitat de València, 2011, p. 456).

37. Cfr. J. M.^a CRUELLES, «El Colegio notarial de Valencia...» Para el periodo 1497-1518, Vicente Graullera habla de 355 nuevos notarios que ingresan en el colegio de Valencia tras los exámenes realizados en 1497, 1502, 1513 y 1518 (Cfr. V. GRAULLERA SANZ, «Los notarios de Valencia a principios de la Edad Moderna», en *Estudios en homenaje de la*

La estadística total de nombramiento de notarios para el reino de Valencia evidencia la atracción de la capital, que supone el 61% del total en la procedencia, seguida a distancia de Xàtiva, la segunda ciudad del Reino, con un 10%; Alzira y Morella, con 8 y 6% respectivamente, y el resto de ciudades y villas importantes (Castelló, Sant Mateu, Orihuela, Segorbe y Morvedre). Si a los notarios oriundos de Morella sumamos los de sus aldeas, esta zona del Maestrazgo ocupa un segundo lugar, sin duda relacionado con el pujante comercio de la lana, aunque muchos de estos notarios del norte de Castellón o sus descendientes se trasladarán en la siguiente centuria a la capital tras la crisis económica que afectará a la zona.³⁸ Si por una parte el volumen mayor de nombramientos se concentra en la ciudad de Valencia y principales ciudades y villas, por otra, la difusión del notariado por todo el Reino queda patente al realizarse nombramientos para un total de 75 núcleos de población. Veinticinco años después, para el periodo 1419-1446, Valencia, Xàtiva, Castelló, Alzira y Morvedre seguían ocupando los primeros lugares, a la vez que bajaban los nombramientos en Morella y el Maestrazgo y en todas las comarcas de Castellón. Ni siquiera Segorbe, la ciudad episcopal, se libraba de este descenso, sin duda en conexión con el número de habitantes y la actividad económica. Al contrario, algunas villas del sur como Gandía, Alcoi o Villahermosa subían significativamente.³⁹

Valencia	273	Castelló	19
Xàtiva	46	Sant Mateu	16
Alzira	34	Orihuela	13
Morella	28	Segorbe	12



profesora Silvia Romeu Alfaro, I, Valencia, 1989, p. 477-487). El censo de 1510 registra todavía 245 notarios para la ciudad de Valencia, 35 para Xàtiva y 14 para Alzira (Cfr. R. VALLDECABRES RODRIGO, *El Cens de 1510. Relació de focs valencians ordenada a les Corts de Montsó*, València: Universitat de València, 2002). Es a partir de este momento cuando se hará efectivo el control y la reducción del número de notarios.

38. Cfr. C. A. RABASSA I VAQUER, *Riquesa de siti i riquesa de moble: Culla segles xv i xvi: cojuntura i societat*, tesi de llicenciatura, València: Universitat de València, 1986; J. F. PI APARICI, *Configuración y ascenso social de un linaje: la documentación de los Cucaló de Montull (ss. XIV-XVI)*, tesis de licenciatura inédita, Valencia: Universitat de València, 1989.

39. Cfr. M.^a M. CÁRCEL ORTÍ, «Nombramientos de notarios públicos para la Corona de Aragón entre los años 1419-1446». Trabajo inédito utilizando los registros 26 y 27 de *notariorum* del ARV.

Morvedre	10
Llíria	8
Peníscola	7
Borriana	7
Coves de Vinromà	7
Benassal	6
Cocentaina	5
Forcall	5
Almenara	5
Gandia	5
Alacant	4
Villahermosa	4
Ontinyent	4
Alpont	4
Catí	4
Alcalà de Xivert	4
Vilafranca	3
Cullera	3
Vila-real	3
Pego	3
Elx	3
Vistabella	3
Lucena	3
Alcoi	3
Ayora	2
Cinctorres	2
Onda	2
Xàbea	2
Sueca	2
Penaguila	2
Trahiguera	2
Montesa	2
Bocairent	2

Cabanes	2
Xixona	2
Castielfabib	2
Vallbona	2
Culla	1
Albal	1
Villafamés	1
Guardamar	1
Altea	1
Xèrica	1
Enguera	1
Andilla	1
Nules	1
Viver	1
Portell	1
Albinyen	1
La Pobla d'Arenòs	1
Betxi	1
Adzeneta	1
Albaida	1
Albalat	1
Portell	1
L'Alcorà	1
El Toro	1
Castellbò	1
Castellново	1
Serra d'En Garcerà	1
Calig	1
Puçol	1
Ortells	1
Vilanova	1
Chiva	1
Ares	1

La estadística por años evidencia el aumento progresivo del número de nombramientos de notarios reales, que oscilan entre ninguno en 1354-1355 y 1364-1365, y 70 en 1382, año en que el monarca se encuentra en Valencia-Xàtiva-Alzira la mayor parte del año. Lo mismo ocurrirá en 1401 y 1402 cuando Martín el Humano resida casi constantemente en Valencia, Segorbe y Castelló.

- 1351: 6 ⁴⁰	- 1378: 14
- 1352: 4	- 1379: 20
- 1353: 31	- 1380: 12
- 1356: 12	- 1381: 5
- 1357: 4	- 1382: 70
- 1358: 32	- 1383: 10
- 1359: 1	- 1384: 10
- 1360: 5	- 1385: 12
- 1361: 5	- 1386: 24
- 1362: 16	- 1387: 7
- 1363: 5	- 1388: 19
- 1366: 3	- 1389: 3
- 1367: 3	- 1390: 8
- 1368: 11	- 1391: 6
- 1369: 38	- 1392: 40
- 1370: 8	- 1393: 37
- 1371: 33	- 1394: 22
- 1372: 9	- [1395: 9]
- 1373: 4	- 1397: 13 ⁴¹
- 1374: 10	- 1398: 18
- 1375: 11	- 1399: 14
- 1376: 9	- 1400: 19
- 1377: 21	

40. Desde junio.

41. Desde junio.

La cifra de nombramientos por décadas demuestra este aumento progresivo que crecerá todavía más en el reinado de Martín el Humano (1395-1410).

1351-1360: 95	1381-1390: 167
1361-1370: 89	1391-1400: 178
1371-1380: 143	

Otra fuente importante para la movilidad notarial son los *Llibres de avehinaments* del Archivo Municipal de Valencia.⁴² De ellos se desprende la poca movilidad, tal vez por la mayor presión y control social sobre el oficio, al mismo tiempo que su prestigio, dado el elevado porcentaje de notarios que actúan avalando vecindamientos. Entre 1349 y 1400, solo 23 notarios nuevos se vecindan en Valencia, de un total de 1.746 nuevos vecinos, en los que 244 *fermances* son notarios.

<i>Periodo</i>	« <i>Fermances</i> »	« <i>Nous notaris avehinats</i> »
1349-1351	9	2
1368-1370	22	1
1371-1380	67	5
1381-1390	77	10
1391-1399	69	5
Total	244	23

Las listas por parroquias de 1368-1369 conservadas en el Archivo Municipal de Valencia y en el Fondo de la Cofradía de San Jaime del Archivo de la Catedral de Valencia (1377-1420), sin ser definitivas sobre el número de notarios, nos permiten señalar en cuales estaban más arraigados para finales del siglo XIV: Sant Joan del Mercat, San Bartolomé, San Nicolás, San Esteban y San Lorenzo.⁴³

42. Cfr. M.^a D. CABANES PECOURT, *Avehinaments (Valencia, s. XIV)*, Valencia: Revista de Filología Valenciana, 2000.

43. Cfr. M. RODRIGO LIZONDO, A. RUBIO VELA, *Antroponimia valenciana del segle XIV*, Universitat de València, 1997; AC.V, *Fondo Cofradía de San Jaime*.

Distribución geográfica de los notarios

Nº	Fecha	Notario	Oriundo ⁴⁴	Población	Tipo ⁴⁵	Ámbito ⁴⁶	Fideiusor ⁴⁷	Condición
1	11.6.1351.	Barcelona	Domènec Andree ⁴⁸	[Morella]	I	C	Domènec Ferrer ⁴⁹	Notario Morella
2	22.6.1351.	Barcelona	Pere Olmeylla (Oumerella?)	B	A	A	Guardiola Deztorrens	Morella
3	18.5.1351.	Barcelona	Guillem Tarascó ⁵⁰	A	2	B	Domènec Tarascó	Mercader Morella
4	18.5.1351.	Barcelona	Guillem de Claramunt	A	1	C	Bertomeu Codina	Vecino Sant Mateu
5	18.5.1351.	Barcelona	Bartomeu Tàrraga ⁵¹	B	1	A	Guardiola Deztorrens	Morella
6	28.12.1351.	Perpinyà	Jaume Esparraguera	A	1	C	Mestre Pere Ros	Físico del rey
7	31.7.1352.	Huesca	Arnau Abat	A	1	A	Pasqual d'Alberó	Ciudadano Xàtiva
8	20.12.1352.	Zaragoza	Andreu Martorell	D	1	C	Guillem Martorell	Su hermano
9	21.11.1352.	Valencia	Guillem Mir ⁵²	-	1	A	Guillem Mir	Su padre, de Nules
10	23.11.1352.	Valencia	Pere Mateu	A	1	C	Guillem Narbonés	Notario Valencia

44. Se indica A para *habitador de*, B para vecino de, C *oriundus* y D para *ciudadà de*.

45. Se indica 1 para *notarium noviter creatus* y 2 para *iam notarium*.

46. Se indica A para *per totum regnum Valenciè*, B: cuando ya es notario y se le amplía su ámbito jurisdiccional *per totam terram et dominacionem...*, C: *per totam terram et dominacionem*, D: *per totum regnum Aragonum*, E: *per regnum Maioriten...*, F: *per totum principatum Cathalonie*, G: *per regna Aragonum et Valenciè*.

47. Se indican los nombres y su origen.

48. García Edo lo documenta en 1347. Nominado notario real el 29-I-1347 (ACA, Reg. 882).

49. García Edo lo documenta en 1360 (Morella).

50. García Edo lo documenta en 1361. Notario real el 18-V-1361 (ACA, Reg. 1511).

51. García Edo documenta en Morella dos notarios con este nombre en 1351 y 1361 respectivamente. El primero nombrado real el 14-VI-1351 (ACA, Reg. 891) y el segundo el 18-V-1361 (ACA, Reg. 1511). En el Archivo Histórico Notarial de Morella (AHNM), hay protocolos notariales de un notario de Cincorres del mismo nombre entre 1410 y 1434.

52. Se conservan protocolos en el ARV.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
11	13.2.1353.	Valencia	A	Valencia	1	C	Marc de Verdú	Vecino Valencia
12	4.1.1353.	Valencia	A	Valencia	1	C	Bereguer Mercader	Jurista Valencia
13	13.2.1353.	Valencia	-	-	1	C	Esteban Ponç de Fenollet	Ciudadano Xàtiva
14	7.2.1353.	Valencia	B	Segorbe	1	A	Pere Sanç de Berbegal	Vecino Segorbe
15	16.2.1353.	Valencia	A	Valencia	1	C	Bertomeu Navarro	Vecino Valencia
16	19.1.1353.	Valencia	A	Morvedre	1		Joan de Vingrau	Draper Valencia
17	5.2.1353.	Valencia	A	Alzira	1	C	Pere Galindo	Vecino Alzira
18	20.2.1353.	Valencia	B	Valencia	1	C	Bernat de Tèrmens	Vecino Valencia
19	26.2.1353.	Valencia			1	C	Pere Galí	Notario Valencia
20	28.2.1353.	Valencia	B	Valencia	1	C	Pere Gascó	Vecino Valencia
21	-3.1353.	Valencia	A	Xàtiva	1	C	Esteban Ponç de Fenollet	Ciudadano Xàtiva
22	5.3.1353.	Valencia	B	Villio(?)	1	C	Guillem ...	Vecino Villio(?)
23	12.4.1353.	Valencia	A	Girona	1	C	Ramon Guillem	Habitador Valencia
24	30.4.1353.	Valencia	A	Xàtiva	1	C	Miquel Sorió	Vecino Valencia
25	7.5.1353.	Valencia			1	C	Bartomeu Tarrega	Vecino Valencia
26	7.5.1353.	Valencia	A	Aleatà de Xivert	1	C	Bernat Albarels, Andreu Vidal, not., Mateu Balaguer	Ciudadanos Valencia
27	16.8.1353.	Valencia	B	Castelló de Burriana	1	A	Antoni N...s	Perpunter Valencia
28	20.8.1353.	Valencia	B	Zaragoza	1	D	Joan Dipas(?)	Vecino Valencia
29	20.8.1353.	Valencia			1	C	Bernat de Pinós	Escribano del rey
30	21.8.1353.	Valencia		Mallorca	1	E	Miquel de Ayerve	
31	23.8.1353.	Valencia		Barcelona	1	C	Pere Nadal	

53. Se conservan protocolos en el Archivo Municipal de Valencia (AMV).

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
32	2.9.1353. Valencia	Antoni Martorell	A	Alzira	I	C	Bernat Calp	Habitador Valencia
33	12.9.1353. Valencia	Francesc Gilabert	B	Alzira	I	C	Pere Venrell	Vecino Valencia
34	23.9.1353. Valencia	Galindo Eximenez	B	Torre de la Orden del Santo Sepulcro	I	D	Galindo Eximiiii	Su padre, vecino Calatayud
35	4.9.1353. Valencia	Pere Ledó			I	C	Antoni Berguedà	
36	1.10.1353. Valencia	Andreu Salvador	A	Valencia	I	C	Sanç Gil	Vecino Valencia
37	27.4.1353. Valencia	Alfonso Siurana	B	Cocentaina	I	C	Armau Ferrer	Notario, vecino <i>loci</i> Cocentaina
38	18.12.1353. Valencia	Pere Pujol	A	Valencia	I	C	Nicolau Gaya	Notario Valencia
39	25.11.1353. Valencia	Bernat Peçonada ⁵⁴	B	Morella	I	C	Armau Çamorerà ⁵⁵	Vecino Morella
40	25.11.1353. Valencia	Antoni Sanz ⁵⁶	B	Morella	I	C	Armau Çamorerà	Vecino Morella
41	30.11.1353. Valencia	Pere Ribera	A	Valencia	I	C	Jaume Ribera	Ciudadano Valencia
42	29.1.1356. Perpinyà	Pere de Torrella	D	Xàtiva	I	C	Francesc Deulosab	Mercader Perpinyà
43	9.1.1356. Valencia	Domènec Pasqual	A	Valencia	I	C	Andreu de (...)ris,	Habitador Valencia
44	9.1.1356. Valencia	Jaume Ros ⁵⁷	A	Valencia	I	C	Ponç de Capelles	Vecino Valencia
45	17.2.1356 Barcelona	Pere Armau ⁵⁸	C	Forcall, aldea villa Morella [<i>loci</i>]	I	C	Guillem Llobet	<i>Coc</i> del rey, ciudadano Valencia
46	10.4.1356. Sant Mateu	Guillem de Vallseguer ⁵⁹	B	Valencia	I	C	Ramon Roig, <i>peraire</i> + Bernat Gascó, notario	Valencia

54. García Edo lo documenta en 1363 (Morella).

55. Cfr. A. CANELLAS, J. TRENCHS, «Cancillería y cultura...», p. 50 (Armau de Morera).

56. García Edo documenta un *Antonii Sancii* en 1363 en Morella.

57. Se conservan protocolos en ARV.

58. García Edo lo documenta en 1381 en Forcall.

59. Se conservan protocolos en ARV.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
47	12.4.1356.	Guillem Castell	C	Valencia	1	C	Bernat Ribba, de casa del rey, Joan d'Olit, notario	Valencia
48	18.4.1356.	Pere Deztorrent	C	Alzira [ville]	1	C	Pere Deztorrent	Alzira
49	18.4.1356.	Llorenç Torbavi	C	Alzira	1	C	Pere Deztorrent	Alzira
50	16.4.1356.	Joan de Anglesola ⁶⁰	C	Morella	1	C	Pere Mercer	Habitador Sant Mateu
51	16.4.1356.	Jaume Azco	C	Villa de Ares	1	C	Nadal Martí	Habitador Sant Mateu
52	16.4.1356.	Gonzalo Ferrer	C	Sant Mateu	1	C	Bonanat Costa	Vecino Sant Mateu
53	14.4.1356.	Bernat Comte ⁶¹	C	Morella	1	C	Domènec de Golit	Habitador Morella
54	20.4.1357	Bertomeu Aznar	A	Valencia	1	C	Jaume Pérez	Assaonador Valencia
55	18.3.1357.	Zaragoza	B	Valencia	1	C	(...) Serra	De Xixona (loci)
56	12.6.1357.	Zaragoza	A	Alzira	1	A	Martí Verdú	Vecino Xàtiva
57	15.6.1357.	Zaragoza	A	Segorbe	1	A	Jaume Castelló	Escribano del rey
58	4.1.1358.	Valencia	A	Valencia	1	C	Pere Gasco	Notario Valencia
59	4.1.1358.	Valencia	B	Valencia	1	C	Bonanat de Boïlls	Notario Valencia
60	4.1.1358.	Valencia	B	Xàtiva	1	C	Berenguer de Fluvià	Vecino Xàtiva
61	4.1.1358.	Valencia	B	Llíria	1	C	Llorenç Maça	Vecino Valencia
62	8.1.1358.	Valencia	B	Valencia	1	C	Fernando García	Vecino Valencia
63	8.1.1358.	Valencia	B	Cullera	1	C	Miquel Castelló	Argenter, vecino Valencia
64	8.1.1358.	Valencia	B	Valencia	1	C	Domènec Segura	Notario Valencia

60. García Edo lo documenta en 1360 (Morella).

61. García Edo lo documenta entre 1360 y 1373 en Morella.

62. «Firmavit in posse Francisci Cipardi de non allegando tonsuram sub pena CCC.orum. morabatinorum, etc., et obligavit omnia bona sua.»

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
65	8.1.1358. Valencia	Lluís Mercader	B	Valencia	1	C	Bernat Burguters	Vecino Valencia
66	9.1.1358. Valencia	Pere Moster	A	Castelló	1	C	Pere de Casesnoves	Vecino Castelló
67	11.1.1358. Valencia	Martí de la Malgrana	D	Valencia	1	C	Guillem Vidal, not., Joan de la Malgrana	Vecinos Alzira
68	12.1.1358. Valencia	Pere Gombau	B	Alzira	1	C	Pere Punyera	Notario Alzira
69	13.1.1358. Valencia	Jaume de Mora	B	Valencia	1	C	Llorenç de Mora	Notario Valencia
70	13.1.1358. Valencia	Bartomeu Çacoma	B	Chiva	1	C	Antoni Romerí	Ciudadano Valencia
71	15.1.1358. Valencia	Pere de Clariana ⁶³	B	Valencia	1	C	Berenguer de Clariana	Habitador Valencia
72	15.1.1358. Valencia	Miquel Anzures	B	Valencia	1	C	Domènec de Copons	Vecino Morella
73	16.1.1358. Valencia	Joan Frexenet	B	Villenove	1	C	Ramos Frexenet	Ciudadano y mercader Valencia
74	16.1.1358. Valencia	Salvador Dezpont	B	Morvedre	2	C	Jaume Fomer	Doctor en leyes
75	20.1.1358. Valencia	Pere Martí de Palomares	C	Segorbe [civitatis]	1	C	Domènec de Ribarroja	Peraire, vecino Valencia
76	26.1.1358. Valencia	Marc de Calaceyt	B	Villareal	1	C	Francesc Agramunt	Notario Villareal
77	31.1.1358. Valencia	Miquel Fairada	B	Cullera [loci]	1	C	Guillem de Comadolins	Vecino Valencia
78	1.2.1358. Valencia	Arnau Alós ⁶⁴	B	Morella	1	C	Jaume Martí ⁶⁵	Notario, vecino Morella
79	1.2.1358. Valencia	Bernat Llorenç	B	Alzira	1	C	Guillem Vidal	Notario, vecino Alzira
80	9.2.1358. Valencia	Jaume Revert	B	Ontinyent [loci]	1	C	Sañç Malleu(n)	Vecino Ontinyent
81	12.2.1358. Valencia	Bernat Çafàbrega	A	Alzira	1	C	Joan de Vingrau	Draper Valencia

63. Se conservan protocolos en ARV.

64. García Edo lo documenta en Morella entre 1358 y 1369.

65. García Edo lo documenta como escribano de la Curia del Justicia de Morella entre 1363 y 1378.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
82	14.2.1358.	Valencia Bernat Amenller	B	Valencia	1	C	Guillem Aguilar	Notario Valencia
83	19.2.1358.	Valencia Bernat Calp ⁶⁶	A	Valencia	1	C	Pere Cifre	Ciudadano Valencia
84	20.2.1358.	Valencia Lloreñç de la Penya, iunior	B	Alzira [ville]	1	C	Guillem Bogueiti (Bogueci)	Notario Valencia
85	3.3.1358.	Valencia Bernat Serra	A	Valencia	1	C	Pere de Torrella	Habitador Valencia
86	6.2.1358.	Valencia Bartomeu Mulnar ⁶⁷	D	Valencia	1	C	Guillem Moliner	Notario Valencia
87	15.3.1358.	Valencia Francesc de Soler	D	Valencia	1	C	Domènec Joan	Notario Valencia
88	19.3.1358 (9).	Valencia Ponç de Vilarig	B	Segorbe [civitatís]	1	C	Lloreñç Roldan	Vecino Zaragoza
89	2.11.1358.	Guillem Al mudéver ⁶⁸	C	Morella	1	C	Domènec de Gualit	Jurista villa Morella
90	11.4.1359.	Zaragoza Jaume Lucerii	A	Ortells, terme Morella	1	C	Pere de Monllor	Notario <i>loc</i> de Forcall, aldea de Morella
91	13.4.1360.	Zaragoza Pere Moreta	C	Valencia	1	C	Jaume Mestre	Ciudadano Morella
92	26.4.1360.	Zaragoza Ramon Strany	C	Morella	1	C	Mateu Adria	
93	12.5.1360.	Zaragoza Miquel de Oli (...)ia	A	Valencia	1	A	Berenguer de Peramola	Notario Valencia
94	24.9.1360.	Barcelona Bertomeu Penç	B	Peníscola [ville]	1	C	Venerable Guillem de Foix	Doncell
95	12.11.1360.	Barcelona Joan Piquer	A	Puçol [loci]	1	C	Miquel Taravall y Pere Martineç.	Vecinos Puçol
96	9.2.1361.	Barcelona Bernat Ferrer ⁶⁹	A	Valencia	2	C	F. Nicolau ⁷⁰	Soguer Mirambell (<i>loci</i>)

66. Se conservan protocolos en ARV.

67. Mulner, Molner. Se conservan protocolos en ARV y en Archivo Catedral de Valencia (ACV).

68. Se conservan protocolos en ARV.

69. «Habitator et notarius Valencie, scriptor incliti infanti Fernandi, noviter creatus notarius publicus per totam terram.»

70. «De describancia dicti domini regis.»

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
97	11.9.1361.	Barcelona Berenguer Roig ⁷¹	A	Castelló de Burriana	1	C	Bertomeu Pons de Fenollet	De tesorería del rey
98	28.9.1361.	Barcelona Antoni Sastre (Sartre)	A	Valencia	1	C	Antoni Miró	Habitador y ciudadano de Barcelona
99	15.10.1361.	Barcelona Bernat Costa ⁷²	A	Valencia	2	C	Mateu Caco	Escribano escribanía real
100	19.12.1361.	Barcelona Pere Català	C	Ayora [loci]	2	C	Pere Vidal	Escribano del infante Fernando
101	22.3.1362.	Valencia Joan Torà	B	Valencia	1	C	Pere Torà	Ciudadano Valencia, <i>qui presens erat</i>
102	18.2.1362.	Valencia Pere de Boatella	B	Lliria	1	C	Garcia de Cataldo, <i>parisser</i> + Joan de Pina	Vecinos Lliria
103	18.2.1362.	Valencia Vicent Queralt ⁷³	B	Valencia	1	C	Joan Frexenet	Notario Valencia
104	20.2.1362.	Valencia Vicent Benet	A	Valencia	1	C	Pere Torrella	Notario Valencia
105	20.2.1362.	Valencia Jaume Rovira ⁷⁴	A	Valencia	1	C	Bonanat Monar	Notario Valencia
106	23.2.1362.	Valencia Cipresius Aztor	B	Xàtiva	1	C	Pere Alomar	Vecino Xàtiva
107	23.2.1362.	Valencia Pere Alomar	B	Xàtiva	1	C	Cipres Aztor	Vecino Xàtiva
108	23.2.1362.	Valencia Bernat Guillem	B	Valencia	1	C	Bernat Squerre	Notario Valencia
109	26.2.1362.	Valencia Huguet de Palau	B	Pego(l)	1	C	Guillem Sala	<i>Ostaler</i> Valencia

71. Se conservan protocolos suyos para Sant Mateu-Onda en el AHNM de 1373 y 1374.

72. «Firmavit in posse Francisci Cipardi de non allegando tonsuram sub pena CCC.orum. morabatorum, etc., et obligavit omnia bona sua». Se conservan protocolos en ARV.

73. Se conservan protocolos en Archivo del Colegio de Corpus Christi de Valencia (ACCV).

74. Actúan como testigos del documento Cipres Aztor y Pere Aztor, vecinos de Xàtiva, que a su vez también reciben el nombramiento de notario.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
110	26.2.1362.	Valencia Joan de Pina	A	Llíria	1	C	Joan de Besaldú(+), Bernat de Pina	Habitadores Valencia
111	26.2.1362.	Valencia Antoni Guasch	B	Llíria	1	C	Domènec Domènec	Notario Valencia
112	5.5.1362	Patema [loci] Guillem Roca		Valencia	2	C	Guillem de Bellvis	Escribano real
113	9.12.1362.	Monzón Jaume Claramunt			1	C	Martí de Peralta	<i>Vergarium</i> Valencia
114	13.12.1362.	Monzón Bernat de Martorell			1	D	Balaguer Bonet	<i>Locí</i> Albalat, <i>riparie Çueque</i>
115	17.12.1362.	Monzón Pere Tomer			1	D	Francesc Aztor	Vecino Morella
116	22.12.1362.	Monzón Pere Cavaller			1	D	Domènec Borraç	Notario Valencia
117	9.1.1363.	Monzón Antoni Boguet	B	Alzira	1	C	Sañç de Moya	Vecino Alzira
118	6.3.1363.	Monzón Francesc Ballester		Burriana [vila]	1	C	Nicolau Soguer	Escribanía infante Fernando
119	28.4.1363.	Luna Jaume Ivarç		Valencia [ciutat]	1	C	-	-
120	15.7.1363.	Castelló de Burriana Bernat de Clariana	B	Alzira	1	C	Francesc de Terrers	Notario Xàtiva
121	15.7.1363.	Castelló de Burriana Francesc de Carrario	B	Xàtiva			Berenguer Mateu, <i>habitador loci</i> Castelló + Bernat Clariana	Notario Alzira
122	9.6.1366.	Zaragoza Bernat Ros ⁷⁵	B	Morella	1	A	Ramon Nebot	Jurista y promotor Curia Regia
123	10.6.1366.	Zaragoza Domènec del Castellar	D	Valencia	1	A	Bernat Despuig	Jurista Valencia
124	16.7.1366.	Zaragoza Antoni Verdú ⁷⁶	B	Catí	1	C	Pere Tarascó	Del lugar de Catí, aldea de Morella

75. García Edo lo documenta en Morella entre 1373 y 1394.

76. García Edo lo documenta en Catí en 1390.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiutor	Condición
125	15.2.1367.	Barcelona Pere Llop	B	Valencia	1	C	Mateu de Claris	
127	2.4.1367.	Zaragoza Antoni Tamant ⁷⁷	B	Valencia	1	C	García Alcal	Vecino Valencia
128	15.6.1367.	Barcelona Jaume de T(...).leis	A	Elx	1	C	Nicolau de Valleriola	Ciudadano Valencia
129	15.2.1368.	Barcelona Pere Gironés		Sant Mateu [villa]	1	C	Bertomeu Codina	De Sant Mateu
130	23.2.1368.	Barcelona Guillem Terraça ⁷⁸			1	C	Francesc Flix	Oriundo Morella
131	28.4.1368.	Barcelona Joan Dono	B	Valencia	1	C	Esteban Garcés	
132	15.6.1368.	Barcelona Guillem Ferrer		Valencia	1	C	Mestre Llorenç Taxoni	Escribano real
133	3.8.1368.	Barcelona Pere d'Oluja	A	Valencia	1	C	Francesc de Miravet	Escribano real
134	4.8.1368.	Barcelona Lluís de Menargues	B	Valencia	1	C	Guillem Roca	Notario y escribano real
135	19.9.1368.	Barcelona Pere Llorenç ⁷⁹	B	Morella		C	Domènec Ferrer ⁸⁰	Notario y habitador Morella
136	20.9.1368.	Barcelona Domènec Cristophor	C	Villafranca, aldea de Morella	1	C	Francesc de Vilardell	Habitador de Barcelona
137	3.10.1368.	Barcelona Sancho Sanç ⁸¹	C	Xàtiva	1	C	Berenguer de Maguerola	De tesorería regia
138	30.10.1368.	Barcelona Ramon de Patils	C	Castelló de Burriana	1	C	Guillem Descoll	De escribanía real
139	28.12.1368.	Barcelona Guillem Constantí	C	Peníscola	1	C	Francesc Brandis	Mercader de Barcelona
140	11.5.1369.	Sant Mateu Gil de Gadea		Alpuente [loci]	1	C	Guillem Gomar	Habitador villa Sant Mateu

77. Se conservan protocolos en ARV.

78. De Cámara del Rey.

79. García Edo lo documenta en Morella entre 1368 y 1380.

80. García Edo lo documenta en Morella en 1360.

81. El AHNM conserva protocolos de dos notarios del mismo nombre en Vilafranca de 1346 y 1391-1401 respectivamente.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
141	12.5.1369.	Sant Mateu Bernat de Tàrraga ⁸²	[A]	Cincorres [loci]	1	A	Pere Desplà	De escribanía real
142	12.5.1369.	Sant Mateu Jaume Siurana	B	Burrriana	1	C	Joan de Bossagays	De escribanía real
143	14.5.1369.	Sant Mateu Nicolau Carcassona	B	Vistabella	1	C	Mateu Dezcoll	<i>De loco de Sant Mateu</i>
144	14.5.1369.	Sant Mateu Pere Mercer	A	Coves de Vinromà	1	C	Pere de Anglesola	<i>Locí de Sant Mateu</i>
145	16.5.1369.	Sant Mateu Domènec Fonollosa	A	Sant Mateu	1	C	Ramon Fonollosa	Notario Sant Mateu
146	18.5.1369.	Sant Mateu Arnau Abella	A	Sant Mateu	1	C	Guillem de Fogantes	Sant Mateu
147	11.6.1369.	Valencia Jaume de Çapolat	B	Onda [loci]	1	C	Pere d'Oluja	Notario Valencia
148	12.6.1369.	Valencia Miquel de Camanyes ⁸³	A	Lífría	1	A	Arnau de Molins	Notario Valencia
149	12.6.1369.	Valencia Lluís Lòpiz ⁸⁴	B	Valencia	1	C	Joan Lòpiz	<i>Peraire Valencia</i>
150	16.6.1369.	Valencia Joan Çaera ⁸⁵	C	Burrriana	1	C	Tomás Poch	Notario Valencia
151	16.6.1369.	Valencia Bernat Ripoll	D	Valencia	2	C	Francesc Ballester	Escribano escribanía real
152	18.6.1369.	Valencia Salvador Albert	A	Castelló de Burrriana		C	Pere Moster	Notario Castelló
153	18.6.1369.	Valencia Francesc Granyena	A	Castelló de Burrriana		C	Domènec Mur	Castelló
154	19.6.1369.	Valencia Joan Martí ⁸⁶	C	Valencia		C	Joan Canaver	Valencia
155	19.6.1369.	Valencia Lluís de Fonollosa	B	Valencia		C	Joan de Fonollosa	Su hermano
156	22.6.1369.	Valencia Pere Fariza		Valencia	2	C	Vidal de Vilanova	Caballero

82. García Edo lo documenta en Cincorres en 1413.

83. Se conservan protocolos en ACCV.

84. Se conservan protocolos en ACCV.

85. Se conservan protocolos en ARV.

86. Se conservan protocolos en ARV.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
157	30.6.1369.	Berenguer de Imperiis (Imprais)	C	Alacant [ville]		C	Bertomeu Soriano	Habitador Xàtiva
158	30.6.1369.	Bertomeu Soriano	A	Xàtiva	1	A	Tomás de Maçanet	Vecino Alacant
159	6.7.1369.	Joan Tauhenca	A	Castelló Borriana	1	C	f. Joan Romeu	Habitador Castelló
160	11.7.1369.	Francesc Ivarç	C	Albinyen, término de Calp	1	C	Joan Ribera	Notario Valencia
161	20.7.1369.	Bernat Peyró	B	Valencia	1	C	Guillem Calderó	Escribano
162	25.7.1369.	Ila (...) de Calatayud			2	C	Garcia de Calatayud	Vecino Alzira
163	27.7.1369.	Guillem Quintana		Valencia	2	C	Bertran Ferrer	Notario Valencia
164	7.8.1369.	Bernat Pérez	A	Xàtiva	1	C	Bernat de Monsoriu	Caballero
165	27.8.1369.	Martí de Montflorit	A	Valencia	1	C	García de Montflorit	Habitador Valencia
166	4.9.1369.	Domènec Domènec			2	C	Francesc Dezplà	Valencia
167	5.10.1369.	Pere Folch		Xàbea, terme Denia		C	Joan Bulufer	Xàbea
168	6.10.1369.	Pere Forés	B	Viver, terme Xèrica		C	Benet Forés	Su hermano, ciudadano Valencia
169	15.10.1369.	Berenguer Serra	B	Xàtiva	1	C	Mestre Vicent Serra	Ciudadano Valencia
170	15.10.1369.	Bertomeu de Bues	C	Forcall	1	C	Arnau Ferrer	Forcall
171	18.10.1369.	Pere de Collet ⁸⁷	B	Valencia	1	C	Jaume Boyer	Notario Valencia
172	29.10.1369.	Joan Navarro	B	Valencia	1	C	Domènec Navarro	Vecino Valencia
173	31.10.1369.	Jaume de Pujaçons	C	Cocentaina [loci]	1	C	Jaume Cetina	Vecino Cocentaina
174	14.11.1369.	Berenguer de Vilafrancha		Valencia	1	C	Bernat Çufera	Valencia

87. Hijo de Artusii de Collet (Coblet?).

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
175	3.12.1369.	Valencia	A	Valencia	I	C	Jaume Claramunt	Notario Valencia
176	11.12.1369.	Valencia	B	Valencia	I	C	Vicent Guerau	<i>Parator pannorum</i> Valencia
177	24.12.1369.	Valencia		Valencia	I	A	Joan Saranyana	Ciudadano Valencia
178	14.2.1370.	Sant Mateu	C	Sant Mateu	I	C	Bertomeu Cogoma	Jurista Sant Mateu
179	18.2.1370.	Ponç de Montpalau		Morella	I	C	Ramon Cardona	Notario Morella
180	20.2.1370.	Sant Mateu		Morella	I	C	Pere Domènec	Jurista Morella
181	21.2.1370.	Sant Mateu	C	Sant Mateu	I	C	Guillem Comí	Habitador Sant Mateu
182	22.2.1370.	Sant Mateu		Sant Mateu	I	C	Jaume Çaragoça	Sant Mateu
183	13.4.1370.	Tarragona		Castelló Borriana	I	C	Guillem Gilabert	Solsona
184	3.5.1370.	Tarragona		Catí, aldea Morella	I	C	Pere Carrasco	Morella
185	14.6.1370.	Barcelona	B	Xàtiva	I	C	Pere Dezpla	Escribanía real
186	10.1.1371.	Tortosa		Catí	I	C	Bernat Gascó	Catí
187	17.1.1371.	Tortosa		Portell	I	C	Pere Dezpla	Escribanía real
188	10.2.1371.	Tortosa		Peníscola	I	C	Guillem Valls	Peníscola
189	13.2.1371.	Tortosa	B	Orihuela	I	A ⁹¹	Jaume Jomet	Notario Orihuela
190	14.3.1371.	Tortosa		Valencia	I	C	Pere Romà	Escribanía real
191	13.5.1371.	Valencia		Nules	I	C	Bertran Ferrer	Valencia

88. García Edo lo documenta como notario público de Morella por autoridad real entre 1353 y 1362.

89. García Edo lo documenta como notario en Catí entre 1357 y 1391.

90. [Al margen:] «Iste Bernardus Valls restituit cartam notariorum et renunciavit officio notarie in die XIX februarii anno a Nativitate Domini M CCCC IIII. Est dicta carta in archivo in armario general regni Valencie.»

91. «Per loca et villas regnum Valencie ultra Sexonam.»

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
192	13.5.1371. Valencia	Pere Climent ⁹²		Andilla [loci]	I	C	Domènec Martí	Cerdoni Valencia
193	24.5.1371. Valencia	Mateu Navarro	C	Villahermosa	I	C	Esteban Desvalls	Blanquer Valencia
194	25.5.1371. Valencia	Domènec Cestret		Valencia	I	C	Miquel de Ripoll	Valencia
195	28.5.1371. Valencia	Gregori Roca		Valencia	I	C	Pere Martí de Cabanyes	Valencia
196	28.5.1371. Valencia	Jaume Panella		Valencia	I	C	Tomás Poch	
197	31.5.1371. Valencia	Bertomeu Riufret	C	Orihuela	I	C	Pere Çamorera	Xàtiva
198	14.6.1371. Valencia	Miquel Sala		Valencia	I	A	Berenguer Enyego	Valencia
199	14.6.1371. Valencia	Berenguer Enyego (Enyec)		Xàtiva	I	A	Miquel Sala	
200	23.6.1371. Valencia	Joan d'Osca	D	Valencia	I	A	Guillem Jafer	Valencia
201	3.7.1371. Valencia	Pere Olomar, <i>junior</i>	B	Xàtiva	I	C	Bernat Escrivà	Notario Xàtiva
202	15.7.1371. Valencia	Bernat de Montfalcó ⁹³	C	Alzira	I	A	Miquel Millà	Notario Alzira
203	18.7.1371. Valencia	Antoni Eximén d'Ezlava	B	Xèrica	I	A	Mateu Ferrandello	
204	1.8.1371. Valencia	Guillem Comelles	A	Sueca	I	A	Guillem Comella	Vecino Cullera
205	12.8.1371. Valencia	Guillem Mastordi		Morvedre	I	C	Bernat Costa	Notario Valencia
206	22.8.1371. Valencia	Gonçal Calp	C	Valencia	I	C	Bernat Guillem	Notario Valencia
207	25.8.1371. Valencia	Guillem Amat		Valencia	I	C	Pere Dezplà	Escribania real
208	26.8.1371. Valencia	Domènec Martí		Enguera [loci]	I	. ⁹⁴	Bernat Servet	Bachiller en leyes Valencia
209	27.8.1371. Valencia	Miquel Bruguera		Valencia	I	A	Pere Andreu	Valencia

92. Se conservan protocolos en ARV.

93. Se conservan protocolos en ACCV.

94. «Per totum dictum locum de Enguera.»

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
210	4.9.1371.	Valencia	Llorenç Parent	Murvedre [ville]	1	A	Francesc de Lorcha	Parator <i>pannorum</i>
211	5.9.1371.	Valencia	Ramon Martell	Onda	1	C	Pere Miquel	Valencia
212	5.9.1371.	Valencia	Alfonso Pérez	Altea	1	C	Jaume de Castro	Valencia
213	20.9.1371.	Valencia	Francesc Riera ⁹⁵	Valencia	1	A	Pere de Clariana	Notario Valencia
214	31.9.1371.	Valencia	Miquel Ripol	Valencia	1	C	Pere Çamorera	Escribano del rey
215	2.10.1371.	Valencia	Francesc Solanes	Valencia	1	C	Berenguer del Mas	<i>Parator pannorum</i> Valencia
216	3.10.1371.	Valencia	Jaume de Çepello	Cocentaina	1	C	Bertomeu de Riufret	Vecino Oriola
217	8.10.1371.	Valencia	Jaume Çareal	Coves de Vinromà	1	C	Miquel Franch	Vecino Valencia
218	16.9.1371.	Valencia	Pere de Lucas	Almenara	1	C	Tomás de Lligalbé	Valencia
219	27.1.1372.	Alcañiz	Pere Gavet	Xàtiva	1	A	Jordan Mundo	Alcañiz
220	4.3.1372.	Zaragoza	Bertomeu Yvanyes	Guardamar [loci]	1	A	Jaume Despuig	<i>Peticionarium</i> del rey
221	11.6.1372.	Barcelona	Guillem Oller	Castelló de Xàtiva	1	C	Galcerà Juliol – Bertomeu Llobet	Escribanos del rey Valencia
222	17.6.1372.	Barcelona	Guerau Vidal ⁹⁶	Xàtiva	1	A	Pere Vidal	Escribano real, su hermano
223	30.6.1372.	Barcelona	Miquel Gil	Valencia	1	C	Bernat de Tarradelles	Notario Lleida
224	30.6.1372.	Barcelona	Vicent Cavaller	Valencia	1	C	Francesc Civera	De casa del rey
225	6.9.1372.	Barcelona	Vicent Fillach	Segorbe	1	C	Pere Condals	Notario Manresa
226	29.10.1372.	Barcelona	Domènec Matheu	Vilafamés	1	A	Domènec Llorenç	Habitador Vilafamés
227	9.12.1372.	Barcelona	Miquel Martorell ⁹⁷	Valencia	1	C	Francesc Corçà	Habitador Valencia
228	4.4.1373.	Barcelona	Miquel Gadea	Alpont	1	C	Francesc Castelló	Escribano real

95. Se conservan protocolos en ACCV.

96. Se conservan protocolos en ARV.

97. Se conservan protocolos en ARV.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiúso	Condición
229	14.4.1373. Barcelona	Bernat Ferrer		Çueca	1	C	Francisco Roselló	Vecino Valencia
230	21.4.1373. Barcelona	Pere Navarro ⁹⁸		Vilafranca	1	C	Pere Dezplà	Sellador escribanía real
231	16.5.1373. Barcelona	Miquel de Castelló	C	Segorbe	1	C	Jaume de Castelló	Escribanía real
232	15.4.1374. Barcelona	Bartomeu de Villarubia		Alpont	1	C	Joan Garcés de Lihorra y Joan de Villarubia	<i>Escudat</i> de Alpont y habitador de Xullella
233	19.8.1374. Barcelona	Guillem Cavaller		Valencia	1	C	Guillem de Sanmartí	Oriundo Valencia
234	3.11.1374. Barcelona	Domènec Timor ⁹⁹	B	Valencia	1	C	Joan d'Olit	<i>Battle general</i> Valencia <i>ultra</i> Xixona
235	4.1.1374. Barcelona	Pere de Sentoliva		Borriana	1	C	Pere Martí	Escribano del rey
236	12.1.1374. Barcelona	Mateu de Loscos		Valencia	1	C	Marc Gilabert	Vilafranca del Penedès
237	7.3.1374. Barcelona	Roderic Alegret		Lucena	1	C	Guillem de Campos	Habitador Batea
238	4.4.1374. Barcelona	Aparici Rajadell		Pego [<i>loci</i>]	1	C	Jaume Despuig	Peticionario del rey
239	19.4.1374. Barcelona	Pasqual Ferrando	A	Valencia	1	C	Gilabert de Rexach	<i>Doncell</i>
240	15.5.1374. Barcelona	Bertomeu Gómez	C	Orihuela	1	A	Pere Miró	<i>Doncell, de la casa del infant</i> Martí
241	25.9.1374. Barcelona	Simón Ferri	C	Aleoy [<i>loci</i>]	1	A	Gil Fuster	Habitador Barcelona
242	2.1.1375. Barcelona	Bernat Narbonés	C	Alcalá	1	C	Pere Dezplà	<i>Sigilator</i>
243	7.1.1375. Barcelona	Pere Torner	A	Morella	1	A	Pere Dezplà	<i>Sigilator</i>
244	27.2.1375. Lleida	Guillem Balagner	B	Sant Mateu	1	C	Pere de Claramunt	Sant Mateu
245	11.3.1375. Lleida	Siurana de Quadres ¹⁰⁰		Morella	1	C	Pere Dezplà	Escribanía real

98. García Edo documenta un Pere Navarra de Vilafranca en el mismo año.

99. Se conservan protocolos en ARV.

100. García Edo lo documenta en Morella entre 1368 y 1378. Un hijo suyo del mismo nombre es regente de la escribanía de la Curia de Morella por su padre en 1376.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiutor	Condición
246	23.3.1375.	Lleida Jaume Sala		Valencia	I	C	Jordi Joan	Ciudadano Valencia
247	3.10.1375.	Barcelona Bertomeu Martí ¹⁰¹		Valencia	I	C	Jaume Dezpuig	Escribano real
248	31.10.1375.	Barcelona Jaume Vilardell ¹⁰²	C	Gandia ¹⁰³	I	C	Jaume de Castro	<i>Minor dierum</i> Valencia
249	19.11.1375.	Barcelona Joan Tomas ¹⁰⁴		Valencia	I	C	Bertomeu Servet	Escribano real
250	20.12.1375.	Barcelona Rodéric Salat	B	Murvedre	I	C	Pere Passeyra ¹⁰⁵	Notario Valencia
251	24.12.1375.	Barcelona Vicenç de Utrelles	C	Valencia	I	C	Vicenç d'Utrelles	Notario Valencia
252	31.12.1375.	Barcelona Joan Sobirats		Albal [<i>loci</i>]	I	C	Bernat de Moya	Valencia
253	16.1.1376.	Barcelona Pasqual Rubei (Roig) ¹⁰⁶	C	Valencia	I	C	Mateu Climent	
254	7.2.1376.	Barcelona Pere Llazer ¹⁰⁷	A	Valencia	I	C	Mateu Ferrandello	Peticionario real
255	15.5.1376.	Monzón Guillem Cordelles		Penaguila [<i>loci</i>]	I	C	Pere Sanchez Muñoz	
256	6.7.1376.	Monzón Pere Jofre	A	Valencia	I	C	Bertomeu Vilalva	Notario Valencia
257	30.7.1376.	Monzón Joan Dieç		Valencia	I	C	Domènec Borrás	Escribano real
258	26.8.1376.	Monzón Roderic Dezplà		Xàtiva	I	C	Miquel Sorió	Ciudadano Xàtiva
259	28.8.1376.	Monzón Pere Llorenç	A	Valencia	I	A	Bernat d'Espulgues	Caballero, lugarteniente de gobernador de Valencia

101. Se conservan protocolos en ACCV.

102. Se conservan protocolos en ARV.

103. «Nunc habitator Valencia.»

104. Se conservan protocolos en ARV.

105. Cfr. A. CANELLAS, J. TRENCHS, «Cancillería y cultura...», p. 50.

106. Se conservan protocolos en ARV.

107. Se conservan protocolos en ARV.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
260	11.11.1376.	Barcelona	A	Valencia	1	C	Domènec Cedrelles	Valencia
261	11.11.1376.	Barcelona	A	Valencia	1	C	Domènec Cedrelles	Valencia
262	17.2.1377.	Barcelona	A	Xàtiva	1	C	Mateu Ferrandello	Peticionario real
263	23.2.1377.	Barcelona	A	Alzira	1	C	Guillem Pujades	Vecino Valencia
264	23.2.1377.	Barcelona	B	Valencia	1	C	Bernat Costeia	Habitador Alzira
265	18.4.1377.	Barcelona	C	Valencia	1	A	Miquel Palau	De tesorería regia
266	26.5.1377.	Barcelona		Les Coves [loci]	2	C	Jaume Çoliveres	Notario Valencia
267	26.5.1377.	Barcelona		Valencia	2	C	Guillem de Montserrat	Notario de les Coves
268	26.5.1377.	Barcelona		Valencia	2	C	Jaume Çoliveres	Notario Valencia
269	30.5.1377.	Barcelona		Valencia	2	C	Vidal de Blanes	Caballero
270	6.6.1377.	Barcelona		Llíria	1	C	Berenguer Martorell	Notario Xàtiva
271	18.6.1377.	Barcelona	C	Segorbe	1	C	Francesc Ferrer	Escribano real
272	8.8.1377.	Barcelona		Valencia	1	C	Gonçal Calp	Notario Valencia
273	17.8.1377.	Barcelona	A	Valencia	1	C	Bertomeu Cerdà	Notario Valencia
274	18.8.1377.	Barcelona	C	Almenara [loci]	1	A	Francesc de Perellós	Caballero
275	22.8.1377.	Barcelona		Valencia	1	C	Domènec (Burueta)	Portero del duque
276	16.10.1377.	Barcelona	C	Culla	1	C	Guillem de Turno	Bachiller en leyes
277	22.10.1377.	Barcelona		Valencia	1	C	Bernat Costa	Notario Valencia
278	27.10.1377.	Barcelona		Valencia	1	C	Berenguer Terró	

108. Se conservan protocolos en Archivo Municipal de Alzira.

109. Se conservan protocolos en ARV.

110. Se conservan protocolos en ACCV.

111. Se conservan protocolos en ACV.

112. Se conservan protocolos en ARV.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
279	28.10.1377.	Barcelona	Andreu Terró	Valencia	I	C	Andreu de Guardiola	Notario Valencia
280	3.11.1377.	Barcelona	Pere Vilàr	Xàtiva	I	C	Pere Dezplà	Sellador
281	5.11.1377.	Barcelona	Jaume Jomet	Orihuela	I	A	Guillem de Rocafull	Orihuela
282	10.12.1377.	Barcelona	Andreu Alreu (?)	Valencia	I	C	Pascual Navarro	Marinero de Valencia
283	7.1.1378.	Barcelona	Miquel Ruvíó	Valencia	I	C	Garcia Llopis	Segorbe [ciudad]
284	15.1.1378.	Barcelona	Esteve Julià	Valencia	I	C	Pere Çacoma	Notario público
285	19.2.1378.	Barcelona	Francesc Fuster ¹¹³	Sant Mateu	I	C	Bertomeu Ximeno	Barcelona
286	9.4.1378.	Barcelona	Pere Ferrer	Xàtiva	I	C	Bertomeu Rotlan	De casa del rey
287	4.5.1378.	Barcelona ¹¹⁴	Pere Llop(is)	Valencia	I	C	Miquel Sanç (Sancii)	Habitador Valencia
288	4.5.1378.	Barcelona ¹¹⁵	Joan Roig	Valencia	I	C	Pere Çaplana	Habitador Valencia
289	5.5.1378.	Barcelona ¹¹⁶	Pere de Ferrera	Lliria	I	C	Francesc Castelló	Expensorie del infante Martí ¹¹⁷
290	8.5.1378.	Barcelona	Martí Sanç	Valencia	I	C	Bernat Company	Valencia
291	19.5.1378.	Barcelona	Bernat Hostale(t)s	Valencia	I	C	Bertomeu Rotlan	Xàtiva
292	3.7.1378.	Barcelona	Martí Barbarà	Valencia	I	C	Pere Faritza	Notario Valencia
293	26.8.1378.	Barcelona	Pere de Sinya ¹¹⁸	Valencia	I	C	Miquel Martorell	Notario Valencia
294	29.10.1378.	Barcelona	Bernat Esteve	Valencia	I	C	Bernat Tovia	Notario Valencia
295	29.10.1378.	Barcelona	Bernat Tovia	Valencia	I	C	Bernat Esteve	Notario Valencia

113. García Edo lo documenta en Morella entre 1379 y 1399.

114. Carta de notaría del 3 de mayo (Barcelona).

115. Carta de notaría del 3 de mayo (Barcelona).

116. Carta de notaría del 4 de mayo (Barcelona).

117. Actúa como testigo Bartomeu de Ferraria, presbítero de Lliria.

118. Se conservan protocolos en ARV.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
296	13.12.1378.	Barcelona Nicolaus Perera (Çapera)	B	Valencia	I	C	Mateu Ferrandello	Peticionario real
297	3.1.1379.	Barcelona Bernat Sauret	C	Sant Mateu	I	C	Domènec Just	Habitador Castelló de Burriana
298	15.1.1379.	Barcelona Bartomeu de Tàrraga	C	Castelló de Burriana	I	C	Bernat Carcassesii	Axonatore Barcelona
299	19.1.1379.	Barcelona Bernat de Manso (del Mas?) ¹¹⁹		Valencia	I	C	Bernat Ruiçot	Valencia
300	22.1.1379.	Barcelona Guillem Feliu	C	Castelló de Burriana	I	C	Joan (...)	Blanquer de Barcelona
301	27.1.1379.	Barcelona Eximen Sánchez		Valencia	I	C	Berenguer Tort	Notario Valencia
302	27.1.1379.	Barcelona Berenguer Tort		Valencia	I	C	Eximen Sánchez	Valencia
303	9.2.1379.	Barcelona Pere Ros ¹²⁰		Valencia	I	C	Ramon Caxal	Halconero del duque
304	5.3.1379.	Barcelona Bernat de Montzó		València	I	C	Pere de Puteo (Despou)	Escribano de Barcelona
305	10.3.1379.	Barcelona Pere Palaçí	C	Villahermosa	I	C	Fernando de Valdeconejos	Habitador de Sarrión
306	23.3.1379.	Barcelona Pere Linyà ¹²¹	C	Vallibona, aldea de Morella	I	C	Bernat Mengevaques	Jurista de Tortosa
307	29.4.1379.	Barcelona Pere Sañç	C	Castelló (Camp Burriane)	I	C	Aznar Pardo	Caballero, alguacil del rey
308	15.6.1379.	Barcelona Ramon de Sancto Ilario		Pobla d' Arenós	I	C	Bertomeu Sirvent ¹²²	Escribano real

119. En el ARV se conservan protocolos de Bernat Mansó.

120. Se conservan protocolos en ARV.

121. García Edo lo documenta en Vallibona en 1408.

122. Cfr. A. CANELLAS, J. TRENCHS, «Cancillería y cultura...», p. 68.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
309	6.7.1379, Barcelona	Joan Paloma	A	Valencia	1	C	Bertomeu Rotllà	Oriundo de Xàtiva
310	9.7.1379, Barcelona	Miquel Ferri	D	Xàtiva	2	A	Pere Vidal	Escribano real
311	23.7.1379, Barcelona	Lluís de Alcalà		Valencia	1	C	Miquel Ribera	Notario de Valencia
312	30.8.1379, Barcelona	Bonanat Paloma		Valencia	1	C	Bertomeu Rotllà	Oriundo de Xàtiva
313	29.8.1379, Barcelona	Miquel Venrrell	A	Alzira	1	C	Jaume d'Olit	Habitador de Alzira
314	11.9.1379, Barcelona	Bernat Arnau		Valencia	1	C	Pere Cortada	De escribanía real
315	7.11.1379, Barcelona	Lluís Arnau	B	Castelló	1	C	Asbert de Barberà	<i>Doncell</i>
316	29.12.1379, Barcelona	Pere de les Coves	C	Alpont	1	C	Joan Garcés de Lihori	De Alpont
317	16.1.1380, Barcelona	Domènec de Nuce	C	Lucena	1	C	Pere Garcia de Lucuano	Procurador del noble Lop d'Urrea, señor de la tinenza de l'Alcalaten
318	14.2.1380, Barcelona	Francesc de Millia		Alzira	1	C	Pere Brines	Notario de Riudoms, ahora habitador de Barcelona
319	24.3.1380, Barcelona	Bertomeu Medir	A	Valencia	1	C	Domènec Pérez	Habitador de Castellfabib
320	24.3.1380, Barcelona	Joan Martí Alcalde	A	Segorbe	1	C	Bertomeu Medir	Habitador de Valencia
321	24.3.1380, Barcelona	Domènec Pérez de Calatayut	A	Castielfabib [villa]	1	C	Joan Martínez.Alcalde	Vecino de Segorbe
322	4.4.1380, Barcelona	Berenguer Dezcamps	C	Valencia	1	C	Joan Dezcamps	Ciudadano de Valencia
323	5.5.1380, Barcelona	Arnau Llorenç	C	Alzira	1	C	Bartomeu Cortés	Habitador de Valencia
324	2.8.1380, Barcelona	Pere Margenet(i) ¹²³	C	Forcall [loci], aldea villa de Morella	-	-	Mateu Blanch	Escribano de Barcelona, oriundo de Sant Mateu

123. García Edo lo documenta en Forcall entre 1395 y 1406.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
325	7.8.1380.	Barcelona	C	Sant Mateu	-	-	Pere Margenet	Oriundo de Forcall
326	5.9.1380.	Lleida	B	Morella	1	C	Rodrigo Cardona	Batle de Morella
327	7.9.1380.	Lleida	C	Valencia	1	C	Joan Martí	Notario de Valencia
328	19.10.1380.	Lleida	C	Segorbe	1	C	Miquel Sanç	Vecino de Lleida
329	6.2.1381.	Zaragoza	C	Xàtiva	1	C	Antoni de Pina	Notario, habitador de Xàtiva ¹²⁵
330	23.2.1381.	Zaragoza	C	Valencia	1	C	Pere Marrades	Ciudadano de Valencia
331	5.4.1381.	Zaragoza	C	Valencia	1	C	Guillem Nadal	Platero de Zaragoza
332	13.5.1381.	Zaragoza	A	Xàtiva	1	C	Guillem d'Alcalà (Alcola)	Notario habitador de Huesca
333	24.5.1381.	Zaragoza	A	Valencia	1	C	Pere Desplà	Sellador del rey, habitador de Barcelona
334	25.1.1382.	Valencia	A	Les Coves [loci]	1	C	Guillem Fraga	Carpintero de Valencia
335	23.1.1382.	Valencia	A	Betxi [loci]	1	C	Bernat Peyro	Notario de Valencia
336	30.1.1382.	Valencia	C	Vall Trahiguera [loci]	1	C	Joan Polo	Habitador de Valencia
337	1.2.1382.	Valencia	A	Adzeneta [loci]	1	C	Jaume Vives	Notario de Valencia
338	4.2.1382.	Valencia	A	Valencia	1	C	Pere Ciutadella	Mercader, habitador de Valencia

124. Se conservan protocolos en ARV.

125. Indica que se encuentra presente.

126. Se conservan protocolos en ARV.

127. Se conservan protocolos en ACCV.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
339	25.1.1382.	Valencia	B	Xàbea [ville]	I	C	Francesc Gimestar	Vecino de Valencia ¹²⁸
340	1.2.1382.	Valencia	B	Valencia	I	C	Pere Pasqual	Notario de Valencia
341	15.2.1382.	Valencia			I	C	Roderic Bonet	Tintorero de Valencia
		Bartomeu de la Mata ¹²⁹						
342	13.2.1382.	Valencia	C	Morella	I	C	Tomàs Bellmunt	Mercader de Valencia, <i>eius consanguineum</i>
343	14.2.1382.	Valencia			I	C	Joan Paloma	Notario de Valencia
344	20.2.1382.	Valencia		Oriola [ville]	I	A	Ginés Vallpelleres	De Oriola
345	22.2.1382.	Valencia		Valencia	I	C	Joan Boil	Notario de Valencia
346	27.2.1382.	Valencia		Oriola	I	A	Bernat Morrelles	Notario Oriola
347	27.2.1382.	Valencia		Oriola	I	A	Jaume Ortiz	De Oriola
348	5.3.1382.	Valencia		El Toro [loci]	I	C	Martí Boil	Notario de Valencia
349	7.3.1382.	Valencia		Bocairent [loci]	I	C	Berenguer Bonet	Locí de Cocentaina
350	8.3.1382.	Valencia		Alacant [loci]	I	A	Jaume Jornet	-
351	8.3.1382.	Valencia	A	Vilafranca [loci]	I	C	Domènec Despuig	(Notario) de Vistavella
		Bartomeu de la Guerola ¹³³						
352	8.3.1382.	Valencia		Vistavella	I	C	Bartomeu de la Guerola	De Vilafranca
353	14.3.1382.	Valencia		Montesa [ville]	I	A	Pere Salvana	-

128. Testigos Francesc de Bonastre y Luis de Bosch, ciudadanos de Valencia.

129. Se conservan protocolos en ARV y ACCV.

130. Se conservan notales y manuales incompletos en AHM (1382-1401).

131. Se conservan protocolos en AMV.

132. «Non obstante quod sit ambabus manibus privatus, firmavit ut in forma.»

133. El AHNM conserva protocolos de Vilafranca entre 1358 y 1402.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
354	16.3.1382.	Valencia		Sant Mateu	1	C	Pasqual Sobirats	De Sant Mateu
355	31.3.1382.	Valencia	A	Oriola [ville]	1	A	Jaume Jomet	Habitador de Oriola
356	1.4.1382.	Valencia		Xàtiva	1	C	Sañç Cervera	Notario de Xàtiva
357	16.4.1382.	Valencia		Morella	1	A	Ramón Cardona	Notario
358	18.4.1382.	Valencia		Valencia	1	C	Pere de Solivella	Notario de Valencia
359	22.4.1382.	Valencia		Castelló	1	C	Domènec Bataller	Su padre
360	24.4.1382.	Valencia		Valencia	1	C	Bartomeu Medir	Notario de Valencia
361	29.4.1382.	Valencia	A	Castellfabib	1	C	Domènec Castellet	Habitador de Castellfabib
362	5.5.1382.	Valencia		Morella	1	C	Bartomeu Sagarra	De Morella
363	10.5.1382.	Valencia	B	Montesa	1	C	Pau de Casals	De escribanía real
364	10.5.1382.	Valencia		Alzira [loci] ¹³⁵	1	C	Cristobal Çariba	De Mallorca
365	13.5.1382.	Valencia	C	Gandia [loci]	1	C	Galceran de Ortigues ¹³⁷	Secretario del duque
366	14.5.1382.	Valencia	C	Morella	1	C	Joan de Riglos	Escribano del duque
367	23.5.1382.	Valencia		Valencia	1	C	Pasqual Ferran	Notario de Valencia
368	7.6.1382.	Valencia		Sant Mateu ¹³⁹	1	C	Bernat de Menjavaques	Jurista
369	16.6.1382.	Valencia	A	Vallbona [loci], aldea de Morella	1	C	Jaume Rovira	Escribano real, ciudadano de Valencia

134. Se conservan protocolos en ARV.

135. «Loci regni Valentie.»

136. Se conservan protocolos en ACCV.

137. Cfr. A. CANELLAS, J. TRENCHS, «Cancillería y cultura...», p. 67.

138. Se conservan protocolos en AMV.

139. Diócesis de Tortosa.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Àmbito	Fideiussor	Condición
370	16.7.1382.	Xàtiva	D	Xàtiva	2	C	Miquel Sorio	Notario
371	20.6.1382.	Alzira		Alzira	2	C	Pere Gisbert	Notario de Alzira ¹⁴⁰
372	17.7.1382.	Xàtiva		Xàtiva	1	C	Pere Ermengol	Ciudadano de Xàtiva
		<i>diarium</i>						
373	18.7.1382.	Xàtiva		Xàtiva	2	C	Pere de Flores	De Xàtiva
374	23.7.1382.	Xàtiva	C	Xàtiva	1	C	Felip Ponç de Condomina	Jurista de Xàtiva
		Condomina						
375	23.7.1382.	Xàtiva	C	Xàtiva	1	C	Mateu Carbonell	Ciudadano de Xàtiva
376	15.7.1382.	Xàtiva	B	Xàtiva	1	A	Martí Torrella	De Xàtiva
377	24.7.1382.	Xàtiva		Elx ¹⁴¹	2	A	Bartomeu Soriano	Notario de Xàtiva
378	11.8.1382.	Valencia	C	Valencia	1	C	Vicent Benajam	Notario de Valencia
379	4.8.1382.	Alzira	B	Alzira	1	C	Jaume Ponç	Notario de Alzira
380	19.8.1382.	Valencia	B	Pego [ville]	1	A	Vicent d'Alcanyis	Notario de Alzira
381	21.8.1382.	Valencia	B	Gandia ¹⁴³	2	C	Pere Olzina	Coffener de Valencia
382	22.8.1382.	Valencia	B	Valencia	1	C	Domènec Borraç	Escribano real y ciudadano de Valencia
383	19.8.1382.	Valencia	B	Valencia	1	C	Sanç Palomar	Vicino de Valencia
384	21.8.1382.	Valencia		Valencia	1	C	Jaume Garcia	Notario de Valencia
385	25.8.1382.	Valencia		Valencia	1	C	Jaume Despuig	Escribano del rey
386	28.8.1382.	Valencia	A	Valencia	1	C	Francesc Oliver	Notario de Valencia

140. Testes Bernat Costea y Amau Llorenç, notarios de Alzira.

141. «Iam notario dicte ville.»

142. Se conservan protocolos en ACCV.

143. «Iam notarii ville Gandie.»

144. Se conservan protocolos en ACCV.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
387	5.9.1382.	Valencia	Ferrer Serra	Sexona [ville]	1	A	Francesc Calpenyes	Notario de la villa de Alacant
388	12.9.1382.	Valencia	Jaume Magraner	Xàtiva ¹⁴⁵	2	A	Lop Sanxis	De Xàtiva
389	13.9.1382.	Valencia	Bernat de Carci ¹⁴⁶	Valencia			Andreu Olreu	Notario de Valencia
390	12.9.1382.	Valencia	Francesc Montçó ¹⁴⁷	Valencia	1	C	Bartomeu de Montçó	Notario de la villa de Murvedre
391	15.9.1382.	Xàtiva	Pere d'Odena	Valencia	1	C	Bernat Esquerra	Notario público
392	18.9.1382.	Valencia	Francesc Marrades	Alealà de Xivert [loci]	1	C	Pere Roca	Notario de Valencia
393	19.9.1382.	Valencia	Jaume Galle(nt)	Valencia	1	C	Joan Martí	Sastre de Valencia
394	30.9.1382.	Valencia	Antoni Esquardo ¹⁴⁸	Penaguila ¹⁴⁹	2	A	Ferran Sala	Notario de Valencia
395	6.10.1382.	Valencia	Jaume Revert, <i>fill de</i> Jaume Revert	Ontinyent [loci]	1	A ¹⁵⁰	Antoni de Nom de Déu	<i>Maior dierum</i> . Vecino de Ontinyent
396	28.10.1382.	Valencia	Pere Martí	Oriola ¹⁵¹	2	A	Bernat Ostales	Notario
397	20.10.1382.	Valencia	Jaume Navarro		1	A	Bernat Ostales	Notario
398	31.10.1382.	Valencia	Pascual Serra	Xàtiva	1	A ¹⁵²	Bartomeu Soriano	Notario Xàtiva

145. Ya notario de Xàtiva.

146. «Canonicus Sedis Valentie, licenciatius in legibus». El rey le da licencia para actuar como notario a pesar de las pragmáticas: «posit esse iudex relator in cuibuscumque causis.»

147. Se conservan protocolos en ARV.

148. El AHNM conserva protocolos suyos para Vilafranca entre 1393 y 1428.

149. Notario villa de Penaguila (*Panaguile*).

150. «Notarii noviter creatus per regnum Valencie, scilicet citra Saxonam et ultra Saxonam.»

151. Ya notario de Oriola. «Notarii noviter creatus per regnum Valencie, scilicet citra Saxonam et ultra Saxonam.»

152. «Notarii noviter creatus per regnum Valencie, scilicet citra Saxonam et ultra Saxonam.»

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
399	3.11.1382.	Valencia	B	Valencia ¹⁵³	1	A	Bernat Punyet	Habitador de Valencia
400	13.11.1382.	Valencia		Valencia	1	C	Francesc Serra	Habitador de Valencia y <i>batlle</i> de Puçol
401	30.11.1382.	Tortosa		Morella ¹⁵⁴	2	C	Francesc de Flix	Notario de Tortosa
402	20.12.1382.	Tortosa		Xàtiva	1	C	Climent de Sant Martí	<i>De casa del bisbe d'Osea</i>
403	20.12.1382.	Tortosa		Morella	1	C	Siurana de Quadres	Notario de Morella
404	24.2.1383.	Tortosa	C	Forcall	1	C	Bartomeu Tàrraga	Notario <i>loci</i> de El Portell, aldea de Morella
405	2.3.1383.	Tortosa	B	Benassal ¹⁵⁶	1	C	Pere Gascó	Vecino de Benassal
406	18.3.1383.	Tortosa	B	Lucena [<i>loci</i>] ¹⁵⁷	2	C	Pere Garcia	De Lucena
407	14.4.1383.	Tortosa	C	Alzira	1	C	Pere Eximen	<i>Ville d'Exea</i>
408	9.6.1383.	Monzón		Valencia	1	C	Joan Esquiedo	Notario de Valencia
409	7.7.1383.	Monzón	C	Valencia	1	C	Joan Esquiedo	De escribanía del rey
410	29.8.1383.	Monzón	C	Orihuela ¹⁵⁸	1	A	Berenguer de Vinbodi	De Orihuela

153. Oriundo de El Toro, diócesis de Segorbe.

154. Notario de Morella.

155. García Edo lo documenta en Morella entre 1410 y 1431.

156. «Terre magistratus Montesie.»

157. «Iam notarii dicti loci.»

158. «Notarii noviter creatus per regnum Valencie, scilicet citra Saxonam et ultra Saxonam.»

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
411	16.9.1383.	Monzón Jaume Mestre ¹⁵⁹		Valencia	1	C	Jaume Escolano	Notario de Cantavella
412	23.9.1383.	Monzón Francesc d'Esparça		Alzira	1	C	Martí d'Esparça	Su hermano. <i>De domo infante</i> Martí
413	5.12.1383.	Monzón Domènec Espelt		Valencia	1	C	Joan Esquert	Habitador de Valencia Escribano real
414	18.1.1384.	Monzón Pere Castellnou	C	Morvedre	1	C	Bartomeu Vilalba	Notario de Valencia
415	9.2.1384.	Monzón Bernat Pineda	C	Vilareal	1	C	Joan Pineda	Vecino de Vilareal
416	12.2.1384.	Monzón Joan de Capestany	C	Almenara [loci]	1	C	Bernat Comes	Habitador de Monzón
417	17.2.1384.	Monzón Pere Garcia		Orihuela [ville] ¹⁶⁰	2	A	Guillem de Rocafull	Doncell. Habitador de Orihuela
418	3.3.1384.	<i>Tamariti de Litaría</i> Bernat Vidal	C	Castelló	1	C	Lluís de Menargues	Notario de Valencia
419	3.3.1384.	<i>Tamariti</i> Pere de Pina	C	Alacant	1	C	Lluís de Menargues	Notario de Valencia
420	15.3.1384.	<i>Tamariti</i> Joan Tomás ¹⁶¹	C	Morvedre [ville]	1	C	Bernat Serra, escribano, y Bonanat Gil	
421	24.3.1384.	<i>Tamariti</i> Bartomeu Bonet ¹⁶²		Valencia	1	C	Bartomeu Vilalba	Notario de Valencia
422	22.4.1384.	<i>Tamariti</i> Guillem d'Orrit		Almenara	1	C	Bernat d'Alpicat	Jurista de Valencia
423	21.10.1384.	Vilafranca Sanxo Coronei ¹⁶³ del Penedès	B	Valencia	1	A	Ramon de Soler	<i>Legum doctori</i> ¹⁶⁴

159. Se conservan protocolos en ARV.

160. «Notarii localis ville Orihuela. Notarii noviter creatus per regnum Valencië, scilicet citra Saxonam et ultra Saxonam.»

161. Se conservan protocolos en ARV.

162. Se conservan protocolos en ARV.

163. Se conservan protocolos en ACCV.

164. Testimonios Joan Andreu, ciudadano de Valencia, y Domènec de Cuiram, escudero de Joan Domènec.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
424	20.3.1385.	Girona Bernat Esteller		Valencia	I	C	Bernat Costa	Notario de Valencia
425	2.6.1385.	Girona Francesc de Puig-Guerau		Valencia	I	C	Bernat Company	De la escribanía del duque. Habitador de Valencia
426	4.7.1385.	Girona Bernat Company	C	Valencia ¹⁶⁵	I	C	Bernat Mir	Escribano <i>porcionis</i> del rey
427	7.7.1385.	Girona Salvador de Luna	B	Valencia	I	C	Francesc Calonge	Notario y ciudadano de Valencia
428	19.7.1385.	Girona Bernat Calasañç	C	Valencia	I	C	Francesc Calonge	Notario y ciudadano de Valencia
429	3.8.1385.	Girona Jaume d' Aroles	C	Valencia	I	C	Francesc Calonge	Notario y ciudadano de Valencia
430	11.9.1385.	Girona Blas de Roures ¹⁶⁶		Valencia	I	C	Francesc Calonge	Notario y ciudadano de Valencia
431	21.11.1385.	Girona Ramon Buhigues	C	Castelló	I	F	Dalmau Gispert	Oriundo de Girona
432	21.11.1385.	Girona Bonafonat Berenguer	C	Murvedre	I	C	Pere Guillem de Queralps	Habitador de la vicaría Rosselló
433	24.11.1385.	Girona Francesc d'Antist		Xàtiva		A	Jaume Tallada	De Xàtiva
434	24.11.1385.	Girona Jaume Tallada		Xàtiva	I	A	Francesc d'Antist	De Xàtiva
435	31.12.1385.	Barcelona Pere Clariana ¹⁶⁷		Valencia	I	C	Guerau Dezblada	Ciudadano de Barcelona
436	29.1.1386.	Barcelona Francesc Ferri	C	Valencia	I	C	Pere Climent	Notario de Valencia

165. De la escribanía del duque.

166. Se conservan protocolos en ARV.

167. «Fill de Pere Clariana, notari de València.» Se conservan protocolos en ARV.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiusor	Condición
437	30.1.1386.	Barcelona	C	Valencia	I	C	Miquel d'Ulugia	Notario de Valencia
438	1.2.1386.	Barcelona	C-A	Valencia	I	C	Andreu Guardiola	Notario de Valencia
439	24.3.1386.	Barcelona	C	Valencia	I	C	Bartomeu Aznar	De Valencia
440	24.3.1386.	Barcelona	B	Valencia	I	C	Garcia Sañç de Porto	De Valencia
441	24.3.1386.	Barcelona	B	Valencia	I	C	Garcia Sañç de Porto	De Valencia
442	28.3.1386.	Barcelona	B	Valencia	I	C	Alfonso Suareç	Doncel. Vecino de Valencia
443	10.4.1386.	Barcelona	C	Valencia	I	C	Joan Esquermo	Escribano real
444	12.4.1386.	Barcelona	C	Benassal [loci]	I	C	Macia Çareal y Joan de Muntros (?)	Ciudadano de Barcelona
445	7.5.1386.	Barcelona	C	Les Coves	I	C	Berenguer Badorch y Pere March	Notarios de Barcelona
446	22.5.1386.	Barcelona	B	Valencia	I	C	Francesc Calonge	Habituador de Valencia y escribano del rey
447	2.6.1386.	Barcelona	C	Valencia	I	C	Berenguer de Gostemps	Escribano del rey
448	19.6.1386.	Barcelona	C	Alzira	I	C	Antoni Amat	Notario y ciudadano de Barcelona
449	30.6.1386.	Barcelona	C	Benassal	I	C	Berenguer de Gostemps	Escribano real
450	3.7.1386.	Barcelona	C	Valencia	I	C	Antoni Çaplana	<i>Regent escribania vicaria</i> Barcelona

168. Se conservan protocolos en ARV.

169. García Edo lo documenta en Morella entre 1406 y 1421.

170. Se conservan protocolos en ACCV.

171. Se conservan protocolos en ARV.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
451	5.7.1386.	Barcelona Joan Gómez	C	Valencia	1	C	Francesc Calonge	Habitador de Valencia y escribano del rey
452	21.7.1386.	Barcelona Jaume Coldejou	C	Peníscola [loci]	1	C	Bereguer de Rabinats	Ciudadano de Valencia
453	21.7.1386.	Barcelona Joan Ferrer ¹⁷²	C	Valencia	1	C	Blas de Roures	<i>Maior diarium</i> . Notario de Valencia
454	21.7.1386.	Barcelona Miquel Lazaro (Llatzer)	C	Valencia	1	C	Blas de Roures	<i>Maior diarium</i> . Notario de Valencia
455	29.8.1386.	Barcelona Francesc La Torre	A	Castellnovo [loci]	1	A	Joan Barutell	Escudero de casa de la señora reina
456	20.10.1386.	Barcelona Guillem Mir ¹⁷³	C	Valencia	1	C	Joan Esquardo	De escribanía del rey
457	21.11.1386.	Barcelona Antoni de Parellada ¹⁷⁴	C	Murvedre	1	C	Francesc Calonge	Habitador de Valencia y escribano real
458	24.11.1386.	Barcelona Ramon Verdú	C	Valencia	1	C	Francesc Calonge	Habitador de Valencia y escribano real
459	22.12.1386.	Barcelona Bereguer de Cornet	C	Valencia	1	C	Francesc Calonge	Habitador de Valencia y escribano real
460	16.4.1387.	Barcelona Domènec Derecho	C	Vilaformosa	1	C	Domenech Andreu	Oriundo de Vilarubia, aldea de Calatayud
461	17.4.1387.	Barcelona Francesc Çaragoça	C		1	C	Ramon de Riusec	<i>Doncell</i> . Habitador de Valencia.
462	18.5.1387.	Barcelona Bernat de Garrigas	A	Gandia [ville]	1	C	Guillem Martorell	Habitador de Gandia
463	3.7.1387.	Barcelona Joan de Liminyana	A	Valencia	1	C	Pere Badia	Sastre de Barcelona

172. Se conservan protocolos en ACCV.

173. Se conservan protocolos en ARV.

174. Se conservan protocolos en ARV (Antoni de Paralada).

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiutor	Condición
464	2.11.1387.	Barcelona Llorens Martínez	A	Valencia	1	C	Andreu Denari	Ciudadano de Barcelona
465	17.12.1387.	Vilafranca Guillem Ferrer ¹⁷⁵ del Penedès	D	Xàtiva	1	C	Guillem Frenis (Franis?)	Oriundo de Santa Maria del Pla (Camp de Tarragona)
466	28.12.1387.	Vilafranca Martí de Roda	C	Valencia	1	C	Pere Pardo	Caballero. <i>Uxerium armorum</i> del rey
467	2.1.1388.	Vilafranca Andreu Martí	A	Castelló	1	C	Pasqual Gorniz	De Valencia
468	18.2.1388.	Barcelona Bernat Colomer ¹⁷⁶		Benassal [loci]	1	C	Joan de Liminyana	Notario, ciudadano de Valencia
469	9.3.1388.	Barcelona Bernat de Falchs		Valencia	1	C	Pere de Moraria	Caballero. Auditor curia del rey
470	12.3.1388.	Barcelona Pau de Montzó	C	Valencia		C	Pere Vivos (Vinos?)	De Valencia
471	20.3.1388.	Barcelona Joan de Sent-feliu ¹⁷⁷		Valencia	1	C	Simon de Alepuç	Mercader de Valencia
472	23.3.1388.	Barcelona Joan de Bordello		Valencia	1	C	Joan de Bordello	<i>Fulloom sive baxador</i> de Tortosa
473	18.4.1388.	Barcelona Antoni Alcanyiç		Xàtiva	1	C	Joan Calloç	Ciudadano de Barcelona
474	22.4.1388.	Barcelona Alfons Ferrer ¹⁷⁸		Valencia	1	C	Francesc Serra	<i>Pellicerius</i> . Ciudadano de Barcelona
475	28.4.1388.	Barcelona Pere d'Arenys	A	Alzira		C	Bernat Costeia	Notario de Alzira

175. «Fill de Bernat Ferrer.»

176. Se conservan protocolos en ARV.

177. Se conservan protocolos en ARV, ACCV y AMV.

178. Se conservan protocolos en ARV y ACCV.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
476	8.5.1388.	Barcelona	C	Valencia	1	C	Pere d'Arenys	Notario de Alzira
477	5.6.1388.	Zaragoza		Ontinyent	1	C	Antoni NomdeDéu	De Ontinyent
478	26.5.1388.	Zaragoza		Valencia	1	C	Francesc Amalrich	Notario, ciudadano de Valencia ¹⁸⁰
479	27.6.1388.	Zaragoza	A	Traiguera	1	C	Guillem Boix	Mercader de Sant Mateu
480	25.8.1388.	Zaragoza		Valencia	1	C	Ramon Salat	Notario, habitador de Valencia
481	25.8.1388.	Zaragoza	C	Xàtiva	1	C	Ramón Baró	Escribano real
482	24.9.1388.	Zaragoza	A	Valencia	1	C	Barnat Arnau	Notario de Valencia
483	18.11.1388.	Monzón	C	Oriola [ville]	1	A ¹⁸¹	Bereguer de Vimbodí	De Oriola
484	4.12.1388.	Monzón	B	Alzira	1	C	Bernat Costeia	Notario villa Alzira
485	5.12.1388.	Monzón	C	Oriola	1	A ¹⁸²	Bereguer de Vimbodí	Habitador <i>loci</i> Oriola
486	7.4.1389.	Monzón		Valencia	1	C	Francesc d'Esparça	Notario de Valencia + Ramon de Guerduno, escribano de Valencia
487	14.9.1389.	Monzón	C	Morella [ville]	1	C	Pere de Ulldemolins	Habitador de Morella
488	9.10.1389.	Monzón	C	Alzira [ville]	1	C	Arnau Valls	De Alzira
489	5.1.1390.	Barcelona	B	Elx [ville]	1	C	Garsia Jofré	Caballero, señor del lugar y castillo de Petrer, de Valencia

179. Se conservan protocolos en ACCV.

180. Como testigos actúan Pere Lop, notario de Sagunt (*commorans*), y Pere Margeneu, notario, vecino de Forcall.

181. «Notario noviter creatus per regnum Valentie, scilicet citra Saxonam et ultra Saxonam.»

182. «Notario noviter creatus per dominium regem per totum Regnum Valentie ultra Saxonam.»

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
490	10.2.1390.	Barcelona	C	Alzira	1	C	Joan Mercader	Doctor en leyes, habitador de Valencia
491	14.3.1390.	Barcelona	C	Valencia	1	C	Lluís Lopiç	Su hermano. Notario Valencia
492	26.4.1390.	Perpinyà	C	Valencia	1	C	Andreu Guardiola	De tesorería regia
493	20.8.1390.	Barcelona	C	Valencia	1	C	Andreu de Guardiola	De tesorería regia
494	6.10.1390.	Barcelona	C	Valencia	1	C	Francesc Calonge	Notario de Valencia
495	14.10.1390.	Barcelona	A	Valencia	1	C	Francesc Calonge	Notario de Valencia
496	15.12.1390.	Zaragoza	C	Valencia	1	C	Jaume Dezpla	Notario Valencia
497	17.3.1391.	Zaragoza	C	Alcoy [loci]	1	C	Guillem Terrassa	<i>De domo dicti domini regis</i>
498	11.4.1391.	Zaragoza	C	Valencia	1	C	Gongalo Ferran	Ciudadano de Valencia
499	19.6.1391.	Zaragoza	A	Alcoy	1	C	Arnau Porta	De tesorería regia
500	8.11.1391.	Lleida	A	Valencia	1	C	Joan d'Aguilar	Notario Valencia
501	6.12.1391.	Vilafranca Penedès	A	Cabanes ¹⁸⁵	1	C	Pere Llorenç	Notario, habitador de Morella
502	11.12.1391.	Vilafranca Penedès	C	Forcall [loci]	1	C	Pere Arnau	Jurista de la villa de Forcall
503	20.1.1392.	Barcelona	C	Valencia	1	C	Bartomeu Pérez	<i>De domo rey</i>

183. Se conservan protocolos en ARV.

184. Protocolos suyos de Vilafranca en AHNM entre 1326 y 1372.

185. Diócesis de Tortosa.

186. Se conservan protocolos en AMV.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
504	27.1.1392.	Barcelona Ramon Tolosa	C	Valencia	1	C	Joan Domènec	Notario Valencia
505	7.2.1392.	Barcelona Martí d'Alago ¹⁸⁷	C	Valencia	1	C	Bernat del Mas	Notario Valencia
506	19.2.1392.	Barcelona Antoni de Pegueroles	C	Castelló [ville]	1	C	Bernat de Ripoll	Escribano del rey
507	19.2.1392.	Barcelona Martí de Palomar	C	Segorbe [civitatis]	1	C	Joan de Riglos	Escribano del rey
508	20.2.1392.	Barcelona Joan Ferrer ¹⁸⁸	C	Xàtiva ¹⁸⁹	1	C	Francesc Guardiola	De tesorería regia
509	7.3.1392.	Barcelona Ramon de Galiana	C	Ayora [ville] ¹⁹⁰	1	C	Peregrí Gaver	Habitiador de Alzira
510	27.3.1392.	Barcelona Joan Caros	C	Valencia	1	C	Bernat Company	Escribano escribanía real
511	28.3.1392.	Barcelona Antoni López (Lopiç) ¹⁹¹	C	Valencia	1	C	Joan Caros	Oriundo de Valencia
512	29.3.1392.	Barcelona Jaume Monçó ¹⁹²	C	Morella	1	G	Ramon Baró	De escribanía del rey
513	8.5.1392.	Barcelona Domènec Ros, <i>minor</i> ¹⁹³	C	Morella	1	C	Pere Forner	De Morella
514	31.5.1392.	Barcelona Joan Eximeno	C	Castelló	1	C	Andreu Guardiola	De tesorería
515	1.6.1392.	Barcelona Llorenç Çaragoça ¹⁹⁴	C	Alzira	1	C	Joan Cursa	De Alzira
516	27.7.1392.	Barcelona Bernat de Vallsegner ¹⁹⁵	C	Valencia	1	C	Jaume de Vallsegner	Notario, ciudadano de Valencia

187. Se conservan protocolos en ARV y ACCV.

188. Se conservan protocolos en ACCV.

189. «Nunc vero habitator Valentie.»

190. «Regni Valentie.»

191. Se conservan protocolos en ACCV.

192. García Edo documenta un Jaume Monçó, notario publico de Morella, en 1422, que debe ser su hijo.

193. Notario publico de Morella *regentisque scribaniam curie eiusdem ville* (1365-1389).

194. Se conservan protocolos en ACCV.

195. *Cum carta Monestir de Pedralbes* del mismo día.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
517	4.10.1392.	Barcelona	C	Benassal	1	C	Cipres Gargall	Habitador de Ares
518	15.10.1392.	Barcelona	C	Alzira	1	C	Bereguer de Busquets	De escribanía real
519	18.10.1392.	Barcelona	B	Valencia	1	C	Antich Despi	De tesorería regia ¹⁹⁶
520	9.11.1392.	Tortosa	A	Valencia	1	C	Francesc de Luna	Ciudadano de Valencia
521	13.11.1392.	Tortosa	C	Morella	1	C	Jaume Despont	Notario de Tortosa
522	13.11.1392.	Tortosa	C	Peníscola [ville]	1	C	Pere Desprats	Jurista de Tortosa
523	13.11.1392.	Tortosa	C	Xàtiva	1	C	Jaume Celma	De escribanía regia
524	22.11.1392.	Valencia	C	Valencia	1	C	Ramon Salat	Notario de Valencia
525	23.11.1392.	Valencia	C	Valencia	1	C	Pere Roca	Notario de Valencia
526	27.11.1392.	Valencia	A	Valencia	1	C	Joan Gómez	Notario de Valencia
527	27.11.1392.	Valencia	C	Les Coves [loci]	1	C	Pere Climent	Notario de Valencia
528	29.11.1392.	Valencia	C	Valencia	1	C	Ramon Salat	Notario de Valencia
529	29.11.1392.	Valencia	C	Segorbe	1	C	Pere de Riba	Notario de Valencia
530	29.11.1392.	Valencia	C	Serra d'En Garceran	1	A	Bereguer Tomas	De Atzaneta
531	2.12.1392.	Valencia	C	Peníscola [ville]	1	C	Joan Polo	Notario de Valencia
532	3.12.1392.	Valencia	B	Calig [loci]	1	C	Joan Linas	Notario de Burriana
533	3.12.1392.	Valencia	C	Burrana [ville]	1	C	Bereguer Tomas	Vecino de Calig
534	7.12.1392.	Valencia	C	Valencia	1	C	Bereguer Mercer	Notario de Valencia
535	10.12.1392.	Valencia	B	Jijona [ville]	1	A ¹⁹⁹	Joan Ferrer	Notario de Valencia

196. Antes de este asiento, con fecha de 17 de octubre se copia un registro a favor del mismo Pasqual de Montfort y teniendo como aval a Joan Nadal, notario de Barcelona, pero en el margen se añade: «non venit ad effectum».

197. Se conservan protocolos en ACCV.

198. Se conservan protocolos en ARV.

199. «Notario noviter creatus per regnum Valentie, scilicet citra Saxonam et ultra Saxonam.»

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
536	13.12.1392. Valencia	Pere de Begues	C	Castelló	1	C	Bernat Hostalers	Notario de Castelló
537	14.12.1392. Valencia	Joan Abelló	C	Valencia	1	C	Guillem Abelló	De Valencia
538	16.12.1392. Valencia	Pasqual Ros ²⁰⁰	C	Morella	1	C	Francesc de Montzó	Mercader, ciudadano de Valencia
539	16.12.1392. Valencia	Bonastre Mollà	C	Albaida [ville]	1	C	Guillem Ferrer	De tesorería
540	17.12.1392. Valencia	Jaume Rigal	C	Valencia	1	C	Andreu Pont	Ciudadano de Valencia
541	18.12.1392. Valencia	Cipres Gargall	C	Benassal	1	G	Jaume Estó	De Ares
542	20.12.1392. Valencia	Miquel de Camanyes ²⁰¹	C	Llíria [ville]	1	C	Miquel Camanyes, <i>maior dierum</i>	De Llíria
543	18.1.1393. Valencia	Ramon Agualada	A	Gandia	1	C	Gisbert Valeriola	Ciudadano de Valencia
544	12.1.1393. Valencia	Guillem de Bonora	C-A	Cullera [ville]	1	C	Jaume de Sant Vicent	Notario de Valencia
545	10.2.1393. Xàtiva	Pere Martínez ²⁰²	B	Xàtiva	1	C	Joan Martínez	Notario de Xàtiva
546	1.3.1393. Xàtiva	Berenguer Guerau	C	Ontinyent [ville]	1	C	Bartomeu March	Notario de Xàtiva
547	12.2.1393. Alzira	Marti de la Cerda	A-C	Xàtiva	1	A	Emanuel Salvador	Habitador de Xàtiva
548	10.3.1393. Valencia	Joan Palaciano	C	Murvedre [ville]	1	C	Joan Climent	Notario de Valencia
549	24.3.1393. Valencia	Berenguer Centelles	C	Morella	1	C	Joan Palaciano	Notario de Valencia
550	12.4.1393. Valencia	Bartomeu Miralles	C	Valencia		C	Bartomeu Miralles	Su padre. De Valencia
551	12.4.1393. Valencia	Mateu de Rada	C	Segorbe		C	Miquel Descamps	Ciudadano de Barcelona
552	15.4.1393. Valencia	Vicent Guardia ²⁰³	C	Valencia	1	C	Joan Perich	<i>Maior dierum</i> . Notario de Valencia

200. «Scribe curie dicte ville Morelle» (1403-1436).

201. Se conservan protocolos en ACCV.

202. Hijo de Joan Martínez, notario de Xàtiva.

203. Se conservan protocolos en ACCV.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
553	19.4.1393.	Valencia	A	Valencia	1	C	Pere Olujia	Su padre
554	10.5.1393.	Valencia	C	Cabanes	1	C	Jaume Vives	Notario Valencia
555	10.5.1393.	Valencia			1	C	Alfonso Pérez	Notario de Valencia
556	10.5.1393.	Valencia		Alacant [ville]	2	C	Pere de Pina	Notario de Valencia
557	16.5.1393.	Valencia	A	Valencia	1	C	Joan Polo	Notario de Valencia
558	16.5.1393.	Valencia		Valencia	2	C	Joan Llorenç	Notario ciudadano de Valencia
559	22.5.1393.	Valencia		Alzira	2	C	Gonçalo Calp	Notario de Valencia
560	24.5.1393.	Valencia	A	Valencia	1	C	Joan Çacera	Notario de Valencia
561	31.5.1393.	Valencia	C	Valencia	1	C	Cristobal Gómez	De Valencia
562	3.6.1393.	Valencia	C	Borrriana	1	C	Joan Espigol	Notario de Valencia
563	11.6.1393.	Valencia		Valencia	1	C	Pere Pasqual	Sastre de Valencia
564	18.6.1393.	Valencia	D	Valencia	1	C		Notario de Valencia
565	18.6.1393.	Valencia	A	Valencia	1	C		
566	21.6.1393.	Valencia		Alzira	1	C	Pere d' Arenys	Notario de Alzira
567	25.6.1393.	Valencia		Alzira	1	C	Bernat Costeia	Notario de Alzira
568	27.6.1393.	Valencia	B	Alzira	1	C	Pere Çarovira	Ciudadano de Valencia
569	27.6.1393.	Valencia	D	Valencia	1	C	Joan Climent	Ciudadano de Valencia
570	6.7.1393.	Sant Mateu ²⁰⁷			1	C	Pere d' Arenys	Notario de Alzira

204. Notario villa de Alacant.

205. Se conservan protocolos en ACCV.

206. Se conservan protocolos en ARV.

207. «Magistratus Muntestie.»

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición	
571	25.8.1393.	Tortosa	Miquel Sanç	C	Vistavella ²⁰⁸	1	C	Asbert Cosques	Ciudadano de Tortosa
572	16.10.1393.	Tortosa	Arnau Erau	C	Valencia	1	C	Luis de Xulbe	Escribano real
573	9.10.1393.	Tortosa	Arnau Andreu	A	Valencia	1	C	Bernat Cortés	Notario de Burriana
574	11.10.1393.	Tortosa	Bartomeu Conill	C	Alcala de Xivert [loci]	1	C	Pere d'Osona	<i>Maior dierum.</i> Mercader de Tortosa
575	22.10.1393.	Tortosa	Martí Fuster	C	Alzira	1	C	Berenguer Fuster	Su padre. Notario de Alzira
576	23.10.1393.	Tortosa	Bernat Cortés	B	Burriana	1	C	Pere Rovira	Cirujano de Vilareal
577	25.10.1393.	Tortosa	Jaume Vallseguer ²⁰⁹	A	Valencia	1	C	Pasqual d'Exea	<i>Alcaide castell de la Mola, del regne de València</i>
578	26.11.1393.	Barcelona	Nadal Cetina	C	Cocentaina [ville]	1	C	Francesc de Minorisa	Notario, habitador de Barcelona
579	19.12.1393.	Tortosa	Joan Canyada ²¹⁰	A	Valencia	1	C	Francesc Canonge	Escribano del rey
580	10.1.1394.	Valencia	Guillem Cerdà	C	Bocairent [ville]	1	C	Bartomeu de Vimbodi	Habitador de Bocairent
581	13.1.1394.	Valencia	Jaume de Falç (Falchs) ²¹¹	C	Valencia	1	C	Vicent Guardia	Notario Valencia
582	14.1.1394.	Valencia	Bernat Ortollà	B	Valencia	1	C	Martí de Roda	Notario Valencia
583	16.1.1394.	Valencia	Berenguer Corbello	C	Albalat [loci] ²¹²	1	C	Jaume Soler	De Albalat
584	21.1.1394.	Valencia	Joan d'Armeles	C	Valencia	1	C	Berenguer de Cornet	Notario de Valencia

208. «Magistratus Muntiesie.»

209. Discret.

210. Se conservan protocolos en ARV y ACCV.

211. Se conservan protocolos en ARV.

212. «Ripparie Xucarrii.»

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
585	21.1.1394, Valencia	Benet d'Arnés	C	Portell [loci] ²¹³	1	C	Pere Mareny	Escribano del rey
586	27.1.1394, Valencia	Pere Çabater, <i>imior</i>		L'Alcora [loci] ²¹⁴	1	C	Pere Çabater	Notario, su padre
587	30.1.1394, Valencia	Guillem Monserrat		Castelló	1	C	Nicolau Orlando	De Castelló
588	14.2.1394, Valencia	Bartomeu Martí ²¹⁵	A	Peníscola	1	C	Joan Ferrer	Notario de Valencia
589	14.3.1394, Valencia	Guillem de Cardona ²¹⁶		Valencia	2	C	Guillem Cardona	<i>Cotoner</i> , su padre Ciudadano de Valencia
590	30.3.1394, Valencia	Inocenci de Moya ²¹⁷	C	Alzira	1	C	Ramon Salat	Notario de Valencia
591	10.6.1394, Valencia	Esteban Boil	C	Valencia	1	A	Pere Desprats	Notario de Valencia
592	10.6.1394, Valencia	Guillem Serra	C	Xàtiva	1	C	Pere Climent	Notario de Valencia
593	11.6.1394, Valencia	Nadal Mandoll	C	Xàtiva	1	C	Joan Bertran	Mercader de Valencia
594	15.6.1394, Valencia	Guerau Despont ²¹⁸			1	C	Miquel Arbucies [venerable]	Notario de Valencia
595	16.6.1394, Valencia	Pere Guitaig ²¹⁹	C	Valencia	2	C	Francesc Çavertes	Notario habitador de Valencia
596	19.6.1394, Valencia	Martí Garcia	C	Valencia	1	C	Pere Clariana	Notario de Valencia
597	21.6.1394, Sant Mateu	Gonçalo Forner	B	Sant Mateu	1	C	Guillem de Fogases	Notario de Sant Mateu
598	21.6.1394, Sant Mateu	Domènec Constantí	A	Les Coves [loci]	1	C	Tomás Figuera	Vecino de Cati
599	3.9.1394, Barcelona	Salvador Bonet	C	Valencia	1	A	Guillem Roig	Mercader de Barcelona

213. «Aldee ville de Morelle.»

214. «Tinença Alcalaten.»

215. Se conservan protocolos en ACCV.

216. Se conservan protocolos en ARV.

217. Se conservan protocolos en ARV.

218. Se conservan protocolos en ACCV.

219. Se conservan protocolos en ARV. Cfr. A. CANELLAS, J. TRENCHS, «Cancillería y cultura...», p. 66.

Nº	Fecha	Notario	Oriundo	Población	Tipo	Ámbito	Fideiussor	Condición
600	4.12.1394.	Barcelona	C	Cintorres ²²⁰	1	C	Ramon Badia	Armer de Barcelona
601	5.12.1394.	Barcelona	C	Valencia	1	C	Guillem Collar	Notario de Valencia
602	4.1.1395.	Barcelona		Cocentaina [ville]	1	C	Miquel Pere	De Cocentaina
603	9.1.1395.	Barcelona	C	Valencia	1	C	Jaume de Trilea	Notario, ciudadano de Barcelona
604	15.2.1395.	Barcelona	C	Valencia	1	C	Pere Basella	Notario de Valencia
605	3.3.1395.	Barcelona	D	Valencia	1	C	Llorenç Verdú	Notario, habitador de Sant Mateu
606	13.5.1395.	Barcelona	A	Villahermosa	1	C	Francesc Çaragossa	Oriundo de Valencia
607	27.5.1395.	Barcelona	A	Valencia	1	C	Francesc Maçana	<i>Escriba porcionis regis</i>
608	9.11.1395.	Mallorca	C	Almenara [loci] ²²²	1	C	Francesc Calonga	De tesorería del rey
609	19.11.1395.	Mallorca	A	Villareal	1	A	Pere Besant	Escribano real
610	27.11.1395.	Mallorca	C	Valencia	1	C	Nadal de Cetina	Notario, habitador de Valencia

220. «Aldee Morelle.»

221. Se conservan protocolos en ARV.

222. Diócesis de Valencia.

JAUME ROIG, AUTOR DE L'*ESPILL* (SEGLE XV): DELS PROTOCOLS NOTARIALS A LA LITERATURA

ANTÒNIA CARRÉ

UNIVERSITAT OBERTA DE CATALUNYA

RESUM

A partir de la documentació notarial es pot explicar la biografia dels escriptors medievals, però també la literatura que van escriure. En aquest article es pren el cas de Jaume Roig, metge de València mort el 1478, per recordar una dada biogràfica que ha passat desapercebuda i que ens permet datar el seu casament *ca.* 1435. Després d'esmentar el paper que fan els notaris a l'*Espill*, s'expliquen dos breus passatges de l'obra a partir de la informació extreta dels documents. En el primer, ha estat possible identificar un personatge secundari («mossèn Company»), mentre que en el segon es relaciona el relat que fa Roig de l'incendi que va cremar gran part del mercat de València l'any 1447 amb la realitat contemporània, que inclou un crim i una sentència múltiples.

PARAULES CLAU

Protocols, literatura, *Espill*, Jaume Roig.

ABSTRACT

From the notarised documentation we can explain not only the medieval writers' biography but also what they wrote. In this article we focus on Jaume Roig, a doctor from Valencia who died in 1478. From a biographical date that had been overlooked we have been able to date his marriage *ca.* 1435. After explaining the role of notaries in the *Espill*, we explain two brief passages from the information found in the documents. In the first one we have been able to identify one of the secondary characters («mossèn Company»), while in the second one we have been able to relate Roig's description of the fire that destroyed an important part of the market in Valencia in 1447 with the author's time, including a multiple murder and a multiple sentence.

KEYWORDS

Protocols, literature, *Espill*, Jaume Roig.



Hi ha notaris que són indirectament responsables de grans obres literàries. Aquest és el cas, per exemple, de Francesc Espriu, el pare d'un dels poetes imprescindibles del segle XX català, que va convertir Arenys de Mar en el mite de Sinera i de qui aquest 2013 celebrarem el primer centenari del seu naixement. Si reculem uns quants segles, trobarem un altre personatge vinculat amb la notaria i la comarca del Maresme que també té un escriptor il·lustre entre la seva descendència. Aquest és el cas de Pere Roig, notari d'una família originària de Mataró que es va instal·lar a València i que va ser l'avi del metge i escriptor Jaume Roig, autor d'una espectacular novel·la en vers que és una diatriba hiperbòlica i còmica en contra de les dones, però també un retrat fidel de la València d'aleshores, potser perquè, com el seu avi, Jaume Roig volia donar fe del que passava al seu voltant. La va titular *Espill* i la va escriure pels volts de 1460, el mateix any que —casualitats de la vida— Joanot Martorell començava a redactar el *Tirant lo Blanc*.

Jaume Roig era nét de notari i fill de metge —els documents, al pare l'anomenen «lo vell» i al fill «lo jove» per no confondre'ls quan són tots dos vius—, es va casar amb Isabel Pellicer i van tenir set fills, sis dels quals van sobreviure al matrimoni. Es desconeix la data exacta del naixement dels dos cònjuges, però sabem que Isabel Pellicer va morir el 1459 i Jaume Roig el 1478. La relació de la família Roig amb la jurisprudència continua amb el pas del temps i arriba a tenir un representant il·lustre: un descendent del segle XVII, anomenat Joan Baptista Roig, va ser un important jurista de València —advocat de la ciutat, assessor del justícia civil, corregidor d'advocats i examinador de notaris— que va obtenir el títol de noblesa el 1640 i que vivia en una casa-palau del carrer de Cavallers. Ho explica el seu fill, Francesc Roig i Dou (ca. 1631-1692), que el 1688 va iniciar el llibre de compte i raó de la família. Els caps de cada generació dels Roig van rebre el registre administratiu, el van custodiar i el van actualitzar fins a l'any 1871.¹

És sabut que gràcies a la feina meticulosa dels notaris antics, entre d'altres, podem reconstruir la vida dels nostres autors medievals, amb dades que ens ajuden a comprendre el relleu professional i social que van adquirir, però també a entendre millor aspectes concrets de les seves obres. En aquestes pàgines em proposo utilitzar la documentació notarial per recordar una dada biogràfica sobre Jaume Roig que fins ara havia passat

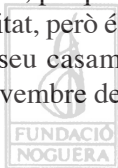
1. Enric MARÍ GARCÍA, «El llibre de família dels Roig de València», *Revista de Història Moderna* (València), 37 (2011), p. 529-549.

desapercebuda i per explicar dos breus passatges de l'*Espill* que tenen a veure amb la realitat contemporània (després d'esmentar els notaris que fan de figurants a l'obra).

Una font notarial per a una dada biogràfica

La documentació antiga permet conèixer força bé el perfil mèdic i humà de Jaume Roig, un metge pertanyent al patriciat urbà de València que va gaudir de prestigi professional. La documentació ens demostra que va ser metge de la reina Maria de Castella, l'esposa d'Alfons el Magnànim, i que després va estar al servei de Joan II. Que va ser examinador de metges i de manescals, que va ser metge de diversos hospitals de València, com l'Hospital d'en Clapers, el dels Innocents i el d'en Bou, i també d'institucions religioses, com el convent de frares predicadors i el monestir de la Trinitat, on va ser abadessa Isabel de Villena. Els documents ens permeten comprovar que el prestigi professional li va proporcionar reconeixement social: es va relacionar amb els estaments de poder de la seva ciutat i va acumular un patrimoni gens menyspreable, format per cases, terres conreables a l'Horta, llibres i altres béns.

No és el moment ara d'argumentar amb dades aquestes afirmacions,² sinó que m'interessa fixar-me només en una de molt personal que no han tingut en compte cap de les edicions publicades fins ara de la seva obra.³ La dada és poc rellevant, si es vol, perquè no ens proporciona un coneixement nou sobre la seva personalitat, però és significativa perquè ens permet posar una data aproximada al seu casament. El notari Mateu Esteve va deixar escrit que el dia 25 de novembre de 1435, Francesc Pellicer va con-



2. Ho faig en la introducció a Jaume ROIG, *Espill*, edició crítica d'Antònia Carré, Barcelona: Editorial Barcino, en premsa (Els Nostres Clàssics).

3. Jaume ROIG, *Spill o Libre de les Dones per Mestre Jacme Roig, edició crítica con las variantes de todas las publicadas y las del Ms. de la Vaticana*, pròleg, estudis i comentaris de Roc Chabàs, Barcelona-Madrid: L'Avenç, 1905; Jaume ROIG, *Spill o Libre de consells de Jaume Roig, poema satíric del segle xv*, edició de Ramon Miquel i Planas, Barcelona: Biblioteca Catalana, 1929-1950, 2 vols.; Jacme ROIG, *Spill*, edició i estudi de Josep Almiñana Vallés, València: Del Cènia al Segura, 1990, 3 vols.; Jaume ROIG, *Espill*, edició, traducció i comentaris d'Antònia Carré, Barcelona: Quaderns Crema, 2006 (Sèrie Gran; 25); Jaume ROIG, *Spill*, estudi, transcripció i notes a cura d'Anna Isabel Peirats Navarro, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2010, 2 vols. i un cd-rom.

tractar un censal per poder pagar el dot de la seva filla, Isabel. Això vol dir que un cop signats els capítols matrimonials, el matrimoni entre Isabel Pellicer i Jaume Roig es devia celebrar abans d'acabar l'any o durant el 1436. No hi ha cap raó per pensar que el casament s'hagués de retardar excessivament, com va ser el cas del poeta Ausiàs March, que el 1437 va signar els capítols matrimonials amb Isabel Martorell, la germana de l'autor del *Tirant lo Blanc*, però que va endarrerir la celebració del matrimoni fins després del mes de febrer de 1439 perquè temia no cobrar el dot (els Martorell passaven dificultats econòmiques).⁴

En Francès Pellicer, mercader, col·locant en matrimoni na Isabel, huna (?) doncella, filla sua, ab lo honorable mestre Jacme Roig, físich, menor de dies, constituhi a aquell en paga y prorata de la dot a ell constituhi per lo honrat e discret en Matheu Steve, notari, a 25 de novembre 1435.

El metge i historiador valencià Josep Rodrigo Pertegàs (1854-1930) va fer una feina d'arxiu molt meritòria, perquè va transcriure diverses fonts documentals al llarg de molts anys. Va tenir l'amabilitat de donar la informació que havia trobat sobre Jaume Roig al canonge i arxiver de la catedral de València Roc Chabàs, que la va fer servir quan va publicar el 1905 la primera edició de *l'Espill* del segle XX. Però no li va passar aquesta nota que acabo de transcriure, que va trobar en un llibre de censals antics de l'Arxiu Històric Municipal de València (AHMV), perquè encara no l'havia localitzat. «Encontrados estos datos después de la publicación del libro del canónigo Chabás», escriu tot seguit, i afegeix que «los protocolos del notario Mateu Steve están en el Cabildo Catedral, pero no encuentro este documento». Actualment, podem consultar molts dels documents transcrits per Rodrigo Pertegàs, perquè se'n va publicar una reproducció digital,⁵ i això és tot el que de moment podem fer: donar credibilitat a la seva paraula.

4. Ausiàs MARCH, *Per haver d'amor vida*, antologia comentada per Francesc J. Gómez i Josep Pujol, Barcelona: Editorial Barcino, 2008 (Biblioteca Barcino), p. 31.

5. José RODRIGO PERTEGÀS, *Archivo Rodrigo Pertegàs*, directors del projecte: José L. Fresquet i María Luz López Terrada, València-Santander: Universitat de València-Fundación Marcelo Botín, 2002-2003, 10 cd. El document esmentat es troba al cd «Ursins, Pintor, Roig i Barberà», «Jaume Roig», arxiu de documents personals, p. 108-109.

Estic d'acord amb Rodrigo Pertegàs que el protocol que contenia el document es deu haver perdut. L'he buscat sense èxit a l'Arxiu de la Catedral Metropolitana de València (ACV) i al de l'Arquebisbat. A l'ACV només hi ha uns protocols notarials de Mateu Esteve de la dècada de 1460. No apareix aquest notari en els altres arxius que he consultat: l'Arxiu de la Diputació Provincial de València, l'AHMV, l'Arxiu del Reial Col·legi Seminari del Corpus Christi o Col·legi del Patriarca de València i l'Arxiu del Regne de València (ARV).

Notaris i literatura

Passem ara a l'obra literària de Jaume Roig. Amb la paciència d'un notari, Roig descriu a l'*Espill* vives escenes de la realitat contemporània i les fixa per sempre en un paper: pels seus versos desfilen personatges històrics, convents, hospitals i carrers de la ciutat de València, oficis exercits per gent culta i gent senzilla, costums de la vida quotidiana, malalties diverses, dietes alimentàries, etc. Des d'aquest punt de vista, l'*Espill* és una mina d'informació fidedigna sobre la societat del segle XV perquè s'han pogut contrastar i verificar les dades que proporciona Jaume Roig amb les que ens aporten altres fonts que tenen tota la credibilitat, com ara els estudis especialitzats o els documents d'arxiu.

Entre els oficis i professions que s'esmenten a l'*Espill* hi ha, lògicament, la de notari. N'hi surten tres, que no són tan impassibles i justos com s'hauria d'esperar per la feina que fan. El primer notari és de València i és el que escriu el testament del pare del protagonista i narrador de la història. La mare, que és una mala persona com correspon a una obra misògina, se les enginya perquè el marit moribund la declari hereva universal i deshereti el fill. El notari en pren nota, sense manifestar cap oposició a les voluntats del testador, però tampoc cap alegria desfermada per la decisió presa. La terminologia tècnica del passatge és de gran precisió i reflecteix la realitat de les pràctiques testamentàries prescrites als Furs de València:⁶

6. Carola DURAN, «Aspectes jurídics en un fragment de l'*Espill* de Jaume Roig», *Llengua & Literatura* (Barcelona), 4 (1990-1991), p. 423-432; María Luisa CABANES CATALÀ, «El *Spill* de Jaume Roig com a font per a la diplomàtica», *Revista de Filologia Valenciana*, any 3, núm. 3 (1996), p. 7-23.

Ella hi volgué
 un seu notari,
 e lo vicari
 —son confessor—
 fon marmessor
 e legatari:
 sens inventari
 de son cabal,
 universal
 hereva féu;
 de mi, fill seu,
 lleixà tudriu,
 no curadriu
 car no calia:
 cinc sous valia
 lo meu llegat!
 E, publicat
 lo testament,
 de continent
 me renegà:
 no m'abrigà
 de res de dol;
 lo flabiol
 traguí sens cera;
 roba sencera
 cert no em deixà. (vs. 836-861)⁷

Nét de notari, Jaume Roig demostra estar familiaritzat almenys amb les beceroles del dret civil.⁸ Per això pot fer que la mare del protagonista i narrador se'l salti quan li convé. Jaume Roig havia de saber per força que era obligatori dictar testament davant de notari i de tres o quatre testimonis masculins i que calia fer l'inventari dels béns del que està a punt de finir.

7. Cito sempre segons aquesta edició: Jaume ROIG, *Espill*, edició, traducció i comentaris d'Antònia Carré, Barcelona: Quaderns Crema, 2006 (Sèrie Gran; 25), p. 100.

8. També són evidents a l'obra els coneixements i la pràctica mèdica del seu autor. Antònia CARRÉ, «La medicina com a rerefons cultural a l'*Espill* de Jaume Roig», a A. CARRÉ & J. SOLERVICENS, *Dos assaigs sobre cultura i literatura dels segles xv i xvi*, Vic: Eumo Editorial, 1996, p. 7-71.

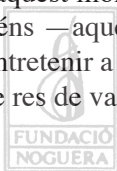
Però aquí només hi ha un testimoni, que és el vicari i confessor de la dona, i no es fa la llista de les propietats testades: «sens inventari /de son cabal». Només s'entén que el notari consenti aquestes irregularitats perquè és amic de la dona malèvola («un seu notari»), que el deu haver enredat. Segur.

La segona intervenció notarial té més contingut moral. L'escena passa a la moreria de Saragossa on, a demanda d'una dona, és clar, l'alfaquí profana una hòstia consagrada. El bisbe se n'assabenta i fa anar-hi un vicari i un notari, d'incògnit («se desfressassen»), perquè comprovin si és certa l'acusació, en prenguin nota i així hi hagi proves per poder castigar els culpables de tan gran ofensa a la religió cristiana:

Bisbe sabé-ho:
 manà al vicari
 ab son notari
 se desfressassen,
 e que hi anassen
 a la vesprada,
 après tocada
 la oració. (vs. 3690-3697; p. 192)

El tercer notari és un personatge genèric, que té un comportament similar al del primer, el de València, i que serveix a Jaume Roig per explicar com les dones perverses s'aprofiten dels marits moribunds i els roben tot el que tenen abans que no deixin aquest món. Un cop mort el marit, apareix el notari a fer l'inventari dels béns —aquesta vegada sí!—, però com que no hi ha res per anotar, s'ha d'entretenir a descriure com són la pintura i el pany dels cofres que troba sense res de valor:

Quan ve el notari
 fer inventari,
 los còfrens scriven
 buits, e diriven
 llarg la pintura
 e tancadura.
 Joies ni roba
 no se n'hi troba. (6925-6932, p. 298)



Escenes valencianes

Analitzaré ara dos passatges de l'*Espill* que tenen a veure amb la realitat concreta de València. El primer és protagonitzat per un individu amb cognom, mentre que el segon és un episodi d'efectes tràgics que va trasbalsar tota la ciutat. L'individu és el «mossèn Company»⁹ del vers 4208, un capellà que, amb tota la bona intenció del món, un dia després de missa proposa al protagonista i narrador de l'*Espill* que es casi amb una viuda de bona família. El matrimoni, com és coherent amb la misogínia de l'obra, acabarà essent un desastre, però ara no ens ha d'interessar el desenvolupament argumental, sinó que ens hem de fixar només en el personatge.

En aquell any
mossèn Company,
valent confrare
—ell e lo pare
d'en Remolins
eren veïns —,
antic prevere,
la de Sant Pere
missa oïda (vs. 4205-4210; p. 210)

Els versos ens diuen que el tal mossèn Company era confrare i antic prevere, que era veí del pare d'en Remolins i que oïa o oficiava missa a Sant Pere. Per altres fonts es poden explicar les referències concretes del passatge. Sant Pere és encara avui una capella de la catedral de València, que antigament era la seu de la parròquia del barri de Sant Pere. El tal mossèn Company és un personatge documentat, que va ser identificat per Josep Guia en un llibre dedicat a l'*Espill* i publicat el 2010.¹⁰ Es tracta de Berenguer Company, eclesiàstic documentat amb diferents càrrecs a la catedral de València: cons-

9. Si bé el tractament ordinari dels cavallers és el de «mossèn», al llarg del regnat d'Alfons el Magnànim es va generalitzar l'aplicació del mateix tractament a canonges i preveres. Vegeu-ne diversos exemples, extrets de la documentació d'arxiu, a Jaume TORRÓ i TORRENT, «Només hi ha un Joan Martorell documentat amb el nom de Joanot. (Resposta i correcció a Agustín Rubio Vela amb unes notes sobre Manuel de Rajadell)», *Tirant*, 15 (2012), p. 19-32, <<http://parnaseo.uv.es/Tirant/Tirant15.htm>>, p. 22.

10. Josep GUIA i MARÍN, *Ficció i realitat a l'Espill. Una perspectiva fraseològica i documental*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2010.

ta com a domer el 1439, com a prevere beneficiat el 1457 —«antic prevere», diu el text— i com a sotsobrer de la fàbrica el 1458. Berenguer Company apareix assíduament als protocols notarials de Joan Esteve i de manera més esporàdica en d'altres documents, com un que es conserva a l'ACV, que porta data de 18 de juliol de 1466 i que el relaciona amb Jaume Roig:

Yo Jacme Roig, mestre en medicina, procurador de Jacme Honorat Roig [fill de Jaume Roig], beneficiat en Sent Nicolau, confés haver rebut de l'honorable mossèn Berenguer Company, domer e sotsobrer de la Seu, CL sous, III dinés, que la dita obra fa al seu benefici instituhit per en Ramon Molló, cascun any, per què fas la present scriptura de mà mia a XVIII de juliol de l'any M^o CCCC LXVI.¹¹

És evident, doncs, que Jaume Roig i Berenguer Company es coneixien i per això no ha de sobtar gens que l'escriptor el faci aparèixer a la seva obra de ficció. El coneixien també els contemporanis, de manera que la seva presència contribuïa a dotar de versemblança la literatura. Em falta per justificar el «valent confrare» del passatge i qui és en Remolins.

Possiblement, el qualificatiu aplicat a Berenguer Company fa referència a la Confraria de la Seu, fundada el 1362 per donar hospitalitat als sacerdots pobres i malalts.¹² Jaume Roig era membre de l'esmentada confraria, ja que el tenim documentat com a majoral el 1454, el 1464 i el 1477, i com a lloctinent del clavari el 1463.¹³ No seria estrany que Berenguer Company en fos també membre i que hagués coincidit diverses vegades amb el nostre autor. El Remolins del passatge Josep Guia l'identifica amb Francesc Remolins, que va ser veguer dels jurats de València entre els anys 1450 i 1475 i que apareix citat en diversos documents. En un dels que transcriu Josep Guia, conservat a l'AHMV, hi apareixen, entre d'altres persones que ara no vénen al cas, aquest Francesc Remolins, el nostre Jaume Roig i el

11. ACV, sig. 673:3, 18 de juliol de 1446. El reproduïx Josep GUIA I MARÍN, *Ficció...*, p. 199.

12. Josef TEIXIDOR, *Antigüedades de Valencia (1767)*, València: Imprenta de Francisco Vives, 1895, 2 vols., vol. 1, p. 347.

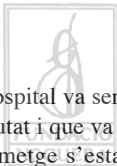
13. ACV, Arxiu de la Confraria de la Verge de la Seu, Llibre d'actes, 1463-1488, f. 1r, 14r i 91r. APV, protocols de Mateu Cabanes, núm. 1.337. Rodrigo PERTEGÀS, *Archivo Rodrigo Pertegàs*, cd «Ursins, Pintor, Roig i Barberà», «Jaume Roig», arxiu de documents personals, p. 18-19, i arxiu de notícies, p. 21.

seu germà Pere, que duia el nom de l'avi notari. També s'hi esmenta l'Hospital d'en Clapers, un dels més importants de la València medieval amb el qual el metge Jaume Roig va estar relacionat professionalment una bona colla d'anys¹⁴ i que és citat en uns versos de l'*Espill*.¹⁵

Los honorables mossèn Berenguer Mercader, en Jacme de Fachs, n'Anthoni Miracle e en Galceran Clavell, quatre dels honorables jurats, justats en lo carreró, patrons dels beneficis instituïts en llo spital apellat d'en Clapers, donaren licència e plena facultat a l'honorable mestre Pere Roig, canonge d'Osca, absent, e per ell lo honorable mestre Jacme Roig, germà seu, present e acceptant, que puxa cambiar hun dels dos benifets del dit spital, del qual és beneficiat lo dit mestre Pere Roig, a totes ses voluntats. Presents testimonis l'honorable en Loís de Sent Àngel, mercader, e en Ffrancesch Remolins, veguer.¹⁶

Els versos de l'*Espill* no ens donen cap informació que ens permeti concloure que el Remolins veí de mossèn Company és el veguer Francesc Remolins i no un altre personatge contemporani amb el mateix cognom.¹⁷

El segon cas que prenc en consideració és un episodi de gran vivacitat descriptiva, el dedicat al mercat de València, ple de peixateres, de dones que venen pollastre i vidres, de fusteres, de taules, de gàbies, de llates d'espart, d'estores, de graneres, de compradors i de gent que passeja. No ens costa gaire d'imaginar-nos que Jaume Roig ens explica el que devia haver



14. Des de 1450 fins a 1478. L'hospital va ser fundat el 1311 per Bernat des Clapers, ciutadà honrat que va ser jurat de la ciutat i que va exercir de procurador d'Arnau de Vilanova (c. 1240-1311), quan el famós metge s'estava a València. Vegeu els tres articles d'Agustín RUBIO VELA, «Una fundación burguesa en la Valencia medieval: el Hospital de En Clapers (1311)», *Dynamis* (Granada), 1 (1981), p. 17-49; «La asistencia hospitalaria infantil en la Valencia del siglo XIV: pobres, huérfanos y expósitos», *Dynamis* (Granada), 2 (1982), p. 159-191; «Autobiografía i ficció en l'*Espill* de Jaume Roig. A propòsit de l'episodi en l'hospital», *L'Espill* (València), 17-18 (1983), p. 127-149.

15. Als versos 920-924. Quan, mort el pare, la mare expulsa de casa el protagonista i narrador, aquest diu que «tirí camí / fora el portal / vers l'espital / d'en Clapers dit» (p. 102).

16. AHMV, A 37, f. 217v, Josep GUIA I MARÍN, *Ficció...*, p. 200.

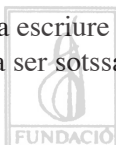
17. Hi ha d'altres Remolins documentats, com Francesc de Remolins i Pardines, nascut a Lleida el 1462-1463 i mort a Roma el 1518, que va treballar a la cort pontifícia com a jurista i protonotari a instàncies del papa Borja, Alexandre VI. (<http://www.enciclopedia.cat/fitxa_v2.jsp?NDCHEC=0054864>). Per les dates, segur que no es tracta tampoc d'aquest.

vist moltes vegades a prop de casa seva, ja que no vivia gaire lluny d'on tenia lloc l'escena que descriu —al carrer Cordellats, cantonada amb la plaça de la Companyia, en un edifici que encara s'hi pot veure avui.¹⁸ Ja fa molts anys que Jordi Rubió i Balaguer va assenyalar el mèrit del realisme de l'*Espill*: «Totes les localitats que l'autor coneixia, d'haver-hi estat o d'haver-ne sentit parlar, presten vida i moviment a l'acció, però és l'ambient de València el que penetra l'obra i li dóna un relleu d'autenticitat plàstica superior a qualsevol altra producció de l'antiga literatura catalana.»¹⁹

Per culpa de les males pràctiques de les venedores del mercat,²⁰ s'hi va produir un incendi devastador. Roig ho explica amb prou elements reals com perquè els lectors contemporanis poguessin identificar l'indret i els esdeveniments:

Per totes estes
fer tals pecats,
d'aquells veïnats
la Pelleria,
Trenc, Fusteria,
fins mig mercat
n'has vist cremat,
any sis quaranta,
pus de setanta
cases, albergs. (vs. 7530-7541; p. 316)

En la crònica i dietari que va escriure Melcior Miralles²¹ —personatge ben documentat des de 1453, va ser sotssagristà de la Seu de València des



18. Enric MARÍ GARCÍA, «De l'habitatge de Jaume Roig i altres notícies sobre la seua família», *Afers* (València), 41 (2002), p. 129-149.

19. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984 (Biblioteca Abat Oliba; 35), p. 362.

20. Des de la *Bíblia* que els pecats humans són considerats la causa dels grans desastres col·lectius. Determinar que la vanitat femenina provoca la destrucció de les ciutats és un tòpic molt divulgat que trobem, per exemple, en textos de moralistes com Francesc Eiximenis (ca. 1330-1409), que l'empra en el seu *Llibre de les dones*. Francesc EIXIMENIS, *Lo llibre de les dones*, edició crítica de Frank Naccarato, Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1981, 2 vols. (Biblioteca Torres Amat; 9-10), vol. 1, p. 89-90.

21. Melcior MIRALLES, *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, edició a cura de Mateu Rodrigo Lizondo, València: Universitat de València, 2011 (Fonts Històriques Valencianes).

de 1466 i va morir el 1502— i que aporta molta informació sobre la vida quotidiana de València, es relata com es van esdevenir el fets:

En lo dit any de .M.CCCC.XXXXVII., lo digous après, a .XVI. del dit mes de march, estant los sentenciats en lo Mercat, toquades .VIII. hores de la nit, se près lo gran foch en la Fusteria del Mercat de València, e cremà's tota la Fusteria fins a la Porta Nova, e tot lo Trench, e part de la Peleria e fins al cantó de les monges Magdalenes, e cremaren-s' i algunes gents, ço és, alguns vells e criatures e esclaus. Los alberchs que s' i cremaren foren en suma .C.XXXXIII. May fon major dan ni mal ni dol en València, e cremaren-s' i cristians, juhueus e moros.²²

Un document notarial, extret del protocol de Berenguer Cardona²³ i que es conserva a l'ARV, certifica la informació:

Dijous en la nit, a les deu ores de la nit, que comptàvem XVI de març any M.CCCCXXXVII, que era mitant (*sic*) quaresma, se'n pres foch o fon mès foch en la Fusteria del Mercat de València, e cremà's tota la una e l'altra part [...] al cantó de la Porta Nova e tro al cantó del carrer que va a la Mercè, per casa d'en Bayona, e tot lo Trench per la mitat de la Pelleria tro a la Carneceria. Fon una fort spavantable nit. Déu, per sa mercè, nos guart de altre semblant sinistri o major! Moriren-hi huyt persones, e cremaren-se tots los mobles dels fusters e la major part dels altres.²⁴

Si comparem la informació de l'*Espill* amb la que ens proporciona la documentació contemporània hi observarem similituds i diferències. Els carrers damnificats en l'incendi coincideixen en les dues fonts. El que no coincideixen són les xifres i la data. Segons el dietari del capellà d'Alfons el Magnànim, els albergs cremats van ser 144, xifra que s'adiu amb l'opinió

22. Melcior MIRALLES, *Crònica i dietari...*, p. 227. Agraïxo a Josep-David Garrido que m'hagi fet adonar d'aquesta font, molt valuosa per explicar els detalls de l'episodi de l'*Espill*.

23. El notari Berenguer Cardona és contemporani als fets i està molt documentat. Vegeu Vicente GRAULLERA SANZ, *Derecho y juristas valencianos en el siglo xv*, València: Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura i Esport, 2009.

24. Melcior MIRALLES, *Crònica i dietari...*, p. 227, nota 863.

del notari Berenguer Cardona, que conclou el detall de la zona cremada amb una frase prou eloqüent: «Fou una fort spavantable nit.» Les cases cremades a l'*Espill* queden reduïdes a la meitat, segurament per necessitats de la versificació. Jaume Roig diu que l'incendi es va esdevenir el 1446, mentre que els dos documents parlen del 16 de març de 1447.

Tenint en compte que Roig escriu l'*Espill* només tretze o catorze anys després d'haver-se produït els fets i que recorda perfectament els carrers que es van cremar i d'altres detalls molt precisos que veurem tot seguit, no m'explico aquest lapsus, que no és degut a la versificació perquè el vers hauria tingut també quatre síl·labes si hagués dit «any set quaranta» com li correspon. L'única explicació que li trobo és que s'hagi produït un error de transmissió. El copista del manuscrit únic que ens ha conservat l'*Espill*, actualment a la Biblioteca Vaticana de Roma,²⁵ es devia equivocar en transcriure l'original que tenia al davant. El manuscrit revela una mà jove i ha estat datat a finals del segle XV o a començaments del XVI, de manera que l'anònim copista ja no recorda la data exacta de l'incendi perquè no el va viure. L'error que conté el vers s'ha transmès a totes les edicions, des de les que es van imprimir al segle XVI (València, 1531; Barcelona, 1561; València, 1561) fins a les que s'han publicat al segle XX i a la primera dècada del XXI.

Els dos documents ens parlen de persones mortes, dada que no apareix a l'*Espill*. Melcior Miralles no concreta la xifra, però destaca que els morts eren de les tres religions que hi havia aleshores a València, mentre que el notari sí que ho fa i indica que van ser vuit les víctimes. Berenguer Cardona afegeix una observació interessant: apunta que el foc podria haver estat provocat —«se'n pres foch o fon mès foch»—, mentre que el capellà d'Alfons el Magnànim al·ludeix a uns condemnats que hi havia morts al mercat, l'indret on s'acostumaven a executar públicament les sentències.²⁶ Mirem ara d'esbrinar a què es refereixen l'un i l'altre i si aquestes observacions tenen el seu lloc en els versos de l'*Espill*.

Segons l'*Espill*, el mal causat al mercat de València no va ser més greu perquè Déu hi va intercedir. Jaume Roig corrobora l'argument amb uns quants exemples bíblics que demostren que la pietosa intercessió divina atura la destrucció de ciutats o de persones (vs. 7561-7608). És el cas de Jonàs, que evita la destrucció de Nínive (Jn 3, 18); el de Finehès, que apla-

25. Antònia CARRÉ, «El manuscrit únic de l'*Espill* de Jaume Roig», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (Barcelona), XLIV (1995), p. 231-273.

26. Vicente GRAULLERA SANZ, *Derecho y juristas...*, p. 16.

ca la ira de Jahvè que ja havia produït 24.000 morts en el poble d'Israel (Nm 25, 1-18); el d'Ezequies, el rei de Judà malalt que va aconseguir amb precés que Jahvè li allargués la vida quinze anys més (2 R, 20); el de Moisès, que prega a Jahvè que aplaqui la seva ira i que no destrueixi el poble d'Israel, que s'havia fabricat el vedell d'or, i només ho aconsegueix després d'ordenar la matança d'un gran nombre de culpables (Ex, 22, 11-14). Entremig d'aquests exemples bíblics, Roig explica els motius que van apaivagar la ira divina en l'incendi del mercat de València:

Molt hi aidà,
 car Déu irat
 fon molt placat
 per la justícia
 d'aquella nícia
 enrabiada,
 qui degollada
 fon lo jorn ans,
 ab tres aidans,
 esquarterats
 e rossegats
 —u sols penjat—
 per crueltat
 que ella tractà (vs. 7568-7581; p. 318)

És a dir, la ira de Déu es va calmar perquè s'havia fet justícia amb la sentència condemnatòria²⁷ d'una dona i quatre ajudants, que eren culpables no se'ns explica de què. La dona havia mort degollada el dia abans i dels quatre homes coresponsables, un va ser penjat i els altres van ser esquartejats i arrossegats pels carrers. El passatge deixa ben clar que l'única incitadora dels crims és la dona: ella és una nícia, que actua enrabiada i que maquina l'acte cruel que van cometre tots cinc.

El relat de Melcior Miralles, el capellà d'Alfons el Magnànim, ens proporciona una informació preciosa:

27. Així ho diuen uns altres versos, una mica més avall: «Per tal sentència / e prest procés / Déu ho remés» (vs. 7592-7594; p. 318).

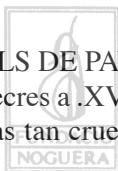
LO CAS DE PAYPORTA CRUEL

En l'any de .M.CCCC.XXXXVII., diumenge en la nit a .XI., hores, a .XXVI. de febrer, en a (*sic*) Pahiporta, fonch fet hun cruel cas, ço és, que, en la casa après de la d'en Ginís Ferrer, mataren huna dona e dos fills e huna filla: lo fill major havia .XXII. anys, l'altre avia .X. anys e la filla avia .V. anys; e après, com los agueren morts, lançaren la mare e los fills en lo pou. E romàs huna filla que s'amagà en la dita casa, e hun moço, molt mal nafrat, e aquests conegueren que gent d'en Ginís Ferrer ho havien fet, lo qual en Ginís Ferrer hera estat jurat de València l'any pasat. Per la qual rahó en Ginís Ferrer fogí de València, e prengueren sa muler del dit en Ginís Ferrer e quatre altres.²⁸

El dietari deixa clar que Genís Ferrer era un personatge rellevant, perquè havia estat jurat de València el 1446. Segons Graullera Sanz, que ha rastrejat la documentació proporcionada pels Manuals de Consells, havia estat conseller jurista de la ciutat el 1446.²⁹ Melcior Miralles afirma que els testimonis van reconèixer que el múltiple crim l'havia comès gent de la casa de Genís Ferrer, que segurament no hauria fugit de València si no hagués tingut res a veure amb els fets. Els acusats del crim i empresonats són la muller de Genís Ferrer i quatre persones més. Són la «nícia enrabada» de l'*Espill* i els quatre ajudants? Perquè la identificació sigui factible, haurien de coincidir les sentències. I ho fan. Vegem què n'explica el capellà d'Alfons el Magnànim:

CENTÈNCIA DELS DE PAYPORTA

En lo dit any, dimecres a .XV. de march, fon feta centència de aquells qui feren lo cas tan cruel de Pahiporto (*sic*), ço és, de la



28. Melcior MIRALLES, *Crònica i dietari...*, p. 226.

29. Vicente GRAULLERA SANZ, *Derecho y juristas...*, p. 68. Els consellers juristes eren quatre jurisconsults que es triaven cada any com a consellers de València per assessorar tècnicament els jurats i els justícies de la ciutat (p. 66). En el *Libre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de València (1308-1644)*, introducció i notes de Salvador Carreres Zacaré, València: Acció Bibliogràfica Valenciana, 1930, 2 vols., consta que el 15 de maig de 1445 «foren elets en Jurats de la ciutat de València en Juan Boix, en Juan Gomis, en Nicolau Valldaura, en Genís Ferrer, ciutadans; mossèn Juan Cifre, mossèn Lluís Jofre, generosos» (vol. 2, p. 580). En la llista de Graullera Sanz (*Derecho y juristas...*, p. 67-69) consten com a consellers juristes de l'any 1456 Boix, Gomis, Valldaura i Ferrer.

muler d'en Ginís Ferrer e del catiu del dit en Ginís Ferrer, e de Piera e de Gaçó, pagès del loch de Albarazí, e del moço de Piera. La dita dona fon rocega[da] per la ciutat; vestia huna gonella de grana, e après les forques li fonch feta huna paliçada, e aquí fon degolada, e aquí estech fins a .IIII.^e ores, que fonch aportada a les Magdalenes.³⁰ E Piera, Gaçó e lo catiu foren rocegats e esquarterats, e a terch dia foren portats los quartés per los camins, e lo moço de Piera, castellà, lo qual tenia la talaya com fien lo cas, fon pengat e portat a Caraxet.³¹ E la dona fon soterrada en lo monestir dels frares preycadós.³²

El dietari de Melcior Miralles posa nom a tots els implicats, excepte a la dona de Genís Ferrer, que queda identificada com a esposa del seu marit. Els quatre homes que la van ajudar són un esclau de Genís Ferrer, en Piera i Gaçó, provinents de la població aragonesa d'Albarrasí, i el mosso de Piera, d'origen castellà. La dona va ser arrossegada i degollada («qui degollada / fon lo jorn ans») i el seu cadàver va ser exposat en públic abans de ser soterrada al convent de les Magdalenes. En Piera, en Gaçó i l'esclau de Genís Ferrer van ser arrossegats i esquarterats («ab tres aidans, / esquarterats / e rossegats»), mentre que el mosso d'en Piera va ser penjat («u sols penjat»).

L'execució de la sentència té una data precisa: el dimecres 15 de març de 1447. L'incendi del mercat es va produir a les deu de la nit de l'endemà dijous, dia 16, tal com hem vist més amunt que explicaven Melcior Miralles i el notari Berenguer Cardona. Tornem ara a la frase «se'n pres foch o fon més foch» de Cardona.

Ens servirà de font un altre dietari, iniciat a principis del segle XVI i continuat fins a mitjan XVII. Es tracta del *Libre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de València (1308-1644)*. Com explica Salvador Carreres a la introducció, el primer dietarista, Francesc Joan, ha trobat la informació per documentar els

30. El monestir de dominiques de Santa Maria Magdalena, conegut com les Magdalenes i situat prop del mercat.

31. Les forques situades a la vora del barranc del Carraixet, al nord de València, on s'exposaven els cossos dels ajusticiats. Melcior MIRALLES, *Crònica i dietari...*, p. 227, nota 859.

32. Melcior MIRALLES, *Crònica i dietari...*, p. 226-227.

esdeveniments dels primers segles en els Manuals de Consells de la ciutat de València, «començant pel segon llibre de en Berthomeu de Benajam, notari, scrivà de la Sala dels Magnífics Jurats de l'any de la Nativitat de nre. Sor. Déu Jesu Crist de 1308».³³ No hi ha motiu per dubtar de la validesa de la font.

L'any 1447 es va esdevenir un cas terrorífic:

A 26 del mes de Febrer del any 1447, tercer diumenge de Quaresma, a les deu hores de la nit, en Genís Ferrer, lo qual lo any prop pasat era estat Jurat de la present ciutat de València, ixqué de la seua alqueria, que estava junt a Paiporta, ab deu hòmens, y entrà en la altra alqueria, que estava al costat de la sua, y matà a una viuda y a un fill de dihuit anys y altre menor de deu anys y a una filla de cinch anys y llançaren la mare ab les filles en un pou.

Fon pres en Bernat Gassó, àlias Alboraya, en la vila de S. Matheu, e dut a la ciutat de València pres.

Poc après degollaren la muller del dit Genís Ferrer, ciutadà, per sentència, perquè fon causa del que féu son marit, y a un esclau y a pajès del lloch de Alboraya y a un castellà y a un mozo del dit Genís Ferrer, que deyen havien fet lo cas, arrastraren y après los esquarteraren en lo mercat de València, e fugí en Genís Ferrer de la ciutat.³⁴

El crim és el mateix que descriu Melcior Miralles, amb poques variants, com l'edat del fill gran, que té vint-i-dos o divuit anys, depèn de la font, i el nom i la procedència d'alguns dels encausats: Piera i Gaçó són d'Albarasí, segons el capellà d'Alfons el Magnànim, mentre que Gassó es diu Bernat i és d'Alboraya, segons el *Libre de memòries*. Les sentències són les mateixes, excepte que aquesta darrera font no diu que un dels condemnats va ser penjat. Les dues fonts coincideixen a afirmar que Genís Ferrer va fugir de València. Només el *Libre de memòries* fa recaure la culpa de tot plegat en l'esposa de Genís Ferrer: ella «fon causa del que féu son marit».

33. *Libre de memòries...*, vol. 1, p. XXV.

34. *Libre de memòries...*, vol. 2, p. 583-584.

És el mateix que afirma Jaume Roig a l'*Espill*. Si només haguéssim llegit els seus versos, podríem pensar que no podia ser d'una altra manera, en una obra tan misògina, però ara, llegida la documentació que ha sortit de la ploma d'un notari, podem suposar que aquesta era una idea que devia circular aleshores per tot València.

El *Libre de memòries* continua i relata l'incendi del mercat, del dijous dia 16 de març:

Fonch lo foch gran en lo Mercat. Cremà tota la Fusteria, que estava davant lo Trench a la part del Monestir de la Mercè, y certa part del Trench; fon grandíssim lo dany. Dix-se que en Genís Ferrer ho havia fet, perquè li havien sentenciat sa muller.³⁵

La zona cremada és la mateixa. La informació nova és que es confirma el que ja havia anotat el notari Berenguer Cardona, segons el qual «se'n pres foch o fon més foch». Jaume Roig ha fet bé, doncs, de relacionar l'incendi del mercat amb l'execució de la sentència perquè és el que havia fet la veu popular. I encara n'hi ha més. Jaume Roig no treu del no res que la ira de Déu es va aplacar gràcies a la múltiple condemna, sinó que el *Libre de memòries* relata amb tot detall com era la processó de gràcies que es va celebrar el 28 de març:

Com fon feta processó de gràcies, per la gràcia que pochs dies havia fet Nostre Senyor Jesús Christ a la ciutat de València en apagar e dar remey al foch que pochs dies havia estat pres en lo Mercat. Exia la processó per la porta dels Apòstols, per les Corts, per lo carrer de Cavallers, per la Boseria, per la casa de mossèn Cabanyelles, per la plaza dels Aills, entrà dret camí de Senta Maria de Gràcia e, donades gràcies aquí, se'n tornà per lo camí de Sent Vicent e per hon acostuma anar a la Seu.³⁶

L'incendi d'un ampli perímetre del centre de la ciutat de València va ser aprofitat per les autoritats municipals per eixamplar una zona molt poblada i de carrers massa estrets. El Consell Municipal va prohibir tornar a instal·lar fusteries en aquell indret i va ordenar traslladar els tallers a la plaça dels

35. *Libre de memòries...*, vol. 2, p. 584.

36. *Libre de memòries...*, vol. 2, p. 584.

Predicadors, pagant la indemnització corresponent. Així ho explica un document datat a l'agost de 1447:

Provehiren acordadament que tots los fusters dels quals fa menció lo dit Consell [celebrat el 31 de març] anassen per star e habitar a la plaça de Preycadors, e per rahó del mudament que-ls fahien fer de lurs cases, qui havien en lo Mercat e en altres lochs de la ciutat, en les quals no podien tornar a star ne habitar, los fos feta per la ciutat alguna subvenció.³⁷

El gener de 1448 ja s'obrien carrers nous a la zona del mercat:

Donem forma al carrer nou que va de la Argenteria al mercat.³⁸

La reforma urbanística que Jaume Roig podia observar cada dia segur que l'ajudava a recordar el tràgic esdeveniment que l'havia propiciat. Cal suposar que, tretze o catorze anys després, no era ell sol a recordar tan bé el cas, sinó que la feta devia perdurar ben viva en la memòria col·lectiva. Si no hagués estat així, el públic de la sàtira misògina de Roig no hauria pogut captar la perspicàcia descriptiva del metge. En el relat de l'episodi, l'escriptor no s'inventa res, sinó que descriu el que va passar amb la precisió d'un notari.³⁹



37. AHMV, Manual de Consells A.34, f. 21v, document citat per Vicente GRAULLERA SANZ, *Derecho y juristas...*, p. 16, nota 29. També al *Libre de memòries...*, vol. 2, p. 584.

38. AHMV, Manual de Consells A.34, f. 50r, document citat per Vicente GRAULLERA SANZ, *Derecho y juristas...*, p. 16, nota 30.

39. Aquest treball s'inscriu en el marc del projecte de recerca «Ciència.cat: cap a un corpus digital de la ciència i de la tècnica en català en el context romànic durant l'Edat Mitjana i el Renaixement» (FFI 2008-02163/FISO), dirigit per Lluís Cifuentes i finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació (MICINN) del govern espanyol; i del grup de recerca consolidat «Cultura i literatura a la Baixa Edat Mitjana» (SGR2009-1261), dirigit per Lola Badia, reconegut i finançat pel Departament d'Innovació, Universitats i Empresa (DIUE) de la Generalitat de Catalunya. L'autora és membre del Centre de Documentació Ramon Llull i de l'Institut de Recerca en Cultures Medievales (IRCVM), tots dos de la Universitat de Barcelona.

RESUM

Aquest article analitza l'activitat que varen desenvolupar els mirallers i esparters de la ciutat de Barcelona durant la primera meitat del segle XV. Tot i que no eren gaire nombrosos en comparació amb els representants d'altres oficis, la tasca professional dels mirallers va ser molt destacada perquè varen exportar els seus productes a altres llocs d'Europa. Aquest grup quedava inclòs dins del sector format pels vidriers, que varen compartir gremi amb els treballadors de l'espart. Es revisa la documentació notarial relativa al dot, els testaments i pagaments (deutes i préstecs), juntament amb els aspectes comercials i els contractes de treball i d'obra.

PARAULES CLAU

Treball, producció artesana, economia, Barcelona.

ABSTRACT

Report on the activity that glaziers and feathergrass manufacturers made in the city of Barcelona during the first half of the XV century. Although there were not a great number of them, if we compare them to the members of other trades, the glaziers' labour was prominent because their products were exported to other places in Europe. This group was included inside the sector created by glaziers, who shared guild with those who made and sell feathergrass objects. Legal documentation is revised, especially those documents related to dowries, wills, claims, payments (both debts and loans), as well as commercial aspects, for instance: employment and labour contracts.

KEYWORDS

Work, crafts production, economy, Barcelona.



El món de l'artesanía medieval és molt ampli i divers, cosa que ha dificultat que s'aprofundís en alguns sectors, com ara el dels vidriers —mirallers inclosos— i el dels esparters. Tot i que el nostre estudi s'inicia al principi del segle XV, moment en el qual cadascun d'aquests oficis portava a terme una trajectòria independent, he cregut oportú reunir-los en el mateix article per poder observar si hi havia algun punt de connexió amb anterioritat a la seva fusió l'any 1470, o bé si aquesta va ser motivada per altres causes. De totes maneres, la seva activitat es tracta de forma separada, perquè no s'ha observat cap mena de relació professional, social o bé familiar.

Els dos grups iniciaren els seus vincles creant una Pia Almoïna, el 1456, per ajudar els confreres. Fou aleshores que mostraren la seva voluntat d'associar-se sota l'advocació de sant Bernardí i després es constituïren com a gremi amb unes ordinacions pròpies —pensades per a protegir la seva activitat laboral—, subjectes a les del Consell de la ciutat de Barcelona. En un treball meu anterior¹ esmento la relació que ambdós grups tingueren en els aspectes vinculats a l'ofici, l'obtenció de matèries primeres i la comercialització dels productes de vidre i espart. En aquest cas, em centraré en la documentació localitzada a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), tot i que no és l'única que utilitzo, ja que s'inclouen alguns documents procedents de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), relatius a les Ordinacions del gremi i les activitats del Consolat de Mar. I incidiré sobretot en els aspectes relacionats amb la vida familiar, l'economia i el món del treball, amb l'objectiu de contextualitzar la seva tasca dins de l'àmbit de la vida quotidiana i ampliar el coneixement que fins ara teníem d'aquests grups professionals.

En revisar la ingent tasca portada a terme per l'arxiver i historiador Josep M. Madurell,² he pogut comprovar que no tractà aquests sectors professionals en cap dels seus treballs i la seva consulta només m'ha permès afegir quatre noms de mirallers (Lluc Alemany, Bartomeu Margeret, Mateu Pla i Joan Ponart), dels quals dos no vivien a la ciutat de Barcelona.

1. M.^a Carmen RIU DE MARTÍN, «El treball artesà a Barcelona els segles XIV al XVI segons les ordinacions gremials: els esparters i vidriers», *Acta Historica et Archaeologica Medievalia* (Barcelona), 23-24 (2002-2003), p. 551-556.

2. José M.^a MADURELL, «Artículos, conferencias y estudios», *Biblioteconomía* (Barcelona), 8 (1976), separata i «José M.^a Madurell en su LXXV aniversario. Su labor cultural (1911-1968)», *Biblioteconomía* (Barcelona), 67-68, p. 3-24, separata.

Els mirallers

El nombre de mirallers establerts a la ciutat de Barcelona durant la primera meitat del segle XV és escàs, si el comparem amb el d'altres sectors d'artesans, ja que, tot i que els miralls s'usaven a les cases burgeses, encara no s'havia generalitzat el comerç ni el consum d'aquest producte. Durant l'alta edat mitjana va desaparèixer la utilització del mirall de metall —corrent a l'època romana— i el de vidre encara no s'havia introduït.

Segons el treball de Danièle Foy,³ els miralls de vidre es comencen a crear el segle XIV. L'autora exposa com des de Marsella s'envien a Bruges dues capses de vidre-mirall d'un pes aproximat de 2 quintars i 22 lliures. A partir del segle XV, es poden trobar mirallers a Ais de Provença i a Marsella. Si bé a les cases burgeses italianes el mirall ja existia el segle XIV, a França només se'n troba a la casa del rei René d'Anjou. Foy considera que se'n fabricava molt a Venècia i que des del segle XV també hi havia especialistes a Barcelona. Aquests artesans el portaven a Tolosa de Llenguadoc, Sicília i el Llevant.

De fet, tant a Catalunya com a França els mirallers, per raó de l'escàs nombre de representants que hi havia, formaven part del gremi de vidriers, els quals a Barcelona s'ajuntaren amb els esparters a partir de 1470, com ja hem esmentat. El Consell de Cent acceptà les normatives que aquest grup li havia presentat el 1456.

Pel que fa als mirallers, la importància que van anar adquirint les seves obres al final de l'edat mitjana —i sobretot a partir del segle XVI— va fer que tinguessin un carrer propi —carrer Mirallers—, prop de l'església de Santa Maria del Mar a Barcelona. De totes maneres, Pierre Bonassie⁴ considera que els grups d'artesans del mateix ofici estaven formats per categories professionals: mestres, oficials i aprenents. S'ha localitzat un contracte d'aprenentatge de l'ofici a la capital catalana. Les diferències de salari entre els diversos estaments del mateix gremi eren un fet evident i els aprenents, si cobraven, no ho feien per jornals o setmanades —el contracte d'aprenentatge entre ambdues parts era el que determinava les condicions concretes en cada ocasió—, sinó en acabar el compromís d'aprenentatge, i no sempre

3. Danièle FOY, *Le verre médiéval et son artisanat en France méditerranéenne*, Paris: Eds. du CNRS, 1988 (Centre National de la Recherche Scientifique), p. 270.

4. Pierre BONASSIE, *La organización del trabajo en Barcelona a fines del s. xv*, Barcelona: Universitat de Barcelona- CSIC, 1975, p. 108-109 i 114.

rebien aquest ajut. L'autor aporta un quadre de gremis, encara que no apareixen esmentats alguns sectors. Per tant, ni mirallers, ni altres àmbits —com escudellers o imaginers— surten com a entitats diferenciades, encara que sí que hi són els vidriers.⁵

Tot i que hem pogut reunir uns trenta-vuit documents procedents de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), la proporció no és abundant si tenim en compte que s'ha revisat la tasca desenvolupada per cent trenta-cinc notaris. La majoria de textos notifiquen aspectes sobre la vida quotidiana (casaments, dots, testaments, procuracions...). Alguns ens permeten observar la seva posició socioeconòmica (comandes, censos, deutes), mentre que altres estan relacionats amb la seva tasca laboral (contractes d'aprenentatge, tinença d'esclaus i venda d'obres), si bé el darrer conjunt es redueix a cinc documents. Per tant, cal destacar que per mitjà d'aquesta recerca podem saber quin era el nombre aproximat de mirallers que hi havia a Barcelona i quin tipus de vida portaven a terme, encara que aquest no diferia en gaires aspectes del que desenvolupaven altres artesans del període.

No es coneix que hi hagués un ampli comerç de miralls, tot i que Jaume Aurell ha estudiat els inventaris dels mercaders i diu que la presència de miralls a les cambres i escriptoris de les seves cases era força freqüent, perquè tenien una preocupació per la higiene i la imatge. Aquests productes de vegades assolien unes grans dimensions, sobretot els que es trobaven a les cambres, com els de Berenguer Sesdeus o de Guillem Ciurana. I sabem que alguns eren d'importació, procedien de Flandes o bé de Venècia, si bé no els tenien per comercialitzar sinó per al propi ús. Pel que fa als que hi havia als escriptoris, tant podien trobar-se a sobre com tancats dins el moble (de vegades estaven considerats com a objectes valuosos).⁶ Amb tot, en alguns casos era difícil distingir la botiga de l'espai privat, perquè hi havia mercaders que omplien les cases amb les seves mercaderies.

En consultar el llibre de Roser Salicrú⁷ no hem observat l'entrada d'aquest producte —durant l'etapa esmentada— a Barcelona, i per tant

5. Pierre BONASSIE, *La organización del trabajo...*, p. 201-202.

6. Jaume AURELL, *Els mercaders catalans al Quatre-cents. Mutació de valors i procés d'aristocratització a Barcelona (1370-1470)*, Lleida: Pagès Editors, 1996, p. 76 (parla de Berenguer Sesdeus, que tenia un mirall gran, i Guillem Ciurana, possessor d'un mirall gran venecià) i p. 115 (esmenta Francesc Maldà, que en tenia un de dolent i un altre millor provinent de Flandes a l'escriptori, i Guillem Ferrer, que en tenia un a damunt).

7. Roser SALICRÚ I LLUCH, *El tràfic de mercaderies a Barcelona (segons els comptes de lleuda de Mediona (febrer de 1434))*, Barcelona: CSIC, 1995, p. 133-140.

desconeixem si hi havia un impost per aquest tipus d'obres, i en cas afirmatiu quina era la taxa que s'havia de pagar a la ciutat. Normalment el mercader introduïa productes diversos a l'engròs. També s'ha revisat la documentació del Consolat de Mar (AHCB) relativa a entrades i sortides de mercaderies pel port de Barcelona durant l'etapa estudiada, sense que s'hagi pogut localitzar cap mena d'informació.⁸ Tampoc no es conserva documentació d'aquest període a la secció d'albarans. Pel que fa al dret d'ancoratge, la seva documentació institucional es troba també lligada a les deliberacions del Consell de Cent.

Claude Carrère⁹ ha analitzat els aspectes institucionals i el volum de l'exportació al port de Barcelona a partir de les deliberacions i els seus seixanta-tres registres,¹⁰ que comencen l'1 de juny de 1439 i van fins al 31 d'octubre de 1447. Aquests eren mensuals i les seves sèries es conserven incompletes, si bé ens aporten dades sobre la taxa pagada pels navegants que ancoraven al port de Barcelona després de la reial cèdula d'Alfons V, l'any 1439. L'import de l'esmentada taxa el condicionava el volum de la mercaderia i el seu lloc de destí. El registre ens permet conèixer el tipus de vaixells i persones que ancoraven en el port de Barcelona, encara que no ens dóna dades sobre els productes amb què negociaven els mercaders. De totes maneres, cal recordar que el mirall era un article que s'exportava més que no s'importava i que, tal com veurem, hi havia alguns artífexs que elaboraren obres a la ciutat per després comercialitzar-les a l'exterior.

La vida familiar

S'ha procurat vincular les tasques personals i les de la vida familiar amb les que guardaven una relació directa amb el seu ofici i el món del treball, tot i que per motius estructurals la informació de vegades apareix en apartats diferents. Dins l'àmbit familiar s'inclouen les notícies relacio-

8. AHCB, Consolat de Mar, sèrie IV, anys 1401-1410, 1418-[1423], 1423-1435, 1448-1449.

9. Claude CARRÈRE, «Le droit d'ancrage et le mouvement du port de Barcelone au milieu du xve siècle», *Estudios de Historia Moderna* (Institución Jerónimo Zurita. CEHI-Barcelona), III (1953), p. 65-156.

10. Aquests registres estan custodiats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA) de Barcelona.

nades amb l'adquisició de béns per mitjà dels dots, casaments, testaments, herències i procuracions. Tots aquests aspectes ens mostren com les relacions personals i familiars comportaven uns compromisos que quedaven inscrits en un marc legal.

Els dots, com bé sabem, eren els pagaments produïts per uns acords matrimonials entre dues famílies, que afectaven tots els grups socials i d'artesans. No es pot generalitzar una suma concreta per a cada estament o grup d'artesans, ja que era el nivell social el que determinava la quantitat pagada per la família de la dona abans o en el moment de contraure matrimoni. En relació amb els mirallers, hem trobat un sol pagament de dot amb compromís de matrimoni, protagonitzat per Bernat Burguès, qui percep 46 lliures d'Antònia, la seva futura muller (1430). El document explica com aquesta suma s'ha recollit gràcies a la contribució del germà Pere, que participa amb 11 lliures, i la germana Vera, que aporta 5 lliures. També hi col·labora Elionor, la mare de Burguès, que entrega 25 lliures.¹¹

En canvi, hi ha dos documents molt diferents referits al retorn del dot per part del marit. El primer és d'Andreu Pujol (1418),¹² miraller, que en el seu testament entrega a la seva muller, Constança, la resta del pagament del dot consistent en 10 lliures moneda de Barcelona. Pel que sembla la dona va aportar 70 lliures de dot al matrimoni i el marit ja li havia retornat una part; observem que era una quantitat molt superior a la que hem exposat abans.

El segon consisteix en una reclamació de dot al miraller Antoni Mir per part dels familiars de la seva difunta esposa Antònia. Concretament, és el pare de l'esposa, Joan Aguilera de Menorca, qui sol·licita el seu retorn. Sembla que varen pagar 60 lliures — diu en un document —, i 70 lliures — en un altre posterior. Per aquest motiu es va desencadenar un litigi — recollit en quatre documents —¹³ que va començar el 4 de febrer de 1454 i no va acabar fins al 30 de gener de 1458. El miraller va guanyar el cas i no hagué de retornar els diners. El dot acostumava a retornar-lo el marit a la muller en vida o en el seu testament, per ajudar-la en la viduïtat. La devolució dels diners no era obligatòria i, de vegades, el marit no podia tornar-la. Val a dir

11. AHPB, Pere BARTOMEU VALLS, *Octavum manuale*, 23 juliol 1430/3 desembre 1431, f. 5r-v.

12. AHPB, Antoni BROCARD, *Llibre comú*, 7 gener 1418/31 gener 1418, f. 40r-v.

13. AHPB, Vicenç BOFILL, *Sextum decimum manuale comune*, 20 agost 1453/29 gener 1456, f. 26r- 27v, i 70r-v, 80v. AHPB, Vicenç BOFILL, *Decimum septimum manuale comune*, 4 febrer 1456/13 abril 1458, f. 87r-v.

que el matrimoni només va durar dos anys. Finalment, Margarida —la mare d'Antoni Mir— entrega a la família de la difunta Antònia 20 lliures en concepte de dot post-mortem, les quals anaven destinades a l'ajut en el pagament del dot de donzelles sense recursos («in auxilium maritandum»).

També en els testaments es distribueixen els béns entre familiars i amics. Així, en el testament del miraller Jaume Asbert de l'any 1438 consta el retorn del dot i el pagament de l'escreix a la dona. En el manuscrit es nomenen com a marmessors els administradors de la confraria de Sant Esteve de Framenors (Barcelona), lloc on vol ser enterrat, en el túmul que la confraria hi té. Cedeix 20 sous per a la celebració de l'òbit a l'altar de Sant Esteve, i perquè es resin les 33 misses de Sant Amador per la seva ànima. Fa hereus universals els fills —i, si no vinguessin a l'òbit, els béns serien per a la confraria de Sant Esteve— i entrega a l'esposa Caterina: una botiga que té a Barcelona, altres botigues que conserva per domini i alou del monestir de Sant Pere de les Puelles a cens de 18 sous l'any i la casa situada al carrer de la Mar, també conegut amb el nom de carrer de l'Argenteria.¹⁴

Així mateix, els mirallers desenvolupen algunes funcions per a familiars i amics, actuen com a marmessors, procuradors i testimonis. El miraller Joan Gibert fa de marmessor l'any 1418 en el testament de Margarida, dona del difunt causídic Berenguer Soler, i té cura del repartiment de béns.¹⁵ I també se'ls ha localitzat exercint de procuradors: el miraller Arnau Serra ho fa en nom de Berenguer Mas de la vila d'Olesa de Montserrat (1423)¹⁶ pel cobrament de 25 lliures de dot i 16 lliures d'escreix, més 10 sous que el taverner Bonanat Lledó devia a la seva filla per haver treballat un temps a casa seva. Si bé en aquest cas esmentat es tracta d'una intervenció puntual per percebre uns diners, en el següent protagonitzat pel miraller Bernat Burguès, aquest gestiona els pagaments, els deutes i les èpoques del mariner Llorenç Riba (1433).¹⁷ El paper s'inverteix quan el miraller Arnau Serra i el seu fill Tomàs Serra nomenen procurador Antoni Serra, probablement un

14. AHPB, Pere SOLER, *Primus liber testamentorum*, 20 agost 1426/16 novembre 1448, f. 56r- 57v.

15. Entrega 80 sous al mestre de cases Miquel Periquer o Pericai i a Antònia — filla de Francesca i del difunt mestre de cases Miquel Quadres — 80 sous en concepte d'«auxilium maritandum». AHPB, Antoni ESTAPERÀ, *Manual*, 30 desembre 1417/18 març 1419, f. 59r. AHPB, Antoni ESTAPERÀ, *Manual*, 30 desembre 1417/18 març 1419, f. 58 r.

16. AHPB, Joan FRANC, *Duodecim manuale*, 27 desembre 1422/24 desembre 1423, f. 114v.

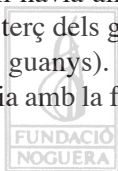
17. AHPB, Joan RENUI, *Manual*, 6 febrer 1433/15 maig 1433, f. 6v, 10v.

familiar (1420),¹⁸ o bé quan el miraller Nicolau Roig escull el mestre de cases Berenguer Lordet per a aquesta funció (1421)¹⁹ i després Hug Desplà, un soldat (1429).²⁰ I en trobem un altre en què el miraller Francesc Casellas actua com a testimoni del procurador Agustí Vinyes (1441).²¹ No s'exposen per escrit els guanys que aquesta tasca de procurador els va suposar.

Les activitats econòmiques

Sembla que alguns mirallers tenien una bona posició econòmica que els permetia pagar servents per a les tasques domèstiques i comprar esclaus per ajudar-los en l'ofici. El segon grup el comentarem més endavant. Pel que fa als servents, el miraller Antoni Mir —del qual ja hem parlat en referir-nos als dots—, coincidint amb el moment de reclamació del dot i molt possiblement de la mort de la dona, el 31 de juliol de 1454 va pagar els serveis d'Eulàlia —casada amb el rajoler Ferran Trinyina—, per haver cuidat durant quatre anys el seu pare, el difunt mercader Mateu Mir. Antoni Mir, hereu universal, li va abonar els endarreriments valorats en 10 lliures, 12 sous i 4 diners, que va posar a la Taula de Canvi de Barcelona.²²

Tot i que la situació dels mirallers no era precària, com la d'altres artesans, varen tractar d'incrementar la seva riquesa fent comandes. Hem aconseguit tres documents en els quals s'observa com desenvoluparen aquesta activitat, que consistia a associar-se amb una o diverses persones per portar a terme un negoci. Hi havia almenys un soci que feia la gestió econòmica (es quedava amb un terç dels guanys) i un altre que aportava el capital (obtenia dos terços dels guanys). Els guanys anaven repartits i el soci que deixava el capital ho feia amb la finalitat d'incrementar-lo cobrant un interès.²³



18. AHPB, Joan FRANC, *Nonum manuale*, 28 desembre 1419/24 desembre 1420, f. 82r.

19. AHPB, Pere Bartomeu VALLS, *Tercium manuale*, 16 setembre 1421/31 agost 1423, f. 2r.

20. AHPB, Narcís BRU, *Tercium manuale*, 19 juliol 1427/7 novembre 1430, f. 127v- 128r.

21. AHPB, Antoni BROCARD, *Liber comunis LXXXVI*, 24 desembre 1440/29 juliol 1441, f. 98v-99r.

22. AHPB, Vicenç BOFILL, *Sextum decimum manuale comune*, 20 agost 1453/29 gener 1456, f. 41r.

23. El mateix assumpte el vaig tractar a «Los negocios y la vida social y familiar de los ceramistas barceloneses del primer cuarto del siglo XV», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* (Barcelona), 30 (2009-2010), p. 262-264.

En tres ocasions els mirallers són els que han de gestionar la comanda i portar a terme el negoci: 1) El miraller Joan Santgenís i la seva dona, Violant, reben 15 lliures de Pere Vicenç, de Barcelona, que prometen que li retornaran (1415).²⁴ 2) El miraller Nicolau Roig obté del miraller Arnau Serra 17 lliures, 15 sous i 8 diners per fer la comanda (1420); aquesta consisteix en una mostra d'una relació entre membres del mateix ofici²⁵ que no estava vinculada a l'activitat professional. 3) El miraller Francesc Casellas rep del seu antic esclau, el pintor Joan Ponç, 7 lliures, 4 sous i 6 diners que també es compromet a tornar-los-hi (1433).²⁶ El procés s'inverteix amb el miraller Antoni Cendra i la seva esposa, Constança, ja que el matrimoni és el que dóna el capital —5 lliures, 18 sous i 9 diners— al pintor Rafael Ferrer de la ciutat de Barcelona per fer una comanda i aquest promet que els retornarà (1440).²⁷ Com podem observar, les sumes amb les quals negociaren anaven de les 5 a les 17 lliures. De vegades, el capital era emprat en la compra o comerç d'un producte, del qual n'obtenien després beneficis.

El pagament dels deutes era una necessitat i una obligació. Per aquest motiu el miraller Jaume Desplà va utilitzar una part dels diners del dot de la dona per pagar un censal mort. Sembla que devia al barber Bernat Bartomeu de la ciutat de Barcelona 10 lliures (1409).²⁸ Un altre cas s'exposa en un document de l'any 1432, pel qual el miraller Nicolau Roig tenia una reclamació del prevere Tomàs Serra, beneficiat de l'església de Santa Maria del Pi.²⁹ Sembla que el primer havia de pagar una suma al segon, si bé no sabem si es tractava del retorn d'un préstec o del pagament d'un censal.

De fet, també cobraren endarreriments. El miraller Andreu Pujol constata que Antoni Alzina i el pintor Lluís Borrassà de Barcelona li van entregar uns diners que li devien. No es proporcionen més detalls i, per tant, desconeixem si la suma pagada era elevada (1410).³⁰ Així mateix, desenvoluparen tasques i feren d'intermediaris. En un text de l'any 1429, el mira-

24. AHPB, Joan FERRER, *Octavum [manuale]*, 13 maig 1415/3 novembre 1416, f. 53r.

25. AHPB, Pere BARTOMEU VALLS, *Manual*, 17 agost 1425/13 agost 1427, f. 30v.

26. AHPB, Marc CANYÍS, *Manual*, 19 agost 1433/15 abril 1440, f. 11r-v.

27. AHPB, Bernat Pi, *Quinquagesimum quartum manuale commune*, 6 octubre 1440/9 maig 1441, f. 19v-20r.

28. AHPB, Tomàs de BELLMUNT, *Manuale vicesimum primum contractuum comunium*, 18 maig 1409/10 maig 1410, f. 22r.

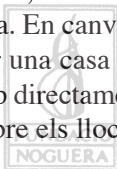
29. AHPB, Joan FRANC, *Vicesimum primum manuale*, 29 desembre 1431/24 desembre 1432, f. 43v.

30. AHPB, Bernat Pi, *Primum manuale comune*, 24 febrer 1408/5 febrer 1411, f. 61r-v.

ller Francesc Casellas intervé com a cofrer. No s'aporta més informació, però sembla que el draper Joan Font ha pagat 15 lliures i encara li queden per abonar 8 sous al mercader Guillem Bataller de la ciutat de Barcelona.³¹ No es defineix si el miraller i el mercader tenien una associació comercial. Finalment, el miraller Antoni Mir va cobrar un debitori —en dues parts— de Margarida per valor de 23 lliures i 3 sous en moneda de Barcelona. Aquesta devia els diners al pare d'Antoni, el difunt mercader Mateu Mir (1453).³²

Pel que fa als censos i lloguers, s'ha constatat que dos mirallers, Nicolau Roig i Arnau Serra, tenien propietats. El primer, Nicolau Roig, va vendre una casa a Margarida Caselles i a Caterina per mitjà del seu procurador, l'esparter Pere Salvador. Elles eren del castell de Sant Dionís de Montal (prop de Llavaneres) i varen contraure un violari, pel qual pagaven 40 sous l'any, amb un cost total de 14 lliures (1418).³³ El segon document correspon a Arnau Serra, que va llogar una casa situada al carrer de la Portaferrissa —per dos anys prorrogables— a l'hostaler Pere Bertran. La suma que havia de pagar al final era de 36 lliures, a raó de 8 lliures per any (1431).³⁴ També el miraller Bernat Burguès usufructuava una casa (formada per diversos cossos) que li havia cedit el brodador Pere de Jaca (1439),³⁵ sense que consti que fes un pagament de cens o abonés un lloguer.

Per tant, hem pogut esbrinar els llocs o carrers on tenien cases els mirallers. Jaume Asbert en tenia una —en la qual hi vivia— al carrer de l'Argenteria o de la Mar, a més de botigues a la ciutat —tot i que en desconeixem la ubicació—, i Arnau Serra, una al carrer de la Portaferrissa, si bé sabem que en aquesta no hi vivia. En canvi, no s'ha trobat cap representant que estigués pagant un cens per una casa ni per una terra, cosa que ens fa pensar que no conreaven el camp directament. Tot i així ens manquen dades per ampliar els coneixements sobre els llocs de la ciutat on vivien.



31. AHPB, Bernat Pi, *Manuale comune*, 7 gener 1429/25 agost 1429, f. 49r.

32. AHPB, Vicenç BOFILL, *Sextum decimum manuale comune*, 20 agost 1453/29 gener 1456, f. 8v.

33. AHPB, Pere RIFÓS, *Llibre de vendes*, 8 gener 1415/30 maig 1419, f. 130r-132r. AHPB, Pere RIFÓS, *Manual*, 27 febrer 1418/6 febrer 1419, f. 16v-17v.

34. Hi ha un primer document ratllat: AHPB, Joan FRANC, *Sextum decimum manuale*, 30 desembre 1426/24 desembre 1427, f. 42r. I el segon: AHPB, Joan FRANC, *Vicesimum manuale*, 26 desembre 1430/24 desembre 1437, f. 27r-v.

35. AHPB, Narcís BRU, *Septimum manual*, 22 agost 1438/26 juny 1441, f. 53v.

El món del treball

Abans de centrar-nos en els aspectes concrets relatius al món del treball, cal indicar el conegut tractat traduït per C. R. Dodwell,³⁶ que fa referència a les aportacions del monjo alemany que visqué durant la primera meitat del segle XII al nord-est d'Alemanya. El monjo Teòfil exposa els procediments d'arts plàstiques coneguts i emprats en aquell període. En el llibre II, quan explica els diversos mètodes per treballar el vidre en pla i volum o els forns emprats, no esmenta mai la manufactura de miralls, ni els mitjans que es podien usar per a la seva realització, cosa que confirma que la introducció del mirall de vidre tingué lloc en una etapa posterior, durant la baixa edat mitjana, i aquest producte s'aconseguia fent opac el vidre per la part posterior.

Pel que fa a la tasca dels mirallers a la Barcelona del segle XV, hem pogut recollir un contracte d'aprenentatge, un de treball i èpoques de comercialització de l'obra que els mirallers elaboraven. Si bé aquests documents ens ajuden a perfilar la seva tasca, encara ens queden molts aspectes per esbrinar.

Hi ha un miraller que agafa un aprenent. Per tant, podem deduir que deu ser un mestre en l'ofici, i té un taller a la ciutat, tot i que aquests detalls no s'esmenten directament. Es tracta de Francesc Casellas, que el 1436 va acollir Antoni Mir —fill del mercader Mateu Mir— com a aprenent durant quatre anys. El contracte d'aprenentatge que fan el pare i el miraller segueix les pautes d'aquesta modalitat de contractes: el mestre es comprometia a ensenyar l'aprenent, a donar-li menjar, vestit i calçat i a tenir-ne cura en cas de malaltia. Per la seva part, l'aprenent l'havia d'obeir en totes les coses honestes i bones, també havia de tenir-ne cura. Hi havia unes obligacions per ambdues parts que acostumaven a posar-se per escrit en aquest tipus de contractes i normalment, com en aquest cas, aquests es regien pel reglament i l'ús consuetudinari de Barcelona que afectava els majors de catorze anys i menors de vint-i-cinc anys. Això ens fa suposar que l'aprenent tenia més de catorze anys (1436).³⁷ Cal remarcar que l'aprenent, Antoni Mir, després va exercir de miraller a Barcelona.

S'ha recollit un altre contracte d'aprenentatge pel qual coneixem que el miraller Nicolau Roig va posar el seu fill Gaspar Roig d'aprenent amb

36. C. R. DODWELL, *Theophilus. The Various Arts. De Diversis Artibus*, Oxford: University Press, 1986, p. 36-60.

37. AHPB, Joan RENUI, *Manual*, 20 juny 1436/10 desembre 1436, f. 90r-v.

Jordi Julià, un administrador reial. L'aprenentatge va ser llarg, ja que havia de durar sis anys i el nen en tenia onze en el moment de començar-lo. Aquest contracte segueix les mateixes pautes que l'anterior i ambdós coincideixen en alguns aspectes (1429). Veiem, en aquest cas, que hi ha una voluntat per part del pare de millorar la posició social del fill.³⁸

També el miraller Andreu Pujol va ensenyar l'ofici a l'esclau Joan Xirita. Quan ell va morir, la vídua, Constança, va voler que l'esclau treballés per a ella al taller del difunt marit i es va comprometre a pagar-li cada mes 40 sous, però amb la condició que si un mes no podia donar-li aquesta suma ho faria el mes següent. D'aquesta manera li abonaria fins a 250 florins d'Aragó, equivalents a 137 lliures i 10 sous. Li va fer un contracte de treball per mitjà del qual es feia càrrec de pagar-li el menjar, el beure, el vestit i el calçat mentre desenvolupés a casa seva l'ofici de miraller, de torner de fusta i d'operari amb el pinzell. La vídua també es comprometia a tenir cura d'ell en cas de malaltia. Aquest acord implicava per al sarraí Joan Xirita —miraller i torner de fusta—, que fins llavors havia estat al servei d'Andreu Pujol en l'ofici, el següent: complir amb els encàrrecs, portar a terme l'obra i entregar-la sense estafar-la ni lucrar-se. Del sou li descomptaria el menjar i li pagaria a més per l'obra feta: per cada grossa de fusta de miralls 3 sous, per una dotzena bona i sencera 13 sous i 6 diners, per una grossa de fusta bona 4 sous i 6 diners, per una grossa de fusta rodona 7 sous, per una grossa de fusta gran 11 sous. A part li abonaria l'obra a pinzell. El contracte es va signar l'any 1411, i Constança volia que Xirita estigués al seu servei, ja que hi havia pocs mirallers a Barcelona i en aquells moments la fabricació de miralls era un negoci en expansió. Per a la vídua suposava una manera d'assegurar-se l'avenir, i per a l'esclau el treball era el mitjà per aconseguir la llibertat i passar a tenir una feina remunerada.³⁹

Podem considerar-lo un document molt interessant, perquè ens mostra com un miraller havia de tenir coneixements de torn de fusta, o almenys poder associar-se amb una persona que dominés aquests coneixements, perquè els miralls anaven muntats damunt fusta i és molt possible que el

38. AHPB, Joan FRANC, *Decimum septimum manuale*, 27 desembre 1427/ 24 desembre 1428, f. 17r-v.

39. El mateix contracte surt a dos llibres diferents del notari Tomàs de Bellmunt. AHPB, Tomàs de BELLMUNT, *Liber manuale XXIII comune*, 8 agost 1411/14 març 1412, f. 59v-60v. AHPB, Tomàs de BELLMUNT, *Llibre comú*, 22 novembre 1411/16 maig 1412, f. 28r-29v.

marc també fos d'aquest material. També perquè ens dóna a conèixer el sou que cobrava un treballador qualificat de l'època, les condicions i la manera d'obtenir el salari —un tant cada mes i un tant per feina feta—; encara que no sabem si, en tractar-se d'un esclau, la paga que rebia era menor. Aleshores hi havia persones que cobraven per dia treballat i les condicions laborals variaven molt, ja que no hi havia una regularització de la feina. Igualment ens permet observar com els esclaus que treballaven per a un mestre acabaven aprenent l'ofici, adquirint una vàlua professional i, en conseqüència, podien comprar la llibertat. En un manuscrit posterior de l'any 1421, s'observa com la vídua Constança continua comercialitzant miralls —probablement amb l'ajut de l'esclau— i reclama al mercader Bernat Muntaner de la ciutat de Barcelona el pagament de 7 lliures i 10 sous pel lliurament de mercaderia del seu ofici, que finalment cobra.⁴⁰

L'any 1410 trobem un altre miraller plenament establert a Barcelona anomenat Andreu Pinell, que cobrà a Neri de Nicolau, del castell de Rocamora (prop de Tarragona), 100 sous per una obra entregada. No sabem si es tractava d'un mirall o de més d'un. Si bé pot ser el preu de cost d'una peça, és una suma elevada. Aquest miraller, tot i que visqué a Barcelona durant la mateixa època que Andreu Pujol, no és la mateixa persona.⁴¹

Tenim notícia d'una relació comercial entre el miraller Arnau Serra, de Barcelona, i el mercader Joan Roter, de la vila de Ravesport (diòcesi de Constança) (1416).⁴² Sembla que aquest mercader comercialitzava també amb altres mirallers de la ciutat com Nicolau Roig. Arnau i Nicolau a més de ser companys eren amics, però no es notifica enlloc que haguessin format una societat. Nicolau Roig havia entregat mercaderia a Roter feia tres anys. Llavors l'alemany va abonar a Arnau Serra 6 lliures i 12 sous per material de l'ofici davant notari. També el miraller Arnau Serra va fer d'intermediari entre Roter i Nicolau Roig, perquè el primer liquidés el deute que tenia amb aquest: de les 27 lliures, 2 sous i 6 diners que sumava tot el que Roter havia de pagar a Nicolau Roig, li va abonar la resta corresponent

40. AHPB, Francesc FERRER, *Manuale comune primum*, 20 octubre 1416/4 febrer 1426, f. 60v.

41. Ambdós mirallers estan documentats pel mateix notari Tomàs de Bellmunt i la transcripció del nom no coincideix. AHPB, Tomàs de BELLMUNT, *Liber comunis tricesimus septimus*, 21 octubre 1409/5 juliol 1410, f. 35r.

42. AHPB, Joan BAGES, *Manuale secundum*, 30 desembre 1415/12 octubre 1417, f. 40r-v.

a 18 lliures, 6 sous i 6 diners, segons l'escriptura que aquest va fer en el Consolat de Mar de Barcelona l'1 de juliol de 1413.

Després de consultar la documentació del Consolat de Mar (AHCB),⁴³ s'ha comprovat que, encara que en aquesta institució quedés registrada la transacció comercial —és a dir, el cost i el que es va abonar—, no es troba cap mena d'informació sobre el període comprès entre els anys 1410 i 1418 que ens pugui ajudar a esbrinar quins foren exactament els productes que es compraren i vengueren. El text localitzat tampoc no descriu el tipus de mercaderia que Roter va comprar per després comercialitzar. És molt possible que la portés a Alemanya, tot i que el document no ho indica.

De totes maneres es pot observar com hi havia una comercialització de miralls i una exportació a l'exterior per via marítima, ja que si no les mercaderies no haurien passat pel Consolat de Mar. Sembla també que el suport era de fusta i el marc podia ser-ho, encara que no s'ha trobat en la documentació consultada cap descripció detallada de les característiques que tenien els miralls barcelonins que els distingís dels estrangers.

Conclusions

En total, s'han localitzat dotze mirallers que treballaven a la ciutat de Barcelona durant la primera meitat del segle XV. La meitat corresponen al primer quart de segle, tot i que alguns d'ells continuaren la seva activitat durant el segon quart, i els altres sis artesans començaren a desenvolupar la seva tasca en el segon quart de segle. Tots s'havien establert a Barcelona. Tenint en compte el cognom, Jaume Asbert i Joan Gibert potser procedien de França, encara que almenys el primer constava com a ciutadà de Barcelona. Joan Gibert és l'únic de qui no es diu que fos de Barcelona o que hi visqués. No hem obtingut cap informació de persones que vinguessin d'altres llocs de Catalunya, ni de la península. També consta que hi havia quatre mirallers durant la segona meitat de segle, dos vivien a Barcelona, un a Hostalric i l'altre era de València. De totes maneres, caldria completar la informació relativa a la segona meitat del període.

43. AHCB, Consolat de Mar, sèrie IV, els quatre llibres corresponen als anys 1401-1410, 1418-[1423], 1423-1435, 1448-1449. Per tant, la informació localitzada a l'Arxiu de Protocols no es pot ampliar amb més dades.

En el conjunt de la documentació consultada, no s'ha localitzat cap text que descrigui com eren els miralls: tipus, mides i preus de cost; ni cap inventari en el qual s'esmenti la seva inclusió com a bé moble d'una casa burgesa o d'un artesà. Podem deduir que estaven muntats damunt fusta. Tampoc no s'han obtingut detalls concrets sobre com es desenvolupava la seva manufactura.

Tot i que era corrent que un ofici estigués estructurat en diverses categories professionals, no hem trobat esmentades aquestes diferències per escrit, almenys entre mestres i oficials (que treballaven als tallers dels primers). Deduïm que hi havia artesans d'aquesta branca amb taller a Barcelona com Andreu Pujol o Francesc Cassellas, i botigues com les de Jaume Asbert a la mateixa ciutat. Només tenim notícia d'un aprenent, Antoni Mir, que després passà a exercir l'ofici. Com ja hem comentat, sabem que alguns gaudien de cases i propietats a Barcelona, encara que no havien adquirit terres de conreu ni pagaven censos per elles; tampoc no posseïen cap tipus de bé immoble fora de la ciutat.

Tot i que tenim notícia de mirallers instal·lats a altres localitats catalanes i a València, suposem que la major part d'aquesta activitat es concentrava a Barcelona, venien els objectes a fora (com Nicolau Pinell, que produí obra per a Neri de Nicolau, del castell de Rocamora) i els exportaven a altres països com Alemanya.

No consta que hi hagués relacions professionals entre representants del mateix sector; per tant, no s'han localitzat associacions laborals o comercials entre membres del mateix àmbit; només hem trobat una comanda desenvolupada per dos mirallers i el deute econòmic d'un comerciant alemany amb dos membres de l'ofici. Tampoc no s'observa que hi hagués una continuïtat en l'aprenentatge de pares a fills. Els segons no exerceixen de mirallers. Així mateix, no hem localitzat bodes concertades entre persones de la mateixa branca professional. Per tant, no desenvolupen —pel que sabem— idèntics paràmetres que els artesans d'altres oficis, com els terrissers, molt més gregaris i amb una estructura interna tancada i estrictament gremial. Val a dir que l'ofici de terrisser s'havia establert des de feia molts segles i estava arrelat, mentre que el de miraller de vidre era de nova creació i encara s'havia de consolidar. Tot i que arribà a ser un ofici considerat, cal recordar que al principi del segle XV molts dels seus representants no gaudien del mateix nombre de béns immobles que els terrissers o vidriers.

Els esparters

El grup dels esparters ha estat poc estudiat en comparació amb altres sectors d'artesans i és possible que sigui pel fet que el seu ofici no ha estat fonamental per entendre l'economia barcelonina de la baixa edat mitjana, tot i que les gerres, tenalles i botelles de ceràmica i vidre emprades en el transport i emmagatzematge de productes portaven una coberta o xarpellerà d'espart per protegir-les. Dels cent trenta-set notaris consultats, s'han trobat noranta-vuit documents referits a aquests representants, encara que no sempre tenen una relació directa amb les tasques vinculades al seu ofici, sinó amb els assumptes relatius als seus béns i a les seves relacions socials i familiars.

Els esparters no podien embolicar cap peça que abans no hagués estat reconeguda pel veedor, que era l'encarregat de revisar els productes i s'ocupava del compliment de la normativa exigida pel Consell de Cent pel que fa a la comercialització. Si bé les normatives que varen prescriure per associar-se amb els vidriers són de l'any 1456, no es constituïren com a confraria fins al 18 de maig de 1470, moment en el qual foren aprovades pel Consell de Cent i completades en anys següents, el 1495 i el 1568.⁴⁴ El gremi cobrava als seus membres unes quotes i els obligava a associar-se per evitar els fraus i abusos. Si els esparters s'ajuntaren amb els vidriers va ser perquè era un ofici amb pocs representants i necessitaven diners per pagar les despeses de la confraria. Esparters i vidriers també s'alternaren en els càrrecs representatius al Consell.



La vida familiar

Com en el cas dels mirallers, en aquest apartat es tracta d'analitzar els aspectes vinculats a la seva situació familiar. En primer lloc, cal tenir present que són un col·lectiu minoritari en comparació amb altres sectors professionals, la qual cosa ens permet pensar que aquests representants no realitzaven gaires contractes davant notari, o bé que s'han perdut. Així, pel

44. AHC B, Consell de Cent IV, núm. 9, *De esparters e vidriers*, 18 de maig de 1470, f. 172-173; Consell de Cent IV, núm. 11, *De esparters e vidriers*, 30 maig 1495, f. 146-147, i Consell de Cent V, núm. 11, *Ordinació per lo ofici dels esparters e vidriers*, 25 novembre 1568, f. 180.

que fa als assumptes vinculats al matrimoni, tenim tres manuscrits de temàtica diferent, si bé s'ajusten a les modalitats corrents en la documentació notarial de l'època: 1) Lliurament del dot a la filla. 2) Capítols matrimonials. 3) Devolució del dot a l'esposa.

L'esparter Pere Ferrer en el seu testament va donar 100 lliures de dot pel matrimoni de la seva filla Agneta amb Francesc Ferrer, un cosí o familiar; l'escreix va ser de 50 lliures (en total sumava 150 lliures) (1418).⁴⁵

L'esparter Gabriel Oliva es va casar amb Eufрасina. Aquesta va aportar 75 lliures del dot i l'escreix del marit va ser de 37 lliures i 10 sous (sumat eren 112 lliures i 10 sous). Aquests capítols ens mostren que el matrimoni es va acordar sota unes condicions: es va decidir que es casarien per l'església i que viurien de lloguer en una casa que el pare d'Eufрасina, Joan Vilar, tenia a Barcelona, i que ella al cap d'un mes de les noces havia de renunciar als seus drets patrimonials. S'observa un capítol ratllat, en el qual consta que la dona en el seu testament havia de cedir una tercera part de la suma als seus fills, una altra als pares i una tercera al marit. Per tant, conté tot un seguit de requisits a més de la donació de dot (primera meitat del segle XV, sense datació exacta).⁴⁶

L'esparter Joan Costa va retornar a Jaume Molla, mercader de Calonge i germà de la dona de Joan, Margarida, 10 lliures que li havia prestat a ella en concepte de «Puellas maritandas». Sembla que Margarida era vídua i s'havia tornat a casar (1442).⁴⁷

Pel que fa a les herències, en perceben els esparters següents: Pere Cunit, del seu pare; Bernat Cunit, que vivia al castell de Calafell, si bé no s'especifiquen els béns que va rebre (1437),⁴⁸ i Esteve Constant, una suma de 60 lliures en moneda de Barcelona, que era el dot de la seva mare, Margarida (1451).⁴⁹ Igualment, hi ha un esparter que cedeix els béns en herència: Joan Rabassa va fer hereu universal Jaume Daura, de la vila nova del castell de Cubelles (1423), i a la seva dona, Mateua, li va deixar un seguit de béns, com ara una caixa d'armes amb la seva clau, cuirassa i «gossets»

45. AHPB, Antoni BROCARD, *Llibre comú*, 7 gener 1418 /31 gener 1418, f. 29r-30r.

46. AHPB, Gabriel TERRASSA, *Plec de capítols matrimonials*, 14 maig 1403/26 gener 1442, f. 62r- 63v.

47. AHPB, Antoni BROCARD, *Manuale quinquagesimum tertium*, 20 octubre 1442/6 març 1443, f. 10v.

48. AHPB, Bernat PI, *Manual*, 18 maig 1437/20 novembre 1437, f. 78r-v.

49. AHPB, Joan FRANC, *Liber comunis*, 1 setembre 1450/31 gener 1452, f. 103v-104v.

de fusta negra, una capa amb caputxa de llana burella, una bossa, un portamonedes i una ballesta una mica vella («rossegada»). També va donar quantitats als seus marmessors: a Guillem Ferrer, 50 sous, i a Esteve Rabassa, 43 sous i 10 diners, més 6 sous i 10 diners dels 50 que tenien assignats cadascun per la tasca (1424).⁵⁰

En dues ocasions trobem esparters fent de testimonis: Jaume Despuig i Pere Golet, que exerceixen durant el primer quart de segle. També hi ha dues tutories: la de Jaume Ribes (esparter assignat pel veguer de Barcelona per portar els béns de Joaneta Gelats, filla del difunt mariner Jaume Gelats, per la qual la nena va obtenir 100 lliures de dot, més 19 lliures i 10 sous que havien estat cedits a la mare per a la lactància de la filla, el 1426);⁵¹ i la de Jaume Sistacs, fill del difunt esparter Nicolau Sistacs (el boter Salvador Foix de Barcelona li va gestionar el cobrament d'un censal mort de 28 lliures amb una renda de 40 sous anuals, a partir del 1422).⁵²

Pel que fa a les procuracions, actuen com a procuradors nou esparters: Ramon Terrers de València (1410), Pere Ferrer (1414), Joan Balaguer (1423), Ramon Peric de València (1423), Pere Golet (1433), Nadal Jeroni (1434), Pere Comes (1434), Nicolau Serradell (1436) i Alfons Martí (1452). La seva tasca consistia sempre a gestionar tributs i desenvolupar activitats econòmiques relacionades amb cancel·lacions, litigis o signatures. L'esparter Joan Balaguer va fer de procurador de Pere Comes per signar i resoldre els seus assumptes. Ramon Terrers i Ramon Peric, ambdós de València, varen treballar per a mercaders i ambdós havien de pagar lleudes. També Nadal Jeroni va fer d'intermediari entre dos mercaders de la ciutat de Barcelona: Joan Vilar i Francesc Soler, el primer volia recuperar les 10 lliures, 40 sous i 4 diners que li devia el segon per causa d'haver realitzat una comanda amb ell.⁵³ Igualment, Pere Ferrer i Pere Golet, ambdós de Barcelona, varen gestionar els béns de persones que vivien fora de la ciutat, el primer ho va fer per a Joan Rabassa, que vivia al castell de Cubelles, i el segon per a Guillem Ferrer, que residia al castell de la Geltrú. Nicolau Serradell va fer de procurador del forner Arnau Ferrer de la ciutat de Mallorca. Quant a Pere Comes, exercí de procurador dues vegades el mateix any i va

50. AHPB, Joan RENU, *Manual*, 6 setembre 1423/15 abril 1424, f. 16r i 53v.

51. AHPB, Pere Bartomeu VALLS, *Manual*, 17 agost 1425/13 agost 1427, f. 34r-v.

52. AHPB, Antoni BROCARD, *Manuale comune vigesimum primum*, 29 gener 1422/20 juliol 1422, f. 26r.

53. AHPB, Guillem JORDÀ, *Quintum manuale*, 29 maig 1434/3 juliol 1436, f. 5r.

gestionar els béns del menor Pere Moner, teixidor de drap de llana, i també els de Maties Vives, prevere de Sant Pere de les Puel·les. S'observa que Barcelona era un nucli important, en el qual els seus ciutadans desenvolupaven moltes tasques econòmiques, i que les persones que vivien fora de la ciutat buscaven els residents per solucionar també les seves.

En canvi, s'han localitzat cinc esparters que varen nomenar procurador: Pere Ferrer (1418), Bernat Ripollet (1420), Pere Barceló (1423), Nicolau Serradell (1437) i Joan Blanxart (1457). Pere Ferrer —que també fa de procurador— va nomenar un parent, Joan Ferran del castell de Calafell, perquè li gestionés els assumptes. El cas s'inverteix amb Nicolau Serradell, qui en deixar temporalment la ciutat de Barcelona va demanar a un causídic, Jaume Conesa, que tingués cura de les activitats econòmiques relatives a àpoques o rebuts. I dues vídues d'esparter, Eulàlia, que havia estat casada amb Nicolau Sistacs (1431), i Clara, vídua de Nadal Jeroni (1438), buscaven una persona que els portés els béns. La segona va nomenar Gabriel Jeroni, un parent. Normalment, era una persona de confiança la que desenvolupava aquest tipus de tasques i trobem els esparters delegant l'activitat de procurador per solventar situacions molt variades.

Les activitats econòmiques

En aquest apartat es consideren alguns aspectes vinculats al món de la societat baixmedieval catalana i que estan relacionats amb la compra d'esclaus, les comandes i les propietats immobiliàries a cens de cases i l'usdefruit de la terra. Aquests factors condicionaren l'economia i ens ajuden a entendre el sistema emprat per alguns ciutadans, en aquest cas els esparters, per obtenir ingressos i assolir un benestar social. En l'apartat anterior —en tractar sobre les procuracions— hem vist com els aspectes personals es barrejaven amb activitats econòmiques diverses de caire particular o laboral. En primer lloc, la compravenda d'esclaus era un costum que es generalitzà durant el període estudiat. Els esclaus servien per a les tasques domèstiques i laborals. Els seus propietaris en compraven i se'ls venien quan ja no els eren útils. De vegades, era més corrent tenir un esclau que un treballador a sou, la qual cosa es pot deduir de l'anàlisi de les tasques realitzades pels representants d'aquest sector professional i de les d'altres grups d'artesans. Així, es varen vendre el seu esclau —probablement amb la finalitat d'obtenir beneficis a canvi— els següents esparters: Nicolau Sistacs (a Guillem Vanull, patró de nau de Ciutadella, Menorca), sembla

que l'esclau es deia Jaume, era sard i tenia vint anys, i el preu de venda, que no s'esmenta, l'havia de posar Guillem Vanull (1419);⁵⁴ Nicolau Serradell (a Bonanat Vilar, timbaler), un esclau batejat, de nom Martí, de nacionalitat russa i quinze anys d'edat, per 60 lliures de Barcelona (1436),⁵⁵ i el mateix Nicolau Serradell intercanvià (amb Bartomeu Soler) un altre esclau batejat, de nom Joan, d'origen sarraí i de vint-i-tres anys, per 49 lliures (1438).⁵⁶ Per mitjà d'aquests exemples, veiem com el benefici que s'obtenia per la venda d'un esclau jove era molt superior que el d'un esclau d'edat més avançada.

En el cas de Nicolau Sistacs, el segon esclau de nom Joan l'havia comprat el 1420,⁵⁷ quan era molt jove, per 55 lliures al mariner Francesc Dalmasés. Hem trobat un altre esparter, Jaume Ribes, qui va adquirir primer una esclava tàrtara, de nom Marta, de trenta-cinc anys d'edat, per 26 lliures (1420),⁵⁸ i al cap d'uns anys encomanà al mariner Joan de Fonollers un esclau no batejat. Aquest li portà el sarraí Amet, de trenta anys, pel qual va pagar 34 lliures i 15 sous (1433).⁵⁹ Els detalls esmentats i altres ens permeten constatar en el comerç d'esclaus que la variació dels preus depenia de les capacitats de l'esclau i les necessitats del comprador, les quals condicionaven la taxa en el moment de l'adquisició.

Així mateix, els esparters participaren en la realització de comandes. Hem localitzat cinc artesans: Jaume Ribes (1410, 1421, 1422), Joan Serradell (1424), Nicolau Serradell (1438), Galcerà Roudors (1446) i Esteve Constant o Constans (1449). El primer, Jaume Ribes, va entregar 33 sous i 6 diners a un comerciant de seda, Ferran Prats, per una comanda (1410);⁶⁰ nou anys després va demanar el pagament d'un deute de 30 florins d'or aragonesos, equivalents a 30 lliures de Barcelona, al llibreter Guillem Coma per poder-los invertir en una comanda que feien el vidrier Pere Juglar i el seu fill Perico (1420).⁶¹ La mateixa activitat va estar vinculada a la petició d'un préstec econòmic i per aconseguir-lo va cedir una mula com a

54. AHPB, Antoni BROCARD, *Manual*, 3 maig 1419/30 octubre 1419, f. 24v-25r.

55. AHPB, Bernat PI, *Manual*, 15 setembre 1436/17 maig 1437, f. 16v.

56. AHPB, Joan RENU, *Manual*, 16 setembre 1437/21 març 1438, f. 91r-v.

57. AHPB, Antoni BROCARD, *Manual*, novembre 1419/20 abril 1420, f. 59v.

58. AHPB, Antoni BROCARD, *Manual*, novembre 1419/20 abril 1420, f. 38r.

59. AHPB, Joan RENU, *Manual*, 6 febrer 1433/15 maig 1433, f. 38r-v.

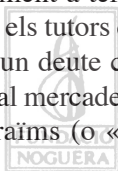
60. AHPB, Antoni BROCARD, *Llibre comú*, 5 juny 1406/19 agost 1406, f. 133r-v.

61. AHPB, Antoni BROCARD, *Manuale comune decimum nonum*, 17 desembre 1423/7 juliol 1421, f. 34v-35r.

penyora.⁶² Finalment, Jaume Ribes va obtenir 55 lliures del mercader Miquel Manresa per gestionar-ne una (1422).⁶³ En resum, Ribes tant aportà un capital, com va gestionar una suma per obtenir-ne beneficis.

Entre els esparters que entregaren diners per fer una comanda, hi ha Joan Serradell (3 lliures i 7 sous), el qual intervé amb dues persones més, Pere Ballester, de Barcelona, i Joan Ripoll, traginer d'Igualada (1424).⁶⁴ En canvi, podem trobar-ne tres que varen recollir diners per portar a terme la transacció econòmica: Nicolau Serradell va obtenir 361 lliures, 14 sous i 3 diners del mercader Lluç Olibes, de la ciutat de Barcelona (1438);⁶⁵ Galcerà Roudors, 20 lliures d'Antoni Cases (1446);⁶⁶ Esteve Constant o Constans, que vivia prop del portal de Sant Antoni, 81 sous del cuirasser Joan Esplugues (1449).⁶⁷ S'observa com les sumes que s'invertien eren desiguals, tot i que la que va gestionar Nicolau Serradell era força elevada en proporció amb les que molts artesans (gerrers, calderers, vidriers...) acostumaven a emprar en aquest tipus de negocis. I cal remarcar que les comandes incorporaven normalment un apartat en el qual el soci que desenvolupava l'activitat comercial es comprometia a retornar al soci prestamista els diners que aquest havia invertit, si bé s'ha trobat poca documentació relacionada amb el retorn de les sumes invertides en comandes. Igualment, hem vist abans com l'esparter i mercader Bernat Ripollès feia de procurador i intervenia en una comanda (1431).⁶⁸

Seguint la temàtica vinculada a la compravenda de productes, sabem que, tant si es compraven directament al mercat com si s'encomanaven a una persona, l'usual era fer el pagament a terminis i no al comptat, cosa que generava deutes. Ens consta que els tutors de Jaumet, fill del difunt esparter Nicolau Sistacs, varen retornar un deute contret pel seu pare. Sembla que l'esparter Nicolau Sistacs devia al mercader Pere Ribes 8 lliures i 3 sous pel lliurament de 13 dotzenes de raïms (o «libants») procedents d'Alacant



62. AHPB, Antoni BROCARD, *Manuale comune decimum bonum*, 17 desembre 1423/7 juliol 1421, f. 37v-38r.

63. AHPB, Bernat PI, *Manual*, 7 gener 1422/27 juny 1422, f. 74r-v.

64. AHPB, Joan RENUI, *Manual*, 6 setembre 1423/15 abril 1424, f. 76r.

65. AHPB, Bernat PI, *Manuale comune*, 17 juny 1438/17 desembre 1438, f. 46r.

66. AHPB, Bernat PI, [*Sexagesimum primum*] *manuale commune*, 20 novembre 1445/2 agost 1446, f. 46r.

67. AHPB, Vicenç BOFILL, *Tercium decimum manual comune*, 9 abril 1448/9 març 1450, f. 45v.

68. AHPB, Antoni BROCARD, *Manual*, 10 febrer 1431/9 juny 1431, f. 41r.

(1421),⁶⁹ que desconeixem si eren per a l'ús personal o bé per emprar-los en el seu ofici. També s'ha localitzat un document en què l'esparter Nicolau Serradell va demanar una tonyina salada, per la qual hagué de pagar 63 lliures en dos terminis (1436).⁷⁰ De vegades, les permutes es feien amb productes. Així, disposem d'un document de 1437, pel qual Nicolau Serradell va intercanviar una quantitat de gra, entre altres mercaderies, per 1.700 unces de llana.⁷¹ Tot i que empraven aquest sistema, es va valorar aquest intercanvi en moneda i costava unes 15 lliures, 5 sous i 6 diners.

Un altre aspecte interessant que cal esmentar és el relacionat amb el lloguer d'alguns productes i objectes. Així, l'esparter Pere Portella (1452)⁷² va llogar una estora de l'Empordà al mercader Ramon Curxó. Desconeixem la utilització que volia fer de la catifa, si era per a l'ornamentació de la casa, per seure o per motius religiosos, perquè la finalitat del lloguer no consta per escrit.

També s'ha localitzat força documentació que fa referència als deutes contrets i als deutes que volien cobrar. En primer lloc i pel que fa al primer àmbit, els artesans de l'ofici que varen pagar un deute a particulars són: Nicolau Sistacs, de 100 sous (1410-1427); Jaume Ribes, de 50 florins (1420); Bernat Ripollès, no es concreta la suma (1424); Nicolau Serradell, de 14 florins (1438). Els casos esmentats són de béns comprats i encara no pagats. De fet, Nicolau Serradell⁷³ tenia un deute amb el recaptador i mercader Nicolau Gual per valor de 523 lliures, 16 sous i 4 diners de Barcelona el 1441, i sembla que aquest era per obra relacionada amb el seu ofici, si bé és molt possible que hi intervinguessin altres factors, perquè aquesta era una quantitat molt elevada en aquella època.

Quant a la seva activitat com a intermediaris, dues vegades varen gestionar la devolució de deutes. L'esparter Nicolau Sistacs ho va fer com a tutor testamentari d'Isabel, filla i hereva de Duran Bofill, patró de nau, i va aconseguir que fossin retornades a ella 2 lliures, 17 sous i 9 diners per finalitzar

69. AHPB, Antoni BROCARD, *Primus liber apocharum faciendum pro diversis manumissoriiis* (1410-1427), f. 111v.

70. AHPB, Joan RENU, *Manual*, 28 juny 1436/10 desembre 1436, f. 94r.

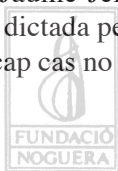
71. AHPB, Bernat PI, *Manual*, 18 maig 1437/20 novembre 1437, f. 17r. El document no es llegeix correctament.

72. AHPB, Joan FRANC, *Tricesimum [septimum manuale]*, 16 octubre 1451/5 febrer 1454, f. 100r.

73. AHPB, Guillem JORDÀ, *[Tercius decimus] liber comunis*, 17 novembre 1440/16 gener 1442, f. 58v-62r.

el pagament d'uns perols que Duran Bofill havia venut al boter Antoni Nicolau (1420).⁷⁴ I l'esparter Pere Ferrer ho va fer com a intermediari i marmessor en el pagament d'un deute a Jaumet Pujol, fill i hereu del difunt esparter Nicolau Sistacs, que va cobrar 6 lliures, 13 sous i 5 diners. Aquesta era una part que devien al pare d'un total de 9 lliures, 15 sous i 15 diners. És molt probable que es tractés d'un treball relacionat amb l'ofici d'esparter, ja que ho varen anotar en el seu llibre de comptes (*Llibre de deu i deig*) (1421).⁷⁵ Igualment, hi ha enregistrat un altre document relatiu a la recuperació de deutes: Rafael Ferrer va obtenir de Margarida, la vídua d'Antoni de la Nau —patrò de vaixell— una quantitat en diners o gènere (1445).⁷⁶

És curiós que s'hagin localitzat diverses apel·lacions i sentències en què els esparters es varen veure involucrats, ja que aquest tipus de documentació no és gaire corrent entre els artesans. La localització d'aquesta modalitat ha estat poc freqüent en el cas de calderers, ollers, gerrers, rajolers o vidriers. En total, se n'han trobat quatre d'esparters, una xifra molt superior a la que hi ha en altres oficis. La primera, de 1428, és una apel·lació en què s'obligava l'esparter Joan Fexes a portar a terme unes peticions.⁷⁷ La segona consisteix en un plet entre l'esparter Berenguer Martí i Marià Serradell, per mitjà del qual es varen reconciliar i feren les paus, encara que no consta el motiu de la baralla (1429).⁷⁸ La tercera se centra en un conflicte protagonitzat per l'esparter Nicolau Serradell i el teixidor de drap de llana Bartomeu Garuta. L'esparter hagué de comparèixer davant del veguer per causa d'un deute contret amb el teixidor (1435).⁷⁹ La quarta la protagonitzen l'esparter Jaume Jeroni i la seva dona, Clara, que hagueren d'obeir una sentència dictada pel causídic de la ciutat de Barcelona Tomàs Terol (1435).⁸⁰ En cap cas no s'exposen els motius de la baralla o conflicte.



74. AHPB, Antoni BROCARD, *Primus liber apocharum faciendum pro diversis manumissoriis*, 1410-1427, f. 107r-v.

75. AHPB, Antoni BROCARD, *Primus liber apocharum faciendum pro diversis manumissoriis*, 1410-1427, f. 111v.

76. AHPB, Antoni BROCARD, *Manuale quinquagesimum septimum*, 20 gener 1445/20 juliol 1445, f. 88r.

77. AHPB, Joan RENU, *Manual*, 22 juny 1428/27 octubre 1428, f. 1r-2r.

78. AHPB, Joan RENU, *Manual*, 27 octubre 1429/7 febrer 1429, f. 79r-v.

79. AHPB, Pere SOLER, *Llibre de protestacions, requeriments i apel·lacions*, 8 juny 1433/22 octubre 1435, f. 23f-24r.

80. AHPB, Guillem JORDÀ, *Quintum manuale*, 29 maig 1434/3 juliol 1436, f. 63v.

Un altre aspecte que cal esmentar és el relatiu als censos que pagaven per les cases i les terres. De fet, els esparters no gaudien de gaires propietats. El normal és que tinguessin una casa a cens i de vegades usufructuaven una terra; béns que alguns representants havien de traspassar, probablement per manca de diners.

Hem trobat dos esparters que pagaven rendes per cases: Pere Salvador i Joan Balaguer tenien violaris. El primer va comprar una casa valorada en 21 lliures (1418),⁸¹ per la qual abonava 40 sous anuals, i el segon se'n va vendre una taxada en 10 lliures i 10 sous, de la qual va obtenir una quantitat anual de 30 sous (1432).⁸² La resta estava en possessió de censals morts. Hi ha vuit artesans de l'espart que en compren, en venen, en paguen un o bé n'obtenen beneficis: Joan Gassol (1412),⁸³ Jaume Ribes (1416, 1433),⁸⁴ Nicolau Sistacs (1423),⁸⁵ Joan Balaguer (1425),⁸⁶ Joan Fexes (1433),⁸⁷ Jaume Sistacs (1437),⁸⁸ Nadal Jeroni (1438)⁸⁹ i Pere Cunit (1449).⁹⁰

Joan Gassol tenia un censal valorat en 30 lliures, pel qual pagava 42 sous i 10 diners cada any, si bé se'l va vendre el 1412. El cens que posseïa Jaume Ribes estava valorat en 52 lliures, i abonava 53 sous i 4 diners anuals (1416), encara que no sempre el podia pagar, ja que l'any 1416 va haver de demanar diners en préstec. Un cas semblant el trobem amb Nicolau Sistacs, que n'havia adquirit un, pel qual havia hagut de pagar 7 lliures, 4 sous i 5 diners anuals, i que el seu fill Jaume, encara menor, no podia abonar dins els terminis acordats (1423). Així mateix, Joan Balaguer en va

81. AHPB, Pere RIFÓS, *Llibre de vendes*, 8 gener 1415/30 maig 1419, f. 130r-132r.

82. AHPB, Simó CARNER, *Sextus liber vendicionum*, 31 juliol 1432/11 desembre 1438, f. 3v-6v.

83. AHPB, Joan FRANC, *Primus liber vendicionum*, 20 desembre 1410/8 juliol 1410, f. 31v-32r.

84. AHPB, Antoni BROCARD, *[Manuale] undecimum*, 2 desembre 1416/11 maig 1417, f. 3r. AHPB, Francesc FERRER, *Manuale comune terciium*, 28 gener 1432/22 maig 1436, f. 31r-v.

85. AHPB, Antoni BROCARD, *Manuale comune vicesimum terciium*, 22 gener 1423/29 juliol 1423, f. 17r.

86. AHPB, Pere ROIG, *Manual*, 8 juny 1424/10 novembre 1425, f. 41r i 43r-v.

87. AHPB, Simó CARNER, *Sextus liber vendicionum*, 31 juliol 1432/11 desembre 1438, f. 26r-v.

88. AHPB, Joan RENUI, *Manual*, 16 setembre 1437/21 març 1438, f. 49r.

89. AHPB, Joan RENUI, *Manual*, 16 setembre 1437/21 març 1438, f. 69 (bis) i 86r.

90. AHPB, Bernat Pí, *Sexagesimum quintum manuale comune*, 26 octubre 1448/26 setembre 1449, f. 34v-35r.

vendre un a l'esparter Jaume Ribes, que li va avançar 110 sous d'un censal mort valorat en 70 lliures (1425). El mateix any Balaguer en va traspasar un altre: el comprador li havia de pagar uns 41 sous i 3 diners anuals; el seu valor es va estimar en 33 lliures. Igualment, Jaume Ribes va fer un pagament anual de 71 sous per un altre censal taxat en 58 lliures (1433).

Com a notícia curiosa, Jaume Sistacs va comprar un censal per una casa al lloc de les Estoperes, que costava 210 lliures i pel qual havia d'abonar un cens anual de 7 morabatins (1437). Aquesta era una suma molt elevada, si la comparem amb les que acostumaven a pagar els esparters per la seva casa, tot i que no es poden fer estimacions sense conèixer l'estat de conservació de les cases, les seves mides i característiques. Tampoc no sabem si tenien terres afegides, almenys no consta per escrit. Tanmateix, Nadal Jeroni va traspasar un censal de la seva dona, Clara, la qual tenia una propietat a Tiana valorada en 25 lliures (1438). En aquestes dues ocasions s'esmenta el lloc concret on estaven situades les propietats.

Com es pot deduir, el nombre de béns immobles és escàs, només s'han localitzat dos esparters, Joan Fexes (1433) i Pere Cunit (1449), que posseïen cases per les quals obtenien una renda anual. En primer lloc, Fexes rebia 8 lliures, 2 sous i 6 diners, des de 1427, per un censal valorat en 180 lliures i 10 sous, i Cunit va percebre amb retard una suma de 4 lliures per una renda. Aquestes dades ens mostren que el grup format pels esparters no tenia gaires propietats de les quals pogués gaudir d'un benefici i que, per tant, la seva posició social era inferior a la d'altres artesans. És més, s'ha pogut observar un document en el qual els germans Hipòlit i Bernat Cases s'avingueren a vendre una habitació de casa seva; varen realitzar un censal mort, pel qual varen obtenir uns beneficis. Aquest era un fet que servia per millorar la situació econòmica de la família, encara que el més corrent era vendre un bloc o una part de la casa. Per tant, els germans Cases, ambdós esparters barcelonins, en desenvolupar aquesta venda, varen obtenir del comprador, el notari Pau Guardiola, el pagament de 27 sous i 10 diners cada any, per un censal que va ser valorat en 19 lliures (1438).⁹¹

Quant als lloguers, se n'ha trobat un: l'esparter Cignart de Barcelona va llogar un local de treball (1437)⁹² per dos anys, pel qual havia de pagar 7 morabatins l'any. El cost total era de 28 lliures a abonar en dos anys,

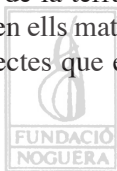
91. AHPB, Francesc BARAU, *XV manual*, 28 desembre 1436/12 juny 1439, f. 125v-126r.

92. AHPB, Joan RENUI, *Manual*, 16 setembre 1437/21 març 1438, f. 29v.

14 lliures el primer any i la resta el següent. Aquest detall ens permet considerar que l'equivalència morabatí-lliura era d'1 morabatí per 2 lliures en aquella època. No sabem el lloc de la ciutat en el qual estava ubicat el local o taller.

Pel que fa al cultiu de la terra, moltes persones desenvolupaven aquesta pràctica d'una manera paral·lela a l'ofici. Aquesta tasca està registrada com una activitat corrent per a aquest grup. L'esparter Jaume Ribes en anys successius va adquirir l'usdefruit de tres propietats: la primera, una peça de terra campa de dues mujades, per la qual va pagar una entrada de 10 florins, i la suma total que havia d'abonar era de 30 florins auris per treballar-la durant tres anys (1440); la segona consistia en l'usdefruit d'una terra amb casa de quinze mujades al pont de Bigues, a cens anual de 20 florins, a abonar en dues meitats durant quatre anys (1440), i la tercera consistia en l'arrendament d'una vinya plantada durant dos anys a l'Hospital d'en Quirze, territori de Barcelona, per la qual havia d'aportar una taxa de 60 sous, si bé no s'esmenten les mides que tenia (1443).

Hi ha dos esparters, Galcerà Roudors (1424)⁹³ i Francesc Serradell (1437),⁹⁴ que també tenien una terra de cultiu. La del primer era una vinya obtinguda per herència al Taular de Jaume Cavaller, territori de Barcelona, per la qual Galcerà Roudors i la seva germana Constança varen demanar un traspàs. La del segon estava situada al lloc dit casa d'en Durfort, territori de Barcelona, tenia arbres diversos i aigua i pagava un cens de 4 sous anuals dividit en dues fraccions; era una emfiteusi. No sempre s'exposaven tots els detalls: característiques de la terra, mides, el cens anual que calia abonar; i tampoc no sabem si eren ells mateixos els que les cultivaven, o bé si ho feien altres persones, aspectes que ens ajudarien a valorar millor la seva condició social.



El món del treball

En aquest apartat ens referirem als contractes d'aprenentatge, les relacions laborals, els espais on treballaven i les botigues, l'obtenció de matèries primeres, els mitjans que tenien per transportar els productes i els encàrrecs.

93. AHPB, Bernat Pi, *Manual*, 22 març 1424/7 octubre 1424, f. 51r-v.

94. AHPB, Joan RENU, *Manual*, 16 setembre 1437/21 març 1438, f. 14r-v i 41v-42r.

S'han localitzat tres contractes d'aprenentatge de l'ofici d'esparter. El primer va ser redactat el 1426, i exposa com l'esparter Ponç Guerau prengué Joan Serradell, de tretze anys d'edat i fill d'un patró de nau, com a aprenent.⁹⁵ El segon, també de 1426, ens diu que el mateix Ponç Guerau va agafar com a aprenent Jaume Carbó, de la parròquia de Sant Pere de Subirats, un noi orfe de quinze anys, el qual havia d'estar amb ell durant tres anys aprenent l'ofici.⁹⁶ El tercer, de 1428, revela com Bernat Pont, fill del difunt gerrer Jaume Pont, de catorze anys d'edat, va entrar d'aprenent d'esparter i va estar durant cinc anys amb Joan Serradell, esparter i mercader.⁹⁷

Veiem que l'edat d'iniciar l'aprenentatge oscil·lava entre els tretze i els quinze anys i que tots aquests contractes comportaven unes obligacions per a ambdues parts: l'aprenent prometia aprendre l'ofici i obeir en totes les coses honestes, mentre que el mestre l'havia de formar i donar-li menjar, vestit i calçat. Es regien pel dret consuetudinari de Barcelona i la seva redacció és breu i dóna per suposat un seguit de requisits que s'aplicaven a molts d'aquests contractes artesans. També podem deduir que l'aprenentatge complet no era una tasca fàcil, ja que requeria una duració de tres a cinc anys. I aquests aprenents —com passava a la resta d'oficis— havien de superar uns exàmens per obtenir el títol o grau de mestre i exercir lliurement.

De fet, Joan Serradell complementava l'ofici d'esparter amb el de mercader. Era habitual fer més d'una activitat, i també cultivar les terres i obtenir-ne un rèdit. S'ha constatat que Jaume Ribes el 1466 va reclamar al porter del rei Pere Calvo 25 lliures com a salari quotidià. Aquesta dada ens permet corroborar que desenvolupaven altres tasques complementàries, encara que desconeixem quines eren les característiques d'algunes d'aquestes feines.⁹⁸

Pel que fa als lloguers d'espais de treball, és possible que molts utilitzessin alguna habitació de casa seva habilitada per desenvolupar l'ofici —cosa que no podem demostrar ja que no s'ha trobat cap inventari de béns— i que, per tant, no tinguessin un local separat o independent. Hem esmentat abans com l'esparter Cignart de Barcelona havia llogat un local (1437)⁹⁹ per

95. AHPB, Joan RENU, *Manual*, 4 setembre 1434/6 novembre 1434, s/n.

96. AHPB, Joan RENU, *Manual*, 6 març 1426/20 juny 1426, f. 79v- 80r. La segona part del document no es pot llegir.

97. AHPB, Joan RENU, *Manual*, 27 octubre 1428/7 febrer 1429, f. 54v-55r.

98. AHPB, Antoni d'ILLES, *Decimus nonus liber vocatus manuale*, 29 abril 1466/4 febrer 1467, f. 29r.

99. AHPB, Joan RENU, *Manual*, 16 setembre 1437/21 març 1438, f. 29v.

dos anys. També Ponç Guerau tenia una botiga —no consta que ell la fes servir— i la va llogar al mercader Pere Llobera, el 1443, per dos anys. Aquesta estava destinada al comerç i era situada al carrer d'en Caules, amb una entrada al carrer antigament conegut amb el nom de la Peixateria Vella, i llavors dit de la Sabateria. Tot el lloguer sumava 10 lliures i s'havia de pagar 5 lliures cada any.¹⁰⁰

A l'apartat dedicat als aspectes econòmics, hem pogut comprovar que havien de resoldre el pagament de deutes amb molta regularitat. Aquí n'he seleccionat un que sembla tenir una relació amb el món del treball. És el del mercader Joan Vilar, que devia 125 lliures a Nadal Jeroni (1435).¹⁰¹ De fet, aquesta era una suma molt elevada. També hem vist com Nicolau Serradell¹⁰² havia d'abonar al recaptador i mercader Nicolau Gual 523 lliures, 16 sous i 4 diners de Barcelona (el 1441) i sembla que el deute era ocasionat, en part, per obres relacionades amb el seu ofici. Torna a aparèixer el mateix esparter Nicolau Serradell (1439) devent diners a un altre mercader, Ramon Amat, perquè el segon li havia fet un préstec per pagar 59 lliures a Joan ça Bastida i Joan Torralba.¹⁰³ Els exemples ens mostren que hi havia mercaders i esparters que no complien amb els seus compromisos laborals; també veiem com el mercader Ramon Amat va fer de prestamista i va avançar una suma a l'esparter.

Un altre aspecte relacionat amb el món del treball dels esparters era que aquest grup necessitava comprar palma o espart per desenvolupar la seva feina. La confraria demanava als socis que, quan tinguessin coneixement de l'arribada d'algun vaixell amb aquests productes, ho fessin saber als altres companys abans de comprar-ne perquè se'n poguessin beneficiar tots, i els que no complissin aquest requisit havien de pagar una multa de 10 sous.¹⁰⁴

De fet, no s'ha trobat cap document relacionat amb l'obtenció directa d'espart per part d'aquests artesans, i pel que fa a la comercialització dels productes fets amb espart en tenim només algunes notícies molt puntuals.

100. AHPB, Bernat Pi, *Quinquagesimum septimum manuale commune*, 19 octubre 1442/6 juliol 1443, f. 74r.

101. AHPB, Guillem JORDÀ, *Quintum manuale*, 29 maig 1434/3 juliol 1436, f. 59v.

102. AHPB, Guillem JORDÀ, [*Tercius decimus*] *liber comunis*, 17 novembre 1440/16 gener 1442, f. 58v- 62r.

103. AHPB, Antoni BROCARD, *Manual*, 24 novembre 1439/14 març 1440, f. 3r-v.

104. M.^a Carmen RIU DE MARTÍN, «El treball artesà a Barcelona els segles XIV i XV segons les ordinacions gremials: els esparters i vidriers», *Acta Historica et Archaeologica Medievalia* (Barcelona), 23-24 (2002-2003), p. 555-556.

Coneixem que el Consolat de Mar va comprar espart a Joan Serradell per valor de 4 sous i 3 diners i a Jaume Ribes per valor de 3 lliures, 16 sous i 9 diners. També que Bernat Ripollès procurà 17 dotzenes de productes d'espart per 3 lliures i 8 sous, sense que es descriguin quins objectes eren els que anaven destinats a l'armada.¹⁰⁵ I se n'ha localitzat un relatiu al lloguer d'una mula de pèl gris per part de l'esparter Jaume Ribes al menestral Joan Despuig (1421),¹⁰⁶ per un preu d'11 lliures i 33 sous. Les mules servien per transportar productes molt diversos, des de béns personals fins a objectes vinculats a la seva feina.

Ens manquen notícies relatives a la seva activitat: descripcions sobre la manera de fer les trames d'espart i altres que afecten directament al comerç de productes. Consta que hi havia una part de la producció que podien vendre directament a artesans d'altres oficis, com els vidriers i gerrers, sense que calgués la intervenció d'un intermediari. Els grups esmentats protegien la part exterior de les peces amb xarpelleres, com ja s'ha dit, fetes de trames d'espart. I els esparters no podien cobrir cap peça d'espart que no hagués estat abans reconeguda.¹⁰⁷ La penalització era de 5 sous en cas que no obeïssin aquesta normativa del Consell de Cent, entitat que reglamentava el seu treball i el de la resta d'oficis. Eren mesures destinades a evitar el frau i la comercialització de productes en contenidors que no estiguessin en un bon estat de conservació.

Consta en una Ordinació del Consell de la ciutat corresponent a l'any 1482 que les cordes o robes d'espart havien de ser mesurades pel mostassà de la mateixa ciutat, de manera que les que venien de València —per terra o per mar— havien de tornar a ser mesurades a Barcelona, per comprovar les mides que tenien i adaptar-les a les mesures locals.¹⁰⁸ Igualment no podien tenir botiga sense que ho sabessin els prohoms de la confraria, i aquesta havia d'adaptar-se a les normatives i ordinacions establertes a Barcelona en relació amb aquest tipus de negocis.¹⁰⁹ De fet, hem vist que només un d'ells —Cignart— va llogar una botiga per al seu ofici.

105. AHCB, Consolat de Mar, sèrie IV, llibre 3: 1423-1435.

106. AHPB, Antoni BROCARD, *Manuale comune decimum bonum*, 17 desembre 1420/7 juliol 1421, f. 37v-38r.

107. AHCB, Consell de Cent V, núm. 8, *Bans dels gerrers*, 20 abril 1391, f. 84-85, i Consell de Cent V, núm. 10, *Ordinacions fetes sobre els gerrers*, març 1404, f. 247-248.

108. AHCB, Consell de Cent IV, núm. 5-6, *De esparters*, 28 novembre 1482, f. 296r-v.

109. AHCB, Consell de Cent IV, núm. 11, *Ordinació dels esparters*, 15 novembre 1487, f. 83v-84r.

Conclusions

El sector dels esparters ha estat menys estudiat que altres àmbits artesanals. De fet, els seus representants eren escassos si els comparem amb els que desenvolupaven altres activitats, com ara els rajolers, els mercaders o els pagesos, i la seva tasca estava vinculada a la d'altres artesans (vidriers i gerrers). Pel que fa a la primera meitat del segle XV, tenim quaranta-un esparters, dels quals trenta-vuit vivien a la ciutat de Barcelona. Dels representants de la primera meitat de segle, uns quinze treballaren durant el primer quart de segle i els altres vint-i-dos ho varen fer durant el segon quart, encara que la divisió no és exacta i alguns membres continuaren la seva tasca durant el segon quart també, com passava amb els mirallers i altres representants. Igualment s'han localitzat cinc membres que varen exercir la seva activitat durant el tercer quart de segle. Tot i així, era un grup molt més nombrós que el format pels mirallers.

A la relació onomàstica que s'inclou a continuació, consta no solament el nom dels esparters, sinó altres característiques com el seu nivell professional, els aprenents que tenien, el lloc on vivien, o bé si disposaven de botigues. Dos esparters de València (Ramon Terrers i Ramon Peric) realitzaren tractes amb persones que vivien a Barcelona, i altres artesans procedents de les zones rurals catalanes s'havien traslladat a viure a la ciutat comtal (Joan Rabassa havia nascut al castell de Cubelles i la família de Pere Cunit era del castell de Calafell). També procedien de França, tal com podem veure pel seu cognom (Joan Blanxart, Cignart, o potser Esteve Constant i Galcerà Roudors), i fins i tot d'Itàlia (Bernat Medici), tot i que no s'indica el lloc de provenença ni s'esmenta la ciutat d'origen dels estrangers en cap dels documents, de manera contrària als vidriers.

Aquests detalls reflecteixen que hi havia una mobilitat social i que tingué lloc l'arribada de persones des d'altres nuclis a la ciutat per a instal·lar-s'hi de manera temporal o definitiva. Alguns representants són esmentats en diverses actes notariais resolvent problemàtiques molt diverses, de manera que figuren exercint tasques completament diferents (consten en actes matrimonials, testaments, procuracions...) durant la seva vida, cosa que ens ajuda a resseguir les activitats familiars (entre fills, germans o cosins). Pel que fa al lloc de la ciutat on residien, no ha estat fàcil poder-los localitzar: Esteve Constant (o Constans) vivia prop del portal de Sant Antoni; Jaume Sistacs tenia una casa a les Estoperes, i Ponç Guerau va llogar una botiga situada al carrer d'en Caules amb entrada al carrer de la Sabateria.

Quant als aprenents, hem vist que hi hagué més d'un artesà que en tingué, i que per tant eren mestres en l'ofici, com ara Ponç Guerau i Joan Serradell. De manera inversa, no s'ha pogut esbrinar el nombre d'aprenents que després varen prosseguir l'ofici. Només sabem que Joan Serradell sí que ho va fer, va arribar a ser mestre i va agafar aprenents. En canvi, ni Jaume Carbó ni Bernat Pont consten exercint lliurement l'ofici després de passar el període d'aprenentatge.

S'observa que el d'esparters era un sector amb menys poder adquisitiu que el dels mirallers o dels vidriers, i també que no tenien tantes propietats com els gerrers. Per les característiques de la seva feina, l'activitat que desenvoluparen no va ser rellevant en l'àmbit social, polític o cultural, tot i que algun membre participà en el Consell de Cent com a representant del seu grup. D'aquesta manera, quan s'ajuntaren amb els vidriers, dels quatre prohoms que escollia la confraria cada any, dos acostumaven a ser esparters i dos vidriers. El mateix Consell dels Trenta-dos de la ciutat aprovà la fusió el 22 de novembre de 1470 i decidí que un any anirien al Consell els esparters i l'altre els vidriers, encara que si faltaven socis d'un grup es completaria la llista amb els de l'altre. Cal tenir present que només podien ser membres del Consell els mestres titulats i només ells podien exercir el càrrec de prohom a la confraria; la resta solament podien formar part d'aquesta corporació.¹¹⁰

La seva tasca va servir per cobrir i solventar unes necessitats vinculades a la vida quotidiana, si bé tampoc no se'ls ha tingut gaire en compte en els estudis sobre cultura material, o en l'àmbit de la història de l'art, per tractar-se d'un sector artesà que portava a terme una feina poc innovadora i creativa. Els seus productes anaven destinats a l'emmagatzemament (cistells, cabasses..., que serviren per guardar objectes de consum) i estaven vinculats a l'agricultura, a la vida del camp i al sector tèxtil (en alguns inventaris consta que aquests objectes s'empraren per posar-hi fils i teixits). El seu ús estava diversificat i la reglamentació de l'ofici anava orientada a les mides, més que a les formes dels objectes, i va ser un producte que aportà poques innovacions durant el període i en èpoques posteriors.

De fet, alguns esparters tingueren —com ja s'ha esmentat— més d'un ofici: mercader i esparter eren els més freqüents (com Bernat Ripollès o Joan Serradell); o bé esparter i pagès (Jaume Ribes, Galcerà Roudors i

110. M.^a Carmen RIU DE MARTÍN, «El treball artesà a Barcelona ...», p. 554-555.

Francesc Serradell), encara que no sempre s'explicava quina era la seva segona tasca (Jaume Ribes treballà per al porter del rei). Altres s'especialitzaren en un tipus de producte concret. Així, trobem corders o bé cistellers com Joan Nicolau¹¹¹ o Bernat Cator, nascut al castell de Pinell, diòcesi d'Urgell, i resident a Barcelona.¹¹² Els corders primer formaren gremi amb els budellers, si bé el 1453 i més endavant varen aparèixer ja com a grup separat. Empraven fil de cànem, que segons les Ordinacions de 1404 havia de ser d'unes determinades característiques (nou i sense barrejar amb el vell) i d'un gruix específic.¹¹³

Finalment, cal considerar que no acostumaven a emprar una botiga per vendre els seus productes i només l'esparter Cignart en va llogar una per a aquest fi. Les transaccions econòmiques les devien fer dins de les instal·lacions del seu taller i a casa. Tanmateix, disposaven de terres de cultiu de cereals i vinya que els permetien completar els seus ingressos. Fer de pagès era una activitat corrent per a aquest i altres sectors professionals com els gerrers, si bé aquest costum no s'havia estès a tots els oficis, ja que alguns de vegades llogaven o cedien les terres a altres persones per a conrear-les, sobretot quan aquestes no estaven a la ciutat on vivien.

Relació onomàstica de mirallers i esparters

Mirallers establerts a Barcelona

Primer quart del segle XV

Desplà, Jaume Albert

Gibert, Joan

Pujol, Andreu (probable mestre, té taller i un esclau de nom Joan Xirita, miraller)

Roig, Nicolau (probable mestre, té una casa que es ven a Barcelona)



111. AHPB, Joan FRANC, *Sextum decimum manuale*, 30 desembre 1426/24 desembre 1427, f. 153r.

112. AHPB, Vicenç BOFILL, *Sextum decimum manuale comune*, 20 agost 1453/29 gener 1456, f. 79v-80r.

113. AHCB, Consell de Cent IV, Ordinacions, núm. 5-6, *Ordinacions sobre l'ofici de corders*, 26 octubre 1404, f. 264r-265v *et alii*.

Santgenís, Joan

Serra, Arnau (probable mestre, té una casa al carrer Portaferrisa de Barcelona)

Segon quart del segle XV

Asbert, Jaume (probable mestre, té casa al carrer de l'Argenteria o de la Mar i botigues a Barcelona)

Burguès, Bernat

Cassellas, Francesc (probable mestre, agafa d'aprenent Antoni Mir)

Cendra, Antoni

Mir, Antoni (probable mestre)

Xirita, Joan (esclau alliberat, no té taller propi, treballa al d'Andreu Pujol)

Tercer quart del segle XV

Pla, Mateu (viu a Hostalric)

Ponart, Joan

Últim quart del segle XV

Alemany, Lluc (nascut a València)

Margerer, Bartomeu



Esparters establerts a Barcelona

Primer quart del segle XV

Balaguer, Joan

Barceló, Pere

Despuig, Jaume

Ferrer, Pere

Gassol, Joan

Golet, Pere

Oliva, Gabriel

Peric, Ramon (de València)
Rabassa, Joan
Ribes, Jaume (terra al pont de Bigues i vinya a l'Hospital d'en Quirze)
Ripollès (o Ripollet), Bernat
Salvador, Pere
Serradell, Joan (probablement el pare de Nicolau Serradell)
Sistacs, Nicolau
Terrers, Ramon (de València)

Segon quart del segle XV

Carbó, Jaume (aprenent)
Cases, Bernat
Cases, Hipòlit (germà de Bernat Cases)
Cignart (tenia un local de lloguer per a treballar)
Comes, Pere
Constant (o Constans), Esteve (viu prop del portal de Sant Antoni)
Costa, Joan
Cunit, Pere
Ferrer, Rafael
Fexes, Joan
Guerau, Ponç (mestre, té dos aprenents — Joan Serradell i Jaume Carbó—,
lloga una botiga situada al carrer d'en Caules amb entrada al carrer de
la Sabateria)
Golet, Pere
Jeroni, Jaume
Jeroni, Nadal
Martí, Berenguer
Pont, Bernat (aprenent)
Ripollés, Bernat
Roudors (o Rondors), Galcerà (terra al Taular de Jaume Cavaller)
Serradell, Francesc (possiblement parent de Nicolau Serradell, amb terra a
la casa d'en Font)
Serradell, Joan (aprenent i després fa de mestre i agafa Bernat Pont
d'aprenent)
Serradell, Nicolau
Sistacs, Jaume (casa a les Estoperes)



Tercer quart del segle XV

Blanxart, Joan
Martí, Alfons
Medici, Bernat
Portella, Pere
Roca, Joan



LA PROVISIÓN DE ESCRIBANÍAS EN EL ANTIGUO REINO DE SEVILLA (1572-1574)*

MARÍA LUISA DOMÍNGUEZ GUERRERO

UNIVERSIDAD DE SEVILLA

RESUMEN

En este artículo se analiza el sistema de provisión de escribanías imperante en el Reino de Sevilla en el siglo XVI, así como el paulatino proceso de expropiación y venta que los oficios municipales sufrieron a lo largo del siglo XVI a causa de la situación económica, que estuvo a punto de acabar con el tradicional sistema de nombramiento que llevaba desarrollándose en Sevilla desde el siglo XIII. Para no perder sus derechos, la ciudad compró al Monarca el Privilegio de seguir proveyendo los oficios de escribanía de la tierra bajo su jurisdicción, el cual quedó consignado en una carta de Privilegio conservada en el Archivo Histórico Municipal de Sevilla. Esta carta y la documentación que la acompaña constituyen el principal objeto de estudio de este trabajo, que aúna el análisis diplomático con el estudio de los procesos históricos que dieron lugar a su expedición.

PALABRAS CLAVE

Escribanos, venta, Sevilla, privilegio.

ABSTRACT

This paper analyses how public scribes offices were granted in the ancient Kingdom of Seville during the sixteenth century, and how the economic situation transformed the system, resulting in a process of expropriation and sale of public offices that was about to end the traditional granting system that was used in Seville since the thirteenth century. In order to keep their rights, the city council of Seville bought to the king the privilege of granting the public scribes offices in the territory under their jurisdiction. This privilege is kept at the Archivo Histórico Municipal of Seville, together with some other documents related with this process. To study these documents is the main objective of this paper, combining diplomatic analysis with historical processes.

KEYWORDS

Scribes, trade, Seville, privilege.

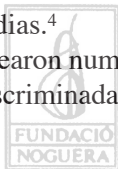
* Este artículo ha sido financiado con cargo al Proyecto de Investigación I+D+i del Ministerio de Economía y Competitividad *Escritura y ciudad en la Corona de Castilla (siglos XIII-XVII)* (HAR 2012-32298).

El fenómeno de la venta de oficios públicos en la Edad Moderna ha sido objeto de numerosos trabajos de investigación, especialmente a partir de la década de 1970. Entre otros factores, la importancia de este tema puede residir en la capacidad que tuvo el proceso de las ventas de oficios para transformar la configuración de los órganos de poder del Estado, pasando de un sistema que pretendía basarse en el mérito de los individuos, a otro que ofrecía abiertamente parcelas de poder a quien pudiese pagarlas.¹

Naturalmente, esta transformación no tuvo lugar súbitamente, sino que fue un proceso paulatino, cuyos inicios se habían empezado a fraguar ya en la baja Edad Media, cuando tuvieron lugar los primeros procesos de patrimonialización de oficios públicos, debidos a la necesidad que tenían los monarcas de apoyos políticos y económicos, los cuales se ganaron en muchos casos gracias a la concesión, por merced o a cambio de una «ayuda económica», de unos oficios públicos que en muchos casos, a partir de ese momento, pasaban a formar parte del patrimonio privado familiar del beneficiario.²

Durante el reinado de Felipe II, la dramática situación económica por la que atravesaba la Corona fue la causante de que este fenómeno alcanzase sus mayores dimensiones,³ ya que para tratar de normalizar la economía y obtener unos ingresos constantes para la Hacienda, el Rey Prudente estableció una serie de medidas fiscales ordinarias, como la subida de los aranceles o el aumento de las imposiciones sobre economía productiva, y al mismo tiempo intensificó la que se ha denominado *la otra fiscalidad*, es decir, aquellos ingresos extraordinarios basados en las ventas de tierras de propios y baldíos, contribuciones eclesiásticas, ventas de jurisdicciones e incautaciones de remesas de Indias.⁴

Además, en estos años se crearon numerosos cargos vacíos de contenido y se doblaron de forma indiscriminada otros, en lo que se denominó el



1. Vid. Francisco TOMÁS Y VALIENTE, «Origen bajomedieval de la patrimonialización y la enajenación de oficios públicos en Castilla», en *Actas I Simposium de Historia de la Administración*, Madrid: IEA, 1970, p. 123-159; y Antonio DOMÍNGUEZ ORTIZ, «La venta de cargos y oficios públicos en Castilla y sus consecuencias económicas y sociales», *Anuario de Historia Económica y Social* (Madrid), 3 (1975).

2. José María GARCÍA MARÍN, *El oficio público en Castilla durante la Baja Edad Media*, Madrid: INAP, 1987, p. 123.

3. Carlos Javier de CARLOS MORALES, *Felipe II, el Imperio en bancarota: La Hacienda Real de Castilla y los negocios financieros del rey prudente*, Madrid: Dilema, 2008, p. 35.

4. Antonio Manuel BERNAL RODRÍGUEZ, «Monarquía e Imperio», volumen V de *Historia de España*, Josep Fontana y Ramón Villares (dirs.), Barcelona: Egedsa, 2007, p. 506.

fenómeno de los *acrecentamientos*,⁵ también se incrementó la venta de oficios vitalicios, de derechos de renuncia de estos oficios, y la venta de oficios hereditarios.⁶ En un primer momento este proceso afectó exclusivamente a los oficios que eran de provisión regia, es decir, aquellos que el Monarca tenía derecho a proveer, sin embargo, cuando estos oficios se agotaron se procedió a vender aquellos que pertenecían a otras jurisdicciones como la señorial, la eclesiástica o la concejil.

Las escribanías, como oficios públicos que eran, se vendieron igualmente, sin tener muy en cuenta las especiales características de estos oficiales, que tenían en sus manos la fe pública de las poblaciones. En el proceso de venta de las escribanías, 1570 fue un año de especial importancia ya que el ataque turco sobre Venecia y el recrudecimiento de la rebelión de las Alpujarras provocaron una situación de extrema necesidad para la Real Hacienda, que trató de solventarla mediante la venta de escribanías situadas en villas y lugares pertenecientes a otras jurisdicciones, con lo que este proceso, que hasta ese momento se había desarrollado de forma muy paulatina, comenzó a cobrar una fuerza inusitada, lo que hizo generar la alarma en las ciudades.

Uno de esos concejos que vio cómo algunos de los oficios que legítimamente proveía le iban a ser arrebatados para venderse al mejor postor fue el de Sevilla, ciudad que poseía, desde 1253, por donación de Alfonso X, la jurisdicción sobre el territorio que se ha denominado el *alfoz* sevillano, que ocupaba casi por completo las actuales provincias de Sevilla y Huelva, así como algunas poblaciones de Cádiz y de Badajoz.⁷ En 1265 el concejo hispalense había obtenido además el privilegio de nombrar a los escribanos de la ciudad,⁸ prerrogativa a la que Alfonso XI, ya en 1335, sumó la de nombrar y proveer a los escribanos de las villas y lugares bajo su jurisdicción.⁹



5. Manuel FRAGA IRIBARNE y Juan BENEYTO PÉREZ, «La enajenación de oficios públicos en su perspectiva histórica y sociológica», en *Centenario de la ley del notariado. Sección primera. Estudios históricos*, Madrid: Instituto editorial Reus, 1964, p. 106.

6. Margarita CUARTAS RIVERO, «La venta de oficios públicos en el siglo XVI», en *Actas del IV Symposium de Historia de la Administración*, Madrid: INAP, 1983, p. 227.

7. Mercedes BORRERO FERNÁNDEZ, «Los lugares de Fregenal, tierra de Sevilla, siglo XV», en *La España Medieval* (Madrid), I (1980), p. 17.

8. Pilar OSTOS SALCEDO, María Luisa PARDO RODRÍGUEZ, *Documentos y notarios de Sevilla en el siglo XIV (1301-1350)*, Sevilla, 2003, p. 15.

9. José BONO HUERTA, *Historia del derecho notarial español*, Madrid: Junta de Decanos de los Colegios Notariales de España, 1979, p. 258, nota 10. Citado por Pilar OSTOS SALCEDO y María Luisa PARDO RODRÍGUEZ, *Documentos y notarios de Sevilla en el siglo XIII*, Madrid: Fundación Matritense del Notariado, 1989, p. 22.

Distintos estudios indican que, en la práctica, esta prerrogativa no se aplicó siempre de forma directa en el territorio sevillano, sino que generalmente el concejo se limitaba a confirmar la elección que ya había sido realizada en la propia villa,¹⁰ la cual solía recaer en un hijo o pariente del antiguo escribano, fomentando así la creación de sagas familiares.¹¹ Sin embargo, aunque no los eligiera de forma directa, la intervención del concejo era imprescindible,¹² porque solo él podría legitimar a los nuevos escribanos en su cargo, al ser esta institución quien debía elaborar el necesario título de escribano público para el ejercicio de sus funciones.¹³

Además, a diferencia de lo que sucedió en otras ciudades cuyas escribanías eran proveídas por el Rey, en las que los oficios se vendieron en juro de heredad y por tanto su posesión absoluta quedó en manos de particulares,¹⁴ en Sevilla y su tierra se estableció desde el principio que la adjudicación de un oficio de escribano a un particular, incluso aunque este hubiese pagado una cantidad por el cargo, no conllevaba la pérdida de la propiedad del oficio por parte del concejo, quien podría recuperarlo en caso de incumplimiento de las condiciones del contrato o simplemente por mala praxis.¹⁵

Pero esta situación, que se había mantenido prácticamente inalterada desde el siglo XIV, estuvo a punto de verse transformada por completo cuando, en 1572, Felipe II notificó a la ciudad su intención de vender las escribanías del Reino de Sevilla, lo que pondría fin a las tradicionales prerrogativas de las que había gozado la ciudad. Ante esto, la única opción con la que contaba el concejo hispalense era la de llevar a cabo una práctica, que ya se había dado en distintos municipios de jurisdicción eclesiástica o



10. Mercedes BORRERO FERNÁNDEZ, *El mundo rural sevillano en el siglo xv: Aljarafe y Rivera*, Sevilla: Diputación de Sevilla, 1983, p. 409.

11. Javier PÉREZ-EMBID WAMBA, *Aracena y su sierra. La formación histórica de una comunidad andaluza (siglos XIII-XVIII)*, Huelva: Diputación Provincial de Huelva, 1999, p. 80.

12. En actas capitulares hay numerosas referencias sobre presentación de cartas de renuncia de escribanos públicos de la tierra de Sevilla a favor de otra persona, generalmente pariente cercano, dirigidas al Cabildo, que en sesión aceptaba o bien decidía comprobar antes si el candidato propuesto cumplía con los requisitos necesarios para ejercer el oficio.

13. María Luisa PARDO RODRÍGUEZ, «El notariado en Sevilla en el tránsito a la Modernidad», en *El notariado andaluz en el tránsito de la Edad Media a la Edad Moderna*, Sevilla: Ilustre Colegio Notarial de Sevilla, 1995, p. 261.

14. Margarita CUARTAS RIVERO, «La venta de oficios...», p. 227.

15. Pilar OSTOS SALCEDO, «Sevilla y su privilegio de nombramiento de escribanos públicos: Constantina (1525)», en prensa.

concejil, denominada *sistema de composición y consumo*,¹⁶ que consistía en comprar sus propios oficios, por separado o todos en bloque, o el privilegio de proveerlos, para así evitar que fuesen acrecentados o vendidos a extraños.¹⁷ Esto es lo que Domínguez Ortiz definió como «el primer paso en una larga serie de chantajes a las haciendas municipales».¹⁸

Este concierto entre el Consejo de Hacienda, que era el encargado de vender las escribanías, y el Concejo de Sevilla, que las adquirió, tuvo lugar entre 1572 y 1573, y quedó reflejado en numerosos documentos expedidos por ambas instituciones, conservados a día de hoy en el Archivo General de Simancas y en el Archivo Municipal de Sevilla. En Simancas se han hallado referencias a este negocio en la sección de Consejo y Juntas de Hacienda,¹⁹ en la Dirección General del Tesoro, donde se encuentran los libros de cuentas del Tesorero General en los que se anotó la entrada correspondiente al ingreso que hizo la ciudad de Sevilla,²⁰ y en la sección del Registro General del Sello, donde se ha hallado copia del privilegio de Felipe II concedido a la ciudad de Sevilla en 1573.

En el Archivo Municipal de Sevilla, la principal evidencia documental de este negocio se halla en la Sección I, Carpeta 7, nº 120, donde se encuentra todo un conjunto de documentos que recogen, paso a paso, el proceso que se siguió para llevar a cabo la compra de las escribanías. A la cabeza de este grupo, cosido a una elegante encuadernación en pasta recubierta de cuero con tafiletes dorados, se encuentra, como es natural, el más valioso de todos ellos, que es precisamente el documento que contiene la concesión, por parte de Felipe II, del derecho a conservar las escribanías.²¹



16. Margarita CUARTAS RIVERO, «La venta de oficios...», p. 231.

17. Modesto ULLOA, *La hacienda real de Castilla en el reinado de Felipe II*, Madrid: Fundación Universitaria Española, 1986, p. 429.

18. Antonio DOMÍNGUEZ ORTIZ, «La venta de cargos y oficios públicos en Castilla y sus consecuencias económicas y sociales», *Anuario de Historia Económica y Social* (Madrid), 3 (1975), citado por María Ángeles FAYA DÍAZ, «Gobierno municipal y venta de oficios en la Asturias de los s XVI y XVII», *Hispania: Revista Española de Historia* (Madrid), 68 (2003), p. 86.

19. En los legajos 119, 124 y muy especialmente en el 120, donde aparecen las minutas de algunos de los documentos que esta institución expidió durante la tramitación de este asunto.

20. Este dato ya fue expuesto por Margarita Cuartas Rivero, quien halló una entrada en la que se indicaba que el Consejo había recibido 31.125.000 maravedís de la ciudad de Sevilla por la venta de las escribanías de su jurisdicción.

21. Este documento se encuentra transcrito íntegramente al final de este trabajo.

Este documento, que se presenta en forma de cuaderno, posee, en cuanto a su materialidad, todas las características propias de los documentos más solemnes expedidos por la Cancillería castellana. Está realizado en pergamino de muy buena calidad, con poca diferencia cromática entre las dos caras de la piel salvo en dos bifolios y que cumple la ley de Gregory. Su primera página se encuentra profusamente decorada con una gran inicial de tipo heráldico, dibujada en oro, en cuyo interior aparece el escudo real,²² y con una orla decorada con motivos vegetales. En la parte inferior hay un faldón más ancho que los laterales con fondo dorado y elementos florales en rojo, azul, verde y rosa, y con un gran medallón central que está en blanco y que quizás iría destinado al sello de la ciudad.

Las dos primeras líneas del texto, en las que se contiene el tratamiento y el nombre del Rey, están escritas en letra capital con ciertos rasgueos de pluma y motivos florales como adorno, en color oro sobre fondo azul o cárdeno alternativamente. Este mismo tipo de letra será el que se emplee a lo largo de todo el texto para las mayúsculas destacadas, aunque en este caso en lugar de oro se usa la misma tinta ocre del resto del documento.

El resto de las páginas tienen delimitada su caja de justificación mediante un pautado de doble línea en tinta de color rojizo, constituyendo un campo abierto parcial.²³ Los márgenes interior e inferior son muy amplios y están cerrados para evitar añadidos posteriores, el último mediante rúbricas y el superior mediante líneas oblicuas. La numeración de los folios en números romanos se encuentra en el ángulo superior derecho. En el interior de la caja de escritura se encuentra el texto, realizado en escritura gótica redonda muy cuidada, en tinta ocre. Según se indica en el anuncio de validación, este documento había sido validado con un sello de plomo pendido de hilos de seda de colores que no se conserva en la actualidad.

En cuanto a su contenido, nos hallamos ante un documento complejo, fiel reflejo del intrincado negocio que dio como resultado su expedición,

22. Este blasón, descrito en Araceli GUGLIERI NAVARRO, *Catálogo de Sigilografía, I, Sellos reales*, Madrid: Servicio de Publicaciones del Ministerio de Educación y Ciencia, 1974, p. 470, sería: cuartelado: 1º y 4º Castilla-León, 2º Aragón-Hungría, partido de Jerusalén; 3º Sicilia partido de Aragón; entado en punta Granada. 2º y 3º del general: armas de los estados de la Casa de Austria, cuarteladas: 1º Austria; 2º Borgoña moderna, 3º Borgoña Antigua; 4º Brabante. Escusón: Tirol partido de Flandes.

23. Vid. Elena E. RODRÍGUEZ DÍAZ, «Códices sin renglones pautados en la Edad Media castellana», *Escritura y Documentos. Los archivos como fuentes de información*, León: Archivo General de Castilla y León, 2007, p. 425-434.

con un esquema formulístico complicado, ya que inserta ocho documentos. El inicio, mediante la intitulación completa de Felipe II, da paso a una larga exposición en la que se expresan los motivos por los que se lleva a cabo la venta de las escribanías. Resulta verdaderamente interesante analizar las palabras recogidas en ella, ya que en esta justificación se alude de manera clara a las acuciantes necesidades económicas que tenía la Corona para la defensa de la religión cristiana y de sus Estados, así como los insuficientes ingresos que en esos momentos tenía:

El nuestro patrimonio está exausto, consumido y embaraçado, de manera que dél no nos podemos preualer ni ayudar, ni para los gastos forçossos ordinarios, ni para las cossas extraordinarias que ocurren.

Asimismo, en esta exposición de hechos se hace referencia a la necesidad de vender las escribanías pero reconociendo de manera explícita los privilegios que sobre ellas tenía Sevilla desde tiempo inmemorial, lo que justificaba que su venta se hiciese al Concejo sevillano y no a cualquier particular. A continuación se detallan, paso a paso, todas las acciones que se habían llevado a cabo para la resolución del negocio y se insertan los documentos a los que habían dado lugar, que contienen, en su mayoría, actuaciones relacionadas con el pago, por parte de la ciudad de Sevilla, de la cantidad acordada con el Consejo de Hacienda.

El siguiente punto dentro del esquema formulístico, la disposición, cuenta con un doble contenido. Por una parte es una concesión, ya que el Monarca, como se indica en el propio documento, tenía autoridad para tomar las escribanías de la jurisdicción de Sevilla y venderlas libremente, pero *por merced* prefirió dejarlas en manos de la ciudad, ratificándole los privilegios que sobre ellas tenían y comprometiéndose a no volver a intentar venderlas ni a quitárselas a las personas que las tuvieran en ese momento pues reconoce que eran competencia de la ciudad. Pero por otra parte se trata de una compraventa, ya que para obtener este derecho la ciudad debió de realizar un importante desembolso y en el documento se hace expresa mención a su carácter de contrato entre dos partes:

Hago y otorgo venta real, pura, perfeta a la dicha ciudad de Seuilla, y le concedo y prometo, cedo y trespaso todo lo aquí contenido por vía de contrato onorosso y pacto puesto entre mí y ella, y por vía de transación y nueuo concierto y assiento.

Esta circunstancia en su contenido será la que provoque que esta carta, a pesar de poseer los caracteres externos de los documentos reales más solemnes expedidos por la Cancillería en este periodo²⁴ y estar sellado con sello de plomo en señal de perpetuidad, contenga muchos de los elementos que caracterizan a las cartas de venta realizadas por los escribanos públicos, estando realizada como si de una escritura notarial se tratara, con verbos y locuciones que así lo expresan —*hago y otorgo venta real, pura, perfeta*—, con mención del objeto de la transacción, del precio —83.000 ducados— y con las características cláusulas renunciativas relacionadas con la recepción del dinero, presentes en todo documento notarial, encadenadas una tras otra, como ya se había hecho habitual en la Edad Media.

Para reforzar el cumplimiento del contenido, se añaden dos cláusulas de promesa de cumplimiento que afectarían no solo a Felipe II, sino también a sus sucesores. Asimismo, se añade la donación del posible mayor valor de lo que se vende, justificada en los buenos servicios, lealtad y fidelidad que la Corona recibía siempre de Sevilla, asegurada por la renuncia a la ley de las insinuaciones, que hacía necesaria la intervención judicial en caso de que el montante de la donación excediera de los quinientos sueldos.²⁵ La similitud con un contrato extrajudicial alcanza a la inclusión de una cláusula de obligación de los bienes de propios y rentas de la Corona, los existentes en esos momentos y los que pudieran tener en un futuro, a la renuncia general de leyes e incluso a la que impedía hacer una renuncia general.

La mezcla entre el típico formulario de un documento cancelleresco con el de uno expedido en una oficina notarial lleva a que, intercaladas entre algunas de las cláusulas anteriormente mencionadas, se incorporen las habituales cláusulas yusivas por las que el rey mandaba el cumplimiento de lo establecido, añadiendo, además, que no se pudiera admitir ninguna prueba contra ello y declarando nula cualquier carta o disposición que pudiera contravenir lo acordado con el Concejo de Sevilla. Concluye con el mandato al contador Francisco de Garnica y a Juan Delgado, su secretario, para que tomen la razón de esta carta.

24. Vid. María de la Soterraña MARTÍN POSTIGO, *La cancellería castellana de los Reyes Católicos*, Valladolid: Universidad de Valladolid, 1959; «La Cancillería Castellana en la primera mitad del siglo XVI», *Hispania: Revista Española de Historia* (Madrid), 24 (1964), p. 348-367 y 509-556, y «Aportación al estudio de la Cancillería real castellana en la segunda mitad del siglo XVI», *Hispania: Revista Española de Historia* (Madrid), 27 (1967), p. 381-404.

25. Pilar OSTOS SALCEDO, *Notariado, documentos notariales y Pedro González de Hoces, veinticuatro de Córdoba*, Sevilla: Universidad de Sevilla, 2005, p. 157.

El anuncio de validación proporciona unos elementos de gran interés para su posible clasificación diplomática. Más concretamente, se indica que se había utilizado el pergamino para su expedición y en consecuencia se había sellado con el sello de plomo, que pendía de una cinta de seda de varios colores.²⁶ La completa validación de este documento, en parte señalada en la cláusula anteriormente reseñada, alcanzaba además a las firmas de varios contadores, los encargados de anotar esta merced, la del canciller Pedro de Valmaseda, la de varios letrados y, por supuesto, la suscripción de Juan de Escobedo, que expresa la *iussio* del Monarca, quien también rubrica este documento.

Con estas características externas e internas su clasificación diplomática plantea cierta dificultad. Por sus caracteres externos —cuaderno en pergamino, sello de plomo, abundantes elementos decorativos en el inicio—, su contenido concesivo y la propia denominación que el documento se atribuye a sí mismo —*carta de preuilegio*— deberíamos hallarnos ante una carta de Privilegio expedida por la Contaduría Mayor, un tipo documental heredero de las cartas plomadas medievales.²⁷ Sin embargo, existen aspectos en los que el documento analizado difiere de las cartas de Privilegio. Uno de ellos es su inicio intitutivo frente a los inicios notificativos, precedidos muchas veces por una invocación, que se empleaban siempre en los Privilegios;²⁸ otro es precisamente su doble contenido concesión-venta.

Estas circunstancias, sin embargo, no impiden su adscripción al tipo documental indicado, la carta de Privilegio, sino que, en nuestra opinión, suponen sencillamente una variación en el esquema habitual. Una variación que, por otra parte, no tiene necesariamente que constituir una circunstancia extraordinaria, sino parte de una costumbre que quizás se había instalado en algunos ámbitos de expedición documental, donde se elaboraban cartas en las que se hacía constar al mismo tiempo la concesión de un privilegio y la contraprestación que se había exigido a cambio.²⁹

26. Sello que no se conserva junto al documento original.

27. María José SANZ FUENTES, «Tipología documental de la Baja Edad Media. Documentación real», *Archivística. Estudios básicos*, Sevilla: Diputación Provincial de Sevilla, 1981, p. 247.

28. María de la Soterraña MARTÍN POSTIGO, «La Cancillería Castellana...», p. 349.

29. Véase por ejemplo otro documento conservado en el Archivo Municipal Hispalense (AMS) bajo la signatura AMS, Sección I, carpeta 6, documento 111, que contiene el privilegio concedido a Sevilla de que no se vendiesen las villas bajo su jurisdicción, en el cual se incluyen también un inicio intitutivo y cláusulas propias de una carta de venta.

Pero este no es el único documento que se encuentra contenido en la signatura previamente mencionada. Tras él, agrupados en un cuaderno, se encuentran toda una serie de documentos que fueron expedidos en Sevilla o en alguno de los lugares de su tierra, como parte de los trámites requeridos para llevar a buen puerto la adquisición del privilegio. En él pueden hallarse cartas de poder otorgadas por los escribanos de la tierra de Sevilla, notificaciones, mandamientos y una relación de todos los lugares bajo la jurisdicción de Sevilla, en la que se indica el número de escribanías existentes en ellos, su tipo, el valor de cada una y lo que les correspondía pagar.

Además de este conjunto de documentos, se conservan otras fuentes de indudable interés para el conocimiento del largo e intrincado proceso de negociación que tuvo lugar entre la administración central y la local hasta llegar al acuerdo final. Algunas son contemporáneas al proceso de compraventa, como las actas capitulares del concejo de Sevilla correspondientes a ese periodo, que se encuentran también en el Archivo Municipal de Sevilla, donde quedaron reflejados las reacciones, puntos de vista y actuaciones de los miembros del gobierno municipal hispalense, y otras son más tardías, como los pleitos, hallados en el Archivo Histórico Provincial de Sevilla en la sección de la Real Audiencia, en los que se hace mención, casi cien años más tarde, de la adquisición de este derecho por parte del Concejo hispalense.

Una vez establecidas cuáles son las fuentes existentes, se puede proceder a analizar la forma en la que se desarrolló este negocio. Las causas que desencadenaron el proceso son evidentes, la necesidad de ingresos, y han quedado claramente reflejadas en el expositivo del privilegio:

Por estar nuestras rentas y patrimonio tan consumido, acordamos, con acuerdo de los del nuestro Consejo de Hazienda, de vender las escriuanías de los lugares subgetos a la jurisdicción de las ciudades y villas destos nuestros reynos, y entre ellas las de la tierra y jurisdicción de la ciudad de Sevilla.

Esta decisión fue comunicada a la ciudad mediante una real cédula que se leyó en el concejo el 23 de enero de 1572.³⁰ Aunque no se conoce el contenido completo de esta carta, el debate que se desarrolló entre los cabildantes, recogido en el libro de actas, permite saber que en la cédula se le ofrecía a la ciudad la posibilidad de «servir» a la Real Hacienda con

30. AMS, Sección X, actas capitulares, H/1535.

70.000 ducados a cambio de que esta medida no pasase adelante y se les confirmasen sus privilegios tradicionales. Este negocio, según explicaban, resultaría beneficioso tanto para el Consejo de Hacienda, que, al vender todos los oficios en bloque, se ahorraría el esfuerzo de ir buscando, uno a uno, compradores para las escribanías que iba a sacar a la venta, como para el concejo de Sevilla, que, aunque pagándolos, podría conservar sus privilegios.

La ciudad, que llevaba más de dos siglos y medio proveyendo las escribanías de las villas y aldeas de su tierra, recibió con evidente desagrado esta nueva exigencia del Monarca, y así decidieron hacérselo saber, mediante una carta que enviaron Melchor Maldonado y Diego Ortiz Melgarejo, veinticuatro de Sevilla, recordándole que la provisión de las escribanías le correspondía al concejo desde mucho tiempo atrás. Ante esta negativa a aceptar el negocio, Francisco Zapata de Cisneros, asistente de la ciudad, representante de los intereses del Monarca dentro del concejo, ordenó proceder a la venta a particulares de las escribanías estableciendo «que en adelante todos los que quisieran comprar escribanías acudieran al rey, atento que la çibdad no açeta el concierto». Pero el concejo, viendo tan cerca la posibilidad de perder sus derechos tradicionales, tomó la decisión, en la reunión del 25 de enero, de aceptar la propuesta del Rey y negociar la compra de las escribanías.

Para ello se escribió a Hernando de Almansa, procurador y veinticuatro de Sevilla, que estaba en la Corte, para que llevase a cabo las diligencias necesarias con el Consejo de Hacienda.³¹ Las reuniones entre Almansa y los oficiales del Consejo duraron casi un mes, durante el cual el regidor escribió varias cartas al concejo para consultar detalles y condiciones.³² El resultado de todas estas reuniones fue un acuerdo tomado entre Almansa y la Real Hacienda, que se plasmó en un documento público en el que las dos partes implicadas se comprometían a cumplir lo establecido. No se ha hallado el original de este documento, sino que se tiene constancia de él gracias a que se encuentra inserto en la carta de venta.³³

En él quedaron definidas todas las condiciones que tendrían que cumplir las dos partes implicadas en el negocio: el precio a pagar, los plazos, la obligación de guardar las leyes en lo referente a los nombramientos de

31. AMS, Sección X, actas capitulares, H/1535, 25 de enero de 1572.

32. AMS, Sección X, actas capitulares, H/1535, 1 y 4 de febrero de 1572.

33. AMS, Sección I, Carpeta 7, nº 120.

escribanos y la prohibición a la ciudad de vender o arrendar los oficios, que debían ser proveídos libremente. Además se establecía que la cantidad a pagar, que se incrementaba de los 70.000 ducados que pidió al principio el Rey a 83.000, no la abonaría solamente la ciudad, sino que 33.000 de los 83.000 ducados deberían pagarlos los escribanos de la tierra de Sevilla, repartidos entre ellos en función del valor de cada oficio. Todo ello a cambio de la merced que recibirían de no perder sus oficios. Pero para que este contrato, que promete una concesión del Rey, se hiciese efectivo, era imprescindible que el propio Monarca, en cuyo nombre se habían llevado a cabo las negociaciones, lo aprobase y ordenase su cumplimiento, cosa que hizo en dos Reales Cédulas, una del 22 y otra del 27 de febrero del mismo año, que también se encuentran insertas en la carta de venta.

Una vez aprobado el negocio, el siguiente paso era organizar el sistema que se iba a seguir para realizar el pago. Por una parte, el concejo nombra como encargados de aplicar la cédula del Rey a dos veinticuatro: Gonzalo de Céspedes y Melchor de Alcázar, quienes el 18 de marzo informan al concejo de que han tomado a tributo parte del dinero que se debe pagar al Rey y que el resto deben aportarlo los escribanos de la tierra.³⁴ Por otra parte se informa del negocio a estos escribanos de la tierra, comunicándoles que tenían la obligación de contribuir con una parte del dinero. El resultado de esta labor son una serie de notificaciones, elaboradas todas por Alonso de Almonacir, escribano real, dirigidas a los escribanos de algunas villas.³⁵

No se sabe en qué consistía exactamente la información que se transmitía a los escribanos porque las notificaciones son muy pocas al respecto y se limitan a indicar que *fue leydo e notificado el dicho mandamiento*, aunque en base a la reacción de los receptores lo más probable es que se les ordenase otorgar una carta de poder a un representante que acudiese en su nombre a Sevilla y tomase parte en la reunión en la que se iba a proceder a elegir a los comisarios que negociarían con el Cabildo el reparto de los 33.000 ducados, ya que esto fue lo que se hizo en todos los lugares. Se han conservado cuarenta y una cartas de poder, todas ellas expedidas entre el 6 y el 21 de marzo, en las que se nombran representantes para que fuesen a

34. AMS, Sección X, actas capitulares, H/1535, 18 de marzo.

35. Aunque es de suponer que todos fueron notificados, solo se han conservado los documentos certificativos correspondientes a La Higuera, Zufre, Castillo de las Guardas y El Garrobo, que fueron expedidos entre el 17 y el 19 de marzo de 1572 (AMS, Sección I, Carpeta 7, n° 120).

Sevilla a repartir las cantidades, dándoles licencia para nombrar apreciadores que tasasen las cantidades con exactitud.

En la carta de poder que otorgaron los escribanos de Coria se incluye una indicación más acerca de cómo se había determinado que debía llevarse a cabo el repartimiento. Se establece que, una vez reunidos todos los representantes de las villas, debían seleccionar a ocho, dos por cada uno de los partidos en los que se dividía la tierra de Sevilla (Campaña, Aljarafe, Sierra de Aroche y Sierra de Constantina), para que se reuniesen con los representantes de la ciudad y con el asistente para hacer el reparto.³⁶

Es decir, que la valoración de las escribanías, y la adjudicación de la cantidad que les correspondía abonar tenía que ser realizada por representantes de los tres grupos implicados en el negocio. Por una parte los delegados de los escribanos cuyos oficios se iban a adquirir, por otra los diputados de la ciudad, que iba a obtener el principal beneficio y a realizar el mayor desembolso, y por último el asistente, que ejercía como representante del Monarca, garantizando que la apreciación de los oficios fuese veraz y conforme a derecho, para que el Rey no los cobrase por debajo de su valor. Como diputados de la ciudad actuarían Gonzalo de Céspedes y Melchor del Alcázar, quienes, junto con el asistente, Pedro López de Mesa, intitularon un documento en el que ordenaban a los escribanos enviados por las villas y aldeas que se reuniesen el viernes, 21 de marzo para votar a sus ocho representantes.³⁷

Esta reunión tuvo efectivamente lugar el mencionado día y de ella ha quedado constancia gracias a otro de los documentos que aparecen dentro del cuaderno de papeles dispersos hallado en el Archivo Municipal de Sevilla.³⁸ A pesar de no estar firmado, podemos atribuir casi con seguridad la autoría de este documento a Tomé Sánchez, lugarteniente de Pedro de Pineda, el escribano mayor del Concejo hispalense, ya que su escritura, marcadamente cursiva, coincide con la de la mayoría de las actas capitula-

36. «Los que han de asistir al repartimiento que han de ser ocho, los dos dellos del partido de la Campaña, y los dos del partido del Aljarafe, y los dos dellos del partido de la sierra de Aroche, y los dos de la sierra de Constantina, que son los quatro partidos. Los quales juntos con el dicho asistente e dos regidores an de hazer número de todos los ofiçios e repartos entre todos ellos los dichos treynta e tres mill ducados, dando a cada vno su valor según la valía, e que para ello se juntasen en esa dicha çiudad a los veynte deste presente mes de março con el dicho asistente e diputados.»

37. AMS, Sección I, Carpeta 7, nº 120.

38. AMS, Sección I, Carpeta 7, nº 120, f. 75-76.

res, que eran elaboradas precisamente por este lugarteniente. En este documento al que nos referimos quedó recogida la votación de los diputados, que se desarrolló escogiendo cada representante a dos escribanos de cada partido.³⁹

Una vez escogidos los ocho, se procedió a llevar a cabo el reparto de los 33.000 ducados, el cual quedó consignado en un interesante documento en el que se detallan todas las escribanías que existían en las distintas villas y lugares del reino de Sevilla, de qué tipo eran (del concejo, públicas, de la Hermandad, de la justicia...), en cuánto se habían valorado, expresando esta cantidad en ducados en la columna de la izquierda, y cuánto les correspondía pagar, esta cantidad en maravedís y en la columna derecha. No tiene ni fecha ni firma, y está escrito, con orden y limpieza, en una letra humanística muy clara.

En la última página de este documento aparecen dos datos de interés: por una parte, están los cálculos, tanto del valor total de las escribanías de la tierra de Sevilla que fueron 49.826 ducados (18.684.725 maravedís), como de la cantidad que les correspondería a pagar entre todos, que eran 12.427.387 maravedís (33.140 ducados), y por otra parte, la explicación de cómo se estableció la cantidad que debía pagar cada escribanía, que fue «a respecto de 66 y medio por cien conforme a la tasación del valor de sus officios», es decir, el 66,5% del valor tasado de cada oficio.

Un hecho a tener en cuenta en este repartimiento es que no se calculó primero el valor total de las escribanías y después se aplicó el porcentaje a pagar, que es lo que habría sido más lógico, sino que, por el contrario, primero se estableció la cantidad total que debían desembolsar los escribanos, 33.000 ducados, después se repartió entre ellos en función del tamaño e importancia de la escribanía, y sobre las cantidades repartidas, sumándoles a cada una un 33,5% más, se calculó el valor total. Por esta razón, el dato que se ofrece como valor total de las escribanías no tiene porqué ser necesariamente cierto y es muy posible que la tasación de las escribanías se hiciese tendiendo a la baja, para evitar que el Rey pudiese exigir una cantidad mayor.

39. AMS, Sección I, Carpeta 7, nº 120: «Y así juntos, mandaron pareçer antél a las personas que tienen poder de los dichos scriuanos y a los questán en esta çibdad que no ay más de él solo en su lugar y otros que de algunos lugares no a venido más que él solamente. Y en presencia del dicho señor Asistente y de los diputados, cada vna de las dichas personas cuyos nombre y de qué lugar son van scritos por los márgenes de su elección, botando por los ocho que se an de nombrar.»

Pese a ello, parece ser que no todos los escribanos de las villas bajo la jurisdicción de Sevilla quedaron conformes con el negocio. El 27 de marzo, muy pocos días después de que se hubiesen llevado a cabo los repartimientos, se leyó en la reunión del concejo una petición de los diputados de los escribanos solicitando que no se les repartiese tanta cantidad y que se les diese un plazo mayor para reunir el dinero.⁴⁰ A esto los cabildantes respondieron que las cantidades repartidas eran inamovibles, y se les recordó que el plazo puesto por el Rey era finales de abril.⁴¹

El 10 de abril de 1572, los escribanos de Utrera otorgaron una carta de poder a un escribano y un procurador para que, en su nombre, acudiesen ante el Rey.⁴² En el expositivo de la carta se explica que la villa se ve en la necesidad de enviar procuradores debido a que el cálculo de los 33.000 ducados que acordaron el Consejo de Hacienda y Hernando de Almansa se hizo partiendo de que el valor total de las escribanías sobrepasaría los 100.000 ducados, lo que supondría que los escribanos tendrían que abonar menos del 33% del valor de su oficio; sin embargo, cuando se hizo el cálculo efectivo del valor total de las escribanías, este no pasó de 50.000 ducados, obligando así a los escribanos a tener que pagar una suma que ascendía al 66,5% del valor de su oficio.⁴³

Esta suma, según explicaban los escribanos de Utrera, era tan elevada que muchos de ellos se verían obligados a abandonar sus oficios; unos oficios que, por otra parte, reconocían haber comprado:

Fuimos agraviados notoriamente, pues tornamos a comprar de nuevo los dichos oficios e reçibimos grande bexaçión e molestia, de tal manera que muchos de nosotros, por ser muy pobres, dexaremos los dichos oficios, así por no poder pagar tanta cantidad de marabedís como nos cabe, como por no darnos espera competente para podellos pagar.

40. AMS, Sección X, actas capitulares, H/1535.

41. Cuando finalizó el mes de abril sin que muchos escribanos hubiesen pagado su parte, el concejo decidió concederles una prórroga y cobrarles solo una fianza.

42. AMS, Sección I, Carpeta 7, nº 120, f. 4-7.

43. Como ya se ha dicho, es muy posible que este cálculo fuese retocado a la baja para ahorrarle al Monarca la tentación de subir su precio de venta, pero esta información no tuvo que llegar necesariamente a oídos de los escribanos de Utrera, quienes se sintieron muy perjudicados por tener que pagar un porcentaje tan alto.

Aquí se refleja claramente la forma de provisión de las escribanías que se aplicaba en Sevilla: la ciudad proveía libremente los oficios de forma vitalicia en quien quería, reservándose el derecho a quitárselos si no los desempeñaban correctamente, pero en la mayoría de los casos el escribano no perdería su oficio, y, gracias a las leyes que permitían la renuncia,⁴⁴ este podría pasar a sus hijos o ser vendido en ventas encubiertas, razón por la cual pagaban gustosamente por sus oficios al concejo, ya que con ello realizaban una buena inversión.

Los procuradores de la villa de Utrera no debieron de perder el tiempo, puesto que apenas treinta días después, el 8 de mayo del mismo año, llegó al concejo de Sevilla una real cédula en la que se hacía mención a las quejas de estos escribanos y se le ordenaba que enviasen un informe acerca del repartimiento de las escribanías y una serie de propuestas para evitar el perjuicio a los escribanos.⁴⁵ El tono general de la carta transmite la más sincera simpatía por los escribanos afectados, pero hacia el final el tono se vuelve más imperativo, pues en absoluto pretendía la Corona paralizar un negocio que le resultaría tan provechoso. Por eso a la cédula se le añadió, debajo de la data y por la misma mano que había rellenado el hueco correspondiente al lugar, el día y el mes, el secretario del Consejo de Hacienda, la siguiente frase:

y entiéndase que, no embargante lo que arriua se dize, no se ha de dexar de proseguir y pasar adelante en la execuçión que se ha hecho a todos los scriuanos del repartimiento de los dichos treynta y tres mill ducados que han de pagar.

No se sabe si el Concejo prosiguió con la ejecución del cobro a los escribanos que aún no habían pagado, aunque lo más probable es que la ciudad pagase la parte que les correspondía para cobrársela más adelante a los escribanos. En cualquier caso los pagos a la Real Hacienda se llevaron a cabo correctamente, como se deduce de las cinco cartas de pago que se encuentran insertas dentro de la carta de venta, otorgadas por Melchor de Herrera, tesorero general del Consejo de Hacienda, y por Esteban de Oria, su representante en Sevilla.⁴⁶ En la primera carta, fechada en Medina del

44. Vid. Francisco TOMÁS Y VALIENTE, *La venta de oficios en Indias (1492-1606)*, Madrid: INAP, 1972, p. 41.

45. AMS, Sección I, Carpeta 7, nº 120, f. 3.

Campo, en 23 de marzo de 1572, Melchor de Herrera da fe de haber recibido 13.122.000 maravedís (35.000 ducados).

El hecho de que el pago se efectuase en Medina del Campo no fue casualidad, sino que había sido expresamente ordenado por el Monarca, quien había indicado que el primer pago debía de estar puesto en la feria de esta ciudad correspondiente al año 1570, que en realidad se celebraría en 1572. Esta orden no debe extrañar, puesto que durante este periodo fue habitual que la Real Hacienda acudiese a las ferias a cobrar lo que le adeudaban y a pagar a sus acreedores, quienes, entre asentistas, dueños de juros, banqueros y mercaderes con remesas incautadas, solían ser muchos.⁴⁷ Por esta razón, desde 1566 aproximadamente, había comenzado a ser costumbre que si, por problemas con las partidas de metales de Indias, cuando llegaba la época de la feria la Hacienda no tenía fondos para pagar, su celebración quedaba aplazada hasta nuevo aviso.⁴⁸ Esto explica por qué la feria de 1570 se celebró en 1572.

Las otras cuatro cartas de pago están otorgadas por Esteban de Oria, quien tenía poder de Melchor de Herrera para recaudar las deudas en su nombre, y se hicieron ante Francisco de Vera, escribano público de Sevilla. Estos cuatro pagos tuvieron lugar en Sevilla el 10 de abril, el 8 y el 21 de mayo y el 6 de junio, y en total sumaron 18.000.000 de maravedís (48.000 ducados). Pero este dinero no fue llevado a la caja de la Real Hacienda, sino que se ingresó en el banco de Pedro de Morga,⁴⁹ desde donde sería entregado a Lorenzo Spínola, genovés, quien había hecho un préstamo por esta cantidad a la Real Hacienda. Podría decirse casi con seguridad que ni un solo ducado de los pagados por la ciudad de Sevilla llegó a rozar las cajas reales, ya que a medida que se iban cobrando, se iban gastando en saldar las enormes deudas de la Corona.⁵⁰

Una vez satisfecha la deuda con la Real Hacienda, el siguiente paso para el Concejo era reclamar a los escribanos públicos de su tierra que le abonasen la parte que les correspondía en el repartimiento. Pero esto no resultó tarea fácil, ya que muchos escribanos, descontentos por tener que

46. AMS, Sección I, Carpeta 7, nº 120.

47. Carlos Javier de CARLOS MORALES, *Felipe II...*, p. 111.

48. John LYNCH, *Los Austrias (1516-1700)*, Barcelona: Crítica, 2000, p. 166.

49. Alfredo ALVAR EZQUERRA *et alii*, *La economía en la España Moderna*, Madrid: Itsmo, 2006, p. 501.

50. Carlos Javier de CARLOS MORALES, *Felipe II...*, p. 35.

volver a pagar por unos oficios que ya habían adquirido, o simplemente carentes de medios suficientes para abonar esta cantidad, decidieron hacer lo que ya habían anunciado los escribanos de Utrera en su carta: rechazar sus oficios. De estas renunciaciones ha quedado constancia en las actas capitulares del concejo hispalense, de quien dependían los escribanos de la tierra de Sevilla, y ante quien debían renunciar sus oficios a la espera de que la institución diese su aprobación.

Por esta razón en las actas capitulares correspondientes a los meses de abril, mayo y junio de 1572 puede hallarse un importante número de renunciaciones de estos escribanos. El 28 de abril, Bartolomé Castilla, escribano público, del concejo y la hermandad de El Pedroso, y diputado por la Sierra de Constantina en el reparto de los maravedís, renunció sus oficios a favor de Jerónimo Núñez de Cabrera, escribano público del mismo pueblo, quien a su vez volvió a renunciar los oficios, ahora sobre Pedro Velasco. Ese mismo día se recibió también en el Cabildo la renuncia de Pedro Vázquez, escribano público de Aznalcázar, en Diego Martínez Suárez. El 30 de abril Pedro Ruiz, escribano público de Castilblanco, renunció en favor de Sebastián Peraza.

En mayo, fecha límite para realizar el pago a la Real Hacienda, se intensificó esta dinámica, produciéndose hasta doce renunciaciones en distintos pueblos, en algunas de las cuales aparece especificado que el escribano sobre quien se renuncia el oficio «pagará lo que a él le cupo en el repartimiento». Por el libro de actas se sabe que el 5 de mayo, Juan Martínez de Vera, escribano público de Hinojos, renunció su oficio en Luis Pinelo, y que Hernán Gómez de la Puerta, vecino de Cumbres Mayores, solicitó que se le hiciese merced de la escribanía pública que Antón Romero había dejado a causa del repartimiento que se había hecho sobre ella.

El 9 de mayo fue un día prolífico en renunciaciones de escribanías, recogiendo siete de ellas. La primera fue la de Francisco Garrido, escribano público de Aznalcázar, que renunció a favor de Pedro Martín Sala. En Aracena, Cristóbal de Merlo, escribano público, hizo dejación de su oficio y pidió que se le diese a Antón Hernández, quien pagaría lo que a él le había correspondido en el repartimiento. Del mismo pueblo procedía Alonso Gómez, quien pidió al concejo de Sevilla que le concediese la escribanía que había renunciado Esteban Cid, comprometiéndose a pagar el repartimiento.

La disposición a pagar el repartimiento correspondiente debía de ser uno de los elementos más favorables a la hora de que el Concejo aceptase entregar una escribanía a un solicitante, ya que son varios los que recalcan

su intención de abonar las deudas que se reclamaban a su antecesor. Al ejemplo de Alonso Gómez, se unen los de Alonso Domínguez, vecino de Cortegana, quien, el 9 de mayo, solicitó la escribanía pública y del concejo de Cortegana o bien la escribanía pública y de la hermandad de este lugar, con el compromiso explícito de pagar el repartimiento, y el de Rodrigo de Bolaños, escribano de la justicia de Fregenal de la Sierra, que renunció a favor de Esteban López, quien también se había comprometido a pagar.

En otros casos debió de suceder al contrario, tras haber pagado el repartimiento, algunos escribanos renunciaron sus oficios —previo pago del beneficiario, hemos de suponer— como medio de recuperar su inversión. Este es el caso de Hernán Pérez, dueño de tres escribanías de Guillena, la del concejo, una pública y la de la hermandad, quien renunció las dos últimas a favor de Pedro Cataño, tras presentar una fe de haber pagado lo que le correspondía. También en mayo, quedó constancia de la renuncia de la escribanía de la hermandad que hizo el día 9 un escribano público de Cortegana, y de la de Gaspar Flores, escribano público de Cazalla de la Sierra, que lo hizo a favor de Alberto Sánchez.

Ante esta avalancha de renunciaciones, el concejo, en la reunión del 4 de junio, trató el tema y decidió que, puesto que varios de los escribanos de la tierra de Sevilla no querían sus oficios, lo que se iba a hacer era proceder a pregonarlos para venderlos de nuevo.⁵¹ Sin embargo, esto no trajo consigo una disminución en el número de renunciaciones, sino que antes bien, estas siguieron sucediéndose con profusión. El día 6, Pedro Cataño, escribano público y de la hermandad de Guillena, renunció en Hernán Pérez, y el 13 renunciaron Francisco Guerra, escribano público y del concejo de Lebrija, a favor de Juan Muñoz Maldonado, y Pedro Hernández, escribano público de Constantina, a favor de Miguel Gerónimo.

El 18 de junio Francisco Núñez de Esquivel, escribano público de Castilleja y diputado por el Aljarafe en el repartimiento, renunció en Cristóbal Pérez, y Pedro de Montemayor, escribano público de Almadén, lo hizo a favor de Rodrigo de Arcos. Del día 30 se conocen dos renunciaciones, una es de Juan Sánchez Hidalgo, escribano público de Alanís, a favor de Rodrigo Díaz, y otra de Luis Pinelo, escribano público de Hinojos, en Juan Martínez de Vera, quien, apenas el 5 de mayo, había renunciado este mismo oficio en Luis Pinelo, con lo que la escribanía regresaba a su dueño original.

51. AMS, Sección X, actas capitulares, H/1535.

Este mismo mes se leyó también en el cabildo una petición de Garci Pérez de Vargas, escribano de Fregenal de la Sierra, solicitando que se le devolviese lo que había pagado, lo cual fue evidentemente rechazado, y se emitió una orden de captura para Lope Caro, un escribano que se resistió e hirió al ejecutor que habían enviado a cobrar la deuda del repartimiento.

Pero el reparto de los 33.000 ducados no solo provocó conflictos entre el concejo y los escribanos de su tierra, sino que también fue durante décadas motivo de pleitos entre los propios escribanos. De este hecho se tiene constancia por una serie de provisiones de la Real Audiencia de Sevilla, las más modernas de 1609, en las cuales se contienen mandamientos al escribano del concejo de Sevilla para que realizase copias certificadas de la orden que dio el Rey de hacer el repartimiento y las entregase a distintos escribanos públicos, que las necesitaban para presentarlas en sus pleitos.

A pesar de todas estas dificultades, el concejo hispalense no perdió nunca de vista cuál era su principal objetivo: obtener una carta de privilegio donde se le concediese la merced por la que había pagado, y para ello mandaron a uno de los veinticuatro, Pedro Fernández de Andrada, que escribiese al Monarca recordándole que la ciudad ya había cumplido con la parte que le correspondía por el acuerdo que firmaron con el Consejo de Hacienda, y que por tanto era el momento de que el Rey les diese su carta de privilegio,⁵² que es precisamente el primero de los documentos a los que nos hemos referido en este estudio.

Fue otorgada en El Pardo, el 9 de octubre de 1573, dieciséis meses después de que el concejo sevillano efectuase el último pago. Por las personas que tomaron parte en su validación, podemos saber que este documento fue expedido en la secretaría del Consejo de Hacienda, ya que el refrendo pertenece a Juan de Escobedo, secretario del Rey, y los que indican que «tomaron la razón» fueron Francisco de Garnica, contador mayor, y Juan Delgado, secretario del Consejo de Hacienda. Además aparecen las firmas del licenciado Juan Mayor y del doctor Francisco Hernández de Liévana, que era fiscal del Consejo de Hacienda.⁵³

Como ya se ha dicho, este documento contiene al mismo tiempo una confirmación de un privilegio preexistente, y la venta de un nuevo derecho:

52. AMS, Sección I, Carpeta 7, nº 120, f. 12.

53. Carlos Javier de CARLOS MORALES, *El Consejo de Hacienda de Castilla, 1523-1602. Patronazgo y clientelismo en el gobierno de las finanzas reales durante el siglo XVI*, León: Junta de Castilla y León, Consejería de Educación y Cultura, 1996, p. 115.

que no se vendiesen las escribanías de los lugares bajo la jurisdicción del Concejo. El dispositivo comienza con la confirmación de los privilegios concedidos por los anteriores monarcas en relación con el derecho que tenía la ciudad para proveer las escribanías de su tierra, de los cuales se dice que quedan confirmados y revalidados sin que hubiese necesidad de mostrar los títulos originales, y *aún en caso de que nunca los hubiesen tenido*, es decir, se vendió la confirmación de unos documentos que no se sabía si existían.⁵⁴

A continuación se introduce el segundo objeto del negocio, el derecho a que las escribanías del alfoz sevillano no fuesen vendidas por Felipe II ni por ninguno de sus sucesores, y que su provisión permaneciese en manos del concejo hispalense. Sin embargo, aquí el Monarca introdujo algunas condiciones a este derecho, ordenando en primer lugar que al hacer los nombramientos debían guardarse siempre las leyes de los reinos, y además, especificando que, si bien la ciudad podía conceder libremente los oficios de escribanía, debería hacerlo sobre personas que fuesen previamente escribanos reales, es decir, que hubiesen obtenido directamente del Monarca la fe pública, o en caso contrario el nuevo ocupante de la oficina de escribanía debería ir ante el Consejo para que este le diese su aprobación y en caso de que el monarca lo rechazase, la ciudad debería nombrar a otro escribano.

Esta condición, aunque a primera vista puede resultar extraña por ir en contra del tradicional sistema de nombramiento de escribanos en Sevilla,⁵⁵ no es más que una reiteración de la normativa imperante en este momento, ya que en la *Nueva Recopilación de las leyes del Reino*, de 1567, Felipe II reafirmó la tradicional separación entre nombramiento y aprobación que ya había establecido Alfonso XI,⁵⁶ agregando que esto debería hacerse así «sin embargo cualquier costumbre».⁵⁷

En conclusión, la adquisición de este privilegio supuso para Sevilla la posibilidad de mantener en sus manos uno de sus más tradicionales derechos, proveer las escribanías de su jurisdicción, fuente a la vez de benefi-

54. Aunque sí existe tal documento, se trata del privilegio concedido por Alfonso XI que se encuentra en el Libro de Privilegios de la ciudad: Marcos FERNÁNDEZ GÓMEZ, Pilar OSTOS SALCEDO, María Luisa PARDO RODRÍGUEZ, *El libro de privilegios de la ciudad de Sevilla*, Sevilla: Ayuntamiento de Sevilla, 1993, documento nº 54.

55. Vid. nota 8.

56. José MARTÍNEZ GILÓN, «Estudios sobre el oficio de escribano en Castilla durante la Edad Moderna», en *Centenario de la Ley del Notariado. Sección primera. Estudios históricos*, Madrid, 1964, p. 272. Cit. las Ordenanzas Reales, 2, 18, I.

57. *Nueva Recopilación de las leyes del Reyno*, 4.25.2.

cios económicos y políticos. Derecho por el que el Concejo debió volver a luchar un siglo más tarde, para preservarlo de la intromisión de poderosos señores, como se percibe en pleitos que tuvieron lugar ante la Real Audiencia de Sevilla, a los que el concejo acudió esgrimiendo en su defensa el privilegio de 1573.⁵⁸

Este privilegio supone además una muestra de cómo los nuevos sistemas políticos empleados por Felipe II, es decir, el hecho de que el Monarca concertase negocios de compra-venta con instituciones, en los cuales ofrecía un privilegio a cambio de dinero, requirieron una nueva forma de plasmar por escrito estas actuaciones. La tradicional carta de privilegio, expedida por la contaduría mayor, tuvo que ser transformada en su forma y su esquema para dar cabida en ella a nuevas cláusulas, más propias de documentos notariales que concesivos, pero sin perder por ello su solemnidad y perdurabilidad, ya que comprado o no, el documento contenía un privilegio a perpetuidad.



58. Archivo Histórico Provincial de Sevilla (AHPS), Sección Real Audiencia, leg. 20265, nº 3. Pleito entre el Conde-duque de Olivares y el concejo de Sevilla por las jurisdicciones del condado de Olivares y el Estado de Sanlúcar.

APÉNDICE DOCUMENTAL

1573, octubre, 9. El Pardo

Felipe II se compromete a no vender ni acrecentar las escribanías que están bajo la jurisdicción del concejo de Sevilla, y reconoce el derecho que este concejo tiene a proveer las escribanías de las villas y lugares de su tierra.

A. AMS. Sección I, Carpeta 7, nº 120. Cuaderno de pergamino de 24 folios. Buen estado de conservación.

B. AMS. Sección I, Carpeta 7, nº 120. Copia certificada en papel e impresa de 5 de diciembre de 1625 ante Juan Gallegos, escribano público de Sevilla.

SEVILLA. [Priui]llegio para que agora ni en ningún tiempo no se venderán ni proveerán las escrivanfás de las villas y lugares desta jurisdiction. Sino que quedasen siempre a proveer de la dicha ciudad.

Por LXXXIIIV ducados, con que la dicha ciudad firmó a su Magestad.//^{1r}

FELIPE, segundo deste nombre, por la gracia de Dios Rey de Castilla, de León, de Aragón, de las dos Secilias, de Hierusalem, de Nauarra, de Granada, de Toledo, de Valencia, de Galicia, de Mallorca, de Seuilla, de Cerdeña, de Córdoba, de Córcega, de Murcia, de Jaén, de los Algarues, de Algecira, de Gibraltar, de las yslas de Canaria, de las Yndias, yslas e tierra firme del Mar Océano, Conde de Barcelona, Señor de Vizcaya y de Molina, Duque de Atenas y de Neopatria, Marqués de Oristán y de Gociano, Conde de Flandes y de Tirol, etc.

Por quanto para ayuda y socorro de las grandes y forçosas necesidades que se nos an offrecido y offrecen cada día en defensa pública de la Christi-//^{lv} andad y de la religión Christiana, y para conseruación y sostenimiento de nuestros estados y señoríos; para los grandes gastos que en esto han sido necesarios hazerse. No bastando para ello, como no bastan, ni las nuestras rentas ni los arbitrios ni expedientes de que a usado, el nuestro patrimonio está exausto, consumido y embaraçado, de manera que dél no nos podemos preualer ni ayudar, ni para los gastos forçosos ordinarios, ni para las cossas extraordinarias que ocurren.

Y no auiedo hallado manera alguna menos dañosa para podernos prevaler para esto, y otras necessidades que se nos offrecían, por estar nuestras rentas y patrimonio tan consumido, acordamos, con acuerdo de los del nuestro Consejo de Hazienda, de vender las escriuanías de los lugares subgetos a la jurisdicción de las ciudades y villas destos nuestros reynos, y entre ellas las de la tierra y jurisdicción de la ciudad de Sevilla. Por cuya parte se nos hizo relación que la prouisión de las dichas escriuanías de las villas y lugares de la tierra y jurisdicción de la dicha ciudad era suya por merced y preuilegios que dello tenían, de los señores Reyes, nuestros predecessores, por muchos y muy particulares y notables seruios que les hizieron. Y que ansí auían estado y estauan en possession, vso y costumbre de proueerlos de tiempo ynmemorial a esta parte; por lo qual no se podían vender ni enagenar las dichas escriuanías a otras personas, sino que auía de quedar y ser la prouisión dellas a la dicha ciudad, como hasta aquí lo auían estado, demás de que si se vendiessen las dichas escriuanías resultarían dello grandes yncon-//^{2r} uinientes, en desseruiio nuestro y daño de la dicha ciudad y su tierra, y de los pleytos y negocios que della ocurren, y del buen despacho y expedición dello.

POR LAS Quales causas y otras que cerca de lo susso dicho pressentraron, nos suplicaron con instancia que, teniendo a esto consideración, y a lo mucho que la dicha ciudad nos auía seruido y seruía, y a lo que della nos preualíamos en nuestras necessidades, fuéssemos seruido mandar que, guardándoseles los dichos sus preuilegios, vso y costumbre, no passasse adelante la uenta de los dichos officios de escriuanos de la dicha tierra, sino que la prouisión dellos quedasse a ellos como hasta aquí la auían tenido. Y que no embargante que conforme a los dichos preuilegios, vso y costumbre, pretendían que guardándoseles, lo deuíamos assí proueer, a mayor abundamiento lo mandásemos declarar y conceder de nuevo; y confirmarles y aprobarles los dichos preuilegios, vso y costumbre, para que agora ni en ningún tiempo no se venderán las dichas escriuanías. Que haziendo esto, por más nos seruir, continuando lo que siempre auía hecho, la dicha ciudad nos seruiera con ochenta y tres mill ducados.

LO QUAL Auiéndose [...]sas vezes y [...] tratado y platicado en el dicho nuestro Consejo de Hazienda por las dichas caussas y por algunas otras consideraciones que a esto nos mueuen y por hazer merced a la dicha ciudad, fuymos seruidos de proueer ansí y en conformidad dello se mandó tomar//^{2v} y se tomó por nuestro mandado, con Hernando de Almansa, veynte y quatro de la dicha ciudad, y en su nombre, por virtud de su poder, cierto assiento y concierto, del tenor siguiente:

[Inserto el acuerdo tomado entre el Consejo de Hacienda y Hernando de Almansa, veinticuatro de Sevilla]

EL QUAL dicho assiento fue por mí aprouado por vna mi cédula, firmada de mi mano, del tenor siguiente:

[Inserta real cédula de Felipe II]

DESPVÉS De lo qual, por una mi cédula//^{7r} fecha en Madrid, a veynte y siete de hebrero de mill y quinientos y setenta y dos años, mandé a la ciudad de Seuilla que diesse y entregasse los dichos ochenta y tres mill ducados a Melchior de Herrera, marqués de Ualdaracete, nuestro thesorero general, para cossas de nuestro serui-cio, la qual los dio y pagó, como parece por sus cartas de pago y le está hecho cargo dellos en los libros de la razón de nuestra Hazienda, según se contiene en la dicha nuestra cédula y cartas de pago, que son del tenor siguiente:

[Insertas cartas de pago]

E AGORA, Pero Fernández de Andrada, <nuestro> ueynte y quatro de la dicha ciudad de Seuilla y en nombre della, nos suplicó que, pues la dicha ciudad auía cumplido y pagado todo lo que le auíamos mandado y estaua obligada por el dicho assiento, como parecía por él, y la dicha cédula y cartas de pago susso yncorporado, fuésemos seruido, aprouando y ratificando aquello, y los preuilegios que la dicha ciudad pretende tener cerca de lo sobredicho, se les diesse nuestra carta de preuilegio dello, para que les fuesse guardado.

Lo qual visto en el dicho nuestro Consejo de la Hacienda, y que por la carta de pago del dicho marqués, nuestro thesorero general, consta y parece auer reciuido de la dicha ciudad de Seuilla los dichos ochenta y tres mill ducados, de que nos damos por bien contentos y pagados a nuestra voluntad, túuelo por bien.

POR ENDE, por la pressente, aprouando el dicho assiento, así por vía de transación y concierto, como por aquella vía y forma que más puede y deue valer y aprouechar al derecho de la dicha ciudad; y approuando así mismo todos los preuilegios y mercedes, vsso y costumbre que de lo sobredicho ha tenido y tiene de los señores Reyes, mis predecesores, los quales y el tenor dellos he aquí por repetidos, ynsertos e incorpora-//^{13r} dos de palabra a palabra, concediéndoseles, como se les concede de nueuo, sin que sea necessario mostrar los dichos títulos, y avnque no los ayan tenido, y conforme a ello, otorgo y conozco por esta pressente carta a vos, el concejo, justicia y regimiento de la dicha ciudad de Seuilla, que oy es y será de aquí adelante, para siempre jamás, y a los escriuanos de las villas y lugares de su tierra y jurisdicción que por vos fueren nombrados, que obligo a mí y a los reyes, mis subcessores, y vos aseguro por mi fe y palabra real, que no venderemos ni venderán en manera alguna, agora ni en tiempo alguno, para siempre jamás a ninguna persona particular, grande ni cauallero, conçejo ni vniuersidad ni monasterio ni yglesia ni a otra persona alguna, pública ni priuada, general ni común, ni particular, las escriuanías de la tierra y jurisdicción de la dicha ciudad, ni las quitarán ni quitaremos a las personas que oy las sirven y tienen con título de la dicha ciudad, ni a quien por su renunciación las tuieren, sino que se les quede y las tengan conforme a los títulos que la dicha ciudad tiene o tuuiere. Y que aya

de quedar y quede la prouisión dellas, así por renunciación, dexación, o vacación, suspensión, priuación, confiscación y en otra qualquier manera a la dicha ciudad, como hasta aquí lo a hecho y podido hazer, y como a nos y a los Reyes, nuestros subcessores, nos pertenescía y puede y deue pertenescer, así en los dichos cassos como en otros quales quier, para que la dicha ciudad los prouea y dé títulos dellos desde luego, según dicho es, continuando la dicha possession en adelante para siempre jamás,^{13v} entera y cumplidamente, sin que le falte ni mengüe cosa alguna de lo que es a proueer las dichas escriuanías en los dichos cassos y en otros quales quier que se ofrezcan semejantes o diferentes como a nos y a los Reyes, nuestros subcessores mejor y más cumplidamente nos pertenesce y podría y puede pertenescer en qualquier manera y casso que sea.

LOS QUALES dichos escriuanos que así tiene puestos y nombrados la dicha ciudad en las dichas villas y lugares de su tierra, y los que adelante proueyere y nombrare y no otros algunos, puedan vsar y vsen los dichos officios de escriuanos. Con tanto que la dicha ciudad sea obligada a guardar y guarde en la elección, nombramiento y prouisión de los dichos officios de escriuanos, las leyes de nuestros reynos, sin que agora ni en ningún tiempo ni por alguna manera pueda la dicha ciudad vender ni arrendar ninguno de los dichos officios de escriuanos, sino que los aya de proueer y prouea libremente, según dicho es, para que los proueydos en los dichos officios los vsen, sirvan y exerçan conforme a las dichas leyes y según y de la manera que nos lo mandamos hazer y hazemos en los otros officios de escriuanos de estos reynos que prouecemos. Y con tanto que las personas que así nombrare la dicha ciudad para vsar los dichos officios antes que los comiencen a vsar y exerçer, no siendo nuestros escriuanos reales, se aya de presentar y presente en nuestro Consejo con el nombramiento de la dicha ciudad y saque la approuación nuestra/^{14r} para ello conforme a lo contenido en las leyes y pregmáticas destos reynos, y que no puedan seruir ni sirvan de otra manera los dichos officios. Y con tanto que, siendo nuestros escriuanos reales, puedan seruir los dichos officios sin que tengan necessidad de lleuar approuación nuestra para ello.

Y mandamos que los dichos escriuanos que assí nombrare, siendo nuestros escriuanos reales y aprouados por nos, según dicho es, vsen los dichos officios y no otros algunos. Y que los contratos, obligaciones, y escrituras y auctos judiciales que ante ellos passaren y se otorgaren, de que dieren fe, valgan y hagan fee en juyzio y fuera dél, como las que son fechas y otorgadas ante los escriuanos del número y concejo de las ciudades y villas destos reynos, donde los ay. Y que les sean guardadas todas las honrras, gracias, franquezas, libertades, preeminencias e inmunidades que por razón de los dichos officios les deuen ser guardadas, como se haze y usa con los dichos nuestros escriuanos.

Y OTROSÍ, prometemos y aseguramos por nos y por los Reyes que después de nos vinieren, que si de oy en adelante, en algún tiempo, de officio, o proprio motu o

a pedimiento de la dicha ciudad o de algún lugar de su tierra o de alguna persona particular, o por buena gouernación, o en otra qualquier manera y por qualquier causa o ocassión que sea, criáremos o acrecentáremos o criaren o acrecentaren alguno o algunos escriuanos en la dicha tierra o se hiziere villa alguna aldea de las que oy son subgetas//^{14v} a otro lugar dellos o por alguna otra causa mandare o mandaren hazer el dicho crecimiento de escriuano o escriuanos, vna o más vezes, que los primeros títulos que huuiéremos o huuieren de mandar dar de los tales officios de escriuanos criados o acrescentados de nuevo, los ayamos de mandar dar y demos en cabeça de las personas que el cabildo de la dicha ciudad de Seuilla nombrare y señalare para los dichos officios, y no otras algunas, todas la vezes que los criáremos o acrecentáremos o criaren y acrecentaren. Y que la prouisión de los dichos officios criados o acrescentados de nuevo, después que vacaren o quando se renunciaren por las personas a quien por el nombramiento de la dicha ciudad de Seuilla huuiéremos o huuieren mandado dar título dellas, quede y pertenezca a la dicha ciudad para siempre jamás, para que la haga según y en la misma forma y manera que en todos los cassos que prouee y ha proueydo y ha de proueer las escriuanías que oy ay en la dicha su tierra.

Y NOS, por le hazer más merçed, y por razón del dicho seruicio, queremos y es nuestra voluntad que no nos quede a nos ni a los reyes, que después de nos vinieren, prouisión alguna en las escriuanías que oy ay o para siempre huuiere o pudiere hauer, y mandáremos y mandaren criar o acrescentar en los lugares de la dicha tierra y jurisdicción de la dicha ciudad, sino que todo sea de la dicha ciudad y le pertenezca para siempre jamás, según dicho es, ecepto en lo que toca a dar, nos o los reyes que después de nos vinieren, los primeros//^{15r} títulos de los dichos officios que criáremos o acrescentáremos a las personas que la dicha ciudad nombrare y presentare para ello, tan solamente por la primera vez o vezes que se hiziese el dicho acrescentamiento, y no para más, en los quales títulos mandaremos y mandarán poner que se los mandamos dar por nombramiento de la dicha ciudad y a su suplicación para que los dichos escriuanos los tengan, según y de la manera que los tienen los demás escriuanos desta⁵⁹ dicha su tierra, que tienen títulos de la dicha ciudad. Y que de allí adelante, para siempre jamás, estos officios han de ser y quedan a prouisión de la dicha ciudad, en la manera que dicha es.

TODO LO QUAL que dicho es, sin que falte ninguna cossa, ansí será guardado y cumplido y se guardará y cumplirá sin que en ello ni en parte dello aya falta ni ynouación alguna, avnque sea por título o contrato o venta, merced ni donación, ni trueque ni permutación, avnque sea necessaria ni voluntaria, ni de dotte ni por otro ningún título ni contrato onorosso ni lucratiuo, avnque sea temporal y para lo boluer a la dicha ciudad, ni por otra ninguna especie de venta ni enagenación, ni

59. *Sic.*

en otra manera ni caussa alguna que sea o ser pueda, ni por ninguna necessidad que se ofrezca, o pueda offrescer a mí y a los Reyes, mis subcessores, avnque sea vrgente y vrgentíssima, ygual o mayor de las que hasta aquí y al presente he tenido y tengo o pueda tener yo o los Reyes, mis subcessores, en ningún//^{15v} tiempo, ni diziendo que se haze por buena gouernación, ni por bien público y a pidimiento de las dichas villas y lugares de la dicha su tierra, ni escriuanos dellos, ni aunque offrezcan a nos seruir con otra mayor summa o cantidad de la que la dicha ciudad ha dado avnque sea excessiva, y para ayuda y socorro de grandes y vrgentísimas necessidades, yguales o mayores que yo he tenido y tengo, sino que perpetuamente, para siempre jamás, quedará y pertenecerá la prouission de las dichas escriuanías de su tierra y jurisdicción a la dicha ciudad, por la forma y manera que está dicha; y que todo lo que de otra manera se hiziere o yntentare de se hazer, por qualquiera vía, sea en sí ninguno y de ningún valor y effeto, como si no se hiziera, y por ella no se adquiera ni pueda adquirir derecho ni possessión ni título alguno.

Y que yo y los Reyes mis subcessores guardarán y guardaremos y cumpliré y cumplirán, y haré y harán guardar y cumplir todo lo contenido en esta mi carta, sin faltar ni menguar dello cossa alguna.

DE LO QUAL todo que dicho es hago y otorgo venta real, pura, perfeta a la dicha ciudad de Seuilla, y le concedo y prometo, cedo y trespasso todo lo aquí contenido por vía de contrato onorosso y pacto puesto entre mí y ella, y por vía de transación y nueuo concierto y assiento, y como mejor lugar aya de fecho y de derecho, como más conuenga al derecho de la dicha ciudad y escriuanos de la dicha su tierra, y por precio//^{16r} y quantía de los dichos ochenta y tres mill ducados, los quales tiene dados y pagados la dicha ciudad, como está dicho. Y en razón de la paga y entrega que de presente no parece, renuncio la exepción que ponen las leyes del derecho que en este casso hablan, la vna que dize que el escriuano y testigos deuen ver hazer la paga y entrega; y la otra que dize que hasta dos años y treinta días es home tenido a prouar la paga y entrega del dinero, saluo si aquel que lo a de hauer renunciare las dichas leyes, que yo ansí las renuncio, y otras quales quier que en nuestro fauor sean o ser puedan, o conuengan de se renunciar en tal casso.

Por los quales dichos ochenta y tres mill ducados yo renuncio todo el derecho que, como dicho es, de poder ordinario y absoluto tengo y podría tener para vender las dichas escriuanías y proueerlas en la forma que está dicha. Y quiero que lo contenido en el dicho assiento, aquí ynserto, y en esta escriptura se guarde y cumpla como en ella se contiene, no embargante las leyes y premáticas que cerca desto disponen, por quanto lo hazemos por título onoroso del dicho precio de los ochenta y tres mill ducados que por ello me dio y pagó la dicha ciudad y escriuanos, y no ynouando ni perjudicando a los dichos preuilegios y derechos, vso y costumbre que ansí a ello tienen y tenían; y sin que sea necessario mostrar los

dichos preuilegios que han dicho tener agora ni en tiempo alguno; y sin que se les pueda pedir que exiuan y muestren, ni alegar ni dezir que por causa dellos se concedió este preuilegio, antes añadiendo fuerça a fuerça//^{16v} y contrato a contrato les vendo de nuevo las dichas escriuanías y prouisión dellas, según dicho es, por el dicho prescio, bien assí como si por mí se le vendiera y concediera de nuevo; y que a la dicha ciudad ni a otro ningún tercero nunca perteneciera, e ynmediatamente fuera mío sin lo auer antes tenido la dicha ciudad por ningún título ni caussa que a persona alguna se le ouiera concedido, aunque fuera de muy mayor valor que los dichos ochenta y tres mill ducados, porque yo ansí y de la misma manera quiero que aya y tenga la dicha ciudad de Seuilla y escriuanos de su tierra, entera y cumplida seguridad y contrato y asiento tomado con ella por el prescio que ansí nos da y paga y a dado y pagado, según dicho es, por título o caussa onorosa.

Y PARA mayor firmeza de todo lo susso dicho otorgo y prometo por mi fe y palabra real, que por mí y e nombre de los reyes mis subcessores les doy, y les asseguro que les será guardado este dicho contrato perpetuamente para siempre jamás, sin yn ni venir contra lo en él contenido, direte ni yndiretamente, de hecho ni de derecho, sin que se le pueda dar otra declaración ni ynterpretación que en contrario dello sea o ser pueda. Y declaro ser prescio conuiniente y justo deste contrato el de los dichos ochenta y tres mill ducados que ansí han dado y pagado la dicha ciudad y escriuanos. Y si lo susso dicho es o deue ser de mayor estimación y valor, de la tal dema-//^{17r} sía hago merced y donación a la dicha ciudad, acatando los muchos y muy buenos seruicios que yo y los Reyes, mis progenitores, della auemos rescuido en todas nuestras necesidades, e yo cada día reciuo, y la lealtad y fidelidad con que siempre, como fieles y leales vassallos míos, me han seruido y siruen, y por muchos otros particulares seruicios que de la dicha ciudad, yo y los Reyes mis predecesores auemos reciuo, que son de mucho mayor valor y estimación que el beneficio, merced y derecho que del dicho asiento y desta escriptura se les sigue. Por lo qual sólo es digna la dicha ciudad de mayores mercedes, de la prouança de lo qual yo la relieuo, por ser como es assí notorio, y por estar como estoy dello bastantemente certificado.

E SI esta merced y donación es en más valor de quinientos sueldos y requiere ynsinuación, yo la he por ynsinuada y la hago en tantas donaciones y por tales que no exceda ni llegue alguna dellas a los quinientos sueldos. Y siendo necessario, renuncio qualquier ley que ynsinuación requiera, assí por el dicho título y por aquel que mejor pueda y deua aprouechar a la dicha ciudad y escriuanos, para el cumplimiento de todo lo en esta escriptura contenido por el dicho prescio les doy y concedo todo lo sussodicho y cada vna cossa y parte dello, según y de la manera que aquí se contiene, para que en todo tiempo y para siempre jamás ansí sea guardado y cumplido a la dicha ciudad y escriuanos, por mí y por los Reyes mis subcessores, cuyos bienes propios//^{17v} y rentas, míos y suyos, obligo sin que lo pueda contraddezir ni venir contra ello para lo remouer y deshazer.

Y prometo por mi fee y palabra real que no lo contravendré ni contravernán por vía de declaración ni modificación ni limitación, ni en otra manera alguna, sino que siempre será guardado como en esta escritura suena y se contiene, y como mejor se pueda y deua entender en fauor de la dicha ciudad y escriuanos, aunque subceda y sobrevenga qualquier causa y prometimiento o paga de dote o empeño o otra qualquier causa mayor o más euidente, avnque sea de pública vtilidad, ni por seruicios hechos en guerras o por otras causas más justas y vrgentes que yo o mis subcessores pudiésemos pretender y alegar y mostrar, o por necessidad de guerra o de otra qualquier caussa que subceda pensada o no pensada, aunque sea ygual o mayor que las que ay al presente, vrgente y vrgentíssima, de qualquier qualidad que sea o ser pueda.

Y si de hecho alguna cossa contra lo contenido en esta carta de venta se hiziere que sea en sí ninguna y de ningún valor y effeto, y por ello no passe señorío ni possession ni otro derecho alguno en persona ni lugar en que se hiziere la tal enagenación o apartamiento o diuission o se yntentasse enagenar las dichas escriuanías por ningún título gratuyto y onorosso.

A lo qual obligo mis propios y rentas y de los Reyes mis subcessores, según dicho es, para que en ningún tiempo ni por alguna manera ni caussa pueda passar ni passe señorío, possession, preeminencia ni derecho alguno en persona alguna en quen se hiziesse o yntentase de se hazer enagenación alguna de lo comprendido en esta dicha carta de venta.^{//18r}

Y A MAYOR abundamiento de lo en ella contenido, y añadiendo fuerça a fuerça y no disminuyendo la que el dicho assiento y contrato tiene, en ser como es por contrato y caussa onorossa, y por el dicho prescio convenido, y por caussa de los dichos seruicios y por las otras caussas susso dichas, porque yo puedo y deuo hazer merçed a la dicha ciudad, y por aquella vía y forma que mejor puede y deue valer, reualidando como reualido todos y qualesquier preuilegios y cartas y prouisiones y cédulas y mercedes que en general o en particular os son concedidas por mí o por el emperador y rey, mi señor, o por los reyes, nuestros progenitores, que a la dicha ciudad pueda y podría y pudiesse resultar derecho, para que lo contenido en esta escritura les sea y les aya de ser guardado, yo, de nuevo, en el dicho nombre les hago y otorgo y concedo y doy dello y de lo que en esta escritura es y será contenido, nuevo título y preuilegio real, derogando y abrogando, como derogo y abrogo, de mi proprio motu y cierta sciencia, y poderío real absoluto, todos y quales quier derechos y leyes y pregmáticas hechas y por hazer en cortes y fuera dellas, y quales quier fueros y costumbres, y otras quales quier caussas que a lo susso dicho o qualquier cossa o parte dello fuere, fuessen, o pudiesen ser contrarios o impiditiuos, y las que proyuiesen o vedassen la dicha venta y concessión de lo que por esta escritura y por el dicho assiento en ella ynserto y las que a la dicha ciudad se le han dado, concedido, y traspasado, y adjudicado, e yo le doy, y traspasso, y

concedo, y adjudico, //18^v según y como aquí se contiene, aunque de las dichas lesyes y pregmáticas fuesse necessario espresa y especial y espacífica⁶⁰ minción e derogación, quedando y dexándolas para en lo demás en su fuerça y vigor.

Y del dicho mi proprio motu y poderío real y scierta sciencia, quiero y mando que no obstante todo aquello inuiolable y perpetuamente para siempre jamás, se aya cumplido y guardado a la dicha ciudad todo lo en esta scriptura contenido, y cada cossa y parte dello, sin que contra ello se pueda alegar ni dezir que en lo aquí contenido aya ynteruenido dolo, ni engaño, ni lesión enorme e permissa contra mis bienes y patrimonio real, en mucha ni en poca cantidad, y que lo aquí contenido se ouiesse otorgado y concedido por subrración o obrreción y que las causas aquí expressadas no fuessen ciertas ni verdaderas, por quanto yo estoy cierto y certificado ser así verdad todo lo sussodicho, y me consta dello y de la euidente vtilidad que dello se ha seguido y sigue y la he por prouada y cierta.

Y quiero y mando que no se admita ni pueda admitir prouança alguna en contrario aunque sea por confisión de la parte. Y alço y quito dello todos y qualesquier defectos y vicios que ouiesen ynteruenido de subrración o obrreción y de sustancia y de solemnidad. Y sin embargo de todo ello quiero y mando que valga y sea firme y valedero todo lo en esta escriptura contenido para siempre jamás. Y si por mí o por alguno de mis subcessores fuere en alguna cosa proueydo y mandado lo contrario, aunque sea de cierta sciencia y proprio motu, o por título de venta o //19^r o empeño, o permutación, o diuissión, o dismembración, o enagenación, o merced, o qualquier otro título o causa, o en qualquier manera, aunque se diga hazerse temporalmente y por aquella sola vez, para boluelo a la dicha ciudad, ni por otra ninguna especie, ni color, ni género de enagenación o diuissión, o por preuilegio, o prouissión, o carta, o cédula en fauor de alguna persona pública o priuada, yglesia, o monasterio, colegio, o comunidad de qualquiera qualidad que sea, desde agora declaro que la tal carta o cédula o concessión, y todo lo que contra esto fuere proueydo, aunque sea con qualesquier cláusulas derogatiuas, y no obstantias, o de motu proprio y cierta sciencia prouissión o preuilegio, será y quiero que se entienda auerse hecho y concedido y ganado con falsa relación, no embargante que en él uaya ynserta esta escriptura *de verbo ad verbum* fecha otra qualquiera expresión, como cosa proueyda en mi deseruicio y en quebrantamiento de este contrato.

Y quiero y mando que la tal prouissión o preuilegio y las cartas y sobrecartas y cédulas que sobre ello se dieren sean obedescidas y no cumplidas en manera alguna. E declaro que la dicha ciudad de Seuilla y escriuanos, y otras qualesquier personas a quien se presentare y notificare y supieren dellas por no guardar y cumplir lo contenido en las dichas cédulas y prouisiones, cartas y sobrecartas, no cayan ni incurran en pena alguna, por quanto yo les relieuo de todo ello, y mi

60. *Sic.*

determinación y voluntad es que lo en esta carta contenido se guarde y cumpla ynuiolablemente para siempre jamás.

Y assí mismo//^{19v} aseguro y prometo, por mi fe y palabra real y de mis subcessores, que esta escriptura y contrato no será revocado ni modificado en todo ni en parte, en ningún tiempo ni por alguna causa, ni se le dará otro entendimiento ni ynterpretación, sino que ynuiolablemente, para siempre jamás, será guardado y cumplido y executado como en esta escriptura se contiene.

PARA LO QUAL todo que dicho es y cada cossa y parte dello obligo a mí y a mis subcessores y a mis bienes y suyos y del patrimonio y rentas Reales, presentes y futuros, auidos y por auer, de qualquier calidad que sean. Y prometo que lo contenido en este contrato y escriptura será guardado y cumplido y no quebrantado, ni se yrá ni verná contra ello ni contra cossa alguna ni parte dello, como dicho es, por ningún casso, pensado o no pensado, que subceda o sobrevenga y aunque sea tal que se pudiesse dezir que si se pensara y considerara no se concediera. Y aunque se diga que se quieren boluer a la dicha ciudad y escriuanos los dichos ochenta y tres mill ducados que agora han dado y pagado por lo en él contenido.

Y MANDO a los del mi Consejo, presidente y oydores de las mis Audiencias y Chancillerías, y a todos los corregidores, juezes y justicias de estos mis Reynos, assí a los que agora son como a los que serán de aquí adelante, que guarden y cumplan y manden y hagan guardar lo en esta carta contenido, //^{20r} para siempre jamás, sin que en ello ni en parte dello aya falta alguna. Y si en algún tiempo por mí y por los Reyes, mis subcessores, o por otra persona alguna que pretenda tener derecho alguno a las dichas escriuanías, o parte alguna dellas, o de lo en ella ynclusso e yncorporado, fuere puesto pleyto o demanda, contradición, embaraço, o ympedimento alguno sobre lo contenido en esta escriptura, o qualquier parte dello, a la dicha ciudad o escriuanos de su tierra que no los oyan ni admitan, ni juzguen ni sentencien, ni determinen cossa alguna en contrario de lo aquí contenido ni otra alguna que no sea en fabor⁶¹ de la dicha ciudad y escriuanos, conforme a lo contenido en esta escriptura y contrato, y de todo lo demás los ynuiuo y he por ynuiuidos para que no conozcan ni puedan conoscer dello ni lo determinen ni hagan processo sobre ello. Y si de hecho lo hizieren, sea en sí ninguno.

Y ANSÍ MISMO mando a mis procuradores fiscales, que agora son y los que fueren de aquí adelante, de los mis Consejos, de Chancillerías y Audiencias, y a cada vno dellos que asistan a ello y entiendan y tomen la boz y defensa por la dicha ciudad y escriuanos de qualesquier lugares y villas de su jurisdicción, qualquier demanda o pretensión que aya, y se yntente contra ellos de lo susso dicho o de otra qualquier cosa que en contrario desta escriptura sea o ser pueda para que se guarde y cumpla lo en ella contenido. //^{20v}

61. *Sic.*

Todo lo qual hagan y cumplan cada y quando que por la dicha ciudad y escriuanos fueren requeridos, o qualquier dellos, o viniere a su noticia, sin esperar otro mandato ni cédula nuestra, ni de los Reyes, nuestros subcessores, para lo hazer, que yo assí lo mando desde agora, y que sigan los tales pleytos y causas que sobre esto se mouieren hasta lo fenescer y acauar, sin costas algunas de la dicha ciudad y escriuanos de su tierra, sino como cossa mía tocante a mi seruicio.

TODO LO QUAL que dicho es, quiero y mando que assí se guarde y cumpla, y sea tan válido y firme, agora y para siempre jamás, y sea de tanta fuerça y firmeza y vigor y effeto como si auiendo la dicha ciudad de Seuilla y escriuanos contenido sobre lo en esta escriptura contenido conmigo y con mi procurador fiscal en mi nombre, en qualquiera de los mis Consejos y Audiencias y Chancillerías donde se ouiesse podido y deuido conoscer de lo en este dicho assiento y escriptura contenido, y en todo ello yo y mi procurador fiscal ouiésemos sido condenados en contradictorio juyzio por sentencias difinitiuas en vista y en grado de reuista y en grado de segunda supplicación, con la pena y fiança de las mill quinientas doblas riter⁶² rectamente pronunciadas, y por mi procurador fiscal consentida y la tal fuesse passada en auctoridad de cosa juzgada, de que no huuiesse ni pudiesse hauer apelación ni reclamación ni otro remedio ni recurso//^{21r} alguno, ordinario ni extraordinario, y dello fuese librada carta executoria, contra cuya execución no se pudiesse ni pueda poner ecepción alguna, de fecho ni de derecho, y assí y de la misma manera y con yqual y mejor forma y firmeza quiero que sea guardado lo en esta escriptura contenido, y cada cosa y parte dello.

EN RAZÓN de lo qual y en aprouechamiento de la dicha ciudad y escriuanos, y para mayor y mejor firmeza de todo lo susso dicho, renuncio qualesquier leyes, fueros, y derechos, y costumbres y poderes reales absolutos, que para contrauenir a lo susso dicho me podría aprouechar a mí y a los reyes mis subcessores. Y especialmente renuncio la ley que dize que general renunciación de leyes fecha non vala.

Y MANDO que tomen la razón desta dicha mi carta Francisco de Garnica, nuestro contador, y Juan Delgado, nuestro secretario.

De lo qual mandé dar la pressente carta, escripta en pargamino y firmada de mi mano, y sellada con mi sello de plomo pendiente en filos de seda a colores, y refrendada de Juan de Scouedo, nuestro secretario.

Y MANDO que el traslado o traslados que della se sacaren, signados de escriuanos públicos y sacados con auctoridad de juez, hagan tanta fe y prueua en quales-

62. *Sic.*

quier Consejos y Chancillerías//^{21v} y ante quales quier juezes y justicias que se presentare, como esta original, sin embargo de qualesquier leyes y estilos que en contrario dello aya.

Dada en El Pardo, a nueue de octubre⁶³ de mill y quinientos y setenta y tres años.

Yo, el Rey (*rúbrica*).

Yo, Juan de Scouedo, secretario de su Magestad Cathólica, la fize scriuir por su mandado (*rúbrica*).

Tomó la razón Francisco de Garnica (*rúbrica*).

Chançiller Francisco Valmaseda (*rúbrica*).

Tomó la razón Juan Delgado (*rúbrica*).

En la parte inferior: El licenciado Juan Maior (*rúbrica*). El doctor Francisco Hernández de Liévana (*rúbrica*).

Vuestra Magestad haze merçed a la ciudad de Sevilla de darle preuilegio para que agora ni en ningún tiempo no se vendan ni prouean las escriuanías de las villas y lugares de su jurisdicción, sino que quedarán sienpre a proueer de la dicha ciudad por LXXXIIIU ducados con que siruió.

Asentada.

Concertado⁶⁴ (*rúbrica*).



63. La fecha (día y mes) va escrita por otra mano.

64. *Al margen.*

ELS ARANZELS NOTARIALS A CATALUNYA DURANT L'EDAT MODERNA: EVOLUCIÓ, CONFLICTES I PRÀCTICA

M.^a CRISTINA FORNS DE RIVERA

BARCELONA

RESUM

L'objectiu d'aquest article és analitzar el funcionament dels aranzels notarials a Catalunya a l'època moderna. Als treballs fets fins ara sobre diferents notaries del país, sovint els manca el càlcul dels emoluments que un notari podia rebre durant la seva carrera. Per això estudiem com es varen fixar els aranzels notarials a Catalunya des de la baixa edat mitjana, amb l'exemple del cas de la notaria de Puigcerdà, tot exposant els conflictes provocats pels abusos de cobraments i per les interferències jurisdiccionals; i també la regularització aranzelària notarial, a l'edat moderna, amb l'anàlisi dels aranzels que ordenaren les taxes al segle XVI (1561), al segle XVII (1689) i al segle XVIII (1734). A l'annex presentem unes taules amb el buidat de tots tres, per tal que puguin servir als estudiosos de la institució notarial com a eina per calcular els salaris que un notari podia rebre, aproximadament, pel seu exercici professional.

PARAULES CLAU

Notaris, aranzels, Barcelona, Puigcerdà.

ABSTRACT

The aim of this paper is to analyze the way that notarial fees functioned in Modern Catalonia. Quite often, there is no place for the calculation of these fees in the researches made about particular notary offices. That's why we pretend to study the establishment of notarial fees in Catalonia, since the Low Middle Ages, focusing on the notary office in Puigcerdà, by showing some conflicts due to the abuse of their collection and also due to jurisdictional interferences. We also study the notarial fee regularization by analyzing the official lists of fees during the sixteenth (1561), seventeenth (1689) and eighteenth (1734) centuries. Finally, we offer in appendix the content of all three lists for the sake of future research on notarial salaries during their professional careers.

KEYWORDS

Notarys, fees, Barcelona, Puigcerdà.

Introducció

L'estudi de les retribucions dels professionals dels diferents oficis i professions és cabdal per al bon coneixement de la història socioeconòmica del nostre país. El cas dels notaris no és cap excepció i el tema de llurs salaris és un aspecte d'importància per a la història de la institució notarial.

Quan estudiem una notaria i l'activitat d'un notari determinat, ens interessem per una sèrie d'aspectes que solen ésser els mateixos: la formació del notari i l'obtenció del títol, l'establiment de la notaria, la seva activitat, relacions del notari amb la societat que l'envolta i amb altres notaris del seu entorn, l'ascens social i l'adquisició d'un estatus o el seu possible paper en l'àmbit polític. Ara bé, hi ha un punt que considerem fonamental i sobre el qual se sustenten en gran part els aspectes esmentats: els guanys del notari. El tema de la comptabilitat d'una notaria, si es tracta, sovint resta en hipòtesi. En una gran part dels estudis que s'han publicat sobre notaries del nostre país, en diverses èpoques, són pocs els casos que dediquin un apartat a la seva comptabilitat, amb una anàlisi de les despeses i dels ingressos de la notaria i, per tant, dels guanys obtinguts pel notari en l'exercici de la seva professió.

Possiblement, la falta de fonts directes conservades no ha facilitat aquesta anàlisi. No és gens freqüent que ens hagin arribat, si existiren, els llibres de comptabilitat, i només podem suposar que cada notaria devia portar un llibre de comptes. Quan en localitzem algun, podem qualificar-lo d'excepcional. A tall d'exemple, podríem citar el cas de Pere Guarda i Martí, notari de la Seu d'Urgell entre els anys 1745 i 1776, del qual s'ha conservat un quadern de comptes de la notaria que conté les anotacions econòmiques de sis mesos de l'any 1770.¹

Sovint els documents que donen notícia dels ingressos econòmics d'una escrivania solen ésser notes sobre cobrament d'un cas concret o bé notes disperses referides a despeses i cobraments generals, que es localitzen entre els fulls dels diferents manuals. En algunes ocasions, excepcionals, s'han conservat llibres d'anotacions personals del notari que recullen dades diverses referides tant al seu àmbit professional com al personal; en cap cas, però, no són pròpiament llibres de comptabilitat de la notaria. No

1. M.^a Cristina FORNS DE RIVERA, «Pere Guarda i Martí, estirp d'una nissaga de notaris de la Seu d'Urgell (1720-1776)», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* (Barcelona), XXIV (2006), p. 259-262 i Apèndix documental.

cal dir que es fa necessari un esforç addicional per localitzar, entre la munió de notes diverses que contenen, aquelles referides al cobrament d'escriptures i a despeses de la notaria, ja que aquests dietaris no estan redactats com un llibre de comptabilitat, com el del notari esmentat Pere Guarda.

Podem citar el cas de Bartomeu de Miramat, notari de Molins de Rei entre els anys 1330 i 1390, del qual es conserva el seu dietari personal, que abraça tot aquest període de prop de seixanta anys i en el qual proporciona dades d'ingressos i despeses, tant personals derivades de l'administració de la seva casa i negocis com professionals. Bartomeu de Miramat deixà constància al dietari de l'autorització de diferents tipus d'escriptures i els seus preus, indicant la data del protocol corresponent.² Per a l'edat moderna, podem esmentar les llibretes de Domènec Martí i Aldran, notari que fou de Puigcerdà entre els anys 1692 i 1737 i regidor de la vila, del qual ens han arribat quaderns i memorials personals. En destaquem un que conté els deutes de la notaria entre els anys 1694 i 1733.³

A manca d'aquests llibres de comptabilitat, es determina si una escribania era potent, econòmicament parlant, per mitjà d'altres dades, com ara el nombre de clients i llur estatus socioeconòmic, o deduir que el notari es va enriquir gràcies als guanys de la notaria que li permeteren l'adquisició de propietats o la inversió en altres negocis. En tot cas, però, haurem de tenir en compte que les sumes econòmiques invertides podien no ésser fruit únicament dels guanys com a fedatari, sinó que podien provenir del seu propi patrimoni. Amb aquestes dades, complementades per altres, com ara la prestació de contribucions personals i impostos, i la intervenció en la vida social i política, determinem la posició social i econòmica del notari, un punt fonamental en tot estudi sobre notaris i notaries.

Aquesta determinació, però, podria ésser més exacta si fos factible reconstruir la comptabilitat de la notaria. Els aranzels notariais, estipulats per les autoritats per regular el càlcul del preu de cada tipus documental, foren l'eina utilitzada pels fedataris per fixar les seves retribucions, especialment a l'edat moderna. Es tractaria de calcular el salari de totes les escriptures autoritzades al llarg de la carrera segons els aranzels, tot obte-

2. M.^a Cristina FORNS DE RIVERA, «Aspectes de la vida quotidiana de Molins de Rei segons el Dietari del notari Bartomeu de Miramat (1332-1391)», *L'Espai. Revista de recerca i divulgació* (Molins de Rei), 2 (1999), p. 94-106. El Dietari es conserva a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona (ACB), fons de Marmessories de la Pia Almoïna (1247-1495).

3. Arxiu Comarcal de la Cerdanya (ACCE), Domènec MARTÍ I ALDRAN, *Llibreta de deutes de l'estudi de mí, Domingo Martí y Aldran, burgès i notari de Puigcerdà, 1694-1733*.

nint les entrades o ingressos. Ahora, caldria valorar hipotèticament les sortides o despeses, com ara el material emprat a l'escrivania o els sous del aprenents i ajudants del notari. El resultat seria una comptabilitat que, tot i ésser hipotètica, s'aproximaria bastant a la realitat. Aquest càlcul seria de gran interès no només per valorar la potència econòmica d'una escrivania, sinó perquè oferiria la possibilitat de fer estudis comparatius d'ingressos per anys o entre d'altres notaries. A més, podríem saber el nivell adquisitiu del fedatari, tot tenint en compte els salaris d'altres oficis i ocupacions, els preus dels productes de consum habituals i els dels béns immobiliaris.

L'estudi dels aranzels notarials, com indica M.^a Luisa Pardo Rodríguez, interessa als estudiosos de la institució notarial, no tan sols pel tema de la remuneració sinó també per la intervenció de les diferents instàncies del poder públic en la regulació d'aquest aspecte de l'ofici notarial, la pràctica del qual afectava el conjunt de la societat. Una intervenció que va ésser no només necessària sinó fins i tot obligatòria, davant la disparitat de taxes existents i la diversitat d'autoritats que estaven facultades per dictar i regular els aranzels, fet que comportà que en un mateix lloc regís més d'una tarifa reguladora. Això, com veurem, va ésser font de conflictes entre la clientela i els notaris, i d'aquests amb les autoritats.⁴

Encara que hagi estat objecte d'anàlisi per diferents autors, el tema de l'evolució de les ordinacions aranzelàries notarials a Catalunya s'ha tractat més aviat de forma general i des d'un punt de vista històric i jurídic. Disposem, també, d'uns quants estudis sobre els conflictes generats per les retribucions dels notaris o l'aplicació dels aranzels en un lloc determinat i, així mateix, s'han transcrit algunes de les taxes, especialment medievals. Tot sumat, és una informació valuosa que no resulta, però, una eina per a la reconstrucció de la comptabilitat d'una notaria a l'edat moderna.

El nostre objectiu ha estat presentar l'anàlisi de tres aranzels notarials d'aquesta època, que regiren a Barcelona i a Catalunya, tot exposant les seves característiques i buidats en forma de taules ordenades per tipologies documentals segons el mateix criteri d'ordenació de la regulació aranzelària, amb la finalitat d'oferir als investigadors un instrument pràctic per a la reconstrucció de la comptabilitat d'una notaria. Tanmateix, abans introduïrem el tema amb una visió general de l'evolució dels aranzels des de l'edat mitjana, amb l'exemple de la notaria de Puigcerdà.

4. M.^a Luisa PARDO RODRÍGUEZ, «Los aranceles de los escribanos públicos de Sevilla en la Edad Media», *Historia. Instituciones. Documentos* (Sevilla), 25 (1988), p. 525.

Les taxes notarials a la baixa edat mitjana a Catalunya

A Catalunya, des del segle XII conviuen diferents tipus de notaris segons l'autoritat que els nomenava i ratificava. No cal recordar que els notaris podien ser-ho per autoritat reial, eclesiàstica o senyorial i que podien actuar per una o més autoritats. Hem de tenir en compte, a més, que la jurisdicció territorial dels llocs on exercien llur professió podia estar repartida entre més d'un senyor jurisdiccional. Una de les conseqüències d'aquestes diversitats fou la varietat de taxes notarials. La manca d'un sistema aranzelari comú per a tots els notaris es convertí en una font de conflicte, principalment per intromissions, i comportà disputes i abusos.

Exemples de regulació de les taxes notarials a l'edat mitjana, tant per part de la monarquia com per part dels senyors jurisdiccional, els tenim en diferents viles i llocs de la Corona d'Aragó. Podem esmentar la notaria de Tortosa, de concessió reial, en la qual la retribució del notari estava regulada pel Costum 9.9.1, de l'any 1227, que només especifica que el fedatari ha de rebre un salari que li permeti viure.⁵ A Castelló d'Empúries els senyors fixaren salaris dels notaris des del segle XIII i ens han arribat unes *Tatxes del art de la Notaria*, possiblement del segle XIV, que ja presenten l'estructura pròpia dels aranzels notarial.⁶

Fèlix Duran i Cañameras indica que al principi el notari fixava lliurement la retribució acordant-la amb el seu client, acord que moltes vegades es definia per criteris subjectius com ara la llargada del document escrit. Ben aviat el poder públic va intervenir en la regulació de les retribucions de tots els oficis i les arts, entre elles la dels notaris, fixant els primers aranzels notarial a Catalunya.

A Barcelona, el Consell de Cent de la ciutat disposà les tarifes que havien de rebre els escrivans, recollides en el *Llibre Verd*. Aquest aranzel ja defuig els criteris subjectius per evitar clarament discrepàncies i conflictes entre els notaris i els clients, que ja es devien produir. Les taxes s'ordenaren per tipologies documentals, estructura formal que en endavant presentaran tots els aranzels, encara que al principi no regularen tots els tipus, com serà el cas dels aranzels

5. Jesús MASSIP, «Els notaris a les «Costums de Tortosa», a *Estudis sobre història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera*, Barcelona: Fundació Noguera, 1988, p. 55.

6. Miquel PUJOL I CANELLES, «Un inventari de la notaria d'en Bofill fins al primer terç del segle XVII a Castelló d'Empúries», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* (Figueres), 21 (1988), p. 59-109. A la p. 68 i a les notes l'autor comenta els aranzels disposats pels comtes. Taxes transcrites a Apèndix, p. 94 a 97.

de l'edat moderna, sinó que establiren només el sistema de calcular la quantitat que s'havia de cobrar pels testaments i per les cartes nupcials.

Destaquem que el sistema de càlcul de les taxes es basava ja en un sistema proporcional, segons el qual la tarifa a cobrar per testament es calculava a partir del valor de la massa hereditària, de manera que si els béns heretats estaven valorats en 500 sous, el notari havia de cobrar 8 diners; si el seu valor era de 500 a 1.000 sous, la retribució del notari era de 12 diners i així successivament fins arribar a un salari màxim de 12 sous, que el fedatari havia de rebre per autoritzar un testament de cabal hereditari de 10.000 sous o més. Per les cartes nupcials, el notari cobrava en proporció a la quantia del dot. El sistema de càlcul proporcional és el que regularà les tarifes dels aranzels fins a finals de l'edat moderna.

En altres casos, la taxa a cobrar es fixava per criteris diferents. En el cas de les sentències arbitrals, la determinaven els àrbitres, i en les judicials, el jutge. A més, en tots els aranzels es marcaren unes taxes fixes, i no proporcionals, per l'extracció de còpies, pel paper, per localitzar les escriptures antigues en els manuals del notari; i també per les dietes i la cavalcadura, si el fedatari sortia per actuar fora de la ciutat. En cas de contravenir aquesta ordinació, el notari era castigat amb la suspensió de l'exercici per un any, i en cas de reincidència, era destituït. I, d'aquest aranzel, ens interessa destacar que era públic, regulat per un sistema proporcional i organitzat per tipologies documentals.

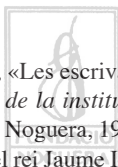
Igual que a la Corona de Castella des del regnat d'Alfons X, la nostra monarquia va estar interessada a regular les taxes als territoris de la Corona d'Aragó. Per mitjà de privilegis, capítols de Cort i altres concessions, va crear notaries a les viles i ciutats de domini reial, amb disposicions sobre la pràctica notarial. Així, determinà quins tipus documentals havien d'ésser autoritzats pels escrivans de les corts reials i quins pels notaris de l'escribania pública, i legislà sobre les taxes que uns i altres havien de rebre i qui les fixaria. En aquest sentit, el rei Alfons II, a la Cort de Montsó de 1289, disposà que podien redactar-les i fixar-les els prohoms de cada ciutat, vila o lloc amb la voluntat del batlle o del veguer. El resultat d'aquesta disposició fou, novament, una gran diversitat de taxes, de manera que, per exemple, els notaris públics de Barcelona tenien l'aranzel disposat pel Consell de Cent, que era diferent de les taxes dels notaris de Lleida, ordenades pels paers de la ciutat l'any 1289 i aprovades pel rei Jaume II els anys 1300 i 1303.⁷ Per

7. Félix DURÁN CAÑAMERAS, «Notas para la Historia del Notariado Catalán», *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos* (Barcelona), III (1955), p. 151-155 i p. 184-185, fa referència a les Constitucions de Catalunya, vol. I, lib. 1, tit. 55, 1.2.

a la zona més meridional del regne d'Aragó, Maria Teresa Ferrer i Mallol estudià les escripturacions d'Oriola, de Guardamar i d'Alacant, tot descrivint els conflictes que es produïren entre el notari titular de la notaria d'aquesta ciutat i els veïns de la població per raó de les taxes que aquell els cobrava.⁸

No pretenem ésser exhaustius, ens limitarem a fer referència a algunes de les disposicions i constitucions de Catalunya que legislaren sobre les tarifes notarials. Del segle XIV, destaquem les de 1393 ordenades per Joan I d'Aragó amb la finalitat d'establir uns salaris que permetessin als notaris viure dignament, amb retribucions regulades i justes que havien d'ésser de públic coneixement per evitar els abusos, els conflictes amb la clientela i els problemes amb les autoritats locals. Podem comprovar que, a més de fixar els salaris de les escriptures referides al règim matrimonial i al règim successori, també es determinà el càlcul de les tarifes dels documents de transaccions. Creiem —i tornarem sobre aquest tema en exposar el cas de la notaria de Puigcerdà— que només es regularen els preus d'aquestes tipologies, perquè es diferenciaven els escriptors de corts de justícia, que autoritzaven exclusivament els documents judicials o procesals amb les seves pròpies taxes, dels notaris que regien les escripturacions públiques i que aprovaven els documents de dret privat, principalment herències, capítols matrimonials, transaccions econòmiques i tots els documents inherents a aquestes categories.

Aquesta regulació tarifària de l'any 1393 fixava les taxes pel criteri de proporcionalitat que hem comentat anteriorment: les tarifes dels testa-



8. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Les escripturacions públiques d'Alacant, Elx, Oriola i Guardamar», a *Estudis sobre història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera*, Barcelona: Fundació Noguera, 1988, p. 115-133. Segons l'autora, el conflicte va fer necessària la intervenció del rei Jaume II, qui ordenà al notari que només cobrés allò que s'havia establert per a les taxes de València. El notari es resistí a complir aquestes ordres per la qual cosa, el 1318, Jaume II dictà un manament segons el qual els notaris podien cobrar per escriptura feta en paper 6 diners, si ocupaven la quarta part d'un foli, és a dir, es regien per l'habitual criteri de l'extensió física de l'escriptura, que com hem indicat i per raons òbvies podia donar lloc a discrepàncies. Aquesta norma general fixada al manament esmentat tenia, a més, certes excepcions per a les quals la taxa a cobrar no es fixava ni per l'extensió del document ni per altres variables, sinó que es regia pels furs de València; era el cas dels testaments i de les cartes nupcials, en què els notaris havien de cobrar 2 sous, i pels contractes, l'aranzel era de 6 diners, o 12 diners si eren jurats. En el cas d'Oriola, amb diferents escripturacions, les queixes dels veïns d'aquesta població i els d'Elx per taxes excessives pels documents lliurats per l'escriptura de la procuració d'Oriola, varen fer necessària la intervenció del rei, que manà que s'apliquessin aquelles que regien a València.

ments, en funció del cabal hereditari; els salaris pels documents d'obligacions en censals i violaris, segons el valor de la pensió, i pels instruments referits al règim matrimonial, en proporció a la quantia del dot. En aquest cas, si l'import del dot era de 1.000 sous, el salari del notari era de 8 sous, que seria la tarifa mínima a cobrar; si el dot tenia un valor entre els 1.000 i els 2.000 sous, el fedatari percebia 10 sous; si el cabal dotal era entre 2.000 i 4.000 sous, el salari era de 15 sous i així fins a arribar a un salari màxim, que en aquest cas seria una retribució de 50 sous, corresponents a un dot valorat per sobre dels 20.000 sous.⁹

Asunción Blasco transcriu la confirmació d'aranzel notarial de 9 de maig de 1393, atorgada per Joan I a favor dels jurats i consellers de Saragossa. Es fixen els salaris, en aquest cas la moneda és la jaquesa, pròpia d'Aragó, per les tres tipologies (documents referits al règim successori, al règim matrimonial i transaccions) amb el càlcul de les taxes segons un criteri proporcional. Ens ha interessat comprovar que per als tipus documentals no mencionats en la taxació (cartes de requisició, procures i substitucions en les causes civils i criminals), i per tant sense una regulació tarifària oficial, es deixa la fixació dels preus en mans dels jurats, indicant que es regiran pel costum antic, igual que per altres tipus de documents. En el cas dels compromisos derivats de sentències arbitrals, el preu del document l'estableixen els àrbitres, però es fixa un salari màxim de 500 sous si el negoci ha estat dur per al notari, com es diu literalment.¹⁰

9. Ignasi J. BAGES I JARDÍ, «El notariat català: origen i evolució», a *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona: Fundació Noguera, 1994, p. 153-155.

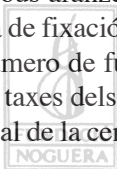
10. Asunción BLASCO MARTÍNEZ, «El notariado en Aragón», a *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona: Fundació Noguera, 1994, p. 189-273. Destaquem alguns paràgrafs de la transcripció del document feta per l'autora. El rei, tot reconeixent la facultat que per fur tenen la ciutat de Saragossa i totes les viles i els llocs reials del regne d'Aragó, de crear un cert número de notaris, assenyala que han de rebre un salari digne per viure i per tant estableix una ordinació sobre allò que han de cobrar: «(...) y es permitido a las ciudades, villas e logares del regno de Aragón que cada una dellas e dellos puedan posar, crear o establecer número cierto de notarios tal que buenamente de su officio puedan pasar e vivir (...) taxar e constituir por cada un acto, ordinación e contracto que farán (...) cierto salario (...) que sin nota de inmoderada exacción el notario su vida e stamimento pueda honestamente supportar e sustener, e por esto se convienga cercar tales remedios que los ditos notarios puedan vivir de su officio (...) e sepan que deven haver e recibir por los contratos, actos e ordenaciones (...) stablimos, ordenamos (...) Primerament, que qualquier notario (...) de la dita ciudat que reciba o testificara testamento, cession o donación de bienes valientes o puyantes a suma de dozientos solidos e dalli ayuso, que reciba por salario del dito testamento (...) diez solidos jaqueses (...)». El document es conserva a l'Arxiu de la Corona

Les disposicions de Corts de 1393, tot i que van ésser un avenç important en la regularització de les tarifes notarials, atès que fixaren les bases dels futurs aranzels de l'edat moderna, es varen quedar curtes, ja que no resolien les incerteses sobre els aranzels de determinades tipologies documentals. Aquest fet provocà que es continuessin produint casos d'abusos per part dels notaris a l'hora de cobrar als clients, cosa que precisament es volia corregir quan es va legislar sobre el tema, i algunes vegades conflictes entre les autoritats locals i els notaris per la resistència d'aquests a aplicar els aranzels tal com estaven ja fixats oficialment.

Pel que fa a Barcelona, hem comentat anteriorment que el Consell de Cent ordenà al final del segle XIII un primer aranzel notarial, ja que els consellers tenien prerrogatives de fixar les taxes notarials dels notaris públics i dels escrivans de la cort del veguer i del batlle de la ciutat, segons la disposició de la Cort de 1289, a la qual ja ens hem referit.

Ja entrat el segle XIV, l'any 1310, una pragmàtica de Jaume II ordenava que els notaris públics de Barcelona havien de rebre el salari de totes les escriptures tal com era ordenat pels prohoms de la ciutat. Així, doncs, quedaven fixats els salaris dels testaments de la manera següent: per una herència valorada fins a la quantitat de 500 sous, la taxa era de 3 sous; fins a 1.000 sous, el salari era de 3 sous; de valor de 1.000 a 10.000 sous, la retribució era de 20 sous; de 10.000 a 50.000 sous, era de 50 sous, i de 50.000 a 100.000 sous, el notari rebria un salari de 100 sous. Per als altres instruments el rei ordenà que rebessin un salari moderat.¹¹

L'any 1326 es publicaren nous aranzels que regulaven les taxes sobre els documents judicials. La regla de fixació del salari era la de l'extensió del document, és a dir, segons el número de fulls que ocupés la seva redacció. Aquest criteri, almenys per a les taxes dels escrivans de les corts del veguer i del batlle, va prevaler fins al final de la centúria, ja que l'any 1394 s'ordenà



d'Aragó (ACA), *registre 1902*, f. 299r-321v. L'autora ens indica que per als tipus documentals que no tenien un valor objectiu sobre el qual es pogués fer el càlcul proporcional, per l'absència de béns sobre els quals establir un valor proporcional, s'adoptaven criteris més aleatoris, i així, la fixació del salari a rebre per un compromís i una sentència arbitral era la quantitat que dictessin els àrbitres. En el cas de les cartes de procura, el salari s'establí segons el costum antic, com en la requisició i substitució, tant civil com criminal. Per als altres documents no compresos en la taxació, el salari el decidien els jurats. Els instruments judicials tenien un aranzel especial fixat en 8 diners per l'original i 3 diners per còpia, i totes les peces havien de tenir 20 línies per pàgina, és a dir, es cobrava per extensió del document.

11. *Constitucions de Catalunya. Incunable de 1495*, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1988 (Textos jurídics catalans. Lleis i costums, IV/1).

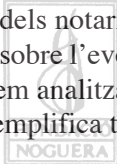
sobre el número de línies que havien d'escriure a cada full, de manera que els fulls de mida petita havien de tenir tretze ratlles i els de mida foli, vint.

Podem concloure que les disposicions de 1393 regulaven els honoraris dels notaris públics, mentre que els salaris dels escrivans de les corts del veguer i del batlle es fixaven segons els aranzels existents, alhora que el criteri de la mida del paper continuava vigent. Molt possiblement, la subjectivitat d'aquesta regla devia generar conflictes a l'hora de cobrar, i segurament per aquest motiu els consellers establiren un número de línies per full per tal que el criteri fos més objectiu.

A la mateixa època es produí un canvi important per a la institució notarial de la ciutat. L'any 1395, atenent la súplica dels notaris públics de Barcelona, el rei els concedí el privilegi de creació del Col·legi de notaris, format per aquests i pels escrivans del tribunal reial ordinari, amb certes prerrogatives, entre les quals la facultat de fixar les taxes. El 1399, el rei delegà en el Consell de Cent la jurisdicció sobre el Col·legi de notaris.¹²

Es demostra, doncs, que malgrat l'esforç de la monarquia per regular un sistema aranzelari únic per eliminar la disparitat i multiplicitat de tarifes existents, les disposicions donades en corts resultaren insuficients, ja que van deixar fora de la regulació tipus documentals dels quals no era possible calcular el salari amb l'aplicació del sistema proporcional. Com a conseqüència de la manca d'un criteri únic i objectiu de càlcul per a totes les tipologies documentals i de la fixació de taxes segons regles subjectives (com ara l'extensió del document o segons el costum antic o el criteri dels àrbitres o jutges), es continuaren generant conflictes pel cobrament dels salaris per part dels notaris.

Per finalitzar aquest apartat sobre l'evolució dels aranzels a l'edat mitjana i a manera de conclusió, hem analitzat el cas de la notaria pública de Puigcerdà, on es fa palès i s'exemplifica tot el que acabem d'exposar.



L'exemple de la notaria de Puigcerdà

El 1264, el rei Jaume I concedí, a favor dels prohoms i de la universitat de Puigcerdà, l'escrivania pública de la vila i de tot la Cerdanya, a cens de 800 sous melgoresos. Els prohoms tindrien el privilegi de nomenar i can-

12. Félix DURÁN CAÑAMERAS, «Notas para la Historia del Notariado...», p. 184-186, l'autor detalla altres aranzels posteriors.

viar els escrivans, els únics amb facultat d'autoritzar escriptures a Puigcerdà i a la Cerdanya. El pagament del cens es feia a parts entre la universitat de la vila i els notaris. El privilegi va ser confirmat pel rei Jaume III de Mallorca als còsols de Puigcerdà l'any 1342. El 1380, el rei ratificà que els fedataris, de qualsevol autoritat, no podien exercir la seva art sense el consentiment dels còsols.¹³

L'any 1277, el rei Jaume II de Mallorca va concedir a la universitat de Puigcerdà un segon privilegi referit a les taxes notarials, segons el qual el salari a rebre pels escrivans per la transcripció de les actes de la cort reial de la vila havia d'ésser de 6 diners per mig foli escrit, i per la transcripció dels testimonis, 2 diners com a màxim.¹⁴ Per tant, el cas de Puigcerdà és semblant al de la resta de Catalunya, ja que hem comentat que en general les primeres taxes notarials que es regularitzaren foren les dels documents judicials.¹⁵ Així mateix, com a Barcelona i altres llocs, els privilegis de concessió de notaria pública a Puigcerdà distingien entre els documents que podien autoritzar els escrivans de la cort del veguer a Puigcerdà i aquells que autoritzaven els notaris públics de la vila, és a dir, les escriptures de dret privat, com ara les referides al règim successori, al règim matrimonial i a les transaccions. Aquesta distinció important perdurà i marcà una diferència entre els emoluments a cobrar pels escrivans de cort i pels notaris públics.

Al principi del segle XIV, un nou privilegi regulà els salaris dels instruments de dret privat. El 2 de novembre de 1304, a Perpinyà, el rei Jaume II de Mallorca establí els salaris que els notaris havien de percebre pels testaments i pels inventaris, de manera que si l'inventari contenia dues escriptures, el salari era el doble; si eren tres, el salari era triple. Pels testaments amb un valor de 10.000 sous o més, el salari era de 17 sous; si l'import era entre 10.000 i 15.000 sous, el salari màxim era de 15 sous; si el testament era d'un valor menor de 1.000 sous, el salari era de 18 diners, i si la quantia era de

13. Sebastià BOSOM I ISERN, Cristina FORNS DE RIVERA, *Catàleg de pergamins de l'Arxiu Comarcal de la Cerdanya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2009 (Arxius i Documents: Eines de recerca, 4), doc. núm. 3 (Registre de l'ACCE: 10), p. 29; i doc. núm. 34 (registre de l'ACCE: 140), p. 51. Transcrit per Sebastià BOSOM I ISERN, Susanna VELA I PALOMARES (eds.), *Llibre de privilegis de la vila de Puigcerdà*, Barcelona: Fundació Noguera, 2007 (Llibres de privilegis, 13), p. 47-49.

14. Sebastià BOSOM I ISERN, Susanna VELA I PALOMARES, *Llibre de privilegis...*, doc. 14, p. 59-60.

15. Ignasi J. BAGES I JARDÍ, «El notariat català...», p. 152

100 sous o d'una quantitat menor, el salari era de 12 diners. El preu dels inventaris era similar al dels testaments. Per tant, el càlcul del salari ja era proporcional. A més, el rei imposava aquesta taxació i la feia extensiva als castells, a les viles i als altres llocs de la vegueria de la Cerdanya, fora de la vila de Puigcerdà, i als castells del Rosselló, fora de Perpinyà.¹⁶

L'11 de desembre del mateix any, el rei ordenà també sobre els salaris de jutges, oficials reials i notaris. Estipulà que pels decrets judicials que impliquessin trasllats, pels instruments d'aplicació i per altres escriptures, el salari havia d'ésser de 5 a 10 sous. Els notaris de la cort havien de rebre 10 diners com a màxim per cada instrument d'emancipació, tutela i curadoria.¹⁷

El 12 d'octubre de 1322, el rei Sanç I de Mallorca ratificà aquestes taxes ordenades pel seu pare, Jaume II de Mallorca, que havien de rebre els notaris o escrivans de la cort del veguer i del batlle de Puigcerdà. Ara ens interessa especialment el motiu d'aquesta ratificació, que es manifesta clarament al document: posar remei a les extorsions, els abusos i les exigències dels fedataris a l'hora de fixar el seu salari, anant en contra dels privilegis i les ordinacions. El rei ordenà que tot aquell notari que cobrés per sobre de les taxes fixades seria castigat. Ara bé, no es castigava aquells que haguessin comès l'abús des de la concessió de les ordinacions fins a la data de la ratificació, sinó que el càstig s'aplicaria a qui ho fes des d'aquell moment en endavant. Comprovem, doncs, que ja al principi del segle XIV es produïren problemes a l'hora de fixar el salari notarial i abusos per part dels fedataris en el moment de cobrar. Això confirmaria que aquesta situació era quelcom habitual.¹⁸

Els conflictes que el rei Sanç I de Mallorca volia resoldre amb la ratificació de les tarifes i l'amenaça de càstig no es degueren solucionar. Els aranzels regulats fins aleshores només fixaven els salaris per a les còpies d'actes de cort, els testaments i els inventaris. Calia, ho hem exposat anteriorment, i aquesta era una necessitat no tan sols de la Corona d'Aragó sinó també de Castella, una regulació de les taxes per a tots els tipus documen-

16. Sebastià BOSOM I ISERN, Susanna VELAI PALOMARES, *Llibre de privilegis...*, doc. 26, p. 80-81.

17. Sebastià BOSOM I ISERN, Cristina FORNS DE RIVERA, *Catàleg de pergamins...*, doc. 12 (Registre de l'ACCE: 48), p. 36. Transcrit per Sebastià BOSOM I ISERN, Susanna VELAI PALOMARES, *Llibre de privilegis...*, doc. 27, p. 81-83.

18. Sebastià BOSOM I ISERN, Susanna VELAI PALOMARES, *Llibre de privilegis...*, doc. 40, p. 110-111.

tals, atès que alguns d'ells restaven sense una regla de taxació objectiva i la fixació del seu preu depenia de criteris subjectius o dispars (per autoritats, costum, extensió física o altres). Els cònsols de Puigcerdà s'adreçaren al rei Jaume III de Mallorca per demanar-li que estipulés el salari dels notaris i els preus de tot tipus d'escriptures públiques. El 3 de març de 1337, el rei, des de Perpinyà, ordenà uns aranzels podríem dir complets en el sentit que, segons indica el document d'ordinació, comprenen tots els instruments sobre diversos contractes, i estatuí que aquests aranzels regirien els salaris dels fedataris de la notaria de Puigcerdà, els presents i els futurs, «pro instrumentis contractum quorumque per eos recipiendos et in forma publica redigendis salari aliqua recipere non audeant, nisi et prout per nos taxate et ordinate (...)».

Les taxes eren les següents:

1. Per debitoris i comandes de qualsevol quantitat fets en pergamí, el salari era de 3 diners i, en cas que intervinguessin un o més garants, 4 diners.
2. Pels instruments de venda, permuta, donacions, arrendaments, definició d'herència, heretaments i honors i compromisos, procura, sindicat de qualsevol quantitat, per cada document el salari era de 12 diners.
3. Per les escriptures de lliurament de possessió de terres, cases o altres heretats, el salari era de 8 diners; pels instruments de reducció, afranquiment de cens o altres transaccions, composicions i declaracions de persones, el notari rebria el mateix que pels instruments de venda.
4. Pels documents de venda, cessió, parceria, per fer nota i fet en pergamí, el salari era de 4 diners.
5. Pels actes d'apel·lació, protestació de mocions i empara sense resposta, el salari era de 8 diners; si seguia la resposta, el notari rebria 6 diners més.
6. Per les escriptures de procura o sindicat, simples o generals, el notari havia de rebre 12 diners.
7. Pels instruments d'institució de clergues i emancipació, el salari era de 12 diners.
8. Pels documents de societats, de convencions i de promeses el salari era de 12 diners; si l'instrument es feia dividit per alfabet (ABC), el notari havia de rebre 12 diners més.
9. Pels actes de pronunciament dels àrbitres o arbitraments, el salari del fedatari depenia de la qualitat del treball i del contingut d'aquests instruments.
10. Pels trasllats dels privilegis reials, amb segell penjant, el salari era de 16 diners.

11. Pels trasllats de les cartes de cúria del rei, segellades al dors i emanades per qualsevol jutge o oficial, el salari era de 6 diners.
12. Pels instruments de capbreu i possessió, el notari havia de rebre per cada possessió o reconeixement un salari de 2 diners. Si només es reconeixia una cosa, el salari era de 6 diners.
13. Pels documents amb els quals es lloen els instruments de venda o altres contractes, el salari era de 8 diners.
14. Pels instruments de manutenció (per mantenir o emparar algú en un dret) i pels títols dels clergues, el salari era de 8 diners.
15. Pels instruments d'homenatge i de fidelitat, el salari era de 12 diners.
16. Pels trasllats públics de qualsevol instrument, si és de l'original, el salari era de 5 sous.

De tots els honoraris que cobraven els notaris de la vila, només se'n podien reservar una quarta part pel seu treball, les restants tres quartes parts els fedataris les entregaven als cònsols per pagar el cens anual de 800 sous imposats pel rei al privilegi de concessió de l'escrivania. Des de 1298 els honoraris notariais s'havien de cobrar en moneda barcelonina.¹⁹

Podem concloure que aquesta ordinació no estableix cap criteri de càlcul, és a dir, ni un barem proporcional ni tampoc el criteri d'extensió física del document (mig full, un full) o altres, sinó que, en determinar uns salaris fixos per a cada tipus documental, el rei volia fer prevaler una norma única, el preu fix per ell estipulat, i impedir així que qualsevol autoritat pogués establir les taxes dins el domini reial i que els notaris calculessin per ells mateixos els salaris, cosa que donava lloc a subjectivitats i conflictes.

Els problemes pel tema dels salaris no afectaven tan sols els notaris, ja que per les mateixes dates el rei ordenava també sobre les retribucions dels jutges i batlles a petició dels cònsols de Puigcerdà amb relació als conflictes entre els habitants de la vila. Problemes que també es generaven, podríem dir, per les contradiccions resultants de les concessions de privilegis. Evidentment el rei concedia prerrogatives per disposar en tot moment de l'ajuda i la complicitat dels poders locals i dels senyors jurisdiccionals.

En el cas de Puigcerdà, el rei, com hem assenyalat, concedí als cònsols i a la universitat el privilegi de tenir notaria pròpia i el nomenament dels notaris. Ara bé, el rei tenia els seus funcionaris i notaris de la cort que autoritzaven instruments notariais i, per tant, es produïa una contradicció i

19. Sebastià BOSOM I ISERN, Salvador GALCERANI VIGUÉ, *Catàleg de Protocols de Puigcerdà*, Barcelona: Fundació Noguera, 1983 (Inventaris d'Arxiu Notariais de Catalunya, 4), p. 15-16.

una duplicitat d'actuacions per part dels notaris de la cort i els notaris de la vila. Comprovem que el rei Jaume III de Mallorca, l'any 1342, confirmà de nou als cònsols de la vila el privilegi de tenir escrivania, i en aquest nou privilegi el rei ratificà que els escrivans de cort només podien autoritzar processos ordinaris i altres escriptures judicials, mentre que eren prerrogatives dels notaris creats pels cònsols per autoritat reial, l'autorització dels testaments, els inventaris i les últimes voluntats, els capbreus, les reconeixences, les vendes, els censos i altres documents, tant a Puigcerdà i el seu terme com a tot la Cerdanya. Aquestes contradiccions en les concessions rebudes interferien en la pràctica notarial.

Hem de tenir en compte, a més, el context històric: el 1342 quan Jaume III, últim rei de l'efímer regne de Mallorca, confirmà als cònsols el privilegi d'escrivania, estava a punt de perdre el regne a mans del rei Pere III d'Aragó. Un moment, doncs, de lluites dels habitants de la Cerdanya i el Rosselló en contra del Cerimoniós. La confirmació de privilegis per part del rei a favor dels seus súbdits s'ha d'entendre com una manera d'assegurar-se llur fidelitat i de palesar, també, que comptava amb ells davant les escomeses de Pere III. Aquest, en guanyar la lluita contra Jaume III de Mallorca, l'any 1344, va unir de nou els territoris del regne de Mallorca al regne d'Aragó i, a continuació, perdonà els cònsols, els prohoms i la universitat de la vila pels excessos i crims que havien comès durant el període de lluita amb el rei de Mallorca, i ratificà els privilegis.²⁰

L'abús a l'hora de cobrar, en el cas de Puigcerdà, el va practicar fins i tot l'escrivà del governador dels comtats del Rosselló i de la Cerdanya, Francesc Vidal. Suposem que per la importància del seu càrrec, en relació directa amb la monarquia, va fer que el seu cas fos denunciat a l'infant Joan, primogènit i governador de Catalunya. El 5 de desembre de 1379 va respondre a la protesta que li presentaren els cònsols i els prohoms de Puigcerdà contra Francesc Vidal per abús en el cobrament dels documents, ja que havia de cobrar, segons era estipulat pels aranzels, per cada «carta minoris forma» d'un procés, 3 diners, i per cada carta «maioris forma», 5 diners, quan en realitat Francesc Vidal cobrava per cada document 12 diners d'una part i 6 diners per cartes de deposicions de testimonis i súpliques de processos, causant un greu perjudici als habitants de Puigcerdà. El

20. Sebastià BOSOM I ISERN, Cristina FORNS DE RIVERA, *Catàleg de pergamins...*, doc. 36 (Registre de l'ACCE: 142), p. 53: Unió del regne de Mallorca als territoris del rei d'Aragó. I doc. 37 (Registre de l'ACCE: 143 (a,b,c)), p. 53: Confirmació de privilegis, transcrit per: Sebastià BOSOM I ISERN, Susanna VELA I PALOMARES, *Llibre de privilegis...*, doc. 56, p. 139.

governador de Catalunya determinà que Francesc Vidal havia infringit les constitucions de Catalunya i ordenà de nou que els notaris observessin la taxació de les escriptures tal com es recollia en les constitucions i que, en cas de contrafacció, serien castigats amb les penes previstes.²¹

Els escrivans de cort continuaren, però, aplicant tarifes abusives i varen ser denunciats al rei diverses vegades. Així s'esdevingué el 21 d'octubre de 1382 i l'11 de març de 1384, quan el nunci dels cònsols de Puigcerdà exposà al rei Pere III, a Tamarit de Llitera, que els abusos per part dels escrivans de cort continuaven i el rei manà que respectessin la forma i els salaris de les escriptures sota pena de 100 florins d'Aragó.²²

El mateix any 1384, el 5 de maig, el rei Pere III, a petició de la universitat de Puigcerdà, manà directament a l'escrivà del governador dels comtats del Rosselló i de la Cerdanya, és a dir, el mateix Francesc Vidal, que de nou havia estat denunciat pels cònsols, que respectés la forma de les escriptures tal com era costum antic, i que en cas de contrafacció li imposaria una pena de 1.000 morabatins d'or.

Ens situem ara a l'any 1393 amb les disposicions donades en la Cort de Montsó, l'aplicació de les quals va ser immediata a tot el territori. A la notaria pública de Puigcerdà, el 25 de juny de 1394, per manament de Gelabert de Cruelles, governador i capità general dels comtats del Rosselló i de la Cerdanya, s'ordenà al veguer, al batlle, al jutge ordinari i a altres oficials de la vila que es respectessin les ordinacions relatives a la taxació del salari de les escriptures de la cort, de la vegueria i de la batllia, tal com havien estat aprovades a les Constitucions de Catalunya, a Montsó, i que s'apliquessin les taxes sota pena de 500 florins d'or.²³

El cas de Puigcerdà ens serveix com a exemple per confirmar les conclusions anteriorment exposades: que aquestes disposicions, tot i que van suposar un gran esforç d'unificació d'aranzels i de criteris d'aplicació pràctica suficientment clars i objectius, i a pesar que van fixar les bases de la regulació aranzelària de l'edat moderna, no varen reeixir del tot atès que regulaven únicament les taxes de tres de les tipologies documentals de dret privat i mancava un criteri de càlcul objectiu per als altres tipus documen-

21. Sebastià BOSOM I ISERN, Susanna VELA I PALOMARES, *Llibre de provisions reials de la vila de Puigcerdà*, Barcelona: Fundació Noguera, 2009 (Llibres de Privilegis, 14), doc. 31, p. 202-203.

22. Sebastià BOSOM I ISERN, Susanna VELA I PALOMARES, *Llibre de provisions reials...*, doc. 45, p. 223-224.

23. Sebastià BOSOM I ISERN, Susanna VELA I PALOMARES, *Llibre de privilegis...*, doc. 167, p. 254.

tals. Aquest fet ens confirma que amb les disposicions no es varen resoldre ni s'evitaren els problemes per l'aplicació de les taxes notarials.

Només tres anys més tard de les disposicions de 1394, el veguer, el batlle i el jutge ordinari de Puigcerdà, en nom de la universitat de la vila, presentaren una súplica al rei Martí I d'Aragó. Li exposaven que d'un quant temps ençà, els escrivans de la cort reial cobraven taxes excessives per la seva feina —«spretis taxacionibus salariorum scripturam scribaniarum ipsarum curia servari consuetis excessiva, debita ac insolita salaria pro scripturis, actis et processibus»— a la gent de la vila i d'altres llocs de la vegueria i de la batllia, cosa que causava un perjudici evident —«extorquere et exigere non formidant in non modicum dicte ville et aliorum locorum (...) dampnum et preiudicium manifestum»—, al qual només el rei podia posar justícia i remei. Com a resposta, el 6 de juny de 1397, el rei Martí I l'Humà manà que els escrivans de la cort de Puigcerdà respectessin l'aranzel dels salaris de les escriptures i ordenà que els escrivans que servien a la cort observessin les taxacions fetes i editades. En cas que s'hi resistissin, el rei facultava el veguer, el batlle i el jutge per aplicar la justícia, de manera que no es gravés la gent de la vila i de la vegueria amb taxes indegudes.²⁴

Dos anys més tard, el rei Martí I va rebre la protesta personal, exposada davant seu, del nunci de Puigcerdà, Bertran Montaner. El nunci digué que els escrivans exigien uns salaris pels processos i per altres escriptures per sobre d'allò que s'havia de pagar, als quals s'afegien despeses exorbitants, i que aquest fet creava un gran perjudici. Per posar-hi remei, el 27 de febrer de 1399, a Saragossa, el rei confirmà la provisió que havia atorgat el seu pare, el rei Pere III el Cerimoniós, a Tamarit de Llitera l'11 de març de 1384, abans esmentada, relativa al fet que els escrivans de la cort havien de respectar la forma i el salari de les escriptures tot observant les Constitucions de Catalunya. I manà, sota pena de 100 florins d'or d'Aragó, destinats a l'erari reial, que els esmentats escrivans de la cúria i de l'escrivania observessin les formes, els usos i els estils dels salaris de les escriptures imposant paraules i clàusules en els processos i en les escriptures per fer observar els antics costums. A més, estaven obligats a tenir una taula exposada al públic amb les taxes ordenades, segons disposaven les Constitucions Generals de Catalunya.²⁵

24. Sebastià BOSOM I ISERN, Susanna VELA I PALOMARES, *Llibre de provisions reials...*, doc. 183, p. 274.

25. Sebastià BOSOM I ISERN, Susanna VELA I PALOMARES, *Llibre de provisions reials...*, doc. 189.

Lluny de resoldre's, el conflicte s'agreujà. Només un any després, el 15 de juliol de 1400, el rei Martí va haver d'atorgar una nova provisió a petició dels escrivans de la cort, del veguer i del batlle de Puigcerdà per evitar els excessos i perjudicis que es continuaven cometent. Les queixes de la gent de la vila pels abusos d'alguns escrivans a l'hora de cobrar per la seva feina eren ja greus i, com recull el document, arribaven a l'escàndol. Els habitants es queixaven que aquests escrivans no s'acomentaven amb els salaris estipulats per llei, sinó que els demanaven uns salaris excessius, tot extorsionant-los, en contra de l'ús i l'estil de la cort, ordenats a les Constitucions de Catalunya. Tampoc no complien les ordinacions públiques i exposades a la cort fetes pel governador del Rosselló i pels cònsols de la vila sobre la solució i satisfacció dels salaris dels escrivans, i, fins i tot, quan un dels antics cònsols va intentar fer-les complir, va ésser injuriat pels escrivans i públicament difamat. El rei demanà ésser informat per tal de castigar-los.²⁶ A la mort de Martí l'Humà, el seu successor, Ferran d'Antequera, el 25 de setembre de 1414, confirmà de nou les provisions dels seus antecessors sobre la forma, l'estil i el salari de les escriptures.

Els aranzels a l'edat moderna

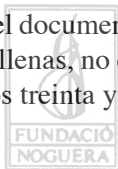
Els aranzels de les notaries de creació règia continuaren, doncs, essent fixats i revisats per la monarquia i les Corts i per mitjà de disposicions legislatives, que es plasmaren en les constitucions de Catalunya. L'any 1442, la reina Maria fixà de nou aranzels, sempre segons les tipologies documentals i el càlcul basat en proporció a la quantia negociada. La monarquia actuava fins i tot com a mediatora en conflictes d'escrivanies que depenien d'altres jurisdiccions, com ara les eclesiàstiques. Podem esmentar el cas de la notaria de les cúries eclesiàstiques, de l'oficialitat i del vicariat de l'arquebisbat de Tarragona. Al segle XV els cònsols de la ciutat s'enfrontaren diverses vegades amb l'arquebisbe pel preu de les escrivanies i en dues ocasions s'adreçaren a les més altes instàncies eclesiàstiques per demanar que hi hagués control en els preus de les escrivanies. L'any 1438, un llarg conflicte sobre l'abús en el cobrament del salari del notari de les esmentades cúries se solucionà amb una concòrdia signada a Nàpols entre

26. Sebastià BOSOM I ISERN, Susanna VELA I PALOMARES, *Llibre de provisions reials...*, doc. 192.

l'arquebisbe de Tarragona i la reina Maria relativa a la disminució de les taxes notarial. A Tarragona també es localitzà un document de taxes notarial; en desconeixem la data, però es tracta d'un aranzel complet ja organitzat per tipologies i amb el càlcul proporcional.²⁷

També la reina Maria, a la Cort de Barcelona de 1422, al capítol VIII, davant dels abusos dels notaris pel dret del segell, legislà sobre aquest tema.²⁸ El 17 de setembre de 1479, a Barcelona, el rei Ferran el Catòlic promulgà una constitució sobre els salaris del protonotari, del lloctinent del protonotari, dels escrivans de manament i d'altres escrivans reials.²⁹

Aquest esforç legislador de promulgar lleis i disposicions sobre diferents aspectes de la pràctica notarial, entre ells els salaris, ja entrat el segle XVI, no es correspon amb l'exemple castellà. Cal recordar que a Castella Isabel I la Catòlica, mitjançant la Pragmàtica d'Alcalá de Henares de 1503, determinà les normes precises per a la regulació del notariat castellà, normativa vigent fins al 1862. Respecte a les taxes notarial, el criteri de càlcul fixat per la reina Isabel I és aquell que precisament volien defugir els reis a Catalunya. Mentre que aquests es preocuparen d'establir uns aranzels ordenats per tipologies documentals i amb un criteri de càlcul proporcional per establir el preu de cada document per tal que fos objectiu, a Castella, en canvi, es fixà com a norma l'extensió del document, que tants problemes ocasionava precisament perquè no era objectiva i podia variar, ja que segons la mida del paper o l'escriptura de l'escrivà un document podia ocupar més o menys espai i, per tant, ésser més car o més econòmic. Per evitar els problemes que se'n podien derivar, la reina Isabel indicà que els notaris cobrarien per extensió del document, escrit en bona lletra castellana «de manera que las planas sean llenas, no dejando grandes márgenes y que en cada plana haya por lo menos treinta y cinco renglones y quince partes en cada renglón».³⁰



27. Isabel COMPANY FARRERONS, *Catàleg dels protocols notarial de Tarragona (1472-1899)*, Barcelona: Fundació Noguera, 1999 (Inventari d'Arxius Notarial de Catalunya, 23).

28. El llibre I de les Constitucions de Catalunya conté disposicions respecte al dret de segell per part dels notaris i recull les disposicions de Corts anteriors respecte al salari. Hem consultat l'edició de les Constitucions de l'any 1704 a Biblioteca de Catalunya (BC) Mar.-166- Fol., *Constitucions y altres drets de Catalunya compilats en virtut del capitol de cort LXXXII de les Corts per la S.C. y R. Magestat (...)*. Barcelona: en casa de Joan Pau Martí y Joseph Llopis (...) 1704, v. I, p. 73-75.

29. *Constitucions de Catalunya. Incunable de 1495*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1988 (Textos jurídics catalans. Lleis i costums, IV/1), p. [757]-[772].

Al segle XVI, les taxes continuaren essent objecte de súplica a les Corts. Ens ha interessat particularment la que va presentar a les Corts de Montsó Miquel Ferrer, doctor del Reial Consell i destacat jurista de la Reial Audiència,³¹ que es preocupà per fer complir i posar a la pràctica les disposicions sobre les tarifes notarials donades a les Corts de 1553, en el sentit que aquestes s'havien d'estampar i fer públiques i, amb aquesta finalitat, havien d'ésser exposades a les sales del canceller i del regent de la Cancelleria.

Miquel Joan Amat, actuant en nom de l'esmentat Miquel Ferrer, presentà la súplica en el procés familiar del braç militar, tot exposant que a les Corts Generals celebrades a Montsó l'any 1553, i segons disposició del capítol 12 de la Cort de 1547, el rei ordenà que es fes taxació general dels salaris de totes les escriptures judicials i dietes dels notaris i del Reial Consell, i manà que dita taxació fos estampada i posada en taules per ésser exposada a la sala del canceller, a la del vicecanceller o, en el seu cas, del regent de la Cancelleria. També en la mateixa Cort de 1553, al capítol 110,

30. Fem esment del cas de Castella perquè més endavant, en comentar l'aranzel borbònic, haurem de parlar de la implantació de les institucions castellanques a Catalunya i, en el tema que ens ocupa, haurem de recordar que a Castella la qüestió de les taxes, com tot allò referit a la pràctica del dret notarial, restà fixat per Isabel la Catòlica en la Pragmàtica d'Alcalà, sense modificacions fins a la Llei del notariat de 1862. Per a la Pragmàtica d'Alcalà, es pot consultar Àngel RIESCO TERRENO, «Real Provisión de Ordenanzas de Isabel I de Castilla (Alcalá 7-VI-1503) con normas precisas para la elaboración del registro público notarial y la expedición de copias autenticadas», *Documenta & Instrumenta* (Madrid), 1 (2004).

31. Recordem que el jurisconsult Miquel Ferrer, membre de l'Audiència, rebé l'encàrrec de posar en net i publicar les conclusions i determinacions fetes a la Reial Audiència, tot seguint les disposicions de les Corts de 1542, segons les quals es va decidir que es recopilarien i sistematitzarien periòdicament les sentències de l'Audiència, tasca a la qual es dedicaren els grans jurisconsults de l'època, com ara Lluís de Peguera o el mateix Miquel Ferrer, amb la seva obra de 1580 *Observantiae Regiae Audientiae circa formam dicendi causas in Audientia vertentes*. L'edició d'aquestes obres jurídiques, escrites en llatí i destinades a un públic especialitzat i reduït del món jurídic, tenia un cost elevat; per tant, necessitaven subvencions públiques per a la seva publicació. Els autors tenien el privilegi de la venda en exclusiva. Sovint l'autor, com és el cas de Miquel Ferrer i de Lluís de Peguera, costejava l'edició a l'espera de cobrar de les institucions públiques. Així, Miquel Ferrer reclamà el pagament de la seva obra i, per cert, va ésser motiu d'una altra súplica seva a les Corts de Montsó de 1585. Vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «Lluís de Peguera i el seu pensament jurídic», a *Actes del IV Congrés de Catalunya i Europa a l'Edat moderna*, Barcelona: Universitat (Revista Pedralbes), 1998, 18-II, p. 59. I Ricardo GARCIA CARCEL, «La universidad de Barcelona en el siglo XVI», *Estudis. Revista d'Història Moderna*, València: Universitat, 1979-1980, p. 350-351 i 355.

fou estatuït, respecte a les presons, que la taula amb les quantitats que els presoners havien de pagar diàriament als carcellers havia d'ésser públicament exposada, atès que, fins aquell moment, es tenia a la sala de la presó fora de la vista dels presoners.

A la Cort de 1553, a més, el rei ordenà que el regent de la Cancelleria i els doctors del Reial Consell fessin i signessin algunes taxes de les escriptures i les dietes dels notaris del civil i dels salaris del dret del segell. Malgrat les disposicions reials, segons Miquel Ferrer, aquestes taxes ni s'estamparen ni es col·locaren en taules, ni tampoc es taxaren les escriptures i les dietes dels notaris del criminal i d'altres funcionaris. S'ordenà aleshores a Miquel Ferrer que ho comunicés als reials consells civil i criminal. Així ho féu i, a càrrec seu, va fer estampar una bona part de les taxes i les va fer posar en dues taules; una taula la va fer penjar a la sala del canceller i l'altra a la del regent de la Cancelleria. Fins i tot pagà les posts d'aquestes taules al fuster. A la súplica, Miquel Joan Amat reclamava el pagament d'aquesta despesa. L'estament militar, el 4 de novembre de 1580, acordà que se li paguessin 500 ducats, acord ratificat pel braç eclesiàstic.³²

Les dietes

Les constitucions de Catalunya també regularen un complement, podríem dir-ne, dels salaris notarials: les dietes que havien de percebre tant els notaris públics com els de la cúria reial durant els seus desplaçaments fora de la vila o ciutat on exercien, per motius professionals. La monarquia regularitzava les tarifes de les dietes de tots aquells que formaven part del funcionariat regi, els algtzirs, els porters i altres oficials i ministres de la cúria, i els notaris públics. Igual que en el cas de les taxes, la quantitat que havien de rebre els notaris en concepte de dietes va ésser també motiu de controvèrsia a l'època de l'aranzel de 1561, que analitzarem més endavant.

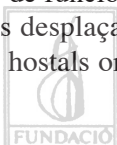
Els notaris reials cobraven fins aleshores 8 sous per dieta, quantitat que consideraven insuficient, de manera que el rei Felip II, a la Cort de Barcelona de l'any 1564, es va veure obligat a apujar aquests salaris. El rei, en el capítol corresponent, justificà l'augment tot indicant que des de feia molt

32. *Cort General de Montsó (1585) Montsó-Binèfar. Procés del braç militar*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 2003 (Textos jurídics catalans. Lleis i costums, II/7), p. 395.

de temps els notaris no volien anar fora ciutat, ja que consideraven que la dieta establerta no era suficient per llur sosteniment durant el seu desplaçament, cosa que havia provocat, per part dels notaris reials, conflictes i distensions, tot exigint que s'apugés la quantitat. El rei estatuí i aprovà que des d'aquell moment el notari que sortís de la ciutat per rebre testimonis o per a alguna execució o altres actes del seu exercici, rebés 10 sous per dieta, sense que en pogués exigir més, sota pena de perdre tot el seu salari.³³ A la pràctica, les noves tarifes instituïdes ja devien ésser les que cobraven els notaris si tenim en compte que a l'aranzel de 1561 la tarifa que ha de cobrar el fedatari si va fora ciutat a autoritzar documents de violaris, censals i censos és de 12 sous al dia; i si en lloc de desplaçar-se ell hi anava el seu jurat, aquest cobrava com a dieta 8 sous. Si el desplaçament era per autoritzar un testament, la dieta era de 10 sous.

Així veiem com, a la pràctica, els aranzels que tenia cada notari no tan sols fixaven una tarifa superior (10-12 sous) a la que estava estipulada oficialment, fins a la disposició de 1564 (8 sous), sinó que a més a l'aranzel s'especificava que es cobrés una tarifa o altra en virtut del tipus de document que fos objecte del desplaçament, fet que no recull la normativa reial, que assenyala una quantitat única. Un cop més veiem diferències susceptibles de controvèrsia i que no podem acabar d'entendre: si els aranzels eren acordats per llei, s'estampaven i es distribuïen entre tots els notaris i s'exposaven en forma pública, com pot ésser que hi hagués una discrepància sobre la taxa en concepte de dieta?

Resulta evident, pel nombre de funcionaris, que el capítol de despeses en concepte de dietes durant els desplaçaments devia ésser prou oneros. I més que ho deuria ésser si als hostals on s'allotjaven, menjaven o com-



33. *Constitucions y altres drets de Catalunya compilats en virtut del Capítol de Cort LXXXII de las Corts per lo S.C. y R. Majestat del rey Don Philip IV nostre senyor celebrades en la ciutat de Barcelona any MDCII*, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1995 (Textos jurídics catalans. Lleis i Costums, IV/2), p. 272. Per poder comparar, indiquem els salaris dels altres funcionaris reials: en concepte de dietes, els portaveus de governador rebien 30 sous; els veguers, 20 sous; els procuradors fiscals, 5 sous; l'alguatir del governador, 8 sous; els porters, 5 sous; els missatgers, 3 sous (llibre 7; tit. II. Const. 18). Els doctors de l'Audiència rebien 15 sous per la dieta; els assessors dels governadors, també 15 sous. L'any 1564, al qual ens referim, el rei indica com a raó per apujar els salaris de les dietes als notaris reials, taxats ja per la Constitució de Catalunya en 8 sous per dieta, que feia molt de temps que els notaris no volien anar fora de la ciutat si no incrementaven el seu salari per dieta i que la taxa estipulada en 8 sous no els era suficient per a la seva sustentació.

praven vitalles els notaris i tots els funcionaris esmentats, els cobraven a uns preus abusius, fet que sembla que era habitual, i aquest possiblement fou el motiu pel qual demanaren un augment del preu de la dieta.

El 1562, una crida de García de Toledo, lloctinent i capità general del principat de Catalunya i comtats del Rosselló i de la Cerdanya, informava que havia estat denunciat a la cort reial, a través d'una súplica del procurador fiscal, que moltes persones naturals del Principat, dels comtats i d'altres regnes patien des de feia un temps, durant els seus desplaçaments, els abusos i les extorsions dels hostalers. Entre aquestes persones s'esmenten passatgers, traginers i fins i tot els funcionaris regis, entre ells els notaris. Per als funcionaris, la quantitat que rebien en concepte de dietes resultava insuficient davant els preus que aleatòriament els cobraven els hostalers i, per tant, no podien anar pel món si no tenien garantit el seu manteniment.

El procurador fiscal denunciava a la súplica que els hostalers augmentaven els preus de les vitalles en més d'una tercera part i, a l'hora de fer el compte, es negaven a detallar-lo per partides, sinó que deien «tant puja lo que haveu pres». Hem de tenir en compte que als hostals, a més de rebre els serveis de menjar, beure i allotjament, s'hi podia comprar alguns queviures per emportar i els hostalers de vegades es negaven a vendre'ls, i si l'hoste hi insistia, el feien fora de l'establiment.

Davant aquesta situació, el rei, mitjançant la crida esmentada, ordenà la regulació de l'activitat dels hostals i estipulà el següent:

- Tots els hostalers del Principat i comtats, tant si tenien «senyal» com si no (és a dir, tant si l'hostal estava senyalitzat com si no), estaven obligats a acollir amb tota cortesia i bon tracte tothom que arribés a l'hostal, caminant o a cavall.
- Els hostalers estaven obligats a vendre menjar per emportar a tots aquells que ho volguessin.
- L'hostaler havia de fer el compte d'allò que havien pres els hostes, amb detall de cada cosa, i no fer un únic compte conjunt i sense particularitzar per partides, i fer-lo sense frau, ja que venien les vitalles a més de la tercera part per sobre del seu preu.
- Els hostalers no podien vendre la civada i l'ordi amb un guany superior a 2 sous per quartera de Barcelona i 3 sous per mitgera de Cervera i on no regessin aquestes mides, haurien d'ajustar-s'hi aproximadament.
- Els hostalers, en aquells llocs on no hi havia fleca, podien vendre pa. Ara bé, el guany no podia ésser de més de 2 sous per quartera de Barcelona. També estaven autoritzats a vendre vi, i s'assenyalava el preu per càrrega.

- Els preus màxims dels diversos serveis de l'hostal eren: per servei i taula no superarien els 3 diners, és a dir, es cobraria 1 diner pel dinar i 2 diners pel sopar; per la llum, 1 diner, i pel llit no es cobraria més de 3 diners per persona o 5 diners en cas que l'hoste volgués dormir sol en un llit.
- Els hostalers podrien vendre les altres coses de menjar (enciam, nous, olives, formatge i altres primeries o darreries) a un preu moderat sense abús ni frau.
- Els hostalers haurien de tenir una post penjada o clavada a la porta de l'hostal, que es pogués veure i llegir fàcilment, on s'havia d'exposar una còpia d'aquestes ordinacions, donada pel veguer al cap de cada vegueria.³⁴

A la primera Cort de Barcelona de 1590, al capítol XIII, es fixà la taxa per dieta que havien de rebre els que anaven a fer una visura, ja que comportava grans despeses per als funcionaris que les feien, entre ells els doctors de l'Audiència, i per als mateixos notaris que n'aixecaven les actes, de manera que la dieta per cadascun d'ells es fixà en 24 sous com a màxim.

Per concloure el tema de les dietes, al començament del segle XVIII, Felip V, a la primera Cort de Barcelona de 1702, en el capítol LXXV, exposà els excessos comesos pels notaris i oficials, tant reials com de baró, quan en un mateix dia feien execucions contra diferents persones i, per tant, intervenien en diferents casos. En lloc de comptar un dia de dieta, calculaven com si cada cas d'un mateix dia l'haguessin fet en diferents dies, calculant per cada cas un dia de dieta. El rei ordenà que la dieta es cobrés per dia de feina, independentment de les execucions que s'haguessin fet, tal com estava ordenat en totes les constitucions.

34. Biblioteca de Catalunya (BC), F. Bon. 2372 Barcelona?, s.n., 1562? El document comença: «Ara hojats que us fa ho[m] asaber de part del illustríssim senyor don Garcia de Toledo de la Sacra Cathòlica y Real Magestat, conseller, loctinent y capità general en lo principat de Cathalunya y comptats de Rosselló y Cerdanya a tot hom generalment de qual-seuol grau, stament o condició sia, que com sia estat denunciat a la Règia Cort ab gran querimònia de moltes persones naturals dels dits Principat y Comptats y de altres regnes, y derrerament ab humil supplicació del Procurador Fiscal de la Règia Cort les moltes y grans extorsions y vexacions que fan de algun temps ensà los hostalers del dit Principat y Comptats als passatgers, traginers y altres persones que han de posar y de fet posen per sos hostals, y axí matex als alguatzirs y altres comissaris reals, notaris, porters, veguers y altres oficials (...) no poden sostenir-se ni anar per la terra perq[uè] són menester més de sos salaris y dietes per complir a la paga desordenada de les vitalles y servey que ls compten dits hostalers (...).»

A Castella, la Pragmàtica d'Alcalà fixà la taxa de dieta segons el criteri de la distància del desplaçament (si el desplaçament, per exemple, era de tres llegües, el notari cobrava 40 maravedissos), de nou un criteri que podia motivar discrepàncies sobre la distància real d'un lloc a l'altre. Als aranzels que hem analitzat, les dietes, quan s'especifiquen, es fixen segons la tarifa oficial que hem comentat. A la pràctica, però, hi podia haver notaris que comptessin la dieta en funció de la distància, mentre que altres ho fessin segons el barem oficial.

El 22 de novembre de 1701, el notari de Barcelona Joan Solsona s'adreçà per carta al notari de la Seu d'Urgell Joan Baptista Arajol, que segurament li havia demanat consell professional, amb instruccions sobre salaris i dietes professionals. Pel que fa a aquestes, Joan Solsona indicà que la dieta «es taxa de dues en dues llegües», a 15 rals menys 3 diners, i que es comptaven únicament les llegües d'anada, de manera que si el total del recorregut, anar i tornar, era una distància de 24 llegües, només es comptaven 12 dietes. Referent als salaris, el notari Solsona diu literalment: «Nosaltres per negocis de causes de taulell tenim diferents salaris.» Sobta que el notari Arajol de la Seu, d'una nissaga notarial, no tingués coneixements de l'aranzel oficial ni tingués al seu abast, com era habitual a les notaries, el llibret oficial de les taxes i dels salaris. Si ens fixem, en canvi, en el notari Pere Guarda i Martí, també de la Seu, sembla que comptava les dietes segons la taxa oficial, ja que indica que en un cas el desplaçament comportà dues dietes a raó de 12 sous cadascuna.³⁵

Fet aquest apropament teòric a les taxes notarials de l'edat moderna, analitzarem a continuació els tres aranzels notarials que regularen les taxes dels notaris públics de Barcelona dels anys 1561, 1689 i 1734, en aquest darrer cas extensiu a tot Catalunya.



L'aranzel de 1561

Aquest aranzel és el que degué regir durant una bona part del segle XVI. Està datat l'any 1561, tot just tres anys abans de la regularització dels salaris de l'any 1564 que hem esmentat. Recull totes les disposicions de les Constitucions de Catalunya fins aquell moment i és fruit directe de les constitu-

35. Transcripció de la carta de Joan Solsona per Carme RODRÍGUEZ, *Inventari dels protocols del ADNS*. La Seu d'Urgell, 1997. Treball del Master d'Arxivística (Associació d'Arxivers de Catalunya. Caixa 47.1). M.^a Cristina FORNS DE RIVERA, «Pere Guarda i Martí...», p. 262.

cions i ordinacions de les diferents corts de la primera meitat del segle, a les quals hem fet esment. En resum, la legislació deixava puntualitzats tres aspectes respecte als aranzels: qui estava autoritzat a regular-los; que les taxes per cadascuna de les tipologies documentals es calcularien per un criteri de proporcionalitat a la quantia negociada, sempre que fos possible i amb certes excepcions, i, a l'últim, que havien d'ésser públics i de pública coneixença, especialment els de les corts de justícia.

La monarquia insistí sempre i molt especialment que els aranzels havien d'ésser fets, editats i exposats. Per tal que les taxes fossin públiques, s'obligava a penjar-ne una còpia a la paret de la cúria a la vista del públic, com s'indica a la súplica de Miquel Ferrer i a l'exemple de Puigcerdà, encara que en aquest cas, com hem vist, el fet que s'exposessin no vol dir que els notaris de les corts de justícia les respectessin i les apliquessin a l'hora de redactar la seva minuta.³⁶

Evidentment, per a l'època anterior a l'aparició de la impremta, hem d'entendre per «editar» que un escrivà feia una còpia sobre un pergamí de la mida idònia que s'exposava públicament en una taula o post feta per a aquesta funció. Al segle XVI, quan Miquel Ferrer presentà la seva súplica, indica que es va preocupar d'«estampar» els aranzels i aquí ja podem entendre que, amb l'aparició de la impremta, les còpies necessàries dels aranzels s'imprimien. La súplica de Miquel Ferrer també palesa que el regent de la Cancelleria i els doctors del Reial Consell eren els encarregats de «fer» les

36. No hem fet esment del cas de Vic, estudiat per Immaculada Ollich, que analitzà un document intítulat «Taxes dels salaris que han de rebre los notaris de la cort del oficialat de Vic tretes de les tatxes dels salaris que han de rebre els oficials de les corts eclesiàstiques del Bisbat de Vic fetes y reformades per (...) Don Pedro Jayme (...) Bisbe de Vic en lo Concili Sinodal de dit Bisbat celebrar a set del mes de novembre any (...) MDLXXXIII», i que segons ens diu és un pergamí que es conserva a sala de l'Arxiu de la Cúria Fumada, clavat sobre una fusta emmarcada. Es tracta, doncs, de les taxes de la cúria, com podem comprovar a la transcripció que en fa l'autora, i, per tant, regulen especialment les taxes dels documents judicials. Les dietes es taxen a 12 sous, és a dir, el mateix que per als notaris reials. Com assenyala I. Ollich, a Vic, sota jurisdicció eclesiàstica, el notariat estava d'inici vinculat al Capítol, però el 1315 Jaume II introduí a la ciutat els fedataris públics per autoritat reial, i des d'aleshores van conviure tots dos tipus de notaris. L'aranzel estudiat podria ésser un intent de regularitzar els salaris dels notaris eclesiàstics amb els públics. Creiem que la disposició física del document, emmarcat i penjat, ens reafirma la idea que per llei els aranzels havien d'estar exposats al públic. Immaculada OLLICH I CASTANYER, «Les taxes dels notaris de Vic al final del segle XVI», a *Homenatge a la memòria del prof. Dr. Emilio Sáez. Aplec d'estudis dels seus deixebles i col·laboradors*, Barcelona: Universitat. Centre d'Estudis Medievals de Catalunya, 1989, p. 409-417.

taxes i signar-les. Sobre aquest «fer» hem d'entendre que, així com els doctors en dret, com Miquel Ferrer, compilaven les sentències de l'Audiència i redactaven llibres amb les seves conclusions per crear jurisprudència, també estaven obligats per llei a redactar els aranzels recollint les disposicions que s'anaven donant. Molt possiblement els doctors del Reial Consell ordenaren també la impressió de les tarifes aranzelàries notarials en petits opuscles destinats a ser una eina de consulta dels notaris, i la compilació devia ésser obra d'un jurista designat per a aquesta tasca. L'autor de l'aranzel de 1561 fou, probablement, el notari i jurisconsult Francesc Solsona.³⁷

Sembla que aquests opuscles eren una publicació d'ús corrent entre els notaris de Barcelona i, possiblement, d'altres llocs, i en devia haver força demanda. Desconeixem quina tirada se'n feia i, encara que avui només se'n conserven alguns exemplars, això no significa que se'n imprimissin pocs. Com que es tracta de petites publicacions amb finalitat pràctica, és més fàcil que no s'hagin conservat. No tenim notícia que n'hi hagués cap a les biblioteques de les notaries formant part dels llibres de consulta que els fedataris utilitzaven en la pràctica de la seva art, ja que realment estem davant d'una eina d'ús quotidià a disposició del notari per tal que pogués calcular la quantitat que havia de cobrar als seus clients. El caràcter pràctic d'aquests opuscles es reforça si observem la composició dels que s'han conservat: cap d'ells no conté únicament els aranzels, sinó que solen anar relligats amb altres publicacions, totes elles destinades a ajudar en la pràctica diària de l'ofici. L'obra que conté l'aranzel de les taxes notarials que hem analitzat n'és un exemple.

L'autor, Francesc Solsona, destacat jurisconsult nascut a Anglesola vers l'any 1520, compaginà el treball com a docent a la Universitat de Barcelona amb la de fedatari. Així, d'una banda, va ésser professor de dret i, els cursos acadèmics de 1571-1572 i de 1573-1574, titular de les càtedres de «doctor en Cànon», és a dir, de dret canònic. I, de l'altra, des de l'any 1529, actuà com a notari públic de Barcelona per autoritat apostòlica i reial i, des del 1533, per tota la terra i dominació del rei de Castella i Aragó i, a més, com a escrivà d'obres de Barcelona. Exercí com a notari fins a l'any 1577. El seu prestigi devia ésser important si pensem que entre la seva clientela figurava el mestre racional, Francesc de Gralla.³⁸

37. Vegeu la nota 39, on indiquem en què ens basem per considerar l'autoria de Solsona.

38. Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona 2. Segle XVI*, Barcelona: Fundació Noguera, 2003 (Inventari d'Arxius Notarials de Catalunya, 27), p. 115-121.

La seva producció científica en matèria jurídica fou molt apreciada pels juristes de l'època i va ésser una autoritat en el tema de l'emfiteusi, al qual consagrà les seves dues obres. La primera, *Lucerna laudemiorum, omnia emphiteutica jura complectens*, publicada l'any 1556, va tenir tant d'èxit que el 1576 l'autor va signar un conveni amb l'impressor Claudi Bornat per a la reedició de mil exemplars amb noves addicions.

La segona obra de Francesc Solsona suposà la seva aportació a l'art de la notaria i el seu redactat s'apropa al dels formularis, com indica el seu títol: *Stylus capibreuiandi cum multis quaestionibus ac aliquibus Regiae audientie decisionibus, ad rem facientibus, cum formis creandi iudices, concessionum, stabilimentorum (...) Cum indice materiarum: Cum quodam utili clausurarum tractatu....* La reedició de 1561 conté dos tractats: el primer sobre l'emfiteusi i el segon, per a l'ús dels notaris públics de Barcelona, sobre les clàusules finals dels testaments i codicils i d'altres tipus documentals, i les fórmules d'autenticació per diversos tipus d'instruments. Segons Joan Egea i Juan Marsal, l'obra de Solsona és una de les més importants sobre l'art de la notaria de la seva època, i en destaquen el caràcter eminentment pràctic, semblant al dels formularis.³⁹ La primera edició de l'obra és de l'any 1547

39. Joan EGEEA FERNÁNDEZ, Juan MARSAL CORTELL, «L'aportació dels notaris a la ciència jurídica catalana (segles IX a XIX)», a *Actes del I Congrés d'Història del notariat català*, Barcelona: Fundació Noguera, 1994, p. 282-286. No estem d'acord, però, amb l'anàlisi del contingut de l'obra que fan aquests autors. En primer lloc, no indiquen que se'n varen fer diverses edicions. La primera és de 1547 i només conté l'*Stylus capibreuiandi...*, igual que la reedició de 1594. La segona edició és de 1561, i suposem que l'exemplar que han analitzat és el mateix que hem consultat nosaltres a la BC (ja que no donen referències sobre la biblioteca on es conserva). Ho deduïm del fet que aquest exemplar porta relligada la segona obra: *Llibre en lo qual estan continuades...* Si les analitzem des d'un punt de vista formal i de catalogació bibliogràfica, no podem considerar, com ho fan els esmentats autors, que el tractat sobre les clàusules sigui un apèndix, ja que al títol no s'indica. Hem de tenir en compte que un impressor, quan preparava l'edició d'una obra, en feia un projecte i decidia si hi inclouria una o més obres d'un autor i en funció d'això es redactava la portada, on s'havia d'especificar el títol de l'obra o de les obres, l'autor, el traductor, la menció d'impressió i el peu d'impremta. En el cas que ens ocupa, l'impressor Cortey decidí que en la reimpressió de 1561 inclouria dues obres de Solsona, l'*Stylus capivrebriandi...* i el tractat de les clàusules. Atès que l'autor era viu, segurament l'impressor Cortey va acordar amb ell que la reimpressió contindria els dos tractats, de manera que la portada és comuna per a totes dues obres. Si ens fixem en l'inici del tractat de les clàusules, aquest només se separa per un full del tractat de l'emfiteusi i no té una portada pròpia, sinó només un epígraf enunciant que aquest comença. En canvi, sí que hem de considerar una obra diferent a les anteriors el *Llibre on estan continuades...*, impresa també per Jaume Cortey, contemporàniament a les altres dues. Encara que al títol no ho indiqui, hem atribuït també l'autoria a Solsona, malgrat

i se'n feren reedicions els anys 1561, 1565 i 1594. Encara que no tenim notícia de la tirada de cada reedició, el fet que es reimprimís diversos cops ens dóna idea que era sol·licitada i que el seu ús va ésser ampli entre els notaris durant la segona meitat del segle XVI.

L'exemplar de la reedició de 1561, amb el qual hem treballat, conté, relligada amb *Stilus capibreuiandi...*, una altra obra que porta per títol: *Llibre en lo qual estan continuades totes les festes així en la Règia Audiència com en los ordinaris; ítem les quatre tempres; ítem un compte de porrates; ítem los térmens de Barcelona; ítem la taxa dels salaris dels honorables notaris; ítem una taxa de luysmes*. Es tracta d'un compendi pràctic de diferents temes d'utilitat per a la pràctica notarial i que conté les taxes dels salaris notarials, «un compte de prorrates», una taxa dels lluísmes, unes notes sobre els termes de Barcelona i una llista de totes les festes ordinàries i dels dies feriatos de la Reial Audiència.⁴⁰

El títol d'aquesta obra confirma un cop més la utilitat pràctica que pretenia donar-li el seu autor en redactar-la, i no tan sols pel seu contingut, sinó també pel fet que està escrita en català, la llengua comuna emprada habitualment tant pel fedatari com per la seva clientela, i no en el llatí propi de les escriptures. Es ratifica, doncs, que era un llibre per a l'ús quotidià del notari.

que des del punt de vista d'anàlisi catalogràfica no ho podem afirmar completament perquè no consta com a autor al títol. El fet que estigui relligat amb els tractats de Solsona pot indicar la mateixa autoria, encara que a l'època el relligat d'una obra amb una altra de diferent es feia sovint per encàrrec. Això significava que, per exemple, un client podia estar interessat en una o més obres, del mateix autor o no, i que les trobava a la impremta ja estampades però sense relligar; podia aleshores encarregar a l'impressor que les relligués juntes amb una única enquadernació. En són un exemple les col·leccions factícies. És molt probable que el client, notari amb tota seguretat, de l'impressor Cortey estigués interessat a relligar en un únic volum les obres de caràcter pràctic de Solsona per tenir-les a l'abast per al seu ús quotidià. Vegeu també Ricardo GARCIA CARCEL, «La universidad de Barcelona en el siglo XVI», *Estudios. Revista d'Història Moderna*, València: Universitat de València, 1979-1980, p. 387.

40. BC. 1-IV-22: *Stilus capibreuia[n]di: cum multis quaestionibus ac aliquibus Regiae Audientie decisionibus (...) : cum indice materiarum (...) / per Franciscum Solsona (...) Nouiter in lucem editus (...), et in fine dicti opuscoli continentur tacha siue salaria exigenda à tabellionibus pro instrumentis ab illis factis Barcinone: in aedibus Iacobi Cortey, 1561* i que va relligat amb: *Libre en lo qual estan co[n]tinuades totes les festes, dies feriatos així en la Règia Audiència com en los ordinaris: ítem les quatre tempres: ítem vn compte de porrates: ítem los térmens de Barcelona: ítem la taxa dels salaris dels honor. notaris: ítem una taxa de luysmes. Estampat en Barcelona: en casa de Iaume Cortey, 1561.*

En l'àmbit formal, el llibre està enquadernat en pergamí, en octau, amb una mida de 17 cm, i amb dibuixos i proves de ploma a la portada de la segona obra i en altres llocs. El text de l'obra, *Stilus Capibreviandi...*, i el dels aranzels estan ratllats i hi ha anotacions en forma de postil·les manuscrites. Aquest fet i l'estat del llibre denoten l'ús intens que en va fer el propietari o els propietaris.

La part dedicada als aranzels no porta índex i qui el consultà va resoldre aquesta mancança, important, ja que necessitava localitzar l'aranzel segons la tipologia documental, tot anotant al marge, al costat dels epígrafs, la primera lletra del tipus documental. Per exemple a «De debitoris» hi apareix una «d» al marge de l'epígraf. Hem de tenir en compte, tal com comentarem a continuació, que l'ordre de les tipologies documentals dins l'aranzel de 1561 no és rigorós. A la portada, el llibre presenta signes dels propietaris, possiblement dos, ja que es localitza l'ex-libris, ratllat, de Rafael Feliu i el nom de Joan Coloma, prevere. Aquestes dades no són suficients per identificar els propietaris, encara que al segle XVI trobem un Rafael Feliu com a fiscal de la cúria diocesana de Tortosa.

Exposarem a continuació alguns aspectes de la tarifa aranzelària de 1561, especialment aquells que la diferencien dels dos aranzels posteriors, dels anys 1689 i 1734. A l'annex, al final de l'article, fem l'exposició exhaustiva de les taxes de tots tres aranzels, presentada en forma de taules, una per cadascuna de les tipologies documentals. Cada taula conté tres columnes: a la primera apareix la tipologia documental; a la segona, el salari pels tres aranzels, i, a l'últim, a la tercera columna, hi ha un apartat d'observacions on hem destacat variacions entre els tres aranzels i altres peculiaritats.

En general, l'epígraf o enunciat de cadascuna de les tipologies que hem llistat a la primera columna és el mateix que apareix a les taxes dels tres aranzels, i hem fet puntualitzacions quan ha estat necessari. Únicament hem sistematitzat, en cert sentit, les tipologies referides al règim matrimonial i al règim successori, agrupant-les de manera que apareixen com a «Documents referits al règim successori: donacions *mortis causa*, testaments, inventaris i codicils» i «Documents referits al règim matrimonial». Així hem unificat la presentació de tots tres aranzels amb un criteri comú de redacció.

Ens interessa fer aquest aclariment especialment per comentar l'aranzel de 1561, en el qual l'ordre de les tipologies resulta en certs moments poc sistematitzat. Encara que ja apareixen tipologies enunciades amb un epígraf general, per exemple «Donacions per causa de mort. Testaments i Codicils», aquest apartat conté les taxes per a alguns dels tipus documentals referits al règim successori —recepció d'últimes voluntats, llegats, recepció

de testament, inventaris —, però no de tots, ja que fora d'aquest grup i més endavant trobem les taxes per «clàusules d'herències», «de cartes d'adicions o repudiacions d'herències» i «de còpies d'inventaris i encants». Com diem, a l'annex hem trencat en aquest sentit l'estructura formal de l'aranzel i hem englobat en una taula tots els tipus documentals dins de l'enunciat «Documents referits al règim successori». I hem fet el mateix amb els documents del règim matrimonial, que hem reunit en una de les taules. Hem considerat que d'aquesta manera tenim agrupades sota un epígraf general totes les tipologies documentals que fan referència a aquests dos règims amb una finalitat pràctica, d'ordre i que resulti entenedora.

A més, l'aranzel de 1561 conté algunes tipologies documentals que ja no són presents als aranzels de 1689 i 1734, especialment aquelles que fan referència als feus i als instruments que regulen les relacions entre els senyors i els vassalls: cartes de tradició de possessions o potestats de feus, documents de gratificacions que fa un senyor a favor d'un vassall, i els instruments de remences d'homes i remissió de mals usos o reduccions de censos i drets. Amb el criteri pràctic adoptat per redactar l'annex, aquests tipus documentals els hem agrupat com a «Cartes precàries i confessions».

Per les característiques de l'aranzel, podem dir que aquest conserva un lligam més acusat amb les èpoques anteriors. Prova d'això és la regulació de les taxes dels instruments de relacions feudals que hem esmentat, i també el fet que per a alguns tipus documentals encara s'indica que les taxes es regulen segons antics privilegis, concedits per la monarquia a favor de la ciutat de Barcelona a l'edat mitjana i que encara són vigents el 1561. Per exemple, en el cas dels documents d'últimes voluntats, dels testaments i dels inventaris s'indica que «Encara regeix a Barcelona el privilegi a favor de la ciutat de l'any 1284, que de les últimes voluntats de béns valents fins a 50 sous, es paga al notari que rep aquest testament, 4 sous; i amb béns de valor de 500 sous a 1.000 sous, el notari rep un salari de 5 sous, i apart d'aquesta taxa, el notari rep a Barcelona per fer el testament o inventari, si és a Barcelona, 5 sous, i si és fora Barcelona, 10 sous». Als aranzels de 1689 i 1734 queda una forma podríem dir residual d'aquest antic privilegi, ja que s'indica que en el cas dels inventaris, a més del salari estipulat, el notari rebrà per cada dia de fer inventari a Barcelona un salari de 10 sous, sense indicar, però, que el pot rebre per dret d'antic privilegi.

Podem comprovar, així mateix, que en alguns tipus documentals, a més del salari calculat proporcionalment, apareix una taxa fixa que en el cas dels documents del règim successori es cobra en concepte de cada full de forma major, 4 sous. En el cas de les cartes d'espoli, a més del salari, el notari

rebrà una taxa fixa de 5 sous si el document s'autoritza a Barcelona, i de 10 sous si es fa fora de la ciutat.

La regla general per fixar la quantia de la taxa és el càlcul proporcional, amb certes excepcions, ja que en alguns casos s'assenyala una quantitat fixa. Aquest criteri particular s'aplica a unes tipologies documentals concretes i pot regular la tarifa dels tres aranzels o bé només la de 1561, canviant a criteri de càlcul proporcional per als anys 1689 i 1734. Per exemple, la taxa per als afermaments (obligacions dels aprenents a favor dels mestres) és una quantitat fixa en els tres aranzels, igual que la tarifa per les separacions matrimonials i d'altres. En canvi, la taxa per als documents de restitució, a l'aranzel de 1561 és una quantitat fixa, 8 sous, mentre que en els aranzels posteriors això canvia i s'aplica la norma de càlcul per proporció, en aquest cas al valor dels béns restituïts.

Destaquem també que en certs tipus documentals les taxes a cobrar es fixen per l'estatus social, un criteri que no hem comentat. És el cas de les remissions de morts, si la remissió es fa a favor d'un home de baixa condició, el salari és d'1 florí i mig; si es fa a favor d'un cavaller, un gentilhome, un ciutadà honrat o altres homes opulents, la taxa és de 2 florins i mig, i si és un noble o baró, 4 florins. En el cas de les adopcions, el salari es calcula en funció del valor del patrimoni de l'infant adoptat i es regula segons les taxes de les donacions. En els processos apostòlics per a dispenses matrimonials, en tots tres aranzels, també es calcula segons l'estatus social, encara que el de l'any 1561 assenyala dues categories socials: si els atorgants són persones «de condició», el salari del notari és de 10 florins, i si són menestrals o artistes, la taxa és de 5 florins. Als aranzels de 1689 i 1734, hi apareix una tercera categoria, ja que per als artistes s'indica «artistes o mercaders».

El llibre de 1561 conté, com hem dit, a més dels aranzels, altres publicacions de caire pràctic, d'entre les quals destaquem la que posava a disposició dels notaris un calendari dels dies festius, tant els de precepte o manament com els propis de Barcelona, indicant així mateix les vigílies i els dies de dejuni, i els dies feriatos de la Reial Audiència i els ordinaris. Es presenta estructurat per mesos i a l'epígraf de cada mes s'indica entre altres el nombre de dies que té, els de la lluna i el nombre d'hores de la nit i del dia. Hi comptem setanta-vuit dies festius i, a més, a la Reial Audiència era festa des de la vigília de Nadal fins a Reis, inclusivament, i l'octava de Pasqua. La publicació conjunta dels aranzels amb els calendaris és una característica comuna en totes tres tarifes aranzelàries.

L'aranzel de 1689

Ens situem a l'inici del segle XVII, uns cinquanta anys després de la publicació de l'aranzel de 1561, vigent durant tot aquest període si tenim presents les reimpressions esmentades. Durant aquests anys es produí un canvi important per als notaris de Barcelona, ja que el 1544 nasqué el Col·legi dels Notaris Reials, que des del moment de la seva creació com a corporació professional s'enfrontà al Col·legi dels Notaris Públics de la Ciutat. A més de fer front a conflictes principalment de competències, els notaris públics hagueren d'encarar-se amb les denúncies dels clients per cobrament abusiu dels seus honoraris. De nou, l'etern conflicte, malgrat els esforços legisladors sobre el tema.

L'opuscle que conté l'aranzel de 1689 recull a les primeres pàgines la deliberació del dimecres 30 de maig de 1607 del Consell ordinari, vulgarment dit de Trenta-sis, convocat i reunit a instància del Consell de Cent. Es va deliberar sobre els honoraris dels notaris públics de la ciutat arran de les denúncies i reclamacions de la ciutadania contra els excessos dels fedataris en el cobrament de les taxes, una difícil situació que es plantejà al Consell de Cent.

La deliberació s'inicià com sempre amb l'exposició, a manera de precedent, dels fets. Diu literalment: «(...) considerant que moltes persones dificulten a la solució dels salaris tocants als notaris públics de Barcelona, dels actes rebuts en llur poder, per ço que pretenen molts dels dits salaris ésser excessius y contenir en si grans quantitats que eren causa que en moltes ocasions se movian causas y litigis con gran dany y perjudici axí dels notaris com dels poblats en la present ciutat y com dits notaris públics tinguessen ses tatxes públiques y autènticas moltas dellas per Constitucions de Cathalunya donadas y demás per V.S. y consuetut antiquíssima observades, conforme còpia autèntica del Arxiu Real treta y closa per Sebastià Costa, escrivà del rey (...) y en virtud d'aquelles, ab iust y causa exhibien y han exigits dits salaris (...)».

És interessant la referència a les regulacions de les taxes i destaquem que encara se cita com a font jurídica, ultra les Constitucions de Catalunya, la «Consuetut antiquíssima» de Barcelona, com ja hem vist a l'aranzel de 1561. A més, certes taxes encara es regien per privilegis antics de la ciutat i altres que entraven en la consideració de dret consuetudinari. També destaquem la referència a l'Arxiu Reial, on es custodiava la còpia autèntica del document de l'aranzel.

Continuant amb l'exposició dels precedents, s'indica que per «remediar els danys», el Consell ordinari, reunit el 4 de setembre de 1604, amb la presència dels priors del Col·legi de Notaris Públics de Barcelona, deliberà i

decidí, amb l'acord d'aquests, afrontar una nova redacció dels aranzels notariais. Els priors reberen l'encàrrec del Consell de revisar les taxes, tasca que encomanaren a una comissió d'experts formada per Francesc Gamis, conseller en cap, Jaume Dalmau, advocat ordinari de la Casa de la ciutat, i Felip Dimas Montaner i Joan Aroles, doctors en dret, els quals havien de revisar l'aranzel i actualitzar-lo. El document diu literalment: «(...) mirades les taxes antigues dels dits notaris públics (...) i remirades y en lo que excedeixen, moderades, y en lo que serien tènues conforme la mutació del temps, aumentades (...)», és a dir, la finalitat de la revisió de l'aranzel no era tan sols reduir les taxes que es consideressin excessives, sinó també actualitzar-les, fet que havia d'ésser imprescindible pel temps transcorregut, si realment les taxes vigents el 1604 encara eren les redactades el 1561 (més endavant encara diu «y viures», referint-se potser a l'augment del cost de la vida). El Consell ordinari justificà que el Consell de Cent estava facultat per actualitzar l'aranzel, perquè la ciutat tenia prerrogativa per fer-ho, a l'igual que havien posat al dia els salaris d'altres col·legis professionals i confraries.

La deliberació de 1607 ens informa que la revisió i actualització dels salaris notariais comportà molta feina i que els experts «ab molt madur parer» reberen ajuts diversos, feren tractes i «parlaments» i actuaren amb «gran discussió» i «exactíssima i particular diligència», revisant totes les taxes antigues i fent-ne una nova redacció, que fou sotmesa a parer del Consell de Cent per a la seva aprovació, amb l'objectiu que hi hagués «quietut» del Col·legi i col·legiats, dels habitants de la ciutat i en interès d'aquesta. En aquest punt de la deliberació i abans d'aprovar el redactat nou, el Consell de Trenta-sis va fer llegir en veu alta i paraula per paraula el text del nou aranzel (aquí es recull el text de les noves taxes).

La deliberació finalitza amb el certificat dels experts que, segons l'encàrrec rebut i un cop es van haver revisat les taxes, diu literalment: «les tatxes antigues descrites y continuades en un llibre de estampa, vists molts comptes de notaris vells de Barcelona, vist un memorial dels priors i Col·legi de Notaris Públics de Barcelona», i encara després d'una última revisió el 1607, amb la intervenció de Francesc Gamis, «és estat posible asertat en fer dites tatxes velles, les quals de algunes espècies de actes donaven excessius salaris y de altres molt tènues, reduhint al més a alguna y moderada forma, de tal manera que ni los dits notaris deixen de cobrar lo que per sos treballs los serà degut ni los contrahents sien ab excessius salaris apretats y vexats (...)». Cal també presentar unes noves taxes, especificant totes «les espècies de contractes» que un notari pot autoritzar, i assignar a cadascuna d'elles un salari «conforme a Déu y a nostres consiències». Afirmen que ho han fet pel bé públic i, en par-

ticular, en benefici dels notaris i la seva clientela en virtut dels reials privilegis concedits a Barcelona, per tal que les taxes fossin comunes a tots els notaris. El certificat porta data de 21 de maig de 1607.

La nova tarifa aranzelària va ser aprovada a la deliberació esmentada el 30 de maig del mateix 1607. Creiem que aquest aranzel és el que devia regir per a tot el segle XVII i que se'n devien fer les reimpressions necessàries. Pensem que les edicions conservades, tant la de l'any 1689, utilitzada per nosaltres, com la de l'any 1695 podrien ser reimpressions, encara que a les portades no hi ha cap menció que ho fossin, com tampoc cap esment a una edició anterior. Per tant, encara que amb molta probabilitat l'aranzel fou redactat al principi del segle i molt possiblement els exemplars conservats eren reedicions, hem donat com a data de l'aranzel l'any 1689, que és la que apareix al peu d'impremta del nostre exemplar.

L'aranzel de 1689 és, doncs, resultat d'aquesta nova redacció dels aranzels recollida en un llibre que porta per títol: *Tatxes dels salaris dels actes rebuts y que per avant se rebran per los notaris públics de Barcelona, tretas axí de les tatxes antigues com de nou estatuhides y ordenades per los magnífichs concellers y Consell ordinari de la present ciutat, va a la fi lo compte de lluhismes se acostuman pagar en dita ciutat, altre per trauerer ab facilitat las potratas [sic], lo quern diner, y per últim los feriatos*. Fou imprès a Barcelona per Vicenç Surià, aquest any.

En l'àmbit formal, el llibre és en quart, amb coberta de paper, presenta una portada orlada, amb decoració i frisos xilografats, està paginat i porta índex, amb la qual cosa va quedar solucionat el problema que hem comentat de l'aranzel de 1561. Recordem que a aquest li mancava i que el notari usuari ho va solucionar fent anotacions al marge dels paràgrafs a semblança d'un índex.⁴¹

A més dels aranzels, el llibre conté un «Compte de la solució y divisió dels lluhismes que's pagan en la present ciutat, y fora della, axí per los ciutadans de aquella, com per los forenses...»; i un «Compte del que ve cada mes y cada dia segons lo que guanya cada any», a més d'un calendari, al qual ens referirem més endavant.

Respecte de l'aranzel de 1561, podem destacar canvis, alguns dels quals ja hem assenyalat: el 1689 ja no apareixen les reminiscències a antics privilegis, com tampoc no hi trobem tipus notarials referits a les relacions feudals

41. BC. F. Bon. 8.153. Es conserven a la BC altres exemplars de la mateixa edició, un d'ells amb cobertes en pergami amb el títol manuscrit a la coberta, i l'edició de 1695, estampada pel mateix impressor i que es diferencia de l'altra per no contenir els lluhismes.

entre senyors i vassalls. Són altres temps, encara que continuem a l'antic règim. Així mateix, els experts de 1604 feren l'esforç de sistematitzar els epígrafs que encapçalen cada paràgraf, dos dels quals tenen un caire general. Un correspon a la categoria enunciada com a «Capítols matrimonials», sota el qual hi ha agrupats tots els documents referits al règim matrimonial (constitució dotal, aixovar, carta d'aixovar i d'espoli...), que a l'aranzel anterior apareixien en diferents llocs. El mateix passa amb la categoria dels «Debitoris, obligacions i altres actes de consignació», ara agrupats i que a l'edició de 1561 formaven tres paràgrafs diferents: «Debitoris», «De comandes i debitoris simples» i «Debitoris de canvis».

Així mateix, es regulen les taxes de certs tipus documentals que no constaven a l'aranzel de 1561. En el cas de les èpoques, abans el notari només cobrava si les elevava a document públic, en canvi a l'aranzel de 1689 s'indica una quantitat màxima com a salari d'època, que no ha d'excedir les 10 lliures. Igualment, a diferència de l'aranzel anterior, les noves taxes assenyalen quantitats màximes per als salaris de certes tipologies documentals, com és el cas dels documents d'adopcions i arrogacions, de les restitucions i de les còpies de llegat testamentari. A l'aranzel de 1734 es mantindrà el fet d'assenyalar un salari màxim. Per tant, queda clar que volien evitar abusos per part del fedatari, sobretot amb els clients més poderosos, encara que els seus béns poguessin tenir un valor molt alt i la tarifa a pagar pel treball del notari estigués en el tram més elevat.

Calendari laboral i compatibilitat d'exercicis al 1689

Com en els altres aranzels, el de 1689 porta al final el calendari dels dies festius, estructurat per mesos, amb el títol: «Feriats que se acostumen fer i servir axí en la Real Audiència y Consell Real de la Batllia General de Catalunya, com en los ordinaris de la ciutat de Barcelona». En aquest cas ens ha interessat particularment, ja que no es limita a indicar quins dies són festius, sinó que el podem considerar un calendari destinat als doctors i als notaris de la Reial Audiència i altres institucions de govern, perquè estipula a més els horaris laborals.

Hi havia vuitanta-set dies a l'any que eren festius i, a més, a la Reial Audiència i al Consell Reial de la Batllia General de Catalunya eren feriatos: des de la festa del diumenge de Rams fins al diumenge immediatament després de la Pasqua de Resurrecció; del 15 de juliol al 20 d'agost; del dia de Sant Tomàs Apòstol fins a Sant Ramon, i els diumenges i festes de pre-

cepte per a la Reial Audiència. A més, eren feriat: el dijous llarder; el 15 de març, festa de Santa Madrona, considerada una de les patrones de la ciutat, en què es portaven solemnement les relíquies a la catedral i després es retornaven a la seva església; el dia que es treia el cos de sant Sever i tots els dies que hi havia processons, precedint la crida, així com els dies en què se celebrava la festa de l'Anunciació, la Concepció de la Verge i la Purificació de Nostre Senyor, i, a més, la festa de Sant Iu, a la qual assistia el Consell Reial. També eren festius els dies de Sant Oleguer, Sant Jordi, Sant Josep i Sant Ramon. Per tant, era un calendari festiu bastant més ampli que l'actual.

Són de particular interès els horaris laborals fixats, un horari d'estiu i un horari d'hivern, que podem deduir que s'atenien a les condicions climàtiques i de llum natural segons l'estació de l'any. Des de maig fins al 28 de setembre, els doctors de la Reial Audiència (entre els quals podem incloure els fedataris que hi treballaven, notaris i juriconsults) i els assessors de la Batllia General treballaven els matins de les 7 fins a les 10 hores, i des del primer d'octubre fins al 30 d'abril, horari d'hivern, de les 8 a les 11 del matí. Aquests horaris eren compatibles amb els horaris d'aquells que, a més de treballar a les institucions esmentades, tenien estudi privat obert. Per tant, hi havia compatibilitat de càrrecs, de manera que un escrivà notari de l'Audiència podia exercir com a tal a la seva notaria sempre que respectés els horaris laborals establerts i fos present al seu lloc de feina de les institucions a les hores assenyalades. Per tal que no hi haguessin dubtes o incompliments, el calendari laboral també assenyalava l'horari de feina privada, de manera que diu literalment: «els doctors de la Reial Audiència i els assessors de la Batllia General, al matí, abans d'anar a consell, fan residència cadascun a casa seva, tenint obert lo estudi», i, havent dinat, podien obrir el seu despatx des de les 13 hores fins a les 15 hores. Cal tenir en compte, a més, que els doctors de la tercera sala de la Reial Audiència, tots els dilluns, dimecres i divendres no feriat atenien a la sala, des de les 14 fins a les 16 hores.

Els doctors del Reial Consell Criminal, tots els dissabtes tenien fixada la visita a la presó, i en cas que el dissabte fos festiu havien de fer la visita el dia abans. Hi havia uns dies de visita general, a la qual assistien tots els doctors.

El nivell adquisitiu dels notaris

Finalitzarem aquest apartat amb una reflexió a tenir en compte si es pretén reconstruir la comptabilitat d'una notaria i comprovar quin nivell de vida es podien permetre els notaris segons els seus guanys. Un cop calculats

els guanys nets, hauríem de restar les despeses, com ara el sou dels passants, aprenents o ajudants, o els materials que necessitava per a la seva feina, especialment el cost del suport físic dels documents, pergami primer i paper després, ja que aquest no era un bé econòmic. De fet, per aquest motiu s'indica als aranzels que en les segones còpies, en els documents especialment llargs i els de gran tenor com les butlles, es cobraria pel paper. Aquest material s'encarí el segle XVIII amb l'obligació d'utilitzar el paper segellat. També els drets, com el del segell, eren una altra despesa, així com les contribucions i els impostos que el notari havia de pagar anualment segons la seva categoria.

Deduïdes les despeses, resten els guanys i aquí lògicament ens plantejem el nivell adquisitiu del fedatari. D'una banda, hauríem de comparar els seus guanys d'un any amb el sou d'altres professionals i, de l'altra, hauríem de tenir en compte el preu dels productes de consum diari i els dels productes considerats de luxe que podia adquirir. Els inventaris de les notaries ens poden servir d'ajuda i orientació respecte a aquests últims. Les acurades descripcions de les cases dels fedataris, tant dels seus estudis com, sobretot per a aquest cas, del seu àmbit privat, ens permeten comprovar la presència a les seves cases d'objectes de decoració, d'ús diari (llits de diferents classes, aixovar domèstic o certes comoditats que no eren a l'abast de tota la població), i el tipus de casa o altres béns immobles amb el seu preu.

No ens podem estendre en aquest punt, però no volem deixar-lo de banda per la seva importància. Cal recórrer a diferents fonts històriques per trobar relacions de preus amb els quals puguem establir comparacions. Podem esmentar per al segle XVI, contemporàniament a l'aranzel, els comptes de l'alcaid del Palau de Molins de Rei i, en especial, les diferents construccions de la resclosa del riu Llobregat, on es detalla per exemple el sou del mestre de rescloses, un professional que avui podríem assimilar a un enginyer i, per tant, comparable amb un notari.⁴²

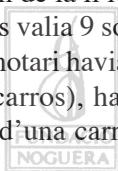
Per a l'època de l'aranzel de 1689, una exhaustiva taxa de preus continguda en una crida de Joan d'Àustria, lloctinent general de Catalunya, el 9 de juliol de 1653, amb la finalitat de controlar preus, informa del cost de

42. Conxita SOLANS RODA, M.^a Cristina FORNS DE RIVERA, *Una vila per a un riu. La baronia de Molins de Rei segles XVI-XIX*, Molins de Rei: Ajuntament, 2011. A tall d'exemple, podem esmentar que tenim els comptes dels rendiments del molí de la vila els anys 1564 i 1565, amb els sous del moliner i els preu de les quarteres mòltes (p. 56-57), els sous del personal que treballava al palau dels Requesens a Molins de Rei al final del segle XVI i el preu d'estris d'ús quotidià (p. 68-69).

totes les mercaderies i també dels sous de diferents professionals. Entre els productes d'aquesta llarga llista podem trobar els preus de béns que segurament adquirien els notaris, ja que hi ha preus de tots els tipus de robes, objectes, peces de vestir, tots els productes que venien els adroguers i un llarg etcètera. Per exemple, tenim el preu dels barrets (fins a deu tipus de barrets), de les sabates (les sabates d'home per a cavaller ciutadà, de cordovà amb dues soles, valien 11 sous) o el preu de tots els estris de l'aixovar domèstic, des dels més senzills fins als més cars. També ens detalla els sous dels empleats domèstics que el notari podia tenir a casa (el salari dels criats depenia de l'edat: fins als dotze anys, el sou anual d'un criat era de 5 lliures; entre els tretze i els setze anys, el sou era de 7 lliures, i amb més de setze anys, el criat o criada cobrava 7 lliures anuals).

Quant a les despeses que el notari havia de fer quotidianament a la notaria, la taxa ens informa del preu de la «matèria escriptòria»: cent plomes d'escriure ordinàries valien 4 sous, i també hi havia plomes de cigne; els pèls d'emblanquinar costaven 5 sous la lliura; la mà de paper de forma major (foli) valia 5 sous; la forma mitjana, 2 sous i 6 diners la mà, i, quant al paper ordinari, es diferencia si és de «la terra», o sigui fabricat aquí, que val 1 sou cada mà, del paper ordinari de Gènova, que costa 1 sou i 6 diners la mà.

També hi trobem el preu d'estrís que fàcilment eren a les notaries, com ara les tisores de tallar els papers. En aquest punt el document és curiós, ja que aquest tipus d'estrís sembla que es venien formant un lot, amb el nom de «scriptoris ordinaris», que valia 1 lliura i 8 diners i que comprenia unes tisores i dos ganivets. I si parlem de la il·luminació de les estances, la cera blanca de les candeles i dels ciris valia 9 sous la lliura i si la cera era groga, 8 sous la lliura. Finalment, si el notari havia de desplaçar-se i no tenia transport propi (cavalls o mules o carros), havia de llogar-lo, una despesa a compte de les dietes. El jornal d'una carreta amb dues mules i un mosso costava 1 lliura i 16 sous.⁴³



L'aranzel de 1734

A l'últim, analitzarem l'aranzel de 1734, que podem anomenar «borbònic», ja que correspon a l'època en què es féu efectiva l'aplicació de les normatives castellanes al dret de Catalunya segons el Decret de Nova Plan-

43. BC, F. Bon. 2.441.

ta de 1716. No és necessari recordar que l'any 1707 Felip V implantà un règim jurídic, administratiu i fiscal comú a tot el territori de la península, partint d'un govern centralitzat de caràcter nacional, amb l'objectiu, tal com assenyalà el mateix rei als seus decrets unificadors, de «reducir todos mis reinos de España a la uniformidad de unas mismas leyes, usos, costumbres y tribunales de justicia y administración...», abolint o adaptant les institucions existents, com ara els col·legis professionals, entre els quals hi havia els notarians.

Segons Arcadi Garcia Oms, durant la guerra de Successió, per evitar la prestació del servei militar els notaris pagaven un soldat —6 sous diaris— perquè complís les obligacions militars en el seu lloc. Assenyalà que els setanta-sis notaris que hi havia en aquell moment a Barcelona, i segurament tots els del Principat, van haver de suportar una forta davallada en els seus recursos econòmics, ja que varen cessar en els seus càrrecs al govern de Barcelona i els desafectes a la causa borbònica varen patir les conseqüències, ja que se'ls imposaren taxes extraordinàries.

Les disposicions de la Nova Planta es van fer efectives en les dècades següents. Ara ens centrarem només en aquelles que fan referència als salaris notarians. Pel decret de Nova Planta, els escrivans de manament formaren col·legi, segons Reial cèdula de 28 de maig de 1729, col·legi que va conviure amb els dos ja existents, el dels notaris públics i el dels notaris reials. El decret de Nova Planta en el punt 34, ordena que es mantingui el Col·legi dels Notaris de Número de Barcelona, per raó de la seva legalitat i perícia, sempre controlats, però, per un dels ministres de l'Audiència Civil.

La retribució va ésser de nou motiu de queixa per part dels notaris reials i els de manament davant la Reial Audiència els anys 1720-1726. Exposaven que els seus ingressos havien disminuït molt, fins arribar a ésser la meitat dels guanys dels seus predecessors, ja que no cobraven fins que es dictava la sentència i, moltes vegades, els plets s'allargaven o bé no arribava a dictar-se sentència perquè el plet es resolía amb arbitratges o bé amb concòrdies.

La normativització del notariat català, segons Garcia Oms, es produí especialment en el període 1727-1733, quan s'establí un nou marc normatiu. Aquesta tasca la va dur a terme el regent de l'Audiència, Bernat de Santos, qui redactà diversos textos, entre els quals l'aranzel general que va ser vigent fins al 1862. L'aranzel s'aprovà el 1734 i tres anys més tard s'intentà, com a Castella, obligar els notaris a assentar a les escriptures el cost econòmic que aquestes tenien per a les parts. Aquesta proposta no va

ésser acceptada pel Consell de Castella i, per tant, els notaris només estaven obligats a cobrar segons l'aranzel, però no a fer-ne constar el cost a les escriptures. En aquest punt, no estem del tot d'acord amb Garcia Oms, que considera que el sistema d'aranzel fixat per les constitucions de Catalunya va ésser substituït pel publicat el 1734. Afirmat d'aquesta manera, sembla que l'aranzel de 1734 fos absolutament diferent dels que hem estudiat, vigents en els segles anteriors. En realitat, són poques les diferències entre l'aranzel de 1689 i el de 1734.⁴⁴

La publicació de l'aranzel va ésser ordenada per un edicte signat pel marquès de Risbourg, capità general de Catalunya, datat a Barcelona el 3 de març de 1734. En l'àmbit formal, l'edició que hem analitzat és un llibre en quart sense cobertes, amb la portada orlada amb un escut i porta per títol: *Edicto publicado en 22 de marzo de 1734 para la observancia de los nuevos aranzales generales, que con Real provisión del Consejo de 4 de febrero de 1734 se han establecido y mandan guardar por la escribanía principal de gobierno y acuerdo de la Real Audiencia, escribanía de Cámara y demás tribunales, notarios y otras personas de esta ciudad y principado de Cataluña*.⁴⁵

L'aranzel comença amb l'ordre de Guillermo de Melun, marquès de Risbourg, governador i capità general de l'exèrcit i principat de Catalunya, el qual indica que, en virtut del Reial decret de Nova Planta, de 16 de gener de 1716, calia formar aranzels generals per a la percepció dels drets que legítimament s'haguessin de percebre en tots els jutjats del Principat i remetre'ls al Consejo per a la seva aprovació. En aquest punt, informa que havien revisat els honoraris rebuts de l'escrivà principal del govern, dels escrivans de la Cambra i dels altres empleats i dependents de la Reial Audiència i d'altres jutjats i dels notaris de Barcelona, que eren remunerats, segons diu literalment, per l'«Aranzel o Estilo antiguo». A partir d'aquesta ordre, l'Audiència fixaria els nous aranzels, i s'indicava que «formándose por la Real Audiencia los referidos aranzales generales, arreglando estos derechos con equidad y proporción a lo justo de cada especie

44. Arcadi GARCIA OMS, *El Dret notarial català. La implantació a Catalunya del model castellà 1716-1755*, tesi doctoral inèdita, Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament de Dret Civil, 2009-2010, p. 108, 128, 150 i 289.

45. Se'n conserven diferents exemplars a la Biblioteca de Catalunya (F. Bon. 11.933; 9.611 i 12.436), a la biblioteca de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona (ICAB), fons d'al·legacions jurídiques, 562-14. L'exemplar de l'aranzel que presentem a l'annex es conserva a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), fons Al·legacions jurídiques. Ordres i Circulars, 1730-1768, A.J. III-2(8).

de despachos y negocios, enmendado el abuso que en algunos se experimentava, en perjuicio y detrimento de la causa pública y partes interessadas; de manera que quedando igualmente remunerado el trabajo de aquellos, lograsen éstas el alivio; de que fuese en una regular proporción...».

Els aranzels foren enviats al Consejo i aprovats el 4 de febrer, i s'ordenà als corregidors, als batlles i a tota altra persona de qualsevol estat, qualitat i condició que els respectessin i executessin sense contradiccions. El document el va signar el marquès de Risbourg amb el vistiplau de Bernat de Santos i de Salvador Prats i Matas, secretari del rei i escrivà principal de govern, respectivament, i es publicà mitjançant una crida feta a Barcelona el 22 de març de 1734.

Quant al contingut, com hem vist a l'ordre, s'hi inclouen les retribucions de tots aquells que treballaven a la Reial Audiència i regula minuciosament els salaris dels notaris, tant els dels notaris públics com el que han de cobrar els escrivans de manament dins l'administració de la justícia civil i criminal en el marc de l'actuació de la Reial Audiència. Igualment, es regulen els salaris dels altres professionals que intervenen en les causes: relators civils, escrivans de Cambra de les sales civils, algtzirs i porters, els d'ín-times i els de notificacions.

També estableixen el que havien de percebre els membres del jutjat i del tribunal reial ordinari del corregidor de Barcelona, els seus tinent, civils i criminals (els jutges civils; els escrivans del civil i els del criminal; els promotors fiscals civil i criminal; el procurador fiscal; els algtzirs del civil i del criminal, i els porters del civil i del criminal). Per aquests mateixos salaris, s'havien de regular tots els dels jutjats ordinaris de Catalunya. L'excepció eren els salaris que havien de rebre els advocats de tot el Principat i els procuradors actuant a la Reial Audiència, ja que no disposaven d'una regulació dels salaris com els altres professionals que hem esmentat. En referència a aquests, s'indica al document: «Se declara que los inconvenientes que hasta aquí se han seguido y pueden seguirse en la percepción de derechos de la expedición de los negocios que tratan los abogados del principado de Cathaluña, en recompensa de el trabajo que tengan, se dexa al arbitrio de las partes, y no ajustándose bienamente, se tassará por el acuerdo y sala en que pendiere el negocio, y en su caso por el juez ordinario del pleyto.»

Un cas particular era el dels advocats calculadors, aquells que eren nomenats per les sales per a les causes que tinguessin liquidacions llargues d'interessos o fruits. El seu salari es regulava segons «lo que voluntariamente convinieren las partes con los calculadores, y sino se conviniessen,

se tassará el salario por el acuerdo prudencialmente arreglado al trabajo que huviere en los expressados cálculos».⁴⁶

46. Ens ha semblat interessant, com a complement del tema que tractem, incloure aquí la transcripció literal de les taxes que regulaven els salaris dels escrivans de l'Audiència:

Derechos de los notarios de las Causas Civiles de la Real Audiencia:

Por traslado que se da a la parte en la introducción de la causa, 4 sueldos.

Por cada hoja de Traslado de las deducciones, esto es, las Peticiones y Provisiones que se hazen en las causas, cobraran a razon de quatro sueldos y seis dineros, por cada hoja de nota quatro sueldos y seis dineros.

Por razon de Carteles Citatorios, Inhibidores, Mandatorios u otros; esto es, Despachos con los Autos provehidos, para notificar a las Partes, siendo como es un Despacho cobrara por el primero quatro sueldos, y si hubiese mas dos de cada uno, y en quanto a los Mandatos de otra especie, se cobrara segun lo que ocupare lo escrito.

Por las comunicaciones de Procesos corrientes, y su cobro, se pagara cada vez quatro sueldos.

Por las Caucciones o Fianzas que prestan las Partes en el curso de el pleyto, cinco sueldos por cada una, y lo mismo por cada juramento supletorio, cinco sueldos.

Por recepcion de respuestas Personales, recepcion y examen de Testigos, sino passan de diez capitulos, se cobrara quatro sueldos por cada Testigo, y recepcion de respuestas, si se fuesse fuera de casasaer doblado, y si fuesen muchos los capitulos, de forma que se aya de estar en la recepcion medio dia, un dia o mas, se ha de regular por dietas con moderacion.

Por los Autos, esto es, Testimonios de visorios, o Vistas de hojos, Escrutinios, Descripciones de Bienes, u otros semejantes, han de cobrar por cada uno cinco libras, y de los segundo Autos, o Testimonios la mitad.

Por las Relaciones de Estimaciones de bienes, se ha de regular por dietas y medias dietas, esto es, si fuesen Pregoneros o Artesanos, a una libra y quatro sueldos cada dia entero, y si son Escrivanos, Cirujanos, u otros Artistas, dos libras y ocho sueldos, dentro de la Ciudad o Lugar donde estan, y saliendo fuera a los Artesanos una libra y diez sueldos, y a los Artistas tres libras y doze sueldos.

Por los Autos o Testimonios de Possesiones Iudiciales, se cobrara de la primera designa de la cosa que se toma, una libra y si ay mas, cinco sueldos por cada una.

Por las Tabas para substaciones, se ha de cobrar ocho sueldos por cada una, y si son muy largas, y con descripcion de diferentes cuerpos hereditarios, se reglara segun lo escrito a proporcion.

Por las Relaciones de Espertos en Visorios, esto es, vistas de hojos, u otros semejantes casos, se contara segun el tiempo que se ocupare el Escrivano, assi por la lectura de los instrumentos, Testigos, Deducciones, y demás que fuesse necesario hazerles presente, como tambien por la formacion de tales relaciones, a razon de doze sueldos por cada hora, y lo mismo de las combinaciones, o confrontaciones de Inventarios en Almonedas, y otros semejantes negocios.

Por la Recepcion de Autos, o Instrumentos de relaciones, de presentaciones, de letras, y de substaciones, que hazen los Pregoneros, se ha de cobrar por cada relacion cinco sueldos, y lo mismo el Pregonero.

Por los Autos, Instrumentos de execuciones, y otros semejantes, se ha de cobrar de cada Auto o Instrumento Requisitorio, cinco sueldos, de el Inventario, ocho sueldos, de la comanda o deposito, cinco sueldos, y de la assignacion de diez, y treinta dias, cinco sueldos.

Quando el Actuario, o Escrivano aya de ir a alguna diligencia, u Auto Requisitorio, cobraran por media dieta doze sueldos, y por dieta entera, una libra y quatro sueldos, y quando salgan fuera de la Ciudad, dos libras y diez y seis sueldos por dieta.

En quanto a los negocios de visorios, esto es, vistas de hojos, a recepcion de Testigos, por el Actuario de la causa, o Escrivano fuera de la Ciudad, quando sea a Pedimiento de Parte, se ha de cobrar dos libras y diez y seis sueldos.

Analitzant les característiques pròpies de l'aranzel de 1734 i comparant-lo amb l'aranzel de 1689, podem comprovar que tots dos són pràcticament iguals i que la diferència principal és la llengua, ja que el borbònic és escrit en castellà. Ara bé, curiosament l'índex està redactat en català i podem observar que molt probablement es va fer així perquè tot just es començava a introduir l'ús de la llengua castellana en el llenguatge jurídic català, una conseqüència més, i molt important, de la Nova Planta. Hem de tenir en compte que fins aquell moment els notaris, des de l'inici de la seva formació i durant el seu exercici com a fedataris, utilitzaven el llatí i el

Derechos de los notarios de la Sala Criminal de la Audiencia:

Por la recepcion de cada Testigo, assi en ofensa, como en defensa recibida ante uno de los Ministros de la Sala (exceptuando de los processos contra pobres de solemnidad) se ha de cobrar ocho sueldos.

Por las relaciones de los Cirujanos, Expertos, y otras semejantes, por cada una ocho sueldos.

Por declaraciones y Concesiones de los Reos, por cada una se llevaran ocho sueldos.

Por la formacion de las Letras, a instancia de Parte (a excepcion de el Procurador Fiscal, o de Pobres de solemnidad) ha de cobrar segun su estencion o cortedad, unas vezes diez y ocho sueldos, y otra una libra y quatro sueldos.

Por las instrucciones y comissions que se den y despachen en la conformidad referida, segun la extension, o cortedad, ha de cobrar unas vezes una libra, y otras una libra y quatro sueldos.

Por los salarios de Autos, o Instrumentos de manulenta o caucion, esto es, Fianza de Carcel segura, ha de cobrar por cada cien libras de pena, una libra, entendiendose que si esta pena llega a quinientas libras, cobrara cinco libras por el salario de ella, y si passa a mayor cantidad de quinientas libras, no puede exceder a mas salario que el de cinco libras.

Lo qual se entiende en los Plebeyos, pero gozando de Privilegio Militar, ha de cobrar el salario duplicado, que es llegando la pena a quinientas libras sin alargarse a mas, diez libras.

Por los Autos de embargos de bienes y enmienda, esto es, deposito, se pagara segun el importe de los bienes embargados, no excediendo el salario de ella a mas de cinco libras.

Si los Escrivanos para recibir dichos embargos en Barcelona, se ocupassen solo la mañana, o la tarde, cobraran media dieta, y por ella una libra y quatro sueldos: pero siendo los Inventarios grandes, por los quales se devan ocuparse dias enteros, cobraran por dieta en cada un dia, dos libras y ocho sueldos.

Si saliesen fuera para dicho efecto de embargo, o por otro motivo, cobraran por dieta dos libras y diez y seis sueldos.

Por Autos de pactos voluntarios, esto es, las transacciones de penas que se hazen entre el Fiscal y el Reo, y apercibimientos, que se hazen a los Reos, diez y siete sueldos.

Por los Mandatos, o apercibimientos que se hazen de orden de los Ministros de la Sala a algunas personas, seis sueldos.

Por los Carteles, o Mandamientos de soltura, ocho sueldos.

Por los Memoriales de los Fiadores que se hazen para las Manulentas, Caucciones o Fianzas que se han de presentar para poner en ellos el Agente o Procurador Fiscal su aprovacion, ocho sueldos.

Por el Derecho llamado Capsou, que es un sueldo, y se cobra en todas las multas de penas de Camara, y remisiones seis dineros por libra, y los otros seis dineros los llevara el Escrivano de Camara.

Y se declara que estos mismos derechos de materias Criminales, cobraran los Escrivanos de Camara y Notarios Civiles, en semejantes negocios.

català. Per tant, els notaris coneixien les tipologies notarials amb el nom en català i, en alguns casos, en llatí. Així, en els aranzels, una de les tipologies és «Cartes de pagament amb cessió *ad tuendum*», i el notari aclareix tot seguit la clàusula: «és a dir, per defensar la cosa comprada per allò que es paga per ella». El mateix passa amb les separacions matrimonials, que per definir que la separació és per la còpula i la convivència, s'utilitza la clàusula en llatí.

La denominació de les tipologies notarials en castellà devia ser força desconeguda pels notaris catalans i és per això que l'índex encara estan redactades en català. Així, per exemple, mentre que a l'índex llegim «Desculpaments de mort», a l'epígraf de l'apartat corresponent hi diu «De remisiones de muertos o Disculpamientos; esto es baxas de querella de la parte». Per aquest motiu els epígrafs de l'aranzel de 1734 sovint són més llargs que els de 1689. A l'annex, a la columna «Observacions any 1734», fem constar aquests afegits a l'epígraf, en el cas que siguin diferents o portin aclariments. En aquest sentit, també ho podem veure en paraules com ara «marmessor», a l'índex «Clausulas de Marmessores» i al text «De otras qualesquiera clausulas esto es, elección de marmessores o albaceas». Així mateix, els criteris de fixació de les taxes continuen essent els mateixos: el càlcul proporcional i, encara, per a certs casos, l'extensió física i l'estatus social.

Com a conclusió, en el tema de les taxes notarials, malgrat els canvis imposats per la Nova Planta, els aranzels no patiren canvis profunds en la seva estructura, ni s'assimilaren als de Castella, que continuaven amb el criteri de l'extensió del document, sinó que va prevaler el model català. Hi ha, però, un canvi, una despesa, que cal assenyalar perquè afecta directament els ingressos del notari, l'obligació d'escriure sobre paper segellat totes les escriptures dels manuals i les còpies que s'entregaven a les parts. Obligatòriament el primer plec havia d'ésser escrit en paper segellat. Garcia Oms ens indica que era un encariment per a la clientela, ja que havien de pagar a més dels honoraris el cost del paper, i que aquesta obligació es féu efectiva especialment per disposicions dictades entre 1752 i 1755, raó per la qual el cost del paper segellat no surt a l'aranzel de 1734. Si es calcula la comptabilitat d'una notaria després de la segona meitat del segle XVIII, s'haurà de tenir en compte aquest increment, perquè el paper segellat tenia un cost elevat. Segons Garcia Oms, dos plecs de paper segellat, que eren els necessaris per redactar uns capítols matrimonials curts, costaven 8 sous, que era el mateix que guanyava un pagès per la feina d'un dia al camp.

L'aranzel de 1734 fou vigent durant tot el segle XVIII. Al llarg d'aquest temps es revisaren, que en tinguem notícia, dues vegades, encara que, com

podem comprovar a les publicacions que es feren després de ser revisats, les taxes continuaren essent les mateixes. El primer cop fou el 1768. Des d'Aranjuez, el rei Carles III mitjançant una Cèdula va respondre als dubtes plantejats pel seu Consejo respecte als aranzels i la taxació de drets dels tribunals superiors, ordinaris i privilegiats del regne, ja que la decisió del Consejo havia de precedir l'aprovació dels aranzels. Segons la Cèdula, es va acordar la igualtat de drets en rals de billó a tot l'antic territori de la Corona d'Aragó, com ja s'havia ordenat el 1707, és a dir, l'escrivania de Cambra i del govern del Consejo i altres oficines dels antics territoris de la Corona d'Aragó havien de cobrar els seus drets en rals de billó i no d'argent, segons l'«Aranzel de las Castillas». Continuaven, doncs, els abusos mai no corregits, segons s'indica a la Cèdula, que diu que els aranzels que es formin per als jutjats ordinaris s'observin en els de la comissió de la Corona d'Aragó per evitar les exorbitàncies que pateixen els vassalls quan paguen els drets i les costes.

La cèdula regula els aranzels dels tribunals eclesiàstics i dóna altres ordres adreçades a l'Audiència de Mallorca i a la de Catalunya, i fa especial esment de la llengua, ja que no s'ha d'utilitzar el llatí a les sentències. A més, com diu literalment, «siendo impropio que las sentencias se escriban en lengua estranya y que no es perceptible a las partes escribiéndose en romance con más facilidad», es contribueix a la uniformitat de les llengües en tot el regne, se'n recomana l'ús a les cúries i s'ordena que l'ensenyament de les primeres lletres i de la retòrica es faci en castellà.⁴⁷

Els aranzels de 1734 es reediten de nou el 1788 i al final de l'edició hi ha una Reial cèdula de Carles III, donada a Aranjuez el 15 de maig d'aquest any, per la qual es confirma l'observació dels aranzels. La Reial cèdula comença:

Don Carlos, por la gracia de Dios, rey de Castilla (...) Sabed que estándose tratando en mi Consejo la materia de aranceles y tasación de derechos de Tribunales Superiores ordinarios y privilegios del Reyno con la seriedad y reflexión que se pide, tomando sobre ello noticias generales y ocurrido varias dudas (...) cuya decisión debía preceder a la aprobación de los citados aranceles (...).

I a continuació només es copien dos capítols:

47. ICAB, Fons d'Al·legacions jurídiques, caixa 547-14, i a BC, Arx. 829/68.

Capítulo XVIII: Cuidarán mucho de que los escribanos en la percepción de sus derechos se arreglen a los aranzales respectivos, y que los tengan expuestos en parage público a donde puedan verlos, como está mandado por la ley siete, título seis, libro tercero de la Recopilación: que tengan con buen orden y custodia los papeles de su cargo, y que se cumplan puntualmente las leyes que previenen de lo que se deve hacer para el resguardo de los registros y escrituras de los escribanos que mueren o son privados de su oficio.

Capítulo XXIII: Asimismo cuidarán de que los jueces eclesiásticos y los dependientes de sus tribunales se arreglen, sin excederse con pretexto alguno en la percepción de sus derechos a los aranzales aprobados por el Consejo, en donde los hubiere; y donde no, informarán exponiendo su dictamen al Consejo, para disponer el arreglo de los derechos. Y también harán que se cumpla puntualmente la Pragmática de diez y ocho de enero de mil setecientos setenta, que es la ley quarenta y nueve, título veinte y cinco, libro quarto de la Recopilación, en que se establecen las reglas que deben observarse en la creación de notarios de asiento y número de los tribunales eclesiásticos; y la resolución de S.M. comunicada por el Consejo a los muy reverendos arzobispos y reverendos obispos en vente y ocho de enero de mil setecientos setenta y ocho, para que la gracia que se dignó conceder por la misma Pragmática a los notarios mayores o de asiento del fiat de la notaría de los reynos, sea voluntaria y no precisa a favor de los que quisieren solicitarla.⁴⁸

Desitgem que aquest article, i especialment la informació continguda a l'annex, sigui d'utilitat per als investigadors de la història de la institució notarial del nostre país, i que en el futur es pugui fer l'anàlisi de la comptabilitat de les notaries. Una anàlisi que sense fonts directes contemporànies haurà d'ésser forçosament teòrica i aproximada, tot fent un càlcul del cost de cada document autoritzat pel fedatari segons els aranzels i calculant, alhora, les despeses i altres variables.

48. BC, F. Bon. 11.933.

DRETS DELS NOTARIS PÚBLICS DE BARCELONA

Segons els aranzels dels anys 1560, 1689 i 1734

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Violaris, censals o censos i encarregament d'aquests	<p>Any 1561</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Pensió fins a 50 s.: salari de 20 s. 2) Pensió de 50 s. a 100 s.: salari de 30 s. 3) Pensió de 100 s. a 200 s.: salari de 40 s. 4) Pensió de 200 s. a 500 s.: salari de 50 s. 5) Pensió de 500 s. o més: salari de 100 s. <div style="text-align: center;">  <p>FUNDACIÓ NOGUERA</p> </div>	<p>Any 1561</p> <p>Si el notari ha de sortir de la ciutat, a més del salari, cobrarà 12 s. al dia, i si hi va el seu jurat, 8 s. El veguer certifica al notari que la ciutat de Barcelona dona de correatge de 1.000 s. de censal mort que ha venut per la ciutat, 30 s.; i 20 sous en cas de venda de violari. El General, però, ordenà als predicadors que donessin 40 s. en concepte de correatge de la venda de censal mort de 1.000 s. i 25 s. en cas de venda de violari.</p>
	<p>Any 1689</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Pensió fins a 50 s.: salari de 20 s. 2) Pensió de 50 s. a 100 s.: salari de 30 s. 3) Pensió de 100 s. a 200 s.: salari de 40 s. 4) Pensió de 200 s. a 500 s.: salari de 50 s. <p>Pensió de 500 s. o més (il·limitat): salari de 100 s.</p> <p>Any 1734</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Pensió fins a 50 s.: salari d'1 ll. 2) Pensió de 50 s. a 100 s.: salari d'1 ll. 10 s. 3) Pensió de 100 s. a 200 s.: salari de 2 ll. 10 s. 4) Pensió de 500 s. o més (il·limitat): salari de 5 ll. 	

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Estimació de béns mobles i immobles	<p>Any 1561 No apareix a l'aranzel.</p> <p>Any 1689 Per rebre i continuar l'estimació, 2 d. per lliura.</p> <p>Any 1734 L'estimació es cobrarà per dietes i mitges dietes segons el temps d'ocupació del notari en l'estimació.</p>	<p>Any 1689 Còpies: Per cada còpia de l'estimació, 4 s. per cada full a més del salari.</p>
Cartes de reduccions de censos i d'altres càrregues	<p>Any 1561 Per reduccions de censos i drets el salari és d'11 s.</p> <p>Any 1689 Per reduccions de censos i d'altres càrregues imposades sobre qualsevol propietat, s'ha de pagar la meitat del salari de la venda. Tenint en compte allò que s'ha reduït, el salari no depassarà les 5 ll.</p>	

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
<p>Documents referits al règim successori:</p> <p>donacions</p> <p><i>mortis causa</i>,</p> <p>testaments,</p> <p>inventaris i codicils</p>	<p>Any 1561</p> <p>Per donacions, testaments i codicils de béns de valor:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Béns de valor fins a 1.000 s.: salari de 10 s. 2) Béns de valor de 1.000 s. fins a 10.000 s.: salari de 20 s. 3) Béns de valor de 10.000 s. fins a 50.000 s. salari de 50 s. 4) Béns de valor de 50.000 i més: salari de 100 s. <p>Inventaris: el salari és el mateix que per les donacions, els testaments i els codicils.</p> <p>Clàusules d'herències: les clàusules d'herències de testaments si no es fan en «forma», es paga tot el salari, i si són en «forma», es paga per la clàusula un quart de salari; i si es vol tot el testament, el notari rep mig salari</p> <p>Cartes d'adicions o repudiacions d'herència: les adicions d'heretats o repudiacions fetes per hereus o estrangers, el salari és de 6 s.</p> <p>Còpies d'inventari i encants: per les còpies d'inventaris, encants i estimacions i de relacions, un salari de 10 d. per cada full de forma comuna. I si són autenticades, el salari és d' 1 s. per full</p>	<p>Criteri general: El valor del salari depèn del valor dels béns llegats.</p> <p>Any 1561</p> <p>Per cada full de forma major, el notari rep 4 s.</p> <p>Testament i inventari: encara regeix a Barcelona el privilegi a favor de la ciutat de l'any 1284, que de les últimes voluntats de béns valents fins a 50 sous, es paga al notari que rep aquest testament, 4 s.; i amb béns de valor de 500 s. a 1.000 s., el notari rep un salari de 5 s., i a part d'aquesta taxa, el notari rep per fer el testament o inventari, si és a Barcelona, 5 s., i si és fora, 10 s.</p>
	<p>Any 1689</p> <p>Donacions de béns de valor:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Béns de valor fins a 50 ll.: salari de 10 s. 2) Béns de valor de 50 ll. fins a 500 ll.: salari de 20 s. 3) Béns de valor de 500 ll. fins a 2.500 ll.: salari de 50 s. 4) Béns de valor de 2.500 ll. o més (il·limitat): salari de 100 s. <p>Recepció d'últimes voluntats: salari de 12 s.</p> <p>Publicació de testament: salari de 5 s.</p>	<p>Any 1689</p> <p>Últimes voluntats rebudes a Barcelona.</p> <p>Clàusules: elecció de marmessors, de sepultura o enterrament, nomenament de tutors i curadors i altres providències testamentàries.</p> <p>Encant: a més del salari, si es demana la còpia de l'encant, el notari cobra 4 s. per full, no demanarà cap salari per aquesta segona extracció.</p>

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
<p>Documents referits al règim successori:</p> <p>donacions</p> <p><i>mortis causa</i>,</p> <p>testaments,</p> <p>inventaris i codicils</p>	<p>Clàusula universal: el salari per la còpia autèntica de clàusula universal és una quarta part del salari del testament si és «en pública forma».</p> <p>Llegats: De qualsevol llegat del testament que es demani [còpia], si el llegat importa fins la quantitat o valor de 100 ll., el salari és de 10 s., i si el valor és de 100 ll. a 200 ll., el salari és de 15 s.</p> <p>Clàusules: per altres clàusules, salari de 5 s. per cadascuna.</p> <p>Recepció de testament: si davant d'un mateix notari, un testador ha atorgat un o més testaments, però no l'últim, aquest notari cobrarà per tots i qualsevol que hagi rebut, la meitat del salari que percebrà el notari que hagi autoritzat l'últim testament. Si aquest notari a més de rebre l'últim testament ha autoritzat altres testaments anteriors del testador, per aquests testaments anteriors no percep cap salari.</p> <p>Inventaris: el salari es fixa de la mateixa manera que la tarifa per la recepció de testament, <u>empero</u>, a més del salari, el notari rebrà 4 s. per cada full en «forma major» i, a més, per cada dia de fer inventari a Barcelona, el notari rebrà un salari de 10 s.</p> <p>Encant: el notari pot triar entre dues maneres de fixar el seu salari: pot fixar-lo en proporció al preu de venda dels béns i en aquest cas, per cada encant, es paga un salari a raó de 4 d. per lliura del preu de venda dels béns mobles, o bé, cobrar 10 s. per cada dia de duració de l'encant.</p> <p>Adicions d'herència fetes per hereus del testador o altres persones: es paga el mateix salari que pels testaments.</p> <p>Repudiacions d'herència fetes per hereus del testador o altres persones: el salari és la meitat del salari de les adicions d'herència.</p>	

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
<p>Documents referits al règim successori:</p> <p>donacions</p> <p><i>mortis causa</i>, testaments, inventaris i codicils</p>	<p>Any 1734</p> <p>Per donacions de béns de valor:</p> <p>1) Béns de valor fins a 50 ll.: salari de 10 s.</p> <p>2) Béns de valor de 50 ll. fins a 500 ll.: salari d'1 ll.</p> <p>3) Béns de valor de 500 ll. fins a 2.500 ll.: salari de 2 ll. 10 s.</p> <p>4) Béns de valor de 2.500 ll. o més (il·limitat): salari de 5 ll.</p> <p>Últimes voluntats rebudes a Barcelona: salari de 12 s.</p> <p>Publicació testament: salari de 5 s.</p> <p>Clàusula universal: el salari per la còpia autèntica de clàusula universal: una quarta part del salari si el testament és «en pública forma».</p> <p>Llegat: de qualsevol llegat del testament que es demani [còpia], si el llegat importa fins la quantitat o valor de 100 ll., el salari és de 10 s.; si val de 100 ll. a 200 ll., el salari és de 15 s., i de 200 ll. o més per molt que sigui el valor, el salari és 1 ll. 5 s.</p> <p>Clàusules: 5 s. per cadascuna.</p> <p>Recepció de testament: si davant d'un mateix notari, un testador ha atorgat un o més testaments, però no l'últim, aquest notari cobrarà per tots i qualsevol que hagi rebut, la meitat del salari que percebrà el notari que hagi autoritzat l'últim testament. Si aquest notari a més de rebre l'últim testament ha autoritzat altres testaments anteriors del testador, per aquests testaments anteriors no percep cap salari.</p> <p>Inventaris: el salari es fixa de la mateixa manera que la tarifa per la recepció de testament, emperò, a més del salari, el notari rebrà 4 s. per cada full en «forma major» (mig plec), i, a més, per cada dia de fer inventari a Barcelona, el notari rebrà un salari de 10 s.</p>	<p>Any 1734</p> <p>Clàusules: elecció de marmessors, de sepultura o enterrament, nomenament de tutors i curadors i altres providències testamentàries.</p> <p>Inventari: Per cadascuna fulla «de forma major», és a dir, mig plec, 4 s.</p> <p>Encant: a més del salari, si es demana la còpia de l'encant, el notari cobra 4 s. per full, i no demanarà cap salari per aquesta segona extracció.</p>

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
<p>Documents referits al règim successori:</p> <p>donacions</p> <p><i>mortis causa</i>,</p> <p>testaments,</p> <p>inventaris i codicils</p>	<p>Encant: per cada encant, el notari pot elegir: rebre un salari a raó de 4 d. per lliura del preu de venda dels béns mobles; o bé, rebre un salari de 10 s. per cadascun dels dies de duració de l'encant.</p> <p>Adicions d'herència fetes per hereus del testador o altres persones: es paga el mateix salari que pels testaments.</p> <p>Repudiacions d'herència fetes per hereus del testador o altres persones: el salari és la meitat del salari de les adicions d'herència</p>	
<p>Documents referits al règim matrimonial:</p> <p>espolis, capítols matrimonials;</p> <p>donació per contemplació de matrimoni;</p> <p>aixovar;</p> <p>constitució dotal i altres</p>	<p>Any 1561</p> <p>De rebre, dictar i fer en forma pública espolis i cartes nupcials:</p> <ul style="list-style-type: none"> — Espoli amb un valor de fins a 1.000 s.: salari de 8 s. — Espoli amb un valor de 1.000 s. fins a 2.000 s.: salari de 10 s. — Espoli amb un valor de 2.000 s. fins a 4000 s.: salari de 15 s. — Espoli amb un valor de 4000 s. fins a 10.000 s.: salari de 20 s. — Espoli amb un valor de 10.000 s. fins a 20.000 s.: salari de 40 s. — Espoli amb un valor de 20.000 s. i més: salari de 50 s. <p>Àpoques d'espoli: si les parts les volen sense l'espoli, es paga tot el salari de l'espoli, i si algú altre per algun interès vol l'espoli, pagarà tan sols el salari de l'àpoca; i si a l'espoli hi ha més d'una àpoca, es paga els notaris de les altres àpoques.</p>	<p>Any 1561</p> <p>Espolis: a més del salari, el notari rebrà cada dia de fer el testament 5 s. si és a Barcelona; si és fora, 10 s.</p> <p>Àpoques d'espoli: els salaris es paguen si els notaris lliuren cartes en «forma pública»; en cas contrari, si les lliuren notades, es paguen a coneixement dels priors de l'esmentada art, segons que són les cartes o els treballs d'aquelles.</p>

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
<p>Documents referits al règim matrimonial: espòlis, capítols matrimonials; donació per contemplació de matrimoni; aixovar; constitució dotal i altres</p>	<p>Capítols matrimonials: — Amb béns valorats de 50 ll. fins a 100 ll.: salari de 2 florins (cada part paga un florí) — Amb béns valorats de 100 ll. fins a 500 ll.: salari de 5 florins (cada part paga la meitat) — Amb béns valorats de 500 ll. fins a 1.500 ll.: salari de 8 florins (per meitat); coses valorades de 1.500 ll. fins a 2.000 ll.: salari de 10 florins (pagats per meitat cada part); — Amb béns amb un valor superior a 2.000 ll., per cada 1.000 ll. de més es paga al notari de salari 2 florins més. Cartes d'arres de matrimoni: el salari és la meitat d'aquell que el notari rep per l'espòli. Cartes de constitucions dotals: el salari es paga segons la taxa dels espòlis. Cartes de reconeixement de béns parafernals: el salari es paga segons la taxa dels espòlis.</p>	<p>Capítols matrimonials: En cas que ningú demani res dels capítols matrimonials, el notari rebrà mig salari satisfet per les dues parts (els dos cònjuges) i també rebrà un quart de salari de les cartes que resultin dels capítols, si només els ha demanat una de les parts, aquesta pagarà íntegrament el quart de salari, si ho demanen totes dues parts, es repartiran per meitat el pagament d'aquest quart. I si alguna de les parts o altres persones demanen alguna carta «en forma» (autenticada) o que se'n faci una carta, el notari en aquest cas rebrà tot el salari de la carta «en forma» (autenticada) demanada, amb la llibertat de voler-la fer, i rebrà de la carta mig salari a més del mig salari dels capítols matrimonials i el quart de les cartes resultants dels capítols. En cas que alguna de les parts o altra persona demanin els capítols en forma pública, el notari rebrà el salari íntegre dels capítols matrimonials i d'altra banda, a més, mig salari de totes les cartes resultants dels capítols.</p>

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
<p>Documents referits al règim matrimonial: espòlis, capítols matrimonials; donació per contemplació de matrimoni; aixovar; constitució dotal i altres</p>	<p>Any 1689 Donació per contemplació de matrimoni: de béns mobles i immobles, diners, censals o altres rendes: — Donació de béns per valor fins a 50 ll.: salari de 20 s. — Donació de béns per valor de 50-100 ll.: salari de 30 s. — Donació de béns per valor superior a les quantitats anteriors, per cada 50 ll. que excedeixi de valor el salari augmenta en 10 s. més, sense, però, que els drets passin de 75 ll. Constitució dotal: la meitat del salari que s'hauria de percebre per la donació. Aixovar de marit a muller: la meitat del salari que s'hauria de percebre per la donació (es refereix al capital del marit) Carta dotal i d'espòli: s'ha de cobrar conforme a la constitució dotal, l'espòli no pot excedir els 50 s. Debitoris en capítols matrimonials: el mateix salari que per als debitoris, no pot excedir els 50 s. Definició de parts d'heretat i legítimes que es fan per fills i filles a favor dels pares, mares o altres persones, la quarta part del salari en que recaurà la cosa donada, definida o condonada. Cartes d'arres: el salari es calcula per la quantia del dot: — Dot valorat fins a 100 ll.: salari de 2 s. i 6 d. — Dot valorat de 100 ll. fins a 500 ll.: salari de 5 s. — Dot valorat en 500 ll. o més: salari de 10 s. Cartes de reconeixement de béns parafernals: el salari es paga segons la tarifa de les constitucions dotals</p>	<p>Altres documents en relació amb els capítols matrimonials — Si el notari ha d'estendre els documents de dació en pagament (<i>insolutum dacio</i>), els de creació de censal o altres, notats i amb les clàusules pròpies d'ells, el salari a percebre serà segons la taxa d'aquestes tipologies documentals.</p>

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
<p>Documents referits al règim matrimonial: espòs, capítols matrimonials; donació per contemplació de matrimoni; aixovar; constitució dotal i altres</p>	<p>Altres documents en relació amb els capítols matrimonials: si inherent als capítols matrimonials s'ha d'atorgar la creació d'un censal o un document de dació en pagament (<i>insolutum dacio</i>) o altres tipus d'instruments o de contractes:</p> <ul style="list-style-type: none"> — Si el valor és de fins a 500 ll., el salari es calcula segons la taxa estipulada per a aquests tipus documentals; — Si el valor és de 500 ll. o més, el notari percebrà 10 s. per cada 50 ll. de més. Si les parts volen cada capítol per separat, pagaran el salari conforme a la taxa. <p>El salari dels capítols matrimonials i dels documents inherents o resultants d'ells mai no serà superior a 75 ll.</p> <p>Cartes de reconeixement de béns parafernals: el salari es paga segons la taxa de les constitucions dotals.</p> <p>Any 1734</p> <p>Donació per contemplació de matrimoni: de béns mobles i immobles, diners, censals o altres rendes:</p> <ul style="list-style-type: none"> — Donació de béns per valor de fins a 50 ll.: salari d'1 ll. — Donació de béns per valor de 50-100 ll.: salari de 1 ll. 10 s. — Donació de béns per valor superior a les quantitats anteriors, per cada 50 ll. que excedeixi de valor: el salari augmenta en 10 s. més, sense, però, que els drets passin de 75 ll. <p>Constitució dotal: la meitat del salari que s'hauria de percebre per la donació.</p> <p>Aixovar de marit a muller: la meitat del salari que s'hauria de percebre per la donació (es refereix al capital del marit).</p>	<p>Altres documents en relació amb els capítols matrimonials</p> <ul style="list-style-type: none"> — Si el notari ha d'estendre els documents de dació en pagament (<i>insolutum dacio</i>), els de creació de censal o altres, notats i amb les clàusules pròpies d'ells, el salari a percebre serà segons la taxa d'aquestes tipologies documentals.

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
<p>Documents referits al règim matrimonial: espòsils, capítols matrimonials; donació per contemplació de matrimoni; aixovar; constitució dotal i altres</p>	<p>Carta dotal i d'espòli: s'ha de cobrar conforme a la constitució dotal, l'espòli no pot excedir de 2 ll. 10 s.</p> <p>Debitoris en capítols matrimonials: el mateix salari que pels debitoris, no pot excedir de 5 ll.</p> <p>Definició de parts d'heretat i legítimes: es fan per fills i filles a favor dels pares, mares o altres persones, la quarta part del salari en què recaurà la cosa donada, definida o condonada.</p> <p>Cartes d'arres: resultants dels capítols matrimonials només en el cas que s'atorguin per separat d'aquests. El salari es calcula per la quantia del dot:</p> <ul style="list-style-type: none"> — Dot valorat fins a 100 ll.: salari de 2 s. i 6 d. — Dot valorat de 100 ll. fins a 500 ll.: salari de 5 s. — Dot valorat en 500 ll. o més: salari de 10 s. <p>Altres documents en relació amb els capítols matrimonials: si inherent als capítols matrimonials s'ha d'atorgar la creació d'un censal, un document de dació en pagament (<i>insolutum dacio</i>) o altres tipus d'instruments o de contractes:</p> <ul style="list-style-type: none"> — Si el valor és de fins a 500 ll., el salari es calcula segons la taxa estipulada per a aquests tipus documentals; — Si el valor és de 500 ll. o més, el notari percebrà 10 s. per cada 50 ll. de més. Si les parts volen cada capítol per separat, pagaran el salari conforme a la taxa. <p>El salari dels capítols matrimonials i dels documents inherents o resultants d'ells mai no serà superior a 75 ll.</p>	

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
<p>Vendes, dacions en pagament (<i>insolutum dactio</i>), donacions entre vius, transaccions, adició de preus o ajustaments i altres contractes d'alineació de propietats i de morabatins</p>	<p>Any 1561 S'indica que és costum i pràctica antiga de la ciutat de Barcelona que el salari en aquests tipus de documents es fixi segons el preu i valor de les propietats o morabatins: Quan el preu de venda de les propietats o dels morabatins és de fins a 1.000 s., el salari és de 20 s. Per cada 1.000 s. més de preu de venda el salari s'incrementa en 10 s.</p> <p>Any 1689 Quan el preu de venda de les propietats o dels morabatins és de fins a 50 ll. el salari és de 20 s. Per cada 50 ll. més de preu de venda, el salari s'incrementa en 10 s. Revendes: es regulen com les vendes.</p>	<p>El salari del notari el paga el comprador.</p>
		<p>El salari és per documents de venda rebuts a Barcelona o fora de Barcelona. En el salari s'inclou l'àpoca. El salari íntegre el rep el notari d'aquell que primer demani el document de venda. Els altres que posteriorment demanin el document de venda, pagaran al notari mig salari. El mateix en el cas de revendes.</p>
	<p>Any 1734 Quan el preu de les propietats o dels morabatins és de fins a 50 ll. el salari és d'1 ll. Per cada 50 ll. més de preu de venda el salari s'incrementa en 10 s.</p>	<p>El salari és per documents de venda rebuts a Barcelona o fora de Barcelona. En el salari hi és compresa l'àpoca. El salari íntegre el rep el notari d'aquell que primer demani el document de venda. Els altres que posteriorment demanin el document de venda, pagaran al notari mig salari.</p>

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
<p><i>Vendes i donacions entre vius de joies, mercaderies, deutes i qualsevol bé moble i altres coses</i></p>	<p>Any 1561 De vendes de joies, de qualsevol tipus de mercaderia o de qualsevol bé moble que es fan per raó de censals, violaris o debitoris, el salari és la meitat del salari del censal, violari o debitori. D'altres vendes fetes per altres raons que les esmentades, el notari rebrà un salari de 10 s. per un preu de venda de 1.000 s. i 5 s. més per cada 1.000 s. de més.</p> <p>Any 1689 El salari del notari és la meitat d'aquell que rep per les vendes de propietats i morabatins.</p> <p>Any 1734 El salari del notari és la meitat d'aquell que rep per les vendes de propietats i morabatins.</p>	
<p>Possecció per raó de vendes, especials obligacions i altres actes de tradició de possessió, concessions, de feus, de castells, de llocs, de terminis, de jurisdiccions i altres establiments</p>	<p>Any 1561 Pels documents d'establiment, pels de possessió i pels de concessió de feu, «són pagats los notaris degudament de aquelles». Tradició de possessions o potestats de feus o altres: salari de 20 s.</p>	<p>S'indica que per als establiments, el notari ha de tenir esguard envers les entrades i el valor del cens que s'hi carrega. I per als documents de concessió de feus, el notari ha de tenir esguard envers la «cosa enfeudada e al servei que en ha de fer lo vassall».</p>

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
<p>Possessió per raó de vendes, especials obligacions i altres actes de tradició de possessió, concessions, de feus, de castells, de llocs, de terminis, de jurisdiccions i altres establiments</p>	<p>Any 1689</p> <ul style="list-style-type: none"> — Cartes de possessió de viles, llocs, termes, castells, delmes, terçons i altres rendes de qualitat: salari de 5 ll. — I per cadascun ítem d'altres viles, llocs, termes, castells, delmes, terçons i altres rendes de qualitat: 25 s. — Per totes les altres possessions de propietats, de censos, censals i altres: salari de 20 s., per la primera designació i si en fa moltes, 5 s., per cadascuna d'elles. — Establiments: els salaris es regulen com en el cas de les vendes. — Cartes de concessió de feus: els salaris es regulen en funció del valor de la cosa infeudada i del servei que presta el vassall i que correspon al senyor. 	
	<p>Any 1734</p> <ul style="list-style-type: none"> — Cartes de possessió de viles, llocs, termes, castells, delmes, terçons i altres rendes de qualitat: salari de 5 ll. — I per cadascun ítem d'altres viles, llocs, termes, castells, delmes, terçons i altres rendes de qualitat: 25 s. — Per totes les altres possessions de propietats, de censos, censals i altres: salari de 20 s., per la primera designació i si en fa moltes, 5 s., per cadascuna d'elles. — Establiments: els salaris es regulen com en el cas de les vendes. — Cartes de concessió de feus: els salaris es regulen en funció del valor de la cosa infeudada i del servei que presta el vassall i que correspon al senyor. 	

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Cartes d'arres	<p>Any 1561 Per cartes d'arres o senyals de vendes o altres alienacions de propietats, rendes, morabatins i altres coses, el salari és la quarta part del salari de les vendes.</p> <p>Any 1689 Per cartes d'arres o senyals de vendes o altres alienacions de propietats, rendes, morabatins i altres coses, el salari és la quarta part del salari de les vendes.</p> <p>Any 1734 Per cartes d'arres o senyals de vendes o altres alienacions de propietats, rendes, morabatins i altres coses, el salari és la quarta part del salari de les vendes.</p>	
Vendes d'embarcacions i altres vaixells	<p>Any 1561 El notari rep la meitat del salari que es paga per les vendes de propietats, honors i possessions.</p>	
Venda de fustes marítimes	<p>Any 1689 El notari rep la meitat del salari que es paga per les vendes de propietats, honors i possessions.</p>	
	<p>Any 1734 El notari rep la meitat del salari que es paga per les vendes de propietats, honors i possessions.</p>	

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Vendes d'esclaus i d'esclaves	<p>Any 1561 El notari ha de rebre 5 s. i 10 d.</p> <p>Any 1689 El notari ha de rebre 25 s.</p> <p>Any 1734 El notari ha de rebre 1 ll. i 5 s.</p>	<p>Any 1561 El salari es paga amb l'època del preu</p> <p>Any 1689 El salari es paga amb l'època del preu</p> <p>Any 1734 El salari del notari ha de constar a la carta de pagament</p>
Compromís, prórroga, sentència arbitral, declaracions i rearbitrament	<p>Any 1561 Sentències arbitrals: salari segons la taxa dels salaris de censals morts o violaris. Carta de compromís «en forma» (autenticada): salari és la meitat del salari de les sentències arbitrals; si no és «en forma» (autenticada), el notari rep la meitat d'allò que rebria si fos «en forma» (autenticat) i igualment es paguen les cartes de correccions i interpretacions que es fan de les sentències arbitrals.</p> <p>Any 1689 Carta de compromís: salari segons la taxa dels salaris de censals morts o violaris. Prórroga: el salari és la quarta part dels compromisos. I sentència arbitral, la meitat del salari dels compromisos. Declaracions o rearbitrament: el salari és la quarta part del salari de les sentències.</p>	<p>Any 1561 Carta de compromís «en forma» (autenticada): el salari el paga íntegrament aquell que demana la còpia «en forma» (autenticada)</p>

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Compromís, pròrroga, sentència arbitral, declaracions i rearbitrament	<p>Any 1734 Carta de compromís: salari segons la taxa dels salaris de censals morts o violaris. Pròrroga: el salari és la quarta part dels compromisos. I sentència arbitral la meitat del salari dels compromisos. Declaracions o rearbitrament: el salari és la quarta part del salari de les sentències.</p>	
Cartes d'agermanament (societats de tots els béns dels contraents)	<p>Any 1561 <i>No consta a l'aranzel.</i></p> <p>Any 1689 — Si inclouen propietats o morabatins: el salari del notari és com el de donació de propietats. — Si inclouen censals morts, violaris, sumes de diners o béns mobles, el salari és com el de les donacions de censals.</p> <p>Any 1734 — Si inclouen propietats o morabatins: el salari del notari és com el de donació de propietats. — Si inclouen censals morts, violaris, sumes de diners o béns mobles, el salari és com el de les donacions de censals.</p>	<p>Any 1734 L'epígraf apareix com a: «Cartas de Hermandades esto es, Sociedad de todos los bienes de los contrayentes».</p>

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Arrendaments, lloguers i vendes d'usdefruit	<p>Any 1561 El salari del notari és la meitat del salari que s'acostuma a pagar en les vendes d'honors i possessions.</p> <p>Any 1689 El salari del notari serà la meitat del salari que percep en les vendes d'honors o propietats.</p> <p>Any 1734 El salari del notari serà la meitat del salari que percep en les vendes d'honors o propietats.</p>	
Segones eviccions	<p>Any 1561 El salari del notari és la meitat del salari que percep d'una venda.</p> <p>Any 1689 El salari del notari és la meitat del salari que percep d'una venda.</p> <p>Any 1734 El salari del notari és la meitat del salari de la venda.</p>	
Reconeixement de compres de propietats, establiments, arrendaments i altres contractes	<p>Any 1561 <i>No consta a l'aranzel</i></p> <p>Any 1689 El salari del notari és la quarta part del salari del tipus de contractes dels quals resultaran els esmentats reconeixements, és a dir, per exemple, si es tracta del reconeixement d'una venda, el salari del notari serà un quart del salari que ha rebut per la venda.</p> <p>Any 1734 El salari del notari és la quarta part del salari del tipus de contractes dels quals resultaran els esmentats reconeixements, és a dir, per exemple, si es tracta del reconeixement d'una venda, el salari del notari serà un quart del salari que ha rebut per la venda.</p>	

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
<p>Debitoris o obligacions, comandes i altres actes de consignació</p>	<p>Any 1561 Debitoris: el salari del notari en les cartes de debitoris fetes amb les clàusules que s'acostumen a posar en les cartes dels censals morts. De comandes i debitoris simples: el salari és el mateix que el de les cartes d'espolis. De debitoris de canvis: si és fins a 50 ducats, el salari és de mig florí; de 50 ducats a 100 ducats, el salari és d' 1 florí; i per cada 100 ducats més, el salari és de mig florí.</p> <p>Any 1689 El salari es pagarà segons el salari dels documents dels censals morts i violaris. Si el document s'autoritza en dia feriat o fora de la vegueria, per la constitució de procurador, i forma de l'escriptura de terç, posada en aquests actes, o per altres qualsevol contractes, el notari rebrà 5 s. per cadascuna d'elles.</p> <p>Any 1734 El salari es pagarà segons la taxa dels documents de censals morts o violaris. En el cas que aquests actes es facin en dies feriat o fora de la vegueria, és a dir, el corregiment, per la constitució de procurador i forma de l'escriptura de terç, posada en aquests actes, o per altres qualsevol contractes, el salari serà de 5 s. per cadascuna d'elles.</p>	<p>Any 1561 A l'aranzel es fa distinció de tres tipologies notarials : «Debitoris», De comandes e debitoris simples» i «De debitori de cambis». Les hem agrupat totes tres.</p>
		<p>Respecte a l'aranzel de 1689, podem comprovar que a la taxa de 1734, borbònica, el redactat és el mateix tot afegint «el corregiment».</p>

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Noliejament d'embarcacions, galeres i altres vaixells	<p>Any 1561 En els capítols de noliejament de naus galeres, si els nòlits arriben a la suma de 500 florins, el salari és de 2 florins i mig. De 500 florins a 1.000 florins, el salari és de 5 florins. Per una quantitat superior a 1.000 florins, el salari del notari és de 10 florins.</p> <p>Any 1689 En els capítols de noliejament de naus, galeres i altres vaixells, si els nòlits arriben a la suma de 500 ll., el salari és de 50 s. De 500 ll. a 1.000 ll., el salari és de 5 ll. Per una quantitat superior a 1.000 ll., el salari del notari és de 10 ll.</p> <p>Any 1734 Si els nòlits arribessin a la summa de 500 ll., el salari del notari és de 2 ll. 10 s. De 500 ll. a 1.000 ll., el salari és de 5 ll. Per una quantitat superior a 1.000 ll., el salari del notari és de 10 ll.</p>	
Cartes d'apoca simples de dot.	<p>Any 1561 Àpoques de grans sumes que no siguin en concepte de preu de compra de propietats o establiments o altres compres de coses poques el salari és: si el preu de venda o el dot té un valor de 100 ll. fins a 200 ll., el salari és de 5 s. i 6 d.; de 200 ll. a 500 ll., el salari és d'11 s.; i si el preu de venda puja per sobre de 500 ll., per cada mil florins que pujarà, el salari serà de 5 s. i 6 d.</p>	<p>Any 1561 El notari cobra el salari només en el cas que lliuri les cartes en forma pública.</p>

Tipologia documental	Salari	Observacions
Cartes d'època simples de dot. Cartes de pagament amb cessions o consignacions. Cartes de pagament amb cessió <i>ad tuendum</i> (per defensar la cosa comprada per allò que es paga per ella)	<p>Any 1689 Àpoques que no siguin en concepte de compres de propietats, establiments o altres compres, i per àpoques de dot, si el preu de venda o el dot té un valor fins a 50 ll., el salari és de 5 s.; preu de venda de 50 ll. fins a 100 ll., el salari és de 10 s.; de 100 ll. fins a 250 ll., el salari és de 15 s.; si el preu de venda és de 250 ll. fins a 500 ll., 20 s., i si el preu puja per sobre de 500 ll., per cada 500 ll. que pujarà, el salari serà de 10 s.</p> <p>Any 1734 Àpoques que no siguin en concepte de compres de propietats, establiments o altres compres, i per àpoques de dot, si el preu de venda o el dot té un valor fins a 50 ll., el salari és de 5 s.; preu de venda de 50 ll. fins a 100 ll., el salari és de 10 s.; de 100 ll. fins a 250 ll., el salari és de 15 s.; si el preu de venda és de 250 ll. fins a 500 ll., 1 ll.; i si el preu puja per sobre de 500 ll., per cada 500 ll. que pujarà, el salari s'incrementarà en 10 s.</p>	<p>Any 1689 El salari mai no pot excedir la suma de 10 ll.</p> <p>Any 1734 El salari mai no pot excedir la suma de 10 ll.</p>
Companyies	<p>Any 1561 Capítols que es fan per raó de companyies: — Capital de la companyia fins a 200 florins: salari de 2 florins. — Capital de 200 florins fins a 500 florins: salari de 4 florins. — Capital de 500 ll. fins a 1.000 florins: salari de 6 florins — Capital superior a 1.000 florins: salari d'1 florí per cada miler més.</p> <p>Any 1689 — Capital de la companyia fins a 200 ll.: salari del notari: 25 s. — Capital de 200 ll. fins a 500 ll.: salari de 50 s. — Capital de 500 ll. fins a 1.000 ll.: salari de 5 ll. — Capital de 1.000 ll. fins a 2.000 ll.: salari de 10 ll. — Capital superior a 2.000 ll.: per cada 500 ll. de més, un salari de 40 s.</p>	<p>Any 1689 En el cas d'un capital superior a 2.000 ll., s'entén que el notari rebrà 10 ll. i a més, 2 ll. per cada 500 ll. El salari del notari no serà en cap cas superior a 75 ll.</p>

Tipologia documental	Salari	Observacions
Companyies	<p>Any 1734</p> <ul style="list-style-type: none"> — Capital de la Companyia fins a 200 ll.: salari d'1 ll. 5 s. — Capital de 200 ll. fins a 500 ll.: salari de 2 ll. 10 s. — Capital de 500 ll. fins a 1.000 ll.: salari de 5 ll. — Capital de 1.000 ll. fins a 2.000 ll.: salari de 10 ll. — Capital superior a 2.000 ll.: per cada 500 ll. de més, un salari de 2 ll. 	<p>Any 1734</p> <p>En el cas d'un capital superior a 2.000 ll., s'entén que el notari rebrà 10 ll. i a més, 2 ll. per cada 500 ll. El salari del notari no serà en cap cas superior a 75 ll.</p>
Definicions	<p>Any 1561</p> <p>Definicions que es fan entre parts de qualsevol administració, és a dir, si l'administració comprèn fins a la suma de 30 ll. el salari és de mig florí; de 30 ll. a 50 ll., el salari és de 8 s.; de 50 ll. a 100 ll., el salari és d'1 florí; de 100 ll. a 200 ll., salari d'1 florí i mig; i per cada mil florins més, el salari es pujarà 1 florí</p> <p>Any 1689</p> <p>Definicions per un valor fins a 50 ll.: salari de 10 s.</p> <p>De 50 ll. a 100 ll.: salari de 15 s.</p> <p>De 100 ll. a 200 ll.: salari de 25 s.</p> <p>De 200 ll. a 500 ll.: salari de 40 s.</p> <p>De 500 ll. a 1.000 ll.: salari de 60 s.</p> <p>Per una quantitat superior a 1.000 ll., per cada 1.000 ll., 20 s.</p>	<p>Any 1689</p> <p>En el cas d'una quantitat superior a 1.000 ll., s'entén que el notari rebrà 1 ll. més per cada 1.000 ll.</p> <p>El salari mai no excedirà la suma de 20 ll.</p>
	<p>Any 1734</p> <p>Definicions per un valor fins a 50 ll.: salari de 10 s.</p> <p>De 50 ll. a 100 ll.: salari de 15 s.</p> <p>De 100 ll. a 200 ll.: salari d'1 ll. 5 s.</p> <p>De 200 ll. a 500 ll.: salari de 2 ll.</p> <p>De 500 ll. a 1.000 ll.: salari de 3 ll.</p> <p>Per una quantitat superior a 1.000 ll., per cada 1.000 ll., 1 ll.</p>	<p>Any 1734</p> <p>En el cas d'una quantitat superior a 1.000 ll., s'entén que el notari rebrà 1 ll. més per cada 1.000 ll.</p> <p>El salari mai no excedirà la suma de 20 ll.</p>

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
<p>Consentiments Promeses d'obligar a signar absents i menors i les seves ratificacions</p>	<p>Any 1561 Per consentiments fets per dones o altres persones que tenen drets en vendes i altres actes, o es facin actes separats, s'ha de pagar la quarta part del salari del contracte de venda en què es farà constar l'esmentat consentiment.</p> <p>Any 1689 Per consentiments fets per dones o altres persones que tenen drets en vendes i altres actes, o es facin actes separats, s'ha de pagar la quarta part del salari del contracte en què es farà constar l'esmentat consentiment.</p> <p>Any 1734 Per consentiments fets per dones o altres persones que tenen drets en vendes i altres actes, o es facin actes separats, s'ha de pagar la quarta part del salari del contracte en què es farà constar l'esmentat consentiment.</p>	<p>Any 1689 La quarta part mai no excedirà els 2 florins.</p> <p>Any 1689 La quarta part mai no excedirà les 2 ll.</p> <p>Any 1734 La quarta part mai no excedirà les 2 ll.</p>
<p>Cartes de gràcia</p>	<p>Any 1561 Pels documents de gràcia de remissió de censals o violaris o de pactes de revendes de propietats, el salari és de 5 s.</p> <p>Any 1689 Pels documents de gràcia de remissió de censals o violaris si la quantitat a pagar és fins a 50 ll.: salari de 5 s. De 50 ll. a 100 ll.: salari de 8 s. De 100 ll. a 200 ll.: salari de 12 s. De 200 ll. a 500 ll.: salari de 15 s. Quantitat superior a 500 ll.: salari màxim de 20 s.</p> <p>Any 1734 Pels documents de gràcia de remissió de censals o violaris si la quantitat a pagar és fins a 50 ll.: salari del notari 5 s. De 50 ll. a 100 ll.: salari de 8 s. De 100 ll. a 200 ll.: salari de 12 s. De 200 ll. a 500 ll.: salari de 15 s. Quantitat superior a 500 ll.: salari màxim d'1 ll.</p>	<p>1734 A l'epígraf: «Retractus o pactos de retro».</p>

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Rescissions o cancel·lacions	Any 1561 En les rescissions de vendes o altres alienacions, es paga un quart del salari de la venda o altra alienació.	
	Any 1689 En les rescissions de vendes o altres alienacions, es paga un quart del salari de la venda o altra alienació.	
	Any 1734 En les rescissions de vendes o altres alienacions, es paga un quart del salari de la venda o altra alienació.	
	Any 1561 En les indemnitats de censals morts, de violaris i debitoris contingudes en les clàusules de censals i violaris, el salari del notari es calcula segons la taxa dels censals i violaris. Si es tracta de deutes simples, el salari es calcula segons les taxes dels documents d'aquests deutes, si emperò les indemnitats són amb clàusules asseguradores d'aquests deutes ja que si les indemnitats eren amb clàusules de censals i violaris, encara que els deutes estiguessin assegurats sense aquelles, tal indemnitat es paga segons la taxació dels esmentats censals i violaris.	Any 1561 No s'indica el salari per als actes de promeses.
	Any 1689 Les indemnitats de censals morts, de violaris, debitoris i altres contractes qualssevol, el salari del notari es calcula com la taxa dels censals i violaris i de la mateixa manera es farà en els actes de promeses que es fan per afermar o donar seguretat als censals i violaris.	
	Any 1734 Les indemnitats de censals morts, de violaris, debitoris i altres contractes qualssevol, el salari del notari es calcula com la taxa dels censals i violaris i de la mateixa manera es farà en els actes de promeses que es fan per afermar o donar seguretat als censals i violaris.	

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
<p>Cartes de fadiga</p>	<p>Any 1561 El salari pels documents de concessió de fadiga o retencions per fadiga és de 3 s.</p> <p>Any 1689 Si per la concessió de fadiga o retencions per fadiga s'ha de pagar fins a 200 ll. del preu o valor de la propietat, el salari del notari serà de 10 s. Per damunt d'aquesta quantitat, el salari no podrà ser superior a 25 s.</p> <p>Any 1734 Si per la concessió de fadiga o retencions per fadiga s'ha de pagar fins a 200 ll. del preu o valor de la propietat, el salari del notari serà de 10 s. Per damunt d'aquesta quantitat, el salari no podrà ser superior a 1 ll. 5 s.</p>	<p>Any 1561 A l'epígraf: «De Cartes de fadigues».</p> <p>Any 1689 A l'epígraf: «De cartes de us de fadiga». El salari del notari inclou el salari de l'íntima o notificació.</p> <p>Any 1734 A l'epígraf: «De Cartas de Usos de Fadiga; esto es, Tanteo o Prelación». El salari del notari inclou el salari de l'íntima o notificació.</p>
<p>Firma per raó de senyoria amb acte. Cartes precàries i confessions</p>	<p>Any 1561 Per les cartes precàries de propietats, possessions i morabatins, el salari és de 5 s.; si són de diverses propietats o morabatins, el salari és de 2 s. 6 d. Per les confessions de capbreus d'una o diverses propietats la taxació del salari és la mateixa, és a dir, 2 s. 6 d.</p>	<p>Any 1561 Hi ha una diferència entre l'aranzel de l'any 1561 i els aranzels de 1689 i de 1734. En el cas de 1561 apareixen més tipologies referides als feus, senyors i vassalls: — Cartes d'investidures de feus: el salari és de 20 s. — Cartes de tradició de possessions o potestats de feus i altres: el salari és de 20 s. — Cartes de gratificacions que fan per senyor a algun vassall o altres: el salari és de 20 s. — Cartes de remences d'homes i remissió de mals usos o reduccions de censos i drets: el salari és d'11 s.</p>

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Firma per raó de senyoria amb acte. Cartes precàries i confessions	<p>Any 1689 Firma per raó de senyoria amb acte: per cadascuna, salari de 10 s. Per les cartes precàries i confessions, el salari és de 10 s.; Per propietats simples, el salari és de 5 s. per cada ítem. Per raó dels capmasos, per raó dels quals són homes propis i d'aquestes cartes precàries o confessions resulti prestació d'homenatge i sagrament, el salari és de 33 s.</p> <p>Any 1734 Firma per raó de senyoria amb acte: per cadascuna, salari de 10 s. Per les cartes precàries i confessions: el salari és de 10 s. Per propietats simples, el salari és de 5 s. per cada ítem. Per raó dels capmasos, és a dir, les terres en possessió dels vassalls per raó dels quals són homes propis i d'aquestes cartes o confessions resulti prestació d'homenatge, el salari és d'1 ll. 13 s.</p>	
Especials obligacions	<p>Any 1561 En les especials obligacions que es fan a part o per afegir seguretats o per altra raó en els censals, violaris o altres deutes i assignacions de morabatins i en lloguers de propietats, el salari és la meitat del salari de la venda del censal o del violari.</p> <p>Any 1689 En les especials obligacions que es fan a part o per afegir seguretats o per una altra raó en els censals, violaris o altres deutes i assignacions de morabatins i en lloguers de propietats, el salari és la meitat del salari de la venda del censal o del violari.</p>	

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Especials obligacions	<p>Any 1734 En les especials obligacions que es fan a part o per afegir seguretats o per una altra raó en els censals, violaris o altres deutes i assignacions de morabatins i en lloguers de propietats, el salari és la meitat del salari de la venda del censal o del violari.</p>	
Remissions de morts i descàrrecs (instruments que alliberen de culpa o de càrrec)	<p>Any 1561 Si les remissions de morts es fan a favor d'un sol inculpat: si és home de baixa condició, el salari és d'1 florí i mig; si es fan a favor d'un cavaller, un gentilhome, un ciutadà honrat o un altre home opulent, el salari és de 2 florins i mig, i si són a favor de noble o baró, el salari és de 4 florins. Si en un mateix document es fa remissió o es perdonen tots els inculcats en un crim, el salari per cadascun dels altres inculcats és: si són de baixa condició social, mig florí; si són de «major condició», el salari és d'1 florí, tenint en compte que per més remesos o perdonats que hi siguin, el salari mai excedirà els 6 florins.</p> <p>Any 1689 Si les remissions de morts i disculpament es fan a favor de persones nobles o barons, el salari és de 5 ll.; si es fan a favor de persones militars, el salari és de 3 ll.; si es fan a favor d'altres persones de qualsevol condició, el salari és de 40 s. En cas que en un mateix document es facin remissions a favor de diversos inculcats, per cadascun d'ells, en el cas de nobles i barons, el salari és de 25 s. per cada remissió; si és a favor d'altres persones, 10 s.</p>	<p>Any 1560 Criteri per fixar la taxa: la proporció del salari depèn de l'estatus social. Títol a l'epígraf: «De remissions de morts».</p> <p>Any 1689 Criteri per fixar la taxa: la proporció del salari depèn de l'estatus social. Títol a l'epígraf: «De remissions de morts e desenculpaments».</p>
	<p>Any 1734 Si les remissions de morts i descàrrecs es fan a favor de persones nobles o barons, el salari és de 5 ll.; si es fan a favor de persones militars, el salari és de 3 ll.; si es fan a favor d'altres persones de qualsevol condició, el salari és de 2 ll. En cas que es facin molts descàrrecs en un mateix acte, per cadascun d'ells, en el cas de nobles i barons, el salari és d'1 ll. 5 s. per cada remissió; si es fan a militars, 15 s. per cada remissió, i si és a favor d'altres persones, 10 s.</p>	<p>Any 1734 Criteri per fixar el salari: la proporció del salari depèn de l'estatus social. Títol a l'epígraf: «De remissions de muertos o Disculpamientos; esto es, baxas de Querrela de la parte».</p>

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Definicions de censals morts i violaris	Any 1561 El salari és la quarta part del salari de la venda del censal o del violari.	
	Any 1689 El salari és la meitat del salari de la venda del censal o del violari.	
	Any 1734 El salari és la meitat del salari de la venda del censal o del violari.	
	Any 1561 Per la definició de vincles o de part d'heretats que es fan per fills i filles a favor de pares i mares, es paga un quart del salari en què recauria la cosa donada, definida o remesa.	
Definicions o renúncies de vincles	Any 1689 Per la definició de vincles o de part d'heretats que es fan per fills i filles i altres persones a favor de pares o mares o d'altres persones, es paga un quart del salari en què recauria la cosa donada, definida o remesa.	
	Any 1734 Per la definició de vincles o de part d'heretats que es fan per fills i filles i altres persones a favor de pares o mares o d'altres persones, es paga un quart del salari en què recauria la cosa donada, definida o remesa.	
	Any 1561 Per l'alliberament de fermances, alliberament de principals obligats en censals o violaris i alliberament d' altres deutes, el salari és de 10 s.	
Alliberament de fermances, de principals obligats i de deutes	Any 1689 Per l'alliberament de fermances, alliberament de principals obligats en censals o violaris i alliberament d' altres deutes, el salari és de 20 s.	
	Any 1734 Per l'alliberament de fermances, alliberament de principals obligats en censals o violaris i alliberament d' altres deutes, el salari és d' 1 ll.	

Tipologia documental	Salari	Observacions
Restitucions	<p>Any 1561 Per les restitucions de propietats o de morabatins, el salari és de 8 s.</p> <p>Any 1689 Per les restitucions de propietats, morabatins i altres coses, si la cosa restituïda té un valor fins una quantitat de 200 ll., el salari és de 20 s.; d'una quantitat de 200 ll. fins a 500 ll., el salari és de 30 s.; d'una quantitat de 500 ll. fins a 1.000 ll., el salari és de 50 s.; i d'un valor de més de 1.000 ll., el salari és de 5 ll., i aquest és el salari màxim.</p> <p>Any 1734 Per les restitucions de propietats, morabatins i altres coses, si la cosa restituïda importa fins una quantitat de 200 ll., el salari és d'1 ll.; d'una quantitat de 200 ll. fins a 500 ll., el salari és d'1 ll. 15 s.; d'una quantitat de 500 ll. fins a 1.000 ll., el salari és de 2 ll.; i d'un valor de més de 1.000 ll., el salari és de 5 ll., i aquest és el salari màxim.</p>	<p>El criteri canvia: l'any 1561 era una quantitat fixa i no depenia del càlcul del valor proporcional. Al 1689 ja s'havia fixat un criteri de valor proporcional, en aquest cas el valor de la cosa restituïda, i aquest criteri és el que preval també l'any 1734.</p>
Afermaments (obligacions dels aprenents a favor dels mestres)	<p>Any 1561 Pels afermaments, el salari és de 8 s.</p> <p>Any 1689 Pels afermaments, el salari és de 16 s.</p> <p>Any 1734 Pels afermaments, el salari és de 16 s.</p>	
Separacions matrimonials <i>quo ad torum & habitationem</i>	<p>Any 1561 Pels documents de separacions matrimonials <i>quo ad torum & habitationem</i>, el salari és de 20 s.</p>	<p>La separació matrimonial <i>quo ad torum & habitationem</i> s'entén que és la separació tant per a la còpula (<i>quo ad torum</i>) com per la convivència (<i>ad habitationem</i>).</p>

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Separacions matrimonials <i>quo ad torum & habitationem</i>	<p>Any 1689 Pels documents de separacions matrimonials <i>quo ad torum & habitationem</i>, el salari és de 20 s.</p> <p>Any 1734 Pels documents de separacions matrimonials <i>quo ad torum & habitationem</i>, el salari és d'1 ll.</p>	
Emancipacions, franqueses i manumissions i cartes de gràcia a captius	<p>Any 1561 Per documents d'emancipació fets per pares o altres ascendents de llurs fills o altres descendents, i per les manumissions o franqueses i cartes de gràcia fetes a favor de captius «donats a talla o no talla», el salari és d'1 florí.</p> <p>Any 1689 Per documents d'emancipació fets per pares o altres ascendents dels seus fills o altres descendents a favor de llurs fills o altres descendents, i de manumissions o franqueses i de cartes de gràcia fetes a favor de captius, el salari és de 25 s.</p>	<p>L'any 1561 apareix l'expressió: «donats a talla o no talla» que no apareix en els aranzels posteriors. Entenem que es refereix al fet que el captiu estigui o no sotmès a talla és a dir, a impost.</p> <p>Als epígrafs de tots tres aranzels l'epígraf apareix com a «Emancipacions i franqueses», a l'any 1734, en castellà, «De emancipaciones y franquicias» i, com comprovem pel text, s'inclouen a més els documents de manumissió fets a favor de captius. És per aquest motiu que els hem inclòs a l'epígraf de la tipologia documental.</p>
	<p>Any 1734 Per documents d'emancipació fets per pares o altres ascendents dels seus fills o altres descendents a favor de llurs fills o altres descendents, i de manumissions o franqueses i de cartes de gràcia fetes a favor de captius, el salari és d'1 ll. 5 s.</p>	<p>A la tipologia documental, hem conservat la paraula «franquesa», la mateixa que utilitzen als aranzels encara que avui dia no s'utilitzi en el sentit d'alliberament.</p>

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
<p>Reconeixences fetes per senyor a favor de captius</p>	<p>Any 1561 Pels documents de reconeixença fets pels senyors a favor de captius després que han complert un termini durant el qual han servit bé i lleialment el testador o per ells ordenat, i de les renúncies de remissions fetes per hereus a favor de captius d'algun temps que el testador volia que servissin, el salari és de 6 s.</p> <p>Any 1689 Pels documents de reconeixença fets pels senyors a favor de captius que han complert un temps pel testador o per ells ordenat, o de les renúncies de remissions fetes per hereus a captius d'algun temps que el testador volia que servissin, el salari és de 12 s.</p> <p>Any 1734 Pels documents de reconeixença fets pels senyors a favor de captius que han complert un temps pel testador o per ells ordenat, o de les renúncies de remissions fetes per hereus a favor de captius d'algun temps que el testador volia que servissin, el salari és de 12 s.</p>	
<p>Adopcions i arrogacions</p>	<p>Any 1561 Pels documents d'adopcions fets per estrangers, el salari és d'11 s. Si l'adoptant és l'avi o altre i l'adoptant aporta els seus béns i per l'arrogació, el salari del notari depèn de la vàlua del patrimoni de l'adoptat o arrogat i es regula com la taxa de les donacions.</p>	<p>A l'aranzel de 1561, la paraula «estrany», que hem d'entendre que seria l'adoptant sense relació de consanguinitat amb l'adoptat, apareix com a «estrangers», i ho hem respectat.</p>

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Adopcions i arrogacions	<p>Any 1689 Pels documents d'adopció fets per estranys, si l'adoptant és noble o militar, el salari és de 5 ll.; si l'adoptant és de menor condició social, el salari és de 50 s.</p> <p>Si l'adoptant és l'avi o altre i l'adoptant aporta els seus béns a la potestat de l'adoptant, i per les arrogacions, el salari es calcula segons el valor del patrimoni de l'adoptat o arrogat i es regula segons la taxa de les donacions, sense excedir però els 50 s.</p> <p>Any 1734 Pels documents d'adopció fets per estranys, si l'adoptant és noble o militar, el salari és de 5 ll.; si l'adoptant és de menor condició social, el salari és de 2 ll. 10 s.</p> <p>Si l'adoptant és l'avi o altre i l'adoptant aporta els seus béns a la potestat de l'adoptant i de les arrogacions, el salari es calcula segons el valor del patrimoni de l'adoptat o arrogat i es regula segons la taxa de les donacions, sense excedir però les 2 ll. 10 s.</p>	L'any 1561, a diferència dels aranzels de 1689 i 1734 no es fa distinció de classe social en el cas que l'adoptant sigui un estrany.
Professió religiosa	<p>Any 1561 Si la professió és només de la persona sense aportació de béns, el salari és de 6 s. Si la persona aporta béns, el salari es regula com en la taxa de les donacions.</p> <p>Any 1689 Si la persona que professa no aporta béns, el salari és de 88 s. Si la persona que professa aporta béns, el salari es calcula segons la taxa de les donacions.</p> <p>Any 1734 Quan es fa escriptura per a algú que promet servir Déu en algun convent, com en el cas dels donats, si fos <i>simpliciter</i>, és a dir, sense béns, el salari és de 4 ll. 8 s. Si la persona aporta béns, el salari es regula segons la taxa de donacions.</p>	

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Assegurances de mercaderies i de vides de persones	<p>Any 1561 Pels documents de seguretat marítimes el salari es paga per bestreta o aprísia a raó de 2 s. per 100 ll.; i si s'han d'autenticar, els notaris són pagats degudament d'aquelles.</p> <p>Any 1689 Pels documents de seguretat de mercaderies i de vides de persones i altres, es paguen per bestreta o aprísia, a raó de 2 s. per 100 ll.; si s'han d'autenticar, es pagarà a raó de 8 s. per 100 ll., tenint en compte la quantitat que hauran pagat per l'aprisia.</p> <p>Any 1734 Pels documents de seguretat de mercaderies i de vides de persones i altres, s'han de pagar per l'aprisia que és la minuta a raó de 2 s. per 100 ll.; si s'ha d'autenticar, el salari és pagarà a raó de 8 s. per 100 ll., tenint en compte la quantitat que hauran pagat per aprísia.</p>	<p>Any 1561 En comptes de «seguretat de mercaderies» com en els aranzels posteriors, en aquest cas diu «seguretat marítimes». No determina la taxa per autenticar el document.</p>
Protest de canvis	<p>Any 1561 El salari és de 4 s.</p> <p>Any 1689 El salari és de 10 s.</p> <p>Any 1734 El salari és de 10 s.</p>	<p>Any 1734 A la redacció de l'aranzel, feta en castellà, es fa un aclariment lingüístic: «se han de pagar por la Aprísia que es la minuta».</p> <p>Any 1561 Per còpia demanada «en forma» (autenticada), el salari és de 2 s.</p>

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
<p>Apel·lacions i requestes</p>	<p>Any 1561 Per les apel·lacions interposades de sentències donades per jutges, pel primer full de nota escrita segons acostumen fer les notes els notaris, el salari és de 10 s., i per cadascun dels altres fulls, el salari és de 5 s.</p> <p>Any 1689 Per l'acte de presentació d'apel·lacions i requestes, el salari és de 5 s. i el mateix per qualsevol acte que resulti d'elles; si es treu «en forma» (autenticat), el salari pel primer full és de 10 s. i per cadascun dels altres fulls, 5 s.</p> <p>Any 1734 Per l'acte de presentació d'apel·lacions i requestes, el salari és de 5 s. i el mateix per qualsevol acte que resulti d'elles; si es treu «en forma» (autenticat), el salari pel primer full és de 10 s. i per cadascun dels altres fulls, 5 s.</p>	<p>L'any 1561, el criteri és encara l'extensió del document, es calcula per fulls. El criteri dels fulls als anys 1689 i 1734 només es manté en cas que es tregui «en forma» (autenticat).</p>
<p>Llicències de senyors a vassalls</p>	<p>Any 1561 <i>No apareix a l'aranzel.</i></p> <p>Any 1689 Per les llicències donades per senyors a vassalls, o per altre superior, per congregar-se i firmar sindicats per manllevar o per qualsevol efecte, si és només carta de llicència per convocar els vassalls, el salari és de 20 s.; i si és carta per manllevar a censal o violari, el salari és la meitat del salari del censal o violari.</p> <p>Any 1734 <i>No apareix aquesta tipologia a l'aranzel.</i></p>	

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Llicències i facultats de lluir i quitar censos	<p>Any 1561 <i>No apareix a l'aranzel.</i></p> <p>Any 1689 Pels documents de llicències i facultats de lluir i quitar censos, el salari és la meitat del salari de la venda de cens; i per les llicències i concessions de <i>jus luendi</i>, censals creats o violaris, el salari és la meitat del salari de venda o creació de l'esmentat censal o violari.</p> <p>Any 1734 Pels documents de llicències i facultats de redimir i quitar censos, el salari és la meitat del salari de la venda de cens; i per les llicències i concessions del dret de lluir censals creats o violaris, el salari és la meitat del salari de venda o creació de l'esmentat censal o violari.</p>	
Certificacions de vida	<p>Any 1561 <i>No apareix a l'aranzel</i></p> <p>Any 1689 El salari és de 10 s.</p> <p>Any 1734 El salari és de 10 s.</p>	
Calendaris de tots els actes i contractes	<p>Any 1561 <i>No apareix a l'aranzel.</i></p> <p>Any 1689 Per cada calendari, de tots els actes, el salari és de 2 s. per calendari, excepte en el cas d'escriptures de vendes de propietats i establiments de les quals no es paga res per calendari.</p> <p>Any 1734 Per cada calendari, de tots els actes el salari és de 2 s. per calendari, excepte en el cas d'escriptures de vendes de propietats i establiments de les quals no es paga res per calendari.</p>	L'any 1689 calendari apareix com a «kalendari» i al 1734, com a «kalenda».

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Transsumptes	<p>Any 1561 <i>No apareix a l'aranzel.</i></p> <p>Any 1689 Per cada fulla autèntica, el salari és de 6 s.</p> <p>Any 1734 Per cada fulla autèntica, el salari és de 6 s.</p>	<p>Any 1734: a l'epígraf indica i aclareix: «De Transumptos esto es, Traslados a la letra».</p>
Comissions fetes a substituïts	<p>Any 1561 <i>No apareix a l'aranzel.</i></p> <p>Any 1689 Per les comissions quan es fan amb lletres missives a substituïts per prendre firmes d'absents, el salari és de 4 s. per cada full.</p> <p>Any 1734 Per les comissions quan es fan amb lletres missives a substituïts per prendre firmes d'absents, el salari és de 4 s. per cada full.</p>	
Consells de col·legis, confraries i congregacions	<p>Any 1561 <i>No apareix a l'aranzel.</i></p> <p>Any 1689 Per consells de col·legis, confraries o altres congregacions, el salari per les deliberacions si hi ha una o més deliberacions, per la primera el salari és de 8 s., i per qualsevol altres deliberacions, 4 s.</p> <p>Any 1734 Per consells de col·legis, confraries o altres congregacions, el salari per les deliberacions si hi ha una o més deliberacions, per la primera el salari és de 8 s., i per qualsevol altres deliberacions, 4 s.</p>	

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Partides de baptisme, defunció i altres	<p>Any 1561 <i>No apareix a l'aranzel.</i></p> <p>Any 1689 Per les partides de baptismes tretes en «pública forma», de llibres de «banchs» o de qualsevol llibres de baptismes, òbits i funeràries i per altres certificacions d'escriptures tretes de diversos llibres i llocs, el salari és de 10 s.; si són moltes partides, el salari és de 4 s. cadascuna, a més de la primera d'un mateix acte.</p> <p>Any 1734 Per les partides de baptismes tretes en «pública forma», de llibres de «banchs» o de qualsevol llibres de baptismes, òbits i funeràries i per altres certificacions d'escriptures tretes de diversos llibres i llocs, el salari és de 10 s.; si són moltes partides, el salari és de 4 s. cadascuna, a més de la primera d'un mateix acte.</p>	
Manaments de pagaments	<p>Any 1561 <i>No apareix a l'aranzel.</i></p> <p>Any 1689 Per qualsevol solt o manament de pagament, tant en taula com en banc i per qualsevol solt que es farà, el salari del notari és de 8 s.</p> <p>Any 1734 Per qualsevol solt (manament de pagament) tant en taula com en banc i per qualsevol solta que es farà, el salari del notari és de 8 s.</p>	

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Recepcions de qualssevol contractes que després de ser aprisiats no tenen efecte, i cancel·lació de qualsevol contracte	<p>Any 1561 <i>No apareix a l'aranzel.</i></p> <p>Any 1689 Per la recepció de qualsevol contracte i també actes que després de ser aprisiats no tenen efecte, i per cancel·lacions de qualsevol contracte, el salari és un quart del salari del contracte del qual tindrà naturalesa, sense que aquest quart de qualsevol acte rebut pugui excedir 3 ll. Entès emperò i declarat que en cas que l'esmentat contracte del qual s'ha rebut un quart del salari, s'hagués de treure en «pública forma» (autenticat), s'ha de tenir en compte del salari íntegre d'aquell contracte aquest quart si és la mateixa persona que haurà pagat l'esmentat quart d'aprisia la que demani la còpia autèntica.</p> <p>Any 1734 Per la recepció de qualsevol contracte i també actes que després de ser aprisiats no tenen efecte, i per cancel·lacions de qualsevol contracte, el salari és un quart del salari del contracte del qual tindrà naturalesa, sense que aquest quart de qualsevol acte rebut pugui excedir 3 ll. Entès emperò i declarat que en cas que l'esmentat contracte del qual s'ha rebut un quart del salari, s'hagués de treure en «pública forma» (autenticat), s'ha de tenir en compte del salari íntegre d'aquell contracte aquest quart si és la mateixa persona que haurà pagat l'esmentat quart d'aprisia la que demani la còpia autèntica.</p>	

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Procures i poders	<p>Any 1561 Per les procures per resignar beneficis, canonicats o dignitats <i>simpliciter</i> o <i>ex causa permutacionis</i>, el salari és de 6 s. Per les procures per imposar pensió anual o suplicar d'aquesta coses necessàries, el salari és de 8 s.</p> <p>Any 1689 Per procures i poders de negocis seculars, el salari per cada poder contingut en les procures és de 4 s.</p> <p>Any 1734 Per procures i poders de negocis seculars, el salari per cada poder contingut en les procures és de 4 s.</p>	<p>Any 1561 Diferents dels altres aranzels, que es refereixen només a les procures per a «negocis seculars» sense especificar més. L'any 1561, trobem dos epígrafs referits a procures que nosaltres hem agrupat: «De procures per a resignar», que seria eclesiàstic, i «De procures a imposar pensió».</p> <p>Anys 1689 i 1734 S'entén que les procures per a plets comprenen només un poder, tot allò que toca als plets, encara que hi hagi poder de substituir i les procures per poder comprar també s'entén que comprenen un poder per cobrar i firmar cartia de pagament d'allò que es cobrés.</p>
Col·lació de beneficis, canonicats i dignitats eclesiàstiques	<p>Any 1561 Per les col·lacions, si el benefici és simple, el salari és de 2 a 3 florins; per les col·lacions de canonicats i dignitats el salari és de 4 o 5 florins.</p> <p>Any 1689 Per les col·lacions, si el benefici és simple i per les col·lacions de capellania i persones, el salari és de 33 s.; per les col·lacions de canonicats i dignitats eclesiàstiques, rectories, domes i beneficis porcioners, el salari és de 33 s.</p> <p>Any 1734 Per les col·lacions, si el benefici és simple i per les col·lacions de capellania i persones, el salari és de 12 ll. 10 s.; per les col·lacions de canonicats i dignitats eclesiàstiques, rectories, domes i beneficis porcioners, el salari és d'1 ll. 13 s.</p>	

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Possessions de bisbats, abadiats i altres càrrecs eclesiàstics	<p>Any 1561</p> <ul style="list-style-type: none"> — Possessió de bisbats: el salari és de 30 florins; — Possessió d'abadiats, el salari és de 15 florins; — Priorats i dignitats: el salari és de 10 florins; — Canòniques: el salari és de 5 florins; — Beneficis: el salari és de 3 florins. <p>Any 1689</p> <ul style="list-style-type: none"> — Possessió de bisbats: el salari és de 25 ll.; — Possessió d'abadiats, priorats i dignitats: el salari és de 12 ll. i 10 s.; — Possessió de rectories, domes i beneficis porcioners: el salari de 4 ll. 5 s.; — Possessió de beneficis simples, capellanies i personats: el salari és de 33 s. <p>Any 1734</p> <ul style="list-style-type: none"> — Possessió de bisbats: el salari és de 25 ll.; — Possessió d'abadiats, priorats i dignitats: el salari és de 12 ll. i 10 s. — Possessió de rectories, domes i beneficis porcioners i el salari de 4 ll. 5 s. — Possessió de beneficis simples, capellanies i personats: el salari és d'1 ll. i 13 s. 	<p>Any 1561 A més d'aquests salaris, el notari cobrarà les dietes.</p> <p>Any 1689 A més d'aquests salaris, el notari cobrarà les dietes.</p> <p>Any 1734 A més d'aquests salaris, el notari cobrarà les dietes.</p>
Processos apostòlics o col·lacions	<p>Any 1561 Pels processos apostòlics que es fan de col·lacions o provisions de beneficis o canonicats atès que són de gran tenor amb la inserció de les butlles, si són beneficis simples, el salari és de 3 florins; i si són de gran vàlua el salari és de 5 florins, tant de dignitats com de canonicats.</p> <p>Any 1689 Atès que són «de gran tenor» amb la inserció de les butlles el salari si és un benefici simple és de 50 s., i si és de gran vàlua, el salari és de 5 ll. i igualment per dignitats i canonicats per a les dignitats i canonicats.</p>	<p>En tots tres aranzels es té en compte que són documents extensos «de gran tenor amb inserció de butlles», literalment, i al de 1734, «respecto de ser de mucho volumen con inserción de las Bulas».</p>

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Processos apostòlics o col·lacions	<p>Any 1734 Atès que són de <i>muchto volumen</i> amb la inserció de les butlles el salari si és un benefici simple és de 2 ll. 10 s. i si és de gran vàlua, el salari és de 5 ll. i igualment per dignitats i canonicats per a les dignitats i canonicats.</p>	
Processos apostòlics per imposar pensions	<p>Any 1561 Si la pensió és menor de 20 ll., el salari és de 3 florins.; si la pensió és de més de 20 ll., el salari és de 5 florins.</p> <p>Any 1689 Si la pensió és menor de 20 ll., el salari és de 33 s.; si la pensió és de més de 20 ll., el salari és de 55 s.</p>	
	<p>Any 1734 Si la pensió és menor de 20 ll., el salari és d'1 ll. 13 s.; si la pensió és de més de 20 ll., el salari és de 2 ll. 15 s.</p>	
Processos apostòlics per a unions	<p>Any 1561 En els processos apostòlics que es facin per a la unió de beneficis o dignitats, el salari depèn del valor d'aquests, és a dir, quan els beneficis rebien de renda fins a la quantitat de 50 ll., el salari és de 3 florins; si la renda del benefici és de 50 ll. a 150 ll., el salari és de 5 florins, i de més de 150 ll., el salari és de 10 florins.</p>	
	<p>Any 1689 En els processos apostòlics que es facin per a la unió de beneficis o dignitats, el salari depèn del valor d'aquests, és a dir, quan els beneficis rebien de renda fins a la quantitat de 50 ll., el salari és de 33 s.; si la renda del benefici és de 50 ll. a 150 ll., el salari és de 66 s., i de més de 150 ll., el salari és de 5 ll. 10 s.</p>	

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Processos apostòlics per a unions	<p>Any 1734 En els processos apostòlics que es facin per a la unió de beneficiis o dignitats, el salari depèn del valor d'aquests, és a dir, quan els beneficiis rebïn de renda fins a la quantitat de 50 ll., el salari és d' 1 ll. 13 s.; si la renda del benefici és de 50 ll. a 150 ll., el salari és de 3 ll. 6 s., i a partir de 150 ll., el salari és de 5 ll. 10 s.</p>	
Processos apostòlics per a dispenses matrimonials	<p>Any 1561 En cas de procés per una dispensa matrimonial si són persones de condició, el salari és de 10 florins; si són menestrals o artistes, el salari és de 5 florins.</p> <p>Any 1689 En cas de procés per una dispensa matrimonial si són persones de condició, el salari és de 5 ll. 10 s.; si són mercaders o artistes, el salari és de 55 s.; i si són menestrals, el salari és de 50 s.</p> <p>Any 1734 En cas de procés per una dispensa matrimonial si són persones de condició, el salari és de 5 ll. 10 s.; si són mercaders o artistes, el salari és de 2 ll. 15 s.; i si són menestrals, el salari és de 2 ll. 10 s.</p>	<p> criteri per fixar tots tres aranzels: el salari depèn de la condició social; l'any 1561 només assenyala dues categories socials: persones de condició i menestrals i artistes; en les altres tres categories, i a més els mercaders (comprovar categories).</p>
Capítols per resignar	<p>Any 1561 Pels capítols fets per resignar o permutar beneficiis o consentir a imposar pensions sobre ells, s'ha de tenir en compte el valor dels beneficiis. Si són de poc valor, el salari és de 2 florins; si es tracta de canonicats o de dignitats d'esglésies catedrals, el salari és de 5 florins.</p> <p>Any 1689 Pels capítols fets per resignar o permutar beneficiis o consentir a imposar pensions sobre ells, s'ha de tenir en compte el valor dels beneficiis. Si són de poc valor, el salari és de 22 s.; si es tracta de canonicats o de dignitats d'esglésies catedrals, el salari és de 55 s.</p>	

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
Capítols per resignar	<p>Any 1734 Pels capítols fets per resignar o permutar beneficis o consentir a imposar pensions sobre ells, si els beneficis són de poc valor, el salari és d' 1 ll. i 2 s.; si es tracta de canonicats o de dignitats d' esglésies catedrals, el salari és de 2 ll. i 15 s.</p>	
Subdelegacions de comissaris apostòlics	<p>Any 1561 El salari de les subdelegacions fetes per comissaris apostòlics amb inserció de les comissions és de 15 s.</p> <p>Any 1689 El salari de les subdelegacions fetes per comissaris apostòlics amb inserció de les comissions és de 15 s.</p> <p>Any 1734 El salari de les subdelegacions fetes per comissaris apostòlics amb inserció de les comissions és de 15 s.</p>	
Lletres de subexecutòries	<p>Any 1561 En les lletres subexecutòries en virtut de processos executoris o altres el salari és de 12 s. per la primera lletra monitòria; i de les altres que en resultessin, és a dir, excomunicatòries i regravatòries o altres que depenen de les esmentades monitòries, el salari és de 6 s. per cadascuna.</p> <p>Any 1689 En les lletres subexecutòries en virtut de processos executoris o altres el salari és de 12 s. per la primera lletra monitòria; i de les altres que en resultessin, és a dir, excomunicatòries o agravatòries, regnovatòries i altres que depenen de les esmentades monitòries, 6 s. per cadascuna.</p> <p>Any 1734 En les lletres subexecutòries en virtut de processos executoris o altres el salari és de 12 s. per la primera lletra monitòria; i de les altres que en resultessin, és a dir, excomunicatòries o agravatòries, regnovatòries i altres que depenen de les esmentades monitòries, el salari és de 6 s. per cadascuna.</p>	

Tipologia documental	Salari	Observacions
Actes de propietat amb l'ús de la fadiga, és a dir, de prelació	Any 1561 <i>No apareix a l'aranzel.</i>	
	Any 1689 El salari és la meitat del salari que el del contracte.	
	Any 1734 El salari és la meitat del salari que el del contracte.	
Consentiment de patrons	Any 1561 <i>No apareix a l'aranzel.</i>	
	Any 1689 El salari és de 10 s.	
	Any 1734 El salari és de 10 s.	
Donacions de feus i concessió d'investidures	Any 1561 El valor del salari depèn si el feu és més gran o més petit.	
	Any 1689 Si el bé donat en feu o concedit novament en feu és una baronia, un comtat, un vescomtat o altra cosa de títol, el salari màxim és de 12 ll. i 10 s. Si el bé donat en feu és un castell, lloc o llocs només format per 100 focs més o menys, el salari és de fins a 5 ll. Si els béns fossin un bé menor, el salari és de 2 ll. i 10 s. Si es tracta només d'investidura de feu a favor de fills o persona descendent o si es tracta d'una persona que sense tenir feus es presentés espontàniament davant el senyor per retre-li homenatge i reconeixement, el notari ha d'exigir un salari com en el cas de la investidura, per molt gran que sigui, de 5 ll. , i d'aquí en endavant, el salari es disminuirà, segons la importància de la cosa, a més o menys salari fins a la quantitat d' 1 ll. i 5 s.	

<i>Tipologia documental</i>	<i>Salari</i>	<i>Observacions</i>
<p>Donacions de feus i concessió d'investidures</p>	<p>Any 1734 Si el bé donat en feu o concedit novament en feu és una baronia, un comtat, un vescomtat o altra cosa de títol, el salari màxim és de 12 ll. i 10 s. Si el bé donat en feu és un castell, lloc o llocs només format per 100 focs més o menys, el salari és de fins a 5 ll. Si els béns fossin un bé menor, el salari és de 2 ll. i 10 s. Si es tracta només d'investidura de feu a favor de fills o persona descendent o si es tracta d'una persona que sense tenir feus es presentés de forma espontània davant el senyor per retre-li homenatge i reconeixement, el notari ha d'exigir un salari com en el cas de la investidura, per molt gran que sigui, de 5 ll., i d'aquí en endavant, el salari es disminuirà segons la importància de la cosa, a més o menys salari fins a la quantitat d'1 ll. i 5 s.</p>	
<p>Segones extraccions d'actes notats</p>	<p>Any 1561 <i>No apareix a l'aranzel.</i></p> <p>Any 1689 Per les segones extraccions de qualsevol contracte que es tregui en forma d'actes notats, es paga la meitat del salari.</p> <p>Any 1734 Per les segones extraccions de qualsevol contracte que es tregui en forma d'actes notats, es paga la meitat del salari.</p>	

Tipologia documental	Salari	Observacions
Extraccions d'actes per aprísia, és a dir, per minuta	<p>Any 1561 <i>No apareix a l'aranzel.</i></p> <p>Any 1689 A causa que moltes vegades els contraents s'accontenten de fer treure els actes per aprísia i no sigui raó es paga igual salari dels actes extrets per aprísia com dels notats, per aquest motiu s'estatueix i s'ordena que es pagui la meitat del salari segons la naturalesa de l'acte que es tregui.</p> <p>Any 1734 El salari pels actes que es treguin per aprísia per acontentament de les parts, es paga la meitat del salari segons la natura de l'acte que es tregui conforme és a dalt especificat.</p>	

**Addenda:****Tipologies notarialis que apareixen només a l'aranzel de 1561:**

D'estimacions: pels documents d'estimació i relacions de corredors fetes de béns mobles, es paga al notari **2 d.** per lliura.

De processos de causes: de processos originals de forma major, es paguen **10 d.** per fulla; dels trasllats o còpies, **5 d.** per fulla; del procés original de forma menor, el salari és de **6 d.** per fulla, i dels trasllats o còpies, **3 d.** per fulla. I que cadascuna de les pàgines de carta de procés major tingui 26 línies íntegres i no menys; i vuit diccions o mots en cadascuna de les línies i no menys; i quatre o cinc diccions o mots en cada línia i no més.

D'amortitzacions: pels documents d'amortització de propietats o morabatins es paguen si seran propietats o segons el valor i la taxa d'alineacions d'aquelles; i si seran morabatins, segons la taxa dels censals morts i violaris.

De sindicats: pels documents de sindicats d'universitats o col·legis per vendre censals o violaris el salari es paga la meitat del salari a què pujaria la quantitat que s'ha de manllevar esmerçada a censal o violari.

L'ÈPOCA DAURADA DELS PRESTADORS DE CRÈDIT HIPOTECARI INFORMAL.
EL CAS D'IGUALADA DURANT LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XIX

PERE PASCUAL I DOMÈNECH

CENTRE D'ESTUDIS ANTONI DE CAPMANY DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

RESUM

L'article està dedicat a estudiar el desenvolupament del crèdit hipotecari informal durant la segona meitat del segle XIX, després de la crisi de l'oferta creditícia tradicional (a través de censals) i en absència de crèdit formal ofert pel sistema bancari modern. El marc de referència és la ciutat d'Igualada i se centra en les dades de dos biennis, el de 1864-1865 i el de 1884-1885. En l'estudi s'analitzen, successivament, el marc institucional (la Llei hipotecària de 1861), la condició social dels prestadors, el lloc de residència, el termini, l'import i el tipus d'interès dels préstecs. Finalment, s'estudia la condició social i el lloc de residència dels prestataris.

PARAULES CLAU

Finances, crèdit hipotecari, segle XIX, Catalunya.

ABSTRACT

This survey is devoted to study the development of the informal mortgage loan during the second half of the nineteenth century, after the crisis of the offer traditional credit supply (through *censals*), and in absence of formal credit offered by the modern banking system. The frame of reference is the city of Igualada and focusses on the data of two years period, the one of 1864-1865 and the one of 1884-1885. The work analyses, successively, the institutional frame (the mortgage act of 1861), the social condition of the lenders, the residence place, the term, the amount and the interest rate of the loans. Finally it studies the borrowers social condition and place of residence.

KEYWORDS

Finances, mortgage loan, nineteenth century, Catalonia.

Els censals, que tingueren el seu origen a la baixa edat mitjana, van ser l'instrument de crèdit més habitual a Catalunya durant l'època precapitalista. Es creaven, sobretot, a través de la formalització d'un préstec que donava dret al prestador (o censaler) a percebre del deutor (censatari) una renda perpètua o una pensió amb el rèdit que s'hagués acordat. Els censals no tenien venciment i, per tant, eren obligacions a perpetuïtat, encara que —si no es pactava el contrari (*censal mort*)— podien ser redimits a iniciativa del censatari. En el decurs de l'època moderna, aquesta modalitat de crèdit enregistra una enorme expansió i l'oferien tant prestadors privats com institucions eclesiàstiques. Pel que sabem, les comunitats de preveres de les viles i ciutats catalanes tenien invertides enormes capitals en censals, i les pensions cobrades constituïen, sens dubte, un ingrés significatiu dins les rendes del clergat.¹

Tanmateix, aquest instrument financer entrà en crisi a partir de 1750 arran de la pragmàtica de Ferran VI, que reduí al 3% les pensions dels censals als països de la Corona d'Aragó, com unes dècades abans (el 1705) havia disposat Felip V pel que fa a la Corona de Castella. L'expressada disposició implicà la decadència de l'oferta de crèdit a través de censals, pel fet que situà el tipus «legal» d'interès molt per sota del preu que tenia el diner al mercat de capitals.² La crisi dels censals comportà el progressiu

1. Enric TELLO, «El fin del crédito censalista en España: ¿Una agonía demasiado larga?», *Áreas. Revista de ciencias sociales*, 21 (2001), p. 63-69, i del mateix autor *Cervera i la Segarra al segle XVIII: Els orígens de la Catalunya pobra, 1700-1860*, Lleida: Pagès editors, 1995, p. 100-116, 225-261 i pàssim, on posa de manifest, d'una banda, l'expansió del procés d'endeutament en censals i violaris i, de l'altra, que els censataris eren jornalers, artesans i pagesos..., i que els creditors eren comerciants, professionals liberals, petita noblesa... i, molt destacadament, la Comunitat de Preveres de l'església parroquial de Cervera. Vegeu també al respecte l'estudi de Llorenç FERRER I ALÒS, «L'Església com a institució de crèdit: les quotidianes distribucions a la Seu de Manresa als segles XVIII i XIX», *Recerques*, 18 (1986), p. 7-46.

2. Cf. Mariano PESET, «Unes hipòtesis sobre el crèdit agrari en l'Antic Règim», a N. SALES *et al.*, *Terra, treball i propietat: Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Barcelona: Crítica/Centre de Treball i Documentació, 1986, p. 134-148, per a una reflexió sobre les causes de la decadència dels censals com a instrument creditici. Rosa CONGOST, *Els propietaris i els altres: La regió de Girona, 1768-1862*, Vic: Eumo, 1990, p. 91-106, que indica que la reducció de l'interès dels censals al 3% obrí a la classe terratinent la possibilitat de disposar de crèdit barat per a invertir en la compra de terres que oferien una rendibilitat molt més elevada. Ricardo ROBLEDO, «El crédito de los privilegiados durante la crisis del Antiguo Régimen», a B. YUN (coord.), *Estudios sobre el capitalismo*

deteriorament de l'important rol que havien tingut les comunitats de preveres en el cobriment de les necessitats de crèdit a escala local, oferta creditícia que en el decurs del segon terç del segle XIX va desaparèixer definitivament amb les desamortitzacions.³

La davallada dels censals donà lloc al desenvolupament d'un nou instrument financer: el debitori.⁴ El debitori consistia en un contracte de préstec —generalment garantit amb una hipoteca sobre immobles— que tenia un venciment explícit i en el qual, en principi, i durant molts anys, fins a l'aprovació de la Llei hipotecària de 8 de febrer de 1861, no hi figurava el tipus d'interès pel fet d'estar limitat, legalment, al 3%. Per tal de superar aquest escull, en les escriptures notariales s'adoptà la ficció que els préstecs s'efectuaven «graciosament» o «sense interès», tot i que era evident que els rèdits es cobraven per anticipat o per acord no documentat públicament

agrario, crédito e industria en Castilla (Siglos XIX y XX), Salamanca: Junta de Castilla y León, 1991, p. 237-266, assenyalava també que en el decurs de la conjuntura expansiva del segle XVIII —amb intensos augments de la renda de la terra i dels preus—, l'esmentada oferta de diner barat comportà que a l'aristocràcia castellana li resultés molt profitós endeutar-se. Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Evolució social i econòmica d'una família catalana de l'Antic Règim. Els Padró d'Igualada (1642-1862)*, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1976, p. 103-121, posa de manifest que a causa de la reducció de l'interès dels censals, la família Padró deixà d'invertir en la creació d'aquests i canalitzà recursos vers els préstecs i la compra de terres que cedí en establiment o rabassa morta.

3. La Llei Madoz de 1855 disposà la desamortització dels censals que havia acumulat l'Església, la qual es materialitzà, finalment, amb la Llei de 4 d'abril de 1860, que sancionà l'acord entre l'Estat i l'Església sobre cessió dels béns eclesiàstics a canvi de deute del 3% (Enric TELLO, «El fin del crédito censalista en España...», p. 87). En un altre lloc, el mateix autor evidencia el fracàs de les expectatives de la política liberal al respecte, la qual a través de la desamortització pretenia acabar amb els censals i amb la nova llei hipotecària afavorir el desenvolupament d'una xarxa de bancs de crèdit territorial (vegeu Enric TELLO, «La transformació del crèdit hipotecari rural, entre els mercats del diner i de la terra (1790-1936)», a R. GARRABOU (coord.), *Història agrària dels Països Catalans. Volum 4. Segles XIX-XX*, Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació, 2006, p. 332-340).

4. Vegeu Joseba de la TORRE, «Coyuntura económica, crédito agrícola y cambio social en Navarra, 1750-1850», *Noticiario de Historia Agraria*, 7 (1994), p. 109-129, que documenta quantitativament aquest canvi en el cas de Navarra i precisa que el punt d'inflexió (davallada dels censos i ascens de crèdit hipotecari) tingué lloc entre 1820 i 1840. M. Teresa PÉREZ PICAZO, «Crédito hipotecario y cambio institucional en la región murciana, 1836-1862», *Hacienda Pública Española*, 108/109 (1987), p. 361-376, mostra que l'expansió del crèdit hipotecari en l'esmentada regió tingué lloc més tardanament, a partir de 1836.

entre prestador i prestatari.⁵ En definitiva, el buit creat en els mercats financers locals arran de l'ensulsiada del crèdit censalista no va ser cobert, durant el vuit-cents, per l'oferta de crèdit formal proporcionat pel sistema bancari, sinó, bàsicament, per prestadors privats a través de deutoris.

El fenomen s'explica pel fet que la banca sorgida a Barcelona durant el segon terç del segle XIX (banc d'emissió, societats de crèdit i caixes de descompte) tenia una clientela classificada pel seu grau de solvència, molt seleccionada i relativament limitada. Estava circumscrita a un grup relativament petit de grans i mitjans comerciants, fabricants, societats anònimes industrials o de serveis... La seva oferta creditícia s'efectuà mitjançant el descompte d'efectes i préstecs i estava determinada pel grau de solvència atribuït als clients i pel valor (a preus de mercat) dels dipòsits en garantia de valors mobiliaris: accions, obligacions, títols del deute públic, *warrants*...⁶ Sigui com sigui, ja fos per evitar riscos o per mantenir una elevada liquiditat, es va inhibir totalment del crèdit hipotecari sobre la propietat immobiliària.

Un altre tret de la gran banca barcelonina del vuit-cents va ser el de mantenir un caràcter eminentment local, atès que no considerà oportú (ja fos per raons de rendibilitat o per eludir riscos) obrir sucursals a d'altres poblacions catalanes, i s'imposà la pràctica de cobrar els girs sobre altres

5. El 1836, Ignasi Combelles va formalitzar un deutor amb Esperança Ferran, vídua, per import de 1.875 lliures que «li presta graciosament»; i el 1837, Isidre Torelló i Rovira, un altre, també amb Esperança Ferran i de 1875 lliures «que los ha deixat graciosament» [ACAN (Arxiu Comarcal de l'Anoia), Fons notarial, notari Josep Bausili, Igualada, 19 de març de 1836, f. 31v-32v; i Igualada, 12 de gener de 1837, f. 1r-v]. Pel que fa a aquests deutoris, Isidre Torelló i Rovira, en una nota titulada *El 18 de mars de 1847 he firmat...*, en la qual precisà els antecedents del deute familiar, consignà que acreditaven un «interès de sis per cent, a pesar de expressar-se en los dos deutoris ser los préstamos gratuïts; pues per aquest interessos debia jo firmar cada any separadament un vale a favor de dita vídua...» [vegeu Pere PASCUAL, *Els Torelló. Una família igualadina d'advocats i propietaris I. Liberalisme, conservadorisme i canvi econòmic i social (1820-1930)*, Barcelona: Salvador Vives i Casajuana, 2000, p. 110-111].

6. Vegeu Yolanda BLASCO i Carles SUDRIÀ, *El Banc de Barcelona, 1844-1874. Història d'un banc d'emissió*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2009, p. 164-172, sobre els límits de crèdit fixats a la clientela del banc establerta en funció de criteris de solvència. Pel que fa a la resta de bancs i societats de crèdit barcelonins durant el segle XIX i als que es van constituir com a bancs d'emissió a Reus i Tarragona, vegeu Francesc CABANA, *Caixes i bancs de Catalunya. Bancs de Catalunya I*, volum 3, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1999, pàssim.

places a través de corresponsals.⁷ Les caixes d'estalvis van ser institucions sense ànim de lucre amb la finalitat de fomentar l'estalvi popular, i les poques que es van constituir durant la segona meitat del vuit-cents invertiren els seus recursos en valors segurs (obligacions, títols del deute...) i en crèdit garantit per pagarés. La seva dedicació al crèdit hipotecari abans del final del segle XIX va ser gairebé irrellevant.⁸ L'onada de petits bancs locals formats en els anys de la «febre d'or» no va canviar gens la situació, atès que van adoptar el model d'actuació dels bancs barcelonins: operar amb un nombre limitat de clients ben coneguts, invertir els recursos al descompte d'efectes i a préstecs sobre dipòsits de valors mobiliaris...⁹ La vessant de crèdit hipotecari subsistí totalment desatesa per part de la banca, mentre que el Banco de Crédito Hipotecario —creat el 1872 i amb seu a Madrid— tingué una capacitat operativa extremament limitada, agreujada pel fet que no disposava d'una xarxa de sucursals.¹⁰

7. En el cas d'Espanya, els bancs pioners (a banda del Banc d'Espanya) en la creació de sucursals van ser dos dels grans bancs madrilenys: el Banco Hispano-Americano i el Banco Español de Crédito. Els quals iniciaren, en el curs de la primera dècada del segle XX, un procés d'expansió territorial que portà que, a l'alçada de la Primera Guerra Mundial, disposessin d'una notable xarxa de sucursals a poblacions de moltes províncies espanyoles. Vegeu Pedro TEDDE DE LOCA, «La banca privada española durante la Restauración (1874-1914)», a G. TORTELLA (dir.), *La banca española en la Restauración. I. Política y finanzas*, Madrid: Banco de España, 1974, p. 424-430. Pel que fa a les caixes, la Caixa de Pensions, dirigida per Francesc Moragas, va ser pionera en el desenvolupament d'una xarxa de sucursals que es va anar estenent per tot el territori català a partir del 1909. Vegeu Jordi NADAL i Carles SUDRIÀ, *Història de la Caixa de Pensions*, Barcelona: Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis, 1981, p. 120-125 i 218-230.

8. Cf. Josep M. BENAUL, Antoni GARRIDO i Carles SUDRIÀ, *Caixa de Sabadell finances i acció social, 1859-2009*, Sabadell: Obra Social Caixa de Sabadell, 2008, p. 92-93, 116-117 i pàssim. Pel que sembla, va ser una pauta generalitzada segons s'infereix de les dades aportades per Francesc CABANA, *Caixes i bancs de Catalunya. Caixes d'estalvis catalanes I*, volum I, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1996, pàssim, sobre les caixes de Barcelona, Sabadell, Laietana, Manresa, Terrassa i Manlleu.

9. Cf. Francesc CABANA, *Caixes i bancs de Catalunya. Bancs de Catalunya I*, pàssim, pel que fa a la trajectòria dels bancs locals no barcelonesos sorgits durant aquest període, i, sobretot, respecte als bancs de Vilanova, Tortosa, Valls, Manresa, Terrassa i Sabadell que van tenir una trajectòria més o menys perllongada.

10. L'expressat banc tingué «comissionistes» a cadascuna de les províncies espanyoles. Tanmateix, en el darrer quart del segle XIX, generà una oferta d'escassa consideració. El nombre de préstecs hipotecaris realitzats el 1884 va ser de 209 per un import acumulat de 9 milions de pessetes, i el 1885, de 188 per un import de 7,9 milions. L'import mitjà dels seus

Per tant, durant la segona meitat del segle XIX, van ser poques les poblacions catalanes que van tenir un banc local o una caixa d'estalvis i una oferta de crèdit formal. En canvi, a totes les viles i ciutats de certa importància comercial i demogràfica van existir els anomenats «banquers privats», que operaven amb pocs recursos —pel fet que no disposaven pràcticament de passius o si en tenien eren d'escassa consideració— i que es dedicaven, bàsicament, al descompte de lletres i pagarés i a actuar com a corresponsals dels bancs de les grans places comercials del país en el cobrament dels girs.¹¹

En definitiva, tant a les poblacions on hi havia algun banc —i també a la ciutat de Barcelona, que disposava d'un sistema bancari desenvolupat— com a la gran majoria de viles i ciutats del país on no existia cap establiment de crèdit formal, el préstec hipotecari quedà en mans de prestadors que operaven en condicions de gran opacitat i en el context de «mercats» absolutament imperfectes.¹² Es tracta d'uns personatges que, inevitablement, evoquen la figura de l'«usurer».¹³ La contractació es feia a base de xarxes d'informació segmentades —que giraven entorn de les notaries, dels registres de la propietat i dels procuradors dels jutjats, perquè era essencial

crèdits va ser, doncs, molt elevat: de 42.062 pessetes el 1884 i de 42.021 el 1885. El saldo acumulat dels préstecs efectuats era de 56,4 i 61,6 milions en cadascun d'aquests exercicis, i l'oferta creditícia generada per aquest establiment tendí a disminuir en els anys posteriors. El banc mantingué, en el període esmentat, un tipus d'interès relativament elevat (entre el 5,6 i el 6,6%), tot i que, posteriorment, tendí a situar-se en el 5,5%. L'actuació d'aquest banc a Catalunya va ser molt poc rellevant, atès que entre 1872 i 1900 només va formalitzar 136 préstecs hipotecaris a llarg termini per un import de 7.087.975 pessetes. Vegeu: Juan Antonio LACOMBA i Gumersindo RUIZ, *Una historia del Banco Hipotecario de España (1872-1986)*, Madrid: Alianza Editorial/Banco Hipotecario, 1990, p. 54, 109, 161, 129, 144, 167 i pàssim.

11. L'activitat financera dels anomenats «banquers privats» ens és poc coneguda. Tanmateix, Francesc CABANA, *Caixes i bancs de Catalunya. Bancs de Catalunya II*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2000, p. 15-57, aporta algunes dades sobre els comerciants banquers que van actuar a Catalunya durant la segona meitat del vuit-cents.

12. Pel que fa al crèdit hipotecari —i al formalitzat amb pacte de retrovenda (o a «carta de gràcia») — informal, vegeu els estudis d'Alberto SAVIO ALCUTÉN, *Los mercados informales del crédito y tierra en una comunidad rural aragonesa (1850-1930)*, Madrid: Banco de España, pàssim, centrat a la comarca aragonesa de Cinco Villas, i d'Àngel Pascual MARTÍNEZ SOTO, «La 'tela de araña'. Mercados informales de financiación agraria, usura y crédito hipotecario en la región de Murcia (1850-1939)», *Areas. Revista de Ciencias Sociales*, 21 (2001), p. 186-220, que s'ocupa del cas d'algunes comarques murcianes.

13. Cf. Alberto SAVIO, *Los mercados informales del crédito y tierra...*, p. 65-72 i 91-107.

per als prestadors conèixer el grau de solvència dels seus clients— que posaven en contacte prestadors i prestataris. L'esmentat «modus operandi» va ser la pauta que va caracteritzar la contractació del crèdit hipotecari durant la segona meitat del vuit-cents, el qual acaparà proporcions molt elevades de l'oferta creditícia total i més encara en les poblacions on no existí una oferta de crèdit formal, que acceptés com a garantia els valors mobiliaris.¹⁴

Podem utilitzar el cas d'Igualada com a exemple, atès que en aquesta població no hi havia cap banc —el Banc Regional d'Igualada, creat durant la «febre d'or», aviat va fer fallida—¹⁵ i només hi operà un banquer privat, la casa Catarineu, dedicada, bàsicament, al descompte d'efectes i al cobrament de girs.¹⁶ Una situació que es perllongà fins al 1909, quan s'inaugurà la sucursal de la Caixa de Pensions.¹⁷

14. Les sèries de l'evolució dels préstecs hipotecaris relatives a Múrcia i a Lorca publicades per Àngel Pascual MARTÍNEZ, «La 'tela de araña'. Mercados informales...», p. 208, evidencien que es van mantenir estables a un nivell elevat entre 1866 i 1885 i que van davallar després d'aquest darrer any, i que, per contra, tant el nombre de compravendes de terres com el de préstecs experimentà una acusada tendència alcista entre 1875-1879 i 1890-1894 a la comarca de la Huerta de Múrcia-Vega Media del Segura. La publicada per A. SÁNCHEZ PICÓN i L. C. NAVARRO, «Algunas cuestiones en torno al crédito agrario en Andalucía (1800-1936)», *Areas. Revista de Ciencias Sociales*, 21 (2001), p. 178, posa de manifest una tendència a l'alça dels préstecs a la comarca d'Andarax a partir de 1875 que culmina el 1885. Pel que fa a les execucions per incompliment en l'amortització de préstecs hipotecaris, Ricard GARCÍA i ORALLO, «Crisis, endeudamiento y desposesión en el mundo rural catalán de finales del siglo XIX», tesi doctoral inèdita llegida a la Universitat de Girona, p. 235 i 276, mostra que els processos judicials van enregistrar un acusat augment a les províncies de Barcelona i de Girona entre 1880 i 1890 i després va descendir gradualment; que aquells que van acabar amb la subhasta dels béns del deutor van enregistrar un sobtat increment als partits judicials predominantment cerealícoles entre 1877 i 1887 que va anar davallant després, i que en els vitícoles, l'alça s'inicià entrats els anys 1880 i culminà entre 1891 i 1895, i va descendir també posteriorment. Per la seva banda, Alberto SAVIO, *Los mercados informales...*, p. 166-167, també documenta un increment de les compravendes de terres entre finals de la dècada de 1870 i l'any 1887.

15. Vegeu Francesc CABANA, *Caixes i bancs de Catalunya. Bancs de Catalunya I...*, p. 301-304.

16. Es tracta de Bonaventura Catarineu. Per a un apunt biogràfic d'aquest «banquer» —dedicat també, de manera eventual, al negoci del crèdit hipotecari— podeu consultar Pere PASCUAL, *Els Torelló. Una família igualadina d'advocats i propietaris...*, p. 197-206.

17. Vegeu Jordi NADAL i Carles SUDRIÀ, *Història de la Caixa de Pensions*, Barcelona: Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis, 1981, p. 120-126, i Pere PASCUAL, «'La Caixa' i Igualada. A propòsit d'un centenari», *Revista d'Igualada*, 33 (2009), p. 7-29.

L'objecte d'aquest estudi és analitzar les característiques estructurals que va tenir en aquesta ciutat (i per extensió a la comarca de l'Anoia) el crèdit hipotecari formalitzat a través de debitoris. Per això s'ha efectuat un buidat sistemàtic de tots els debitoris escripturats a les notaries de la població durant els biennis de 1864-1865 i de 1884-1885. La tria no s'ha fet a l'atzar. Ens ha estat suggerida pel coneixement previ de l'evolució del crèdit que proporcionà l'apotecari Francesc de P. Rosés —el prestador més important, sens dubte, de la Igualada de l'època—, que enregistrà una acusada tendència alcista en cadascun d'aquests biennis.¹⁸

Es tracta, d'altra banda, de dos moments de conjuntura depressiva. El primer, per efecte de la «fam de cotó», el desequilibri del sector exterior i la fallida de les companyies ferroviàries que acabà portant al crac borsari i financer del 1866.¹⁹ El segon, pel fet que després de l'esclat (el gener de 1882) de la bombolla especulativa de la «febre d'or», l'economia catalana entrà en un període acusadament depressiu, que s'anà intensificant en els posteriors a causa de la crisi agrària provocada per l'allau importadora de cereals ultramarins i pels estralls que causà a la vinya catalana la malura de la fil·loxera.²⁰ En el decurs d'ambdós períodes, estudiarem, d'una banda, els trets característics de l'oferta creditícia: la condició social dels prestadors; la personalitat dels més significats; la variabilitat del termini dels préstecs; la dispersió del tipus d'interès; la localitat on residien, i, finalment, l'estructura de l'esmentada oferta segons l'escala de magnitud dels préstecs formalitzats. I de l'altra banda, la condició social dels prestataris i el seu lloc de residència.



18. Cf. Pere PASCUAL, «Crèdit hipotecari i acumulació de capital immobiliari. L'exemple del farmacèutic i prestador Francesc de Paula Rosés (1855-1895)», *Miscellanea Aqualatensia*, 14 (2011), p. 185-289.

19. Cf. Albert CARRERAS, *Industrialización española: estudios de historia cuantitativa*, Madrid: Espasa-Calpe, 1990, p. 56-57, i Pere PASCUAL, *Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XIX. Formació i desestructuració d'un sistema econòmic*, Barcelona: Crítica, 1990, p. 265-303, sobre la conjuntura econòmica i financera d'aquest període.

20. Vegeu Albert CARRERAS, *Industrialización española...*, p. 56-57 i Xavier TAFUNELL, «Banca i mercat de capitals, 1866-1914», a J. NADAL *et al.* (eds.), *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània. S. XIX. Indústria, transports i finances*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1991, p. 395-415, pel que fa a la conjuntura del sector financer durant aquests anys.

Regulació i abast del crèdit hipotecari

El crèdit hipotecari a través de deutoris enregistrà una constant expansió durant la primera meitat del segle XIX —en paral·lel a l'ensulsiada dels censals—, però es mantingué en una situació jurídicament ambigua fins a l'aprovació de la Llei hipotecària de 8 de febrer de 1861. L'esmentada llei creà el Registre de la Propietat i disposà la inscripció de les transferències de domini d'immobles i drets reals, així com dels «títulos en que se constituyan, reconozcan, modifiquen o extingan los derechos de usufructo, uso, habitación, enfiteusis, hipotecas, censos, servidumbres u otros cualquiera reales...».²¹

Pel que fa a les hipoteques, disposà que «sujetan directa e inmediatamente los bienes sobre los que se impone al cumplimiento de las obligaciones, cualquiera que sea su poseedor...», i que només podien ser hipotecats els béns immobles, els drets reals alienables i, amb algunes restriccions, altres menes de béns i drets.²² En termes generals, establí que en el supòsit de «transcurrir tres años contados desde que el préstamo empezó a devengar réditos no pagados, podrá el acreedor exigir que la hipoteca constituida se amplíe sobre los mismos bienes hipotecados, con objeto de asegurar los intereses correspondientes...», i que si el deutor «no consintiere dicha ampliación de hipoteca, podrá el acreedor reclamarla en juicio ordinario...».²³

Tanmateix, també es contemplà procedir a l'alienació del bé hipotecat i s'indicà al respecte que si «para el pago de alguno de los plazos del capital o de los intereses fuere necesario enajenar la finca hipotecada, y aún quedaren por vencer otros plazos de la obligación, se verificará la venta y se transferirá la finca al comprador con la hipoteca correspondiente a la parte del crédito que no estuviera satisfecha, la qual con los intereses se deducirán del precio...», i que si «el comprador no quisiere la finca con esta carga, se depositará su importe con los intereses que corresponda, para que sea pagado el acreedor al vencimiento de los plazos pendientes...».²⁴ En cas d'incompliment en l'amortització al venciment del préstec, s'establí que l'execució judicial de la garantia seria immediata i inapel·lable: «Si reque-

21. *Diario de Sesiones de las Cortes*, 84, apéndice (30 de gener de 1861), p. 2283-2312, article 2.

22. *Ibíd.*, article 105.

23. *Ibíd.*, article 115.

24. *Ibíd.*, article 131.

ruido el deudor [...], no pagare ni desamparase los bienes hipotecados en los términos señalados respectivamente, podrá pedir el acreedor que se despache mandamiento de ejecución contra los mismos bienes, presentando el título de su derecho y el documento que acredite haberse verificado dichos requerimientos y su fecha...»²⁵

Per acabar, pel que fa a les denominades hipoteques «voluntàries» —sorgides d'un contracte de préstec particular entre persones físiques o jurídiques—,²⁶ es precisa que no «se considerará asegurado con la hipoteca el interés del préstamo [...], sino cuando la estipulación y cuantía de dicho interés resulten de la inscripción misma...»;²⁷ que el «acreedor hipotecario podrá repetir contra los bienes hipotecados para el pago de intereses vencidos, cualquiera que sea la época en que debe verificarse el reintegro del capital...», sense que això signifiqués perjudici per a un tercer —aquell que no havia intervingut en el contracte, però que es veia afectat per aquest— ja que si fos així, la demanda s'hauria de limitar a l'import dels interessos dels darrers dos anys i dels de l'any en curs,²⁸ i que el «crédito hipotecario puede enajenarse o cederse a un tercero en todo o en parte, siempre que se haga en escritura pública de que se dé conocimiento al deudor...», a condició que el «deudor no quedará obligado por dicho contrato a más que lo estuviere por el suyo...» i que el «cesionario se subrogará de todos los derechos del cedente...».²⁹

En el context d'aquest nou marc institucional, a les notaries d'Igualada es van formalitzar, durant el bienni de 1864-1865, 297 deutoris per un import de 528.344,52 pessetes i, en el decurs del de 1884-1885, 265 per la suma de 759.715,21 pessetes.³⁰ Els pactats sense garantia hipotecària —sobre heretats, terres o cases— van ser relativament pocs. En el primer d'aquests biennis, 86 (el 28,9% del total) que equivalien només a l'11,4% del capital total prestat (vegeu la taula 1). En el segon, 41 que significaven

25. *Ibidem*, article 133.

26. *Ibidem*. La llei regulà també les anomenades hipoteques legals: les dotals i les de béns reservables per raó de peculí i de tutela.

27. *Ibidem*, article 145.

28. *Ibidem*, article 147.

29. *Ibidem*, article 153.

30. En concret es tracta dels protocols dels notaris Marià Puigdollers i Cuyner (1823-1872); Francesc Raurés i Barberi (1830-1881); Francesc Especier i Parache (1856-1886), Domènec Rovira i Tapiol (1859-1865), Teodor Puget i de Gomis (1862-1895) i Plàcid Lluçà i Mas (1883-1915).

el 15,4% dels deutoris subscrits i el 14,1% del crèdit ofert. Però cal assenyalar que en aquest darrer bienni es van contractar dos crèdits elevats sense garantia hipotecària —el 1884, un de 40.000 pessetes i el 1885, un altre de 20.000—, per la qual cosa en cas de no tenir-los en compte, la proporció del crèdit concedit sense garantia es reduiria extremament.

En definitiva, com podem veure, els deutoris formalitzats sense garantia hipotecària —tant en nombre com en import acumulat— van assolir proporcions poc considerables en ambdós períodes. És també evident que l'absència d'hipoteca estigué sempre estretament relacionada amb petits crèdits atorgats a deutors que no gaudien de béns hipotecables. En aquests casos, els notaris acostumaven a fer constar que el deutor «no tiene según asegura bienes hipotecables para garantir con hipotecas especiales la cantidad prestada y sus intereses, promete hipotecar en dicha garantía los primeros que adquiera...».

TAULA 1

Nombre i import del total de deutoris subscrits i dels formalitzats sense hipoteca durant els biennis de 1864-1865 i de 1884-1885

	(a)	(b)	(b·100/a)	(c)	(d)	(d · 100 / c)	(d/b)
	<i>Nombre total deutoris</i>	<i>Nombre deutoris sense hipoteca</i>		<i>Import total deutoris (en ptes.)</i>	<i>Import deutoris sense hipoteca (en ptes.)</i>		
1864	113	35	30,97	225.992,50	28.595,98	12,65	817,02
1865	184	51	27,71	302.352,02	32.004,21	10,59	627,53
Total	297	86	28,95	528.344,52	60.600,19	11,46	704,65
1884 (*)	129	21	16,27	413.889,21	68.020,00	16,43	3.239,04
1885 (**)	136	20	14,70	345.826,00	39.813,50	11,51	1.990,67
Total	265	41	15,47	759.715,21	107.833,50	14,19	2.630,08

(*) Entre els crèdits sense hipoteca, hi ha el de 40.000 pessetes —formalitzat el 20 de febrer de 1884 (notari Especier)— concedit per Antoni Murt i Lloret, fabricant, a Joan Boyer Vilaseca, també fabricant.

(**) Un dels crèdits sense hipoteca va ser el de 20.000 pessetes —formalitzat el 5 de març de 1885 (notari Llucià)— que el farmacèutic Francesc de P. Rosés concedí a Antoni Grau Martí, propietari veí de Bellpuig d'Urgell.

ACAN (Arxiu Comarcal de l'Anoia), Fons notarial.

Els prestadors i els trets característics del crèdit hipotecari

La determinació de la condició social dels prestadors es veu condicionada pel fet de la terminologia (sovint imprecisa) emprada pels notaris que van escripturar els crèdits. En aquest sentit, observarem que el qualificatiu de «pagès» tant pot fer referència a petits cultivadors com a grans propietaris rurals. El d'hisendats i propietaris no diferencia aquells que gaudien i cultivaven directament grans explotacions dels posseïdors de masos i grans extensions de terres que eren absentistes, és a dir, que tenien les finques cedides a tercers i eren rendistes. Més encara, en aquesta categoria s'inclouen els propietaris d'immobles urbans, que eren, evidentment, uns «propietaris» de condició molt diferent als anteriors.

El grup dels menestrals no deriva directament de les referències notariales, sinó que sorgeix d'agrupar el conjunt, extremament heterogeni, dels prestadors que els notaris van identificar pels seus oficis: fusters, ferrers, paletes, basters... El mateix s'esdevé amb el grup de les professions liberals i de serveis, constituït per l'agrupació d'advocats, farmacèutics, comerciants, negociants, barbers, carreters, funcionaris públics... El de les societats mútues és totalment homogeni (i de significat inequívoc), atès que es tracta de petites entitats asseguradores que obtenien beneficis dels fons inactius que tenien a caixa —acumulats mitjançant el cobrament de primes dels seus associats— a través del crèdit hipotecari.

En l'extrem oposat, tenim el de les vídues i les mestresses de casa. Perquè el qualificatiu de «vídues» —una situació que els notaris de l'època consideraven un estatus social— estava, sens dubte, relacionat amb la condició de propietàries de cases i terres i el de mestresses de casa (casades o no), amb el de dones que gaudien de béns i peculi propi que invertien en préstecs. Sigui com sigui, el cas de les vídues i el de dones solteres constituïa un grup social que tenia, arreu, un acusat caràcter rendista, i que era habitual que visqués del cobrament d'interessos i de rendes de finques urbanes i rústiques.

La condició social dels prestadors

Els protocols notariales presenten, doncs, algunes limitacions a l'hora de precisar la personalitat social dels prestadors, però tot i així possibiliten una aproximació acceptable per determinar aquesta qüestió.

En el cas que estudiem, les dades relatives al bienni de 1864-1865 evidencien que els grups que integraven les professions liberals i de serveis i els menestrals tenien una hegemonia poc acusada en l'oferta agregada de crèdit hipotecari: van aportar el 24,3 i el 23,3% del total, respectivament. En canvi, si ens fixem en l'import mitjà dels préstecs, eren més elevats els formalitzats pels hisendats i propietaris (2.308,2 pessetes) i s'evidencia que els efectuats pels fabricants (1.906 pessetes) eren equiparables als dels atorgats per l'agrupació de les professions liberals i de serveis: 1.915,9 pessetes (vegeu la taula 2).

Els resultats obtinguts pel que fa al bienni de 1884-1885 són quelcom diferents. En primer lloc, l'import mitjà dels préstecs va ser sensiblement més elevat: en el bienni de 1864-1865 se xifrà en 1.778,94 pessetes, mentre que en el de 1884-1885 assolí 2.866,85 pessetes. En aquest darrer bienni es posa de manifest que s'havien consolidat, amb una hegemonia molt acusada, els prestadors agrupats en les categories de professions liberals i de serveis i d'hisendats i propietaris, així com que havia experimentat un ascens notable el grup de les vídues i mestresses de casa. Per contra, s'aprecia una davallada pronunciada —tant en termes relatius com absoluts— del crèdit subministrat per les categories de pagesos i de menestrals. Tanmateix, si ens fixem en l'import mitjà dels préstecs, el subscrit pels fabricants (4.234 pessetes) era sensiblement superior al relatiu a hisendats i propietaris, professions liberals i de serveis i vídues i mestresses de casa (3.989,1; 3.409,7, i 3.231,4 respectivament), que se situen en un segon pla.³¹

En un període i en l'altre, el nombre de prestadors se situà entorn del centenar anual —que difereix del nombre de deutoris, perquè alguns van formalitzar de dos a quinze préstecs l'any—, però l'oferta de crèdit hipotecari sempre estigué acaparada, en molt elevades proporcions, per un nombre relativament reduït de persones. La relació dels prestadors que en cadascun dels anys compresos en els biennis estudiats van efectuar préstecs per un import superior a 5.000 pessetes aporta una pregona evidència al respecte. Podem constatar que en el decurs de 1864, només 12 persones (que van formalitzar 32 deutoris) van proporcionar el 49,7% del crèdit total. L'any següent (el de 1865), 11 prestadors (que van subscriure 47 deutoris) van aportar el 44,7% del total (vegeu la taula 3).

31. Sigui com sigui, en el cas d'Igualada, la importància relativa del crèdit ofert pels propietaris va ser molt inferior al 54,1% de l'import de l'oferta creditícia total en què es xifrà entre 1858 i 1882 a la comarca aragonesa de Cinco Villas (Alberto SAVIO, *Los mercados informales...*, p. 66).

TAULA 2

Prestadors agrupats segons la seva condició social durant els biennis de 1864-1865 i de 1884-1885

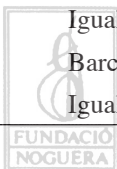
<i>Condició social dels prestadors</i>	<i>(a)</i> <i>Nombre de</i> <i>debitoris</i>	<i>%</i>	<i>(b)</i> <i>Import acumulat</i> <i>(en ptes.)</i>	<i>%</i>	<i>(b/a)</i> <i>Import mitjà</i> <i>debitori</i> <i>(ptes.)</i>
1864-1865					
Pagesos	42	14,14	54.733,83	10,36	1.303,19
Hisendats i propietaris	38	12,79	87.713,08	16,60	2.308,24
Fabricants	45	15,15	85.770,99	16,23	1.906,02
Menestrals	79	26,60	123.595,56	23,39	1.564,50
Professions liberals i serveis	67	22,56	128.366,24	24,30	1.915,91
Vídues i mestresses de casa	13	4,38	24.271,82	4,59	1.867,06
Societats mútues	10	3,37	18.893,00	3,58	1.889,30
No consta	3	1,01	5.000,00	0,95	1.666,67
Total	297	100,00	528.344,52	100,00	1.778,94
1884-1885					
Pagesos	30	11,32	42.560,00	5,60	1.418,67
Hisendats i propietaris	51	19,25	203.446,83	26,78	3.989,15
Fabricants	16	6,04	67.744,00	8,92	4.234,00
Menestrals	51	19,25	78.927,50	10,39	1.547,60
Professions liberals i serveis	62	23,40	211.404,00	27,83	3.409,74
Vídues i mestresses de casa	40	15,09	129.257,88	17,01	3.231,45
Societats mútues	13	4,91	16.375,00	2,16	1.259,62
No consta	2	0,75	10.000,00	1,32	5.000,00
Total	265	100,00	759.715,21	100,00	2.866,85

ACAN, Fons notarial.

TAULA 3

Relacions dels prestadors que van generar una oferta creditícia superior a 5.000 pessetes el 1864 i el 1865

	<i>Ofici</i>	<i>Residència</i>	<i>Nombre de debitoris</i>	<i>Import acumulat (en ptes.)</i>	<i>%</i>
1864					
Rosés Bertran, Francesc de P.	Farmacèutic	Igualada	12	22.049,99	9,76
Serra Brugués, Ermenter	Fabricant de cotó	Igualada	1	14.000,00	6,19
Vila Mateu, Antoni	Fabricant	Igualada	1	10.666,66	4,72
Morera Gavarró, Engràcia, i fill	Propietària	Igualada	1	10.666,66	4,72
Gabarró Martí, Jaume	Negociant	Igualada	1	10.000,00	4,42
Albareda Bigatà, Ramon	Paleta	Igualada	7	7.830,00	3,46
Esteva Fargas, Rafael	Propietari	Igualada	1	7.500,00	3,32
Subirana Santasusana, Antoni	Propietari	Igualada	2	7.000,00	3,10
Oromí Batlle, Ramon	Sastre	Igualada	2	6.333,33	2,80
Galtés Sabat, Gaietà	Baster	Igualada	2	5.750,00	2,54
Clot Puig, Jaume	Teixidor	Barcelona	1	5.333,49	2,36
Vilaseca Godó, Martí	Torner	Igualada	1	5.333,33	2,36
			32	112.463,46	49,76
81 debitoris més			81	113.529,04	50,24
Total			113	225.992,50	100,00



	<i>Ofici</i>	<i>Residència</i>	<i>Nombre de debitoris</i>	<i>Import acumulat (en ptes.)</i>	<i>%</i>
1865					
Rosés Bertran, Francesc de P.	Farmacèutic	Igualada	15	34.026,25	11,25
Fortuny Raurés, Wenceslau	Farmacèutic	Barcelona	2	31.548,67	10,43
Albareda Bigatà, Ramon	Paleta	Igualada	5	13.700,00	4,53
Oliva Esteve, Bonaventura		Capellades	1	9.500,00	3,14
Ferran Ferrer, Jaume	Fuster	Igualada	10	9.025,00	2,98
Torras Montaner, Ramon	Hisendat	Copons	1	7.333,33	2,43
Roca, Marià i Vall, Martí	Fabricants	Igualada	1	7.000,00	2,32
Ollé Ratés, Ramon	Carreter	Igualada	1	6.750,00	2,23
Vilaseca Motosas, Miquel	Fabricant	Igualada	1	5.600,00	1,85
Subirana Santasusana, Antoni	Propietari	Igualada	2	5.500,00	1,82
Casals Guixà, Ferran	Carreter	Igualada	8	5.185,00	1,71
			47	135.168,25	44,71
137 debitoris més			137	167.183,52	55,29
Total			184	302.352,02	100,00

ACAN, Fons notarial.

En un any i en l'altre, el rànquing és encapçalat pel farmacèutic Francesc de P. Rosés,³² que el 1864 va escripturar 12 deutoris i el 1865, 15, i subministrà, en cadascun d'aquests anys, entorn del 10% de l'oferta creditícia total. En aquest bienni, es detecta la presència d'altres prestadors molt actius, però que operaven amb un volum de recursos molt inferior: Ramon Albareda, paleta; Jaume Ferran, fuster... En les relacions esmentades hi apareixen fabricants —com Ermenter Serra i Antoni Vila, el 1864— o el farmacèutic barceloní Wenceslau Fortuny (el 1865) que van formalitzar deutoris per imports considerables, però tot sembla indicar que no van actuar, d'una manera sistemàtica, com a prestadors a les notaries de la capital anoienca.

Les dades relatives al bienni de 1884-1885 posen de manifest que el «mercant» de crèdit hipotecari igualadí havia enregistrat un notable procés de concentració en relació amb vint anys abans. El 1884 van ser 15 els prestadors que van generar una oferta creditícia superior a 5.000 pessetes i van aportar, conjuntament, el 61% del crèdit total. El 1885, només 12 van proporcionar el 58,5% del total (vegeu la taula 4). En aquests anys, l'esmentat «mercant» seguia liderat per l'apotecari Francesc de P. Rosés, que el 1884 subministrà el 12,9%, i el 1885, el 19% de l'oferta creditícia agregada. Ara bé, en aquesta època, podem constatar que havia aparegut un emulador de Rosés, tot i que tenia una capacitat financera molt inferior. Es tracta de Joan Rojas, procurador dels jutjats.

Un dels trets diferencials respecte a la situació dels anys seixanta rau en el fet que en aquests anys es detecta la presència de força hisendats i propietaris dedicats, pel que sembla de manera reiterada, a operacions de crèdit hipotecari, oferint préstecs relativament considerables. En alguns casos, actuaven associats —Josep Aguilera i Francesc Guitart, de Castellolí i Veciana, respectivament, o Antoni Farré i Magí Marimon, de Miralles i la Llacuna, també respectivament—, en d'altres, individualment: Joan Fosallva, de Pierola; Marià Jorba, d'Òdena; Joan Aguilera i Mateu Morera, ambdós d'Igualada... En el bienni esmentat, també es posa de manifest l'existència d'un industrial actiu en aquest mercant: l'adober Ignasi Julià. La presència de menestrals —tan destacada en els rànquings de 1864-1865— havia quedat reduïda a l'activitat gairebé testimonial del fuster Francesc Riba, especialitzat en la formalització de petits préstecs.

32. En un altre lloc, hem estudiat la trajectòria d'aquest apotecari que entre 1855 i 1895 arribà a formalitzar ni més ni menys que 198 deutoris per un import total agregat d'1.070.287,66 pessetes (Pere PASCUAL, «Crèdit hipotecari i acumulació de capital immobiliari...», p. 196 i pàssim).

TAULA 4

Relacions dels prestadors que van generar una oferta creditícia superior a 5.000 pessetes el 1884 i el 1885

	<i>Ofici</i>	<i>Residència</i>	<i>Nombre de debitoris</i>	<i>Import acumulat (en ptes.)</i>	<i>%</i>
1884					
Rosés Bertran, Francesc de P.	Farmacèutic	Igualada	5	53.500,00	12,93
Murt Lloret, Antoni	Fabricant	Igualada	1	40.000,00	9,66
Ferrer Corbella, Lluís	Propietari	Igualada	1	33.000,00	7,97
Domínguez Viadera, Baltasara		Igualada	1	20.000,00	4,83
Ramírez Sanz, Rita		Igualada	1	13.807,88	3,34
Rojas Sancho, Joan	Procurador del jutjat	Igualada	9	13.500,00	3,26
Julia Puig, Ignasi	Blanquer	Igualada	3	11.500,00	2,78
Farré Segura, Antoni i Marimon Carulla, Magí	Propietaris	Miralles i la Llacuna	1	10.000,00	2,42
Llansana Martí, Pere	Propietari	Igualada	1	10.000,00	2,42
Atmetlla Bassa, Pere	Propietari	Igualada	2	10.000,00	2,42
Bonvehí Artés, Jaume	Propietari	Igualada	1	8.500,00	2,05
Bagués Solé, Joan	Propietari	Miralles	1	7.733,33	1,87
Roca Donadeu, Maria		Igualada	1	7.500,00	1,81
Gabarró Bala, Josep	No consta	Igualada	1	7.000,00	1,69
Aguilera Palet, Josep i Guitart Torras, Francesc	Propietaris	Castellolí i Veciana	2	6.500,00	1,57
			31	252.541,21	61,02
98 debitoris més			98	161.348,00	38,98
Total			129	413.889,21	100,00

	<i>Ofici</i>	<i>Residència</i>	<i>Nombre de debitoris</i>	<i>Import acumulat (en ptes.)</i>	<i>%</i>
1885					
Rosés Bertran, Francesc de P.	Farmacèutic	Igualada	4	65.750,00	19,01
Fosalva Esteve, Joan	Propietari	Pierola	1	30.000,00	8,67
Carner Guixà, Josepa		Igualada	1	16.000,00	4,63
Ribera Roig, Teresa		Igualada	1	15.000,00	4,34
Jorba Valls, Marià	Hisendat	Òdena	3	13.750,00	3,98
Aguilera Soteras, Joan	Propietari	Igualada	4	12.750,00	3,69
Morera Carol, Mateu	Propietari	Igualada	6	10.350,00	2,99
Soler Galtés, Modest	Propietari	Igualada	1	10.000,00	2,89
Vidal Bisbal, Salvador	Comerciant	Igualada	1	9.000,00	2,60
Riba Vallès, Francesc	Fuster	Igualada	6	8.000,00	2,31
Rojas Sancho, Joan	Procurador del jutjat	Igualada	7	6.335,00	1,83
Vila Salat, Antoni	Teixidor	Igualada	1	5.500,00	1,59
			36	202.435,00	58,54
100 debitoris més			100	143.391,00	41,46
Total			136	345.826,00	100,00

ACAN, Fons notarial.



El termini dels debitoris

En el vessant del termini dels préstecs no s'observen diferències notables en les dades agregades relatives al bienni de 1864-1865 i al de 1884-1885 (vegeu la taula 5). En ambdós biennis, una proporció molt elevada dels crèdits es formalitzà al venciment d'un any de termini. En el decurs de 1864-1865, els debitoris escripturats al termini esmentat va ser de 143 (equivalents al 48,1% del total) i el seu import acumulat significà un 51,6% de l'oferta creditícia enregistrada en aquest bienni. L'acaparadora hegemonia dels debitoris de venciment anual encara va ser més accentuada en el

bienni de 1884-1885. En aquest període, van ser 154 els préstecs escripturats amb l'esmentat venciment (el 58,1% de tots els formalitzats), i el seu import agregat va significar el 52,1% del total prestat. Els crèdits contractats amb un termini inferior a l'any —destinats, probablement, a atendre necessitats peremptòries— van assolir una cota apreciable durant el bienni de 1864-1865 (el 21,5% dels deutoris i el 12,2% de l'import total del crèdit), mentre que durant el de 1884-1885, havien quedat reduïts a magnituds gairebé residuals.

Els resultats obtinguts difereixen extremament dels que han aportat estudis sistemàtics sobre el crèdit hipotecari a d'altres regions d'Espanya —com els de l'Altiplano de Cartagena o la comarca aragonesa de Cinco Villas—, on el termini dels deutoris era, en proporcions aclaparadores, inferior a un any i estava orientat a proporcionar recursos als petits pagesos per possibilitar la reproducció del cicle productiu anual malmès per efecte d'inclemències climatològiques o per incidències d'àmbit personal.³³

En el cas igualadí, en ambdós biennis estudiats, els crèdits subscrits a un termini de dos anys van atènyer unes proporcions de certa consideració. En el de 1864-1865 van ser 39 (el 13,1%) amb un import acumulat equivalent al 18,2% de l'oferta creditícia; el 1884-1885, es van xifrar en 41, i el seu import va ser equivalent al 14,8% del total prestat. En canvi, els deutoris contractats a venciments superiors als dos anys —en una escala que anava dels tres fins als deu anys— van significar, en un bienni i en l'altre, unes proporcions, en termes absoluts i relatius, d'escassa consideració tant pel que fa al seu nombre com al seu import.

Ras i curt, durant el bienni de 1864-1865, els crèdits que tenien un termini de dos o menys anys van ser equivalents al 83,1% de tots els deutoris i al 82,8% de l'oferta creditícia total; en el decurs del de 1884-1885, van significar el 78,1% dels deutoris i el 73,5% de l'import total dels préstecs. L'acusada preferència dels prestadors per la contractació dels crèdits hipotecaris a molt curt termini —preferentment a un any— possiblement s'explica, com abans hem assenyalat, per les limitacions imposades per la

33. Pel que fa a l'Altiplano de Cartagena, Ángel Pascual MARTÍNEZ, «La tela de araña...», p. 202, indica que dels 1.399 crèdits formalitzats en aquesta comarca entre 1861 i 1865 ni més ni menys que 1.203 (el 85,9% del total) tenien un termini inferior a un any. En el cas de la comarca aragonesa de Cinco Villas, Alberto SAVIO, *Los mercados informales...*, p. 75, posa de manifest que dels 1.076 préstecs escripturats entre 1858 i 1882, 903 (el 83,9% del total) també tenien un venciment inferior a un any.

Llei hipotecària a la demanda de pagament d'interessos vençuts en cas d'implicar un perjudici per a tercers implicats en el bé hipotecat. Una prevenció que els notaris acostumaven a recordar en l'escriptura dels préstecs puntualitzant que s'havia de procedir segons el que establia l'article 115 de la Llei hipotecària «para escsijir los réditos correspondientes a los años anteriores con arreglo a lo dispuesto por en el artículo ciento cuarenta y siete de la ley hipotecaria y todas las costas y abono de perjuicio a que tenga derecho, y para pedir en su caso ampliación de hipoteca...».³⁴

L'expressada limitació quedava obviada en els préstecs contractats a curt termini, perquè el creditor, en cas de no pagar els interessos (o d'incompliment en l'amortització del principal), podia procedir al seu venciment, tot seguit i sense limitacions, contra el prestatari per via executiva en demanda del rèdit i del principal. En un altre lloc, hem pogut constatar que el prestador més rellevant del mercat igualadí de crèdit hipotecari —el farmacèutic Francesc de P. Rosés— va pactar una proporció molt elevada dels 198 deutoris que va formalitzar entre 1855 i 1895 al termini d'un any, i que molt pocs van ser amortitzats al seu venciment. El retard mitjà en el reintegrament dels 139 que es van amortitzar durant l'esmentat període va ser de 4,05 anys.³⁵

És evident que posseir un deutor vençut comportava una situació còmoda per al creditor, atès que a banda de continuar cobrant els interessos, podia interposar, en el moment que considerés oportú, una demanda executiva contra el deutor, que comportaria l'embargament i la subhasta judicial del bé o dels béns hipotecats. És més, en nombrosos deutoris es van incloure clàusules com la que es transcriu: si «por cualquier motivo no tuviera efecto dicho pago en el día del vencimiento [...] si viniese el caso de que d[ic]ho Sr. Rosés tuviese que compelerme judicialmente para obligarme a la debolución y pago de la propia cantidad, prometo pagarle desde el día de la demanda el interés de doce por ciento anual, hasta que quede verificado el pago de la cantidad prestada...».³⁶

34. ACAN, Fons notarial, notari Teodor Puget, Igualada, 23 d'octubre de 1865, f. 735r-737v.

35. Pere PASCUAL, «Crèdit hipotecari i acumulació de capital immobiliari...», p. 207-208.

36. ACAN, Fons notarial, notari Marià Puigdollers, Igualada, 7 de gener de 1862, f. 11r-12v. Préstec de 2.000 pessetes que Francesc de P. Rosés féu a Francesc Mari Clarumunt, tragner, pel termini d'un any, garantit amb una hipoteca sobre una casa localitzada al carrer de l'Amnistia, d'Igualada.

TAULA 5

Terminis dels deutoris formalitzats durant els biennis de 1864-1865 i 1884-1885

<i>Termini (anys)</i>	<i>(a) Nombre de deutoris</i>	<i>%</i>	<i>(b) Import acumulat (en ptes.)</i>	<i>%</i>	<i>(b/a) Import mitjà deutoris (ptes.)</i>
1864-1865					
10	3	1,01	4.913,33	0,93	1.637,78
7	3	1,01	15.660,00	2,96	5.220,00
6	2	0,67	4.250,00	0,80	2.125,00
5	3	1,01	15.020,00	2,84	5.006,67
4	24	8,08	26.677,32	5,05	1.111,56
3,5	1	0,34	3.000,00	0,57	3.000,00
3	4	1,35	5.083,32	0,96	1.270,83
2	39	13,13	96.453,23	18,26	2.473,16
1,33	1	0,34	3.500,00	0,66	3.500,00
1	143	48,15	273.118,96	51,69	1.909,92
< 1	64	21,55	64.648,70	12,24	1.010,14
Indeterminat	3	1,01	4.850,00	0,92	1.616,67
No consta	7	2,36	11.169,66	2,11	1.595,67
Total	297	100,00	528.344,52	100,00	1.778,94
1884-1885					
10	3	1,13	19.233,33	2,53	6.411,11
9	1	0,38	500,00	0,07	500,00
8	2	0,75	4.500,00	0,59	2.250,00
7	1	0,38	1.000,00	0,13	1.000,00
6	3	1,13	4.700,00	0,62	1.566,67
5	8	3,02	33.970,00	4,47	4.246,25
4	18	6,79	56.750,00	7,47	3.152,78
3	16	6,04	45.377,88	5,97	2.836,12
2,83	1	0,38	1.500,00	0,20	1.500,00
2	41	15,47	112.869,00	14,86	2.752,90
1	154	58,11	396.281,00	52,16	2.573,25
< 1	12	4,53	49.734,00	6,55	4.144,50
Indeterminat	5	1,89	33.300,00	4,38	6.660,00
Total	265	100,00	759.715,21	100,00	2.866,85

ACAN, Fons notarial.

L'import dels préstecs

L'acusat increment experimentat per l'import mitjà dels préstecs és un dels trets a destacar de les dades relatives als biennis esmentats: en el de 1864-1865 va ser de 1.778,94 i en el de 1884-1885, de 2.866,85 pessetes (vegeu la taula 6).³⁷ Tanmateix, en ambdós períodes, la gran majoria dels préstecs va tenir un import inferior a 2.000 pessetes. El 1864-1865 van ser 215 (equivalents al 72,3% del total de deutoris) i el 1884-1885, 163 que, en termes relatius, van significar el 61,5% també del total. Però l'import acumulat només va representar, en el primer d'aquests biennis, el 33,6% de l'oferta creditícia agregada i, en el segon, molt menys: el 19,7%. Per contra, observarem que el 1864-1865, els deutoris d'un import superior a 8.000 pessetes només van ser 7, i l'import acumulat sumà 87.833,3 pessetes (equivalent al 16,6% del crèdit total) i en el de 1884-1885 es xifren en 18, que agregats sumen 351.057,8 pessetes. És a dir, el 46,2% de l'oferta creditícia generada durant el bienni esmentat. Podem observar, també, que el petit crèdit (l'inferior a 1.000 pessetes) davallà acusadament en el decurs d'aquest interval, tant en xifres relatives com absolutes. És possible que això es pugui atribuir, si més no en part, al fet que els petits préstecs van deixar de ser escripturats en proporcions cada vegada més elevades a mesura que avançava la segona meitat del vuit-cents.

Sigui com sigui, hi ha un altre canvi digne d'esment pel que fa als trets estructurals de l'oferta creditícia. En el decurs del bienni de 1864-1865, es concentrà en préstecs compresos en els rangs de 2.000 a 8.000 pessetes, que van significar el 49,7% del crèdit total, i en el de 1884-1885, ho féu en els de més de 8.000 pessetes. És evident que l'import dels deutoris estigué, en part, condicionat pel valor de les garanties hipotecàries aportades pels demandants de crèdit. Per tant, la marcada tendència vers l'augment de la magnitud dels préstecs és possible que estigui relacionada amb el fet que el nombre de grans propietaris d'explotacions agràries que es van veure abocats a contractar crèdits d'imports considerables tendís a incrementar-se de manera significativa al llarg d'aquests anys.

37. Tanmateix, cal assenyalar que l'import mitjà dels préstecs a Igualada va ser sensiblement inferior al dels formalitzats entre 1858 i 1882 a la comarca aragonesa de Cinco Villas, on assolí 3.746,9 pessetes (Alberto SAVIO, *Los mercados informales...*, p. 75) i també al dels escripturats a l'Altiplano de Cartagena, que va ser, entre 1861 i 1885, de 3.628 pessetes (Ángel Pascual MARTÍNEZ, «La tela de araña...», p. 202).

TAULA 6

Distribució seguint l'ordre de magnitud dels deutoris formalitzats durant els biennis de 1864-1865 i de 1884-1885

<i>Rang (en ptes.)</i>	<i>(a) Nombre de deutoris</i>	<i>%</i>	<i>(b) Import acumulat (en ptes.)</i>	<i>%</i>	<i>(b/a) Import mitjà deutoris (ptes.)</i>
1864-1865					
> 32.000	0	0,00	0,00	0,00	0,00
> 16.000 - < 32.000	1	0,34	25.000,00	4,73	25.000,00
> 8.000 - < 16.000	6	2,02	62.833,32	11,89	10.472,22
> 4.000 - < 8.000	27	9,09	139.928,82	26,48	5.182,55
> 2.000 - < 4.000	48	16,16	123.022,42	23,28	2.562,97
> 1.000 - < 2.000	88	29,63	111.835,39	21,17	1.270,86
> 500 - < 1.000	89	29,97	54.446,33	10,31	611,76
< 500	38	12,79	11.278,24	2,13	296,80
Total	297	100,00	528.344,52	100,00	1.778,94
1884-1885					
> 32.000	3	1,13	113.000,00	14,87	37.666,67
> 16.000 - < 32.000	5	1,89	106.000,00	13,95	21.200,00
> 8.000 - < 16.000	12	4,53	132.057,88	17,38	11.004,82
> 4.000 - < 8.000	20	7,55	104.733,33	13,79	5.236,67
> 2.000 - < 4.000	62	23,40	153.907,50	20,26	2.482,38
> 1.000 - < 2.000	87	32,83	107.910,00	14,20	1.240,34
> 500 - < 1.000	66	24,91	39.575,00	5,21	599,62
< 500	10	3,77	2.531,50	0,33	253,15
Total	265	100,00	759.715,21	100,00	2.866,85

ACAN, Fons notarial.

El tipus d'interès

El que hem anomenat «mercat» de crèdit hipotecari era del tot informal i extremament opac. La relació entre aquells que disposaven d'estalvi i els demandants de crèdit s'establia, com ja hem assenyalat, a través de xarxes

de coneixences personals en les quals, segons tots els indicis, els passants de les notaries, els mateixos notaris, el personal dels registres de la propietat i els procuradors del jutjat hi tenien un paper d'intermediació rellevant. És evident que en poblacions de dimensions relativament petites —com és el cas de la Igualada de l'època, que tenia una població de poc més de 10.000 habitants— tothom sabia qui eren aquells (popularment eren coneguts amb el malnom d'«usurers») que tenien capacitat d'estalvi o els que gaudien de diners «ociós» i que es dedicaven de manera sistemàtica, o ocasional, a operacions de préstec hipotecari. Tanmateix, els expressats assessoraments probablement esdevenien imprescindibles per a la pagesia de la comarca que feia cap a la vila per aconseguir crèdit.

És també remarcable el fet que en cert nombre dels deutoris escripturats pels notaris igualadins tant el prestador com el prestatari eren forans i residien al mateix poble. En aquests casos, era innecessària cap mena de mediació, sinó que el tracte es feia en el marc de les relacions de veïnatge. Però malgrat l'evident opacitat del mercat del diner, en el cas d'Igualada no es percep la relació inversa que s'ha demostrat que existí a la comarca aragonesa de Cinco Villas i a la de l'Altiplano de Cartagena entre el tipus d'interès i l'import dels préstecs. En una d'aquestes contrades i en l'altra, l'interès mitjà dels crèdits disminuïu acusadament en funció de l'augment del seu import.³⁸

En el cas igualadí, la dispersió dels interessos també era accentuada encara que al llarg de tot aquest període imperés la convicció, probablement generalitzada, que el tipus d'interès «normal» (que no s'ha d'identificar amb el de «mercat», perquè no existia com a tal) era el del 6%. En el decurs del bienni de 1864-1865, els deutoris formalitzats a l'interès esmentat van ser 100 (equivalents al 33,6% del total) i el seu import acumulat significà el 38,1% de l'oferta creditícia total (vegeu la taula 7). El tipus d'interès mitjà del crèdit hipotecari a la capital andalusa tendí a la baixa al llarg de la segona meitat del vuit-cents, alhora que s'afirmà la pauta de pactar la contractació dels préstecs a un interès del 6%. Ho confirma el fet que durant el bienni de 1884-1885, van ser 202 els deutoris formalitzats a aquest interès (el 76,2% del total) i el seu import agregat significà el 68,4% del total prestat.

38. En els períodes abans indicats, a Cinco Villas, l'interès mitjà dels préstecs inferiors a 5.000 pessetes va ser del 8,9% i més i a l'Altiplano de Cartagena, del 12,2% i superiors, mentre que el dels crèdits superiors a 12.500 pessetes va ser, a la comarca aragonesa, inferior al 6%, i a la murciana, al 6,8% (vegeu Alberto SAVIO, *Los mercados informales...*, p. 75; Àngel Pascual MARTÍNEZ, «La tela de araña...», p. 202).

L'expressada tendència (a la disminució de la dispersió de tipus) no va venir imposada per la competència d'una oferta de crèdit formal —atès que l'establiment a la ciutat de sucursals de bancs i caixes no tingué lloc fins avançat el segle XX—, sinó que possiblement s'ha de relacionar amb el fet que els demandants de crèdit van gaudir de més informació sobre qui eren els que actuaven de manera sistemàtica o episòdica com a prestadors. Una informació que oferí als prestataris una major capacitat de negociació a l'hora de pactar la contractació de préstecs. Sigui com sigui, els crèdits formalitzats al 7 i al 8% assoliren magnituds elevades el 1864-1865 i s'havien situat en unes proporcions acusadament més reduïdes durant el bienni de 1884-1885, tant en xifres relatives com absolutes. Tot i això, com podem veure, el tipus d'interès es mantingué al llarg de tota la segona meitat del vuit-cents en cotes molt elevades en termes reals, atès que durant aquest període els preus es van mantenir estables.³⁹

Un altre tret remarcable és que, segons tots els indicis, en l'establiment del tipus d'interès del crèdit hipotecari hi tingué un paper poc important (i àdhuc potser irrellevant) la qüestió del risc o la solvència dels prestataris —una qüestió a la qual la teoria econòmica formulada en relació amb un context diferent atorgà gran importància—, pel fet que les garanties hipotecàries tenien un valor de mercat molt superior al dels préstecs, la qual cosa comportava que el risc del creditor era pràcticament nul en la mesura que la llei hipotecària li garantia l'execució immediata en cas d'incompliment en l'amortització. En canvi, un factor a considerar és el fet que els prestataris (propietaris, pagesos, fabricants o menestrals) que no estaven en condicions de tornar els préstecs —sovint a causa d'una creixent acumulació de deutes— quedaven a mercè dels creditors que podien forçar l'execució. En aquestes sovintejades situacions, els prestadors acostumaven a concedir als deutors més crèdit augmentant en un, dos o més punts els interessos a pagar, la qual cosa esdevenia una estratègia orientada a precipitar una execució que els assegurés l'adquisició de cobejades garanties hipotecàries.⁴⁰

39. Cf. Jordi MALUQUER de MOTES, «'La paradisíaca estabilidad de la anteguerra'. Elaboración del índice de precios al consumo en España, 1830-1936», *Revista de Historia Económica*, 2 (2006), p. 380-381 i pàssim.

40. L'estudi del cas del prestador Francesc de Paula Rosés ha permès establir que invertí, entre 1858 i 1895, ni més ni menys que 361.431,61 pessetes en la compra d'immobles (cases, terres i masos), de les quals 199.173,78 van ser fetes efectives arran d'execucions per via judicial per fallida dels prestataris de crèdits que els havien atorgat (Pere PASCUAL, «Crèdit hipotecari i acumulació de capital immobiliari...», p. 255).

La tendència a la baixa del tipus d'interès mitjà no comportà un augment apreciable de l'oferta creditícia per sota de l'interès del 6%. Tant durant el bienni de 1864-1865 com en el de 1884-1885, els préstecs formalitzats al 5%, al 3% o menys van tenir unes magnituds residuals en termes absoluts i relatius. El mateix succeí, i més acusadament encara, amb els préstecs contractats amb la condició del pagament de l'interès amb les parts de fruits percebudes de les vinyes i dels trossos de terra hipotecats. En canvi, durant el bienni de 1864-1865, va ser encara molt considerable la contractació de crèdits «sense interès» —ni més ni menys que 88 equivalents al 29,6% dels deutoris i al 17,8% de l'import acumulat del total prestat—, mentre que el 1884-1885, els préstecs fets «graciosament» havien quedat reduïts a magnituds de molt escassa consideració. Les elevades proporcions relatives assolides pels deutoris «sense interès» durant la dècada dels anys 1860 cal atribuir-les, sens dubte, al fet que persistia el costum que imperà abans de l'aprovació de la Llei hipotecària de 1861 de convenir els interessos en acords privats o de cobrar-los per anticipat —en el moment de formalitzar el préstec— evitant que quedessin reflectits en l'escriptura notarial. Es tractava d'una pràctica orientada a amagar l'interès, derivada, com hem dit, de la limitació legal del rèdit al 3% que s'havia imposat als censals. Un costum que va anar desapareixent després de la promulgació de la llei hipotecària i arran dels advertiments dels notaris.

Per exemple, en una escriptura de deutor datada el 1864 es consignà: «El suscrito notario ha enterado a las partes de su derecho para estipular intereses sin sujeción a tasa legal, y que no quedaran asegurados los que conviniere en cuanto no consten en este documento y su inscripción correspondiente en el registro de propiedad...», i alhora s'advertí a les parts «que esta escritura deberá presentarse en el registro de la propiedad de este partido, sin cuyo requisito no sería admitida en los juzgados y tribunales ordinarios y especiales...».⁴¹ Les fórmules emprades van ser diverses. El 1865, un altre notari féu constar que el creditor «queda enterado de lo prevenido en el artículo cuarenta y cuatro de la instrucción sobre la manera de redactar los instrumentos públicos sujetos al registro en cuya virtud no quedará asegurado cualquiera interés que estipularen las partes fuera del que conste en la presente escritura y que se hará constar en el registro de la propiedad...».⁴²

41. ACAN, Fons notarial, notari Francesc Raurés, Igualada, 1 de novembre de 1864, f. 583r-587v.

42. ACAN, Fons notarial, notari Teodor Puget, Igualada, 23 d'octubre de 1865, f. 735r-737v.

TAULA 7

Tipus d'interès a què es van formalitzar els deutoris subscrits durant els biennis de 1864-1865 i de 1884-1885

<i>Tipus d'interès (%)</i>	<i>(a) Nombre de deutoris</i>	<i>%</i>	<i>(b) Import acumulat (en ptes.)</i>	<i>%</i>	<i>(b/a) Import mitjà deutori (ptes.)</i>
1864-1865					
12,55	1	0,34	1.075,00	0,20	1.075,00
12	5	1,68	4.141,25	0,78	828,25
10	5	1,68	5.375,00	1,02	1.075,00
9,09	1	0,34	1.760,00	0,33	1.760,00
9	4	1,35	13.140,00	2,49	3.285,00
8,33	1	0,34	500,00	0,09	500,00
8	40	13,47	74.576,65	14,13	1.864,42
7,50	1	0,34	1.000,00	0,19	1.000,00
7	27	9,09	90.481,99	17,15	3.351,18
6,66	1	0,34	1.500,00	0,28	1.500,00
6,50	1	0,34	5.000,00	0,95	5.000,00
6,25	3	1,01	12.810,00	2,43	4.270,00
6	100	33,67	201.183,12	38,12	2.011,83
5	3	1,01	8.916,66	1,69	2.972,22
3	1	0,34	750,00	0,14	750,00
2,25	1	0,34	665,00	0,13	665,00
Parts de fruits	2	0,67	803,50	0,15	401,75
Sense interès	88	29,63	94.399,69	17,89	1.072,72
No consta	12	4,04	10.266,66	1,95	855,56
Total	297	100,00	528.344,52	100,12	1.778,94
1884-1885					
12	1	0,38	160,00	0,02	160,00
10	1	0,38	400,00	0,05	400,00
8	4	1,51	4.250,00	0,56	1.062,50
7	23	8,68	81.825,00	10,77	3.557,61

<i>Tipus d'interès (%)</i>	<i>(a) Nombre de deutoris</i>	<i>%</i>	<i>(b) Import acumulat (en ptes.)</i>	<i>%</i>	<i>(b/a) Import mitjà deutoris (ptes.)</i>
6,50	2	0,75	34.250,00	4,51	17.125,00
6,46	1	0,38	750,00	0,10	750,00
6	202	76,23	520.287,33	68,48	2.575,68
5,50	3	1,13	28.000,00	3,69	9.333,33
5	6	2,26	26.640,00	3,51	4.440,00
4	2	0,75	5.250,00	0,69	2.625,00
3,99	1	0,38	3.620,00	0,48	3.620,00
3	2	0,75	16.207,88	2,13	8.103,94
Parts de fruits	3	1,13	2.477,50	0,33	825,83
Sense interès	11	4,15	30.234,00	3,98	2.748,55
No consta	3	1,13	5.363,50	0,71	1.787,83
Total	265	100,00	759.715,21	100,00	2.866,85

ACAN, Fons notarial.

Residència dels prestadors

El lloc de residència dels prestadors era, en una proporció molt elevada, la ciutat d'Igualada, on hi havia les notaries que van elaborar els protocols que ens han permès obtenir les dades per a aquest estudi. Però cal tenir en compte que en aquesta època encara hi havia notaries a Calaf, Capellades i Piera, les dades dels protocols de les quals possibiliten obtenir una imatge més global del crèdit hipotecari a la comarca.⁴³ Durant el bienni de 1864-1865 es van escripturar, en les expressades notaries, 106 deutoris i l'import d'aquests crèdits va ser de 149.136,42 pessetes. El nombre dels deutoris esmentats significa el 35,6% i el volum de crèdit, el 28,2% del que es va

43. Entre 1859 i 1887, Antoni Grau i Sostres exercí de notari a Calaf; a Capellades, durant aquests anys, es van succeir tres notaris: Josep Vulart i Estrany (1863-1865), Frederic López i Bastús (1868-1883) i Josep Romeu i Torrents (1883-1890); i a Piera, dos: Pau Castell i Tarafa (1859-1880) i Àngel Nart i Terré (1880-1896) (Marta VIVES I SABATÉ, *L'Arxiu de Protocols del districte d'Igualada*, Barcelona: Fundació Noguera, 1997, p. 131-188).

formalitzar a les notaries igualadines. En les mateixes poblacions, en el decurs del bienni de 1884-1885, només es van escripturar 53 deutoris per un import agregat de 97.543,45 pessetes, i en termes relatius havien quedat reduïts a representar el 20% del nombre de deutoris i el 12,8% de l'import dels escripturats a Igualada (vegeu l'apèndix 5). En el decurs del bienni de 1864-1865, el 73,4% del total de deutoris subscrits a les notaries de la capital anoienca els van fer prestadors igualadins que van aportar el 71,4% de l'import acumulat de l'oferta creditícia del període (vegeu la taula 8). La situació no havia canviat gaire vint anys després, atès que durant el bienni de 1884-1885, el 73,2% dels deutoris i el 78,8% de l'import de l'oferta total de crèdit va ser aportat per prestadors residents a Igualada.

Tanmateix, en ambdós períodes, un bon nombre de prestadors residents a diferents poblacions de la comarca va acudir a les notaries igualadines. El 1864-1865 van destacar per la magnitud dels préstecs els que tenien la seva residència a Capellades, Piera, Copons i la Pobla de Claramunt, que van proporcionar, en termes de percentatge, el 3,44, el 2,59, el 2,07 i el 2,04 del total prestat, respectivament (vegeu l'apèndix 1). En conjunt, els prestadors residents a la resta de poblacions anoiencques —descomptant la capital comarcal— van formalitzar el 21,5% dels deutoris i van aportar el 18,5% de l'oferta creditícia total. En canvi, el pes específic dels prestadors residents fora de l'àmbit comarcal va ser escàs, equivalent al 4,3% dels deutoris i al 9,7% del total prestat, i cal dir que la major part d'aquest crèdit (equivalent al 7,5% del total) l'aportaren prestadors barcelonins.

En el decurs del bienni de 1884-1885, les proporcions relatives del crèdit subministrat per prestadors residents a poblacions de la comarca formalitzats a les notaries igualadines no eren gaire diferents. Van escripturar el 24,1% dels deutoris i van aportar el 19,8% del crèdit total. En canvi, resulta remarcable la davallada experimentada en el pes relatiu que tenien en l'oferta creditícia els prestadors residents en poblacions relativament importants (com Capellades, Piera o la Pobla de Claramunt) i el fet que van passar a encapçalar el rànquing de prestadors (significats propietaris rurals) els que tenien la seva residència a Pierola, Miralles o Òdena, els quals van aportar el 3,95, el 3,26 i el 3,19% de l'oferta creditícia del bienni, també respectivament (vegeu l'apèndix 2). En aquest període, el crèdit dels prestadors residents fora de la comarca va ser pràcticament insignificant, a causa sobretot que, a diferència de l'anterior, no s'enregistrà la presència de cap prestador resident a Barcelona.

TAULA 8

Lloc de residència dels prestadors durant els biennis de 1864-1865 i de 1884-1885

<i>Residència dels prestadors</i>	<i>Nombre de deutors</i>	<i>%</i>	<i>Import acumulat (en ptes.)</i>	<i>%</i>
1864-1865				
1. Igualada	218	73,40	377.322,45	71,42
2. Resta de la comarca de l'Anoia	64	21,55	98.055,08	18,56
3. Total comarca de l'Anoia (1+2)	282	94,95	475.377,53	89,97
4. Resta de Catalunya	13	4,38	51.466,99	9,74
5. No consta	2	0,67	1.500,00	0,28
Total (3+4+5)	297	100,00	528.344,52	100,00
1884-1885				
1. Igualada	194	73,21	599.311,88	78,89
2. Resta de la comarca de l'Anoia	64	24,15	151.028,33	19,88
3. Total comarca de l'Anoia (1+2)	258	97,36	750.340,21	98,77
4. Resta de Catalunya	6	2,26	8.250,00	1,09
5. No consta	1	0,38	1.125,00	0,14
Total (3+4+5)	265	100,00	759.715,21	100,00

Font: vegeu els apèndixs 1 i 2.

**Els prestataris**

L'accés al crèdit estava limitat a aquells que podien oferir garanties, és a dir, una hipoteca sobre béns immobles: des de grans propietats rústiques (masos) fins a vinyes i trossos de terra o des d'edificis industrials (molins paperers, adoberies) fins a cases o solars urbans. Per tant, només era a l'abast dels grans o petits propietaris i n'estava exclosa la gran massa de la població desposseïda: proletariat urbà, gran part de la menestralia, pagesos sense terra pròpia... En el decurs del bienni de 1864-1865, els receptors dels préstecs van ser, majoritàriament —en percentatges relativament equilibrats—, pagesos, hisendats i propietaris i fabricants. Els membres d'aquestes tres categories van acaparar el 75% del total de deutors i van rebre el

75,6% de l'oferta creditícia total (vegeu la taula 9). En un segon pla, van quedar els de les professions liberals i de serveis; més enrere encara, els menestrals, i en proporcions residuals, les vídues i les mestresses de casa.

En el decurs de vint anys, aquesta imatge va canviar quelcom. La transformació va estar determinada per la davallada, en termes relatius i absoluts, del pes dels prestataris considerats pagesos i fabricants i l'afirmació d'una hegemonia molt acusada dels hisendats i propietaris. En el decurs del bienni de 1884-1885, els hisendats i els propietaris van ser receptors, com podem veure, del 27,5% del total de préstecs i del 46,7% de l'oferta creditícia total. Per tant, la davallada del crèdit rebut per pagesos i fabricants no va significar un augment del que es destinà als menestrals i als membres de les professions liberals, ans al contrari, el volum dels préstecs formalitzats per uns i altres també va caure en termes relatius i absoluts. Per contra, el crèdit rebut per les vídues i les mestresses de casa s'incrementà de manera notable assolint una proporció equivalent al 14,7% de l'oferta creditícia total, semblant a la rebuda pels pagesos (15,9%) i superior a la que van rebre els fabricants (11,1%).⁴⁴

L'expressada evolució suggereix la hipòtesi —que convindria verificar emprant una altra mena de fonts documentals— que durant aquest període existí, a les contrades anoiènques, un procés de creixent concentració de la propietat que comportà que molts petits pagesos i menestrals quedessin desposseïts i, consegüentment, marginats de poder accedir al crèdit hipotecari. Un procés que explicaria el fet que l'import mitjà dels crèdits augmentés, com hem pogut constatar, de manera notable. Tot amb tot, sembla evident que els prestataris van ser, en proporcions creixents, grans propietaris rurals o urbans que es van veure implicats en inversions no necessàriament relacionades amb l'activitat agrària, o bé abocats a situacions de desequilibri econòmic que en molts casos els van portar a la fallida.

44. En el cas de la comarca aragonesa de Cinco Villas, pagesos i propietaris van rebre el 59,9% del crèdit total dels anys compresos entre 1858 i 1882 (Alberto SAVIO, *Los mercados informales...*, p. 71), és a dir, una proporció força semblant a l'obtinguda a les mostres relatives a Igualada. En canvi, a les comarques murcianes estudiades per Àngel Pascual MARTÍNEZ, «La tela de araña...», p. 202, pagesos i propietaris van acaparar una proporció molt més elevada (més del 79%) de l'oferta creditícia total del període 1875-1901.

TAULA 9

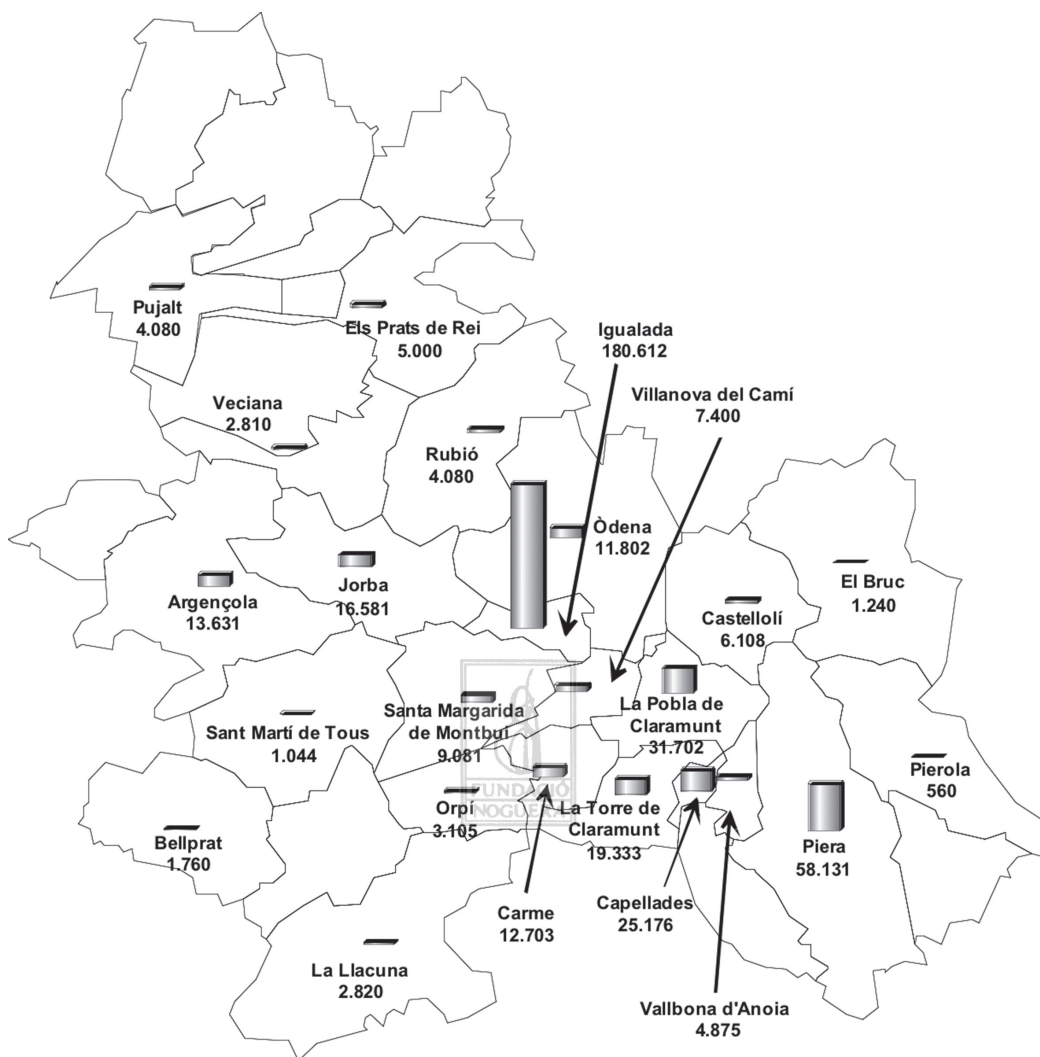
Prestataris agrupats segons la seva condició social durant els biennis de 1864-1865 i de 1884-1885

<i>Condició social prestataris</i>	<i>(a)</i> <i>Nombre de</i> <i>debitoris</i>	<i>%</i>	<i>(b)</i> <i>Import acumulat</i> <i>(en ptes.)</i>	<i>%</i>	<i>(b/a)</i> <i>Import mitjà</i> <i>debitori (ptes.)</i>
1864-1865					
Pagesos	117	39,39	140.675,52	26,63	1.202,35
Hisendats i propietaris	66	22,22	139.564,63	26,42	2.114,62
Fabricants	40	13,47	119.455,13	22,61	2.986,38
Menestrals	32	10,77	52.332,92	9,91	1.635,40
Professions liberals i serveis	31	10,44	58.286,32	11,03	1.880,20
Vídues, solteres i mestresses de casa	11	3,70	18.030,00	3,41	1.639,09
Total	297	100,00	528.344,52	100,00	1.778,94
1884-1885					
Pagesos	99	37,36	121.267,50	15,96	1.224,92
Hisendats i propietaris	73	27,55	354.890,83	46,71	4.861,52
Fabricants	15	5,66	84.357,88	11,10	5.623,86
Menestrals	31	11,70	42.850,00	5,64	1.382,26
Professions liberals i serveis	20	7,55	44.115,00	5,81	2.205,75
Vídues, solteres i mestresses de casa	27	10,19	112.234,00	14,77	4.156,81
Total	265	100,00	759.715,21	100,00	2.866,85

ACAN, Fons notarial.

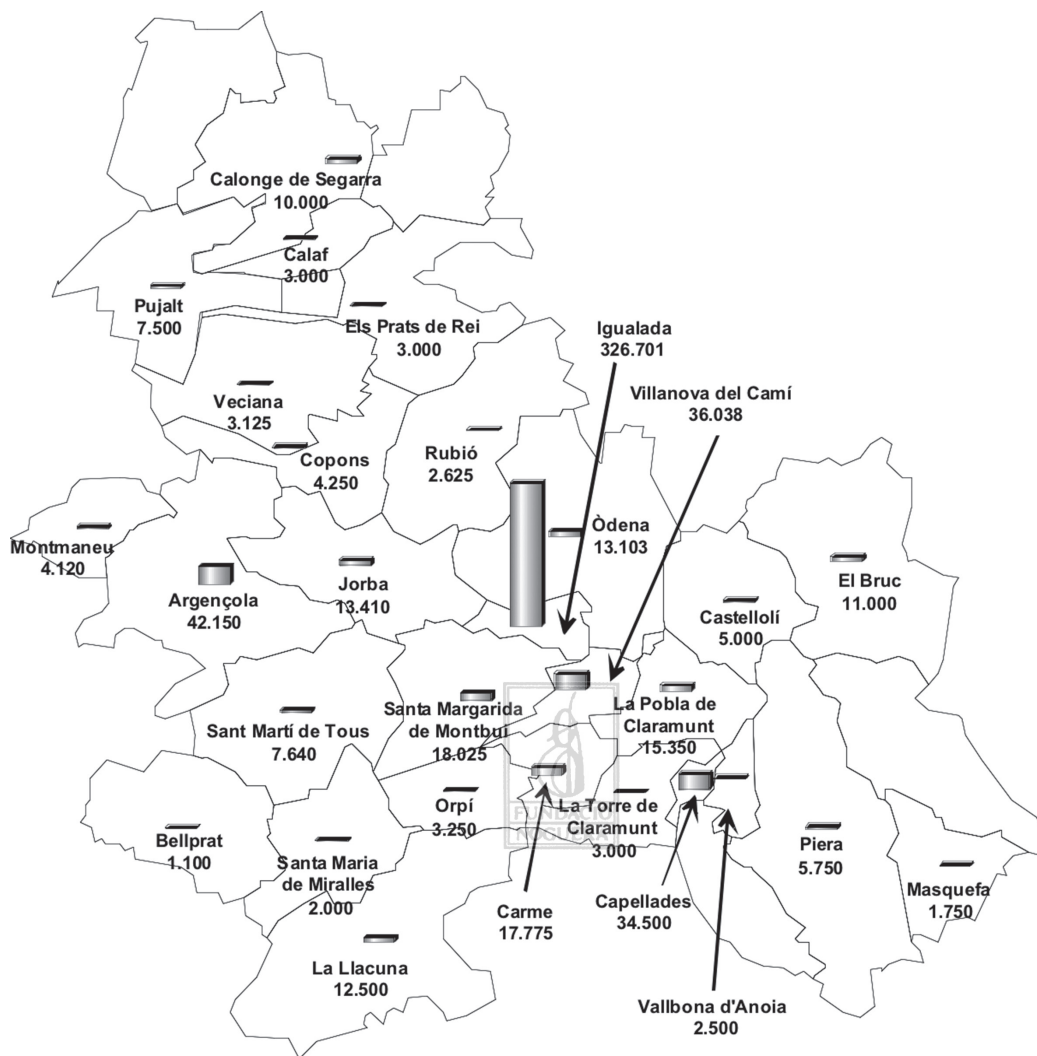
MAPA 1

Import del crèdit rebut (en pessetes) i lloc de residència dels prestataris durant el bienni de 1864-1865



MAPA 2

Import del crèdit rebut (en pessetes) i lloc de residència dels prestataris durant el bienni de 1884-1885



La residència dels prestataris no coincideix amb la dels prestadors —que, com hem pogut veure, la tenien a Igualada en proporcions molt elevades (del 73%)—, atès que els residents a la capital comarcal, durant el bienni de 1864-1865, només van significar el 30% del total i van ser receptors del 34,1% de l'oferta creditícia i, en el decurs del de 1884-1885, el 32% va rebre el 43% del total prestat (vegeu la taula 10 i els mapes 1 i 2). És també remarcable el fet que la major part dels prestataris residia en viles i pobles de la comarca de l'Anoia (en un bienni i en l'altre va significar un 60%) i va rebre, durant el bienni de 1864-1865, el 46,2%, i en el de 1884-1885, el 37,3% del crèdit total. Per tant, els clients dels prestadors igualadins eren, majoritàriament, veïns (menestrals, fabricants, etc.) i pagesos de la resta de la comarca. L'oferta de crèdit hipotecari que es generava a les notaries igualadines es quedava, en molt elevades proporcions, dins de la mateixa comarca de l'Anoia. Les xifres són prou explícites al respecte: tant en el decurs del bienni de 1864-1865 com en el de 1884-1885, entorn del 90% dels prestataris era de la mateixa comarca, els quals van rebre el 80%, aproximadament, del crèdit total concedit.

Tanmateix, les localitats comarcals que van destacar en un període i en l'altre com a receptores del crèdit esmentat van canviar acusadament, la qual cosa suggereix que la distribució experimentà una variabilitat anual molt accentuada. En el decurs del bienni de 1864-1865, van destacar pel crèdit rebut: Piera, un 11% del total; Capellades, un 7,6%; la Pobla de Claramunt, un 6%; Torre de Claramunt, un 3,6%; Jorba, un 3,1%... (vegeu l'apèndix 3). En canvi, durant el de 1884-1885, van encapçalar aquest rànquing les viles i els pobles d'Argençola, amb un 5,5% del total; Vilanova del Camí, amb un 4,7%; Capellades, amb un 4,5%... (vegeu l'apèndix 4).

El crèdit rebut per prestataris residents fora de la comarca es mantingué, pel que sembla, força estable entorn del 20% del crèdit hipotecari total escripturat a les notaries igualadines. En part, es distribuïa per poblacions de les comarques veïnes del Bages (Castellfollit del Boix, Sant Salvador de Guardiola, Rajadell i la mateixa ciutat de Manresa), del Baix Llobregat (Collbató, Esparreguera, Olesa), de la Segarra (Sant Antolí, les Oluges, Biosca). Però durant el bienni de 1884-1885, l'oferta creditícia generada a Igualada sembla que s'estenia regularment molt enllà de les terres de ponent (de la Segarra, de l'Urgell i de la Noguera), atès que força prestataris residien a Cervera, Verdú, Bellpuig d'Urgell, Belcaire d'Urgell, Tornabous, Castelló de Farfanya... El crèdit rebut per prestataris residents a Barcelona (i poblacions del seu Pla) estigué sempre, amb tota probabilitat, relacionat amb persones que tenien propietats a Igualada o a d'altres poblacions anoiènques. El mateix cal dir

respecte als episòdics prestataris que apareixen com a residents a poblacions de la resta de l'Estat, com és el cas de València i Saragossa.

TAULA 10

Lloc de residència dels prestataris durant els biennis de 1864-1865 i 1884-1885

<i>Residència dels prestatadors</i>	<i>Nombre de deutors</i>	<i>%</i>	<i>Import acumulat (en ptes.)</i>	<i>%</i>
1864-1865				
1. Igualada	91	30,64	180.611,70	34,18
2. Resta de la comarca de l'Anoia	181	60,94	244.138,00	46,21
3. Total comarca de l'Anoia (1+2)	272	91,58	424.749,70	80,39
4. Resta de Catalunya i altres	24	8,08	103.434,82	19,58
5. No consta	1	0,34	160,00	0,03
Total (3+4+5)	297	100,00	528.344,52	100,00
1884-1885				
1. Igualada	85	32,08	326.700,88	43,00
2. Resta de la comarca de l'Anoia	159	60,00	283.461,00	37,31
3. Total comarca de l'Anoia (1+2)	244	92,08	610.161,88	80,31
4. Resta de Catalunya i altres	21	7,92	149.553,33	19,69
Total (3+4)	265	100,00	759.715,21	100,00

Font: vegeu els apèndixs 3 i 4.

**Conclusions**

L'estudi realitzat posa doncs de manifest que, arran de la decadència del sistema de crèdit tradicional a través de censals —en absència o amb una molt limitada oferta de crèdit formal per part del sistema bancari—, durant la segona meitat del segle XIX, el crèdit hipotecari mitjançant els deutoris enregistrà una enorme expansió. Els potencials beneficiaris d'aquesta oferta creditícia van ser relativament pocs: aquells que posseïen béns immobles (terres o cases) per garantir els préstecs. Per tant, es tracta d'una modalitat de crèdit que no va satisfer mai les necessitats de finançament, a curt i a llarg termini, que tenia plantejades el sector industrial.

L'oferta d'aquest crèdit tenia lloc a través de relacions personals entre prestadors i prestataris, sense que existís un mercat que a través del joc de l'oferta i la demanda regulés el preu del diner. Els contractes s'efectuaven en un context de gran opacitat a través de xarxes segmentades —que giraven entorn de les notaries, el registre de la propietat i el jutjat— que posaven en contacte els demandants de crèdit i els prestadors. Uns i altres en depenien. Els uns, per esbrinar la solvència dels demandants de crèdit; els altres, per obtenir informació sobre qui disposava de diner «ociós» per solucionar les seves necessitats financeres.

Tanmateix, aquest sistema financer dominat pels prestadors privats —afavorits per la molt poc rellevant actuació del Banco de Crédito Hipotecario i per la manca d'una oferta formal de crèdit hipotecari— entrà en crisi a partir de la primera dècada del segle XX. L'expansió de la xarxa de sucursals de bancs i caixes va anar arraconant, progressivament, les esmentades xarxes de prestadors que operaven a escala local i comarcal, la qual comportà, progressivament, l'eclipsi de l'oferta de crèdit hipotecari informal.

Per tal d'analitzar les característiques estructurals d'aquest sistema creditici, hem estudiat els deutors que es van escripturar a les notaries igualadines durant els biennis de 1864-1865 i de 1884-1885. L'expressada recerca permet formular algunes conclusions. En primer lloc, que els prestadors van ser (majoritàriament) membres de les professions liberals i del sector serveis, hisendats i propietaris, vídues... i que la presència de menestrals s'anà eclipsant al llarg d'aquest període. En segon lloc, que van ser molts els que van participar en aquest «mercat», però molt pocs hi van operar d'una manera sistemàtica. En tercer lloc, que els préstecs es van contractar sempre, en molt elevades proporcions, pel termini d'un any, una pauta que venia imposada pels prestadors, atès que els facilitava l'execució de les garanties en cas d'incompliment en el pagament d'interessos o de retorn del principal. En quart lloc, que l'import mitjà dels crèdits tendí a augmentar acusadament, la qual cosa suggereix —atès que es tracta d'un període caracteritzat per l'estabilitat dels preus— que possiblement existí un procés de concentració de la propietat (o de creixent proletarització) que alhora que limità el nombre de propietaris, portà al desequilibri econòmic segments dels grans propietaris. En cinquè lloc, que el tipus d'interès es caracteritzà per una gran dispersió, tot i que a llarg termini tendí a guanyar importància en termes relatius i absoluts l'interès convencional (que no de «mercat») del 6%, cosa que possiblement s'ha d'atribuir al fet que els prestataris van disposar, amb el pas del temps, d'una més gran informació sobre la personalitat i les condicions imposades pels diferents prestadors. I en sisè

lloc, que en la seva gran majoria, els prestadors residien a la capital comarcal (Igualada), tot i que els residents a d'altres poblacions de la comarca van acaparar sempre una quota significativa de l'oferta creditícia total.

Els prestataris van ser, majoritàriament, pagesos, hisendats i propietaris i fabricants, tot i que amb una marcada tendència vers l'afirmació dels hisendats i propietaris com a grup hegemònic en la recepció de l'oferta creditícia generada. El fet que pagesos i propietaris fossin els principals beneficiaris del préstec hipotecari escripturat a les notaries igualadines sembla estretament relacionat amb les proporcions molt elevades de l'oferta creditícia total que van rebre els prestataris residents a les poblacions, de caire més o menys rural, de la resta de la comarca de l'Anoia. En definitiva, es tracta d'una oferta creditícia orientada a pal·liar els desequilibris econòmics —circumstancials o crònics— experimentats, d'una banda, pels titulars de petites explotacions pageses, i, de l'altra, pels grans propietaris rurals. És per això que el flux de crèdit esmentat no solament va ser un instrument de transferència de renda dels prestataris als prestadors per efecte del pagament d'interessos, sinó que constituí també un mitjà d'expropiació en la mesura que la sovintejada fallida dels deutors donà lloc al fet que els prestadors acumulessin capital immobiliari. L'exemple del farmacèutic Francesc de P. Rosés —el principal prestador de la Igualada de l'època— que hem estudiat en un altre lloc és paradigmàtic en aquest procés.

En el cas estudiat s'evidencia que el volum de l'oferta de crèdit hipotecari tendí a augmentar acusadament durant la segona meitat del vuit-cents, la qual cosa no s'explica per l'evolució dels preus —que es van mantenir estables— ni està en correspondència, en el cas anoienç, amb les magnituds del creixement demogràfic i de la producció industrial.⁴⁵ El fenomen pot tenir la seva explicació tant en la banda de l'oferta com en la de la demanda. Pel que fa a l'oferta, cal tenir en compte que la crisi industrial igualadina de la segona meitat del segle XIX és possible que comportés que molt capital que s'hauria invertit en el sector industrial trobés una sortida en el negoci del crèdit hipotecari. Quant a la demanda, no només molts fabricants van passar per grans dificultats econòmiques —a causa de la crisi industri-

45. Pel que fa a l'evolució demogràfica d'Igualada i la comarca de l'Anoia, vegeu Josep IGLÉSIES, *Evolució demogràfica de la comarca d'Igualada*, Igualada: CECI, 1972, p. 52. I sobre la crisi industrial igualadina, Josep M. TORRAS I RIBÉ, «Trajectòria d'un procés d'industrialització frustrat (Contribució a l'estudi de la relació entre infraestructura econòmica i transformacions industrials)», *Miscellanea Aqualatensis*, 2 (1974), p. 179-188.

al que patí Igualada i tota la comarca—, sinó que tot sembla indicar que hi hagué una persistent tendència al desequilibri econòmic de segments de la petita pagesia que treballava terres pròpies i, cada vegada més, les de grans propietaris rurals.⁴⁶ Sigui com sigui, els protocols dels notaris igualadins aporten dades —que s’han exposat al llarg d’aquest estudi— sobre les característiques estructurals del crèdit hipotecari, però la informació obtinguda no permet respondre de manera satisfactòria aquestes preguntes.



46. Segons Ricard GARCÍA I ORALLO, *Crisis, endeudamiento y desposesión...*, p. 212, els jutjats de la província de Barcelona van dictar, durant els tres decennis que van de 1875 a 1904, els següents edictes de subhasta d’immobles per efecte de judicis executius contra els deutors: 1875-1884, 367; 1885-1894, 777, i 1895-1904, 637. Els que va dictar el jutjat de primera instància d’Igualada van ser: 1875-1884, 6; 1885-1894, 54, i 1895-1904, 55.

APÈNDIXS

1. Import del crèdit i lloc de residència dels prestadors durant el bienni de 1864-1865

<i>Residència dels prestadors</i>	<i>Nombre de deutors</i>	<i>%</i>	<i>Import acumulat (en ptes.)</i>	<i>%</i>
1. Igualada	218	73,40	377.322,45	71,42
2. Resta de la comarca de l'Anoia				
Vilanova del Camí	5	1,68	3.975,00	0,75
Òdena	6	2,02	4.910,00	0,93
Castellolí	4	1,35	8.774,16	1,66
Montbui	1	0,34	750,00	0,14
Tous	2	0,67	714,00	0,14
Bellprat	1	0,34	1.760,00	0,33
Jorba	2	0,67	4.948,00	0,94
Rubió	2	0,67	2.675,00	0,51
Copons	5	1,68	10.943,33	2,07
Argençola (i Clariana)	2	0,67	1.914,33	0,36
Pujalt (Conill)	1	0,34	4.080,00	0,77
Pobla de Claramunt	12	4,04	10.800,16	2,04
Carme	6	2,02	3.690,00	0,70
Miralles	1	0,34	240,00	0,05
Capellades	6	2,02	18.166,66	3,44
Vallbona d'Anoia	1	0,34	1.030,00	0,19
Cabrera d'Anoia	1	0,34	5.000,00	0,95
Piera (i el Bedorc)	6	2,02	13.684,44	2,59
Total resta de la comarca	64	21,55	98.055,08	18,56



<i>Residència dels prestadors</i>	<i>Nombre de deutors</i>	<i>%</i>	<i>Import acumulat (en ptes.)</i>	<i>%</i>
3. Total comarca de l'Anoia (1+2)	282	94,95	475.377,53	89,97
4. Resta de Catalunya				
Les Piles	1	0,34	3.000,00	0,57
Castellfollit del Boix (i Maians)	3	1,01	4.073,33	0,77
Sant Salvador de Guardiola	1	0,34	1.601,50	0,30
Sant Sadurní d'Anoia	1	0,34	1.610,00	0,30
Sabadell	1	0,34	500,00	0,09
Gràcia	1	0,34	800,00	0,15
Barcelona	5	1,68	39.882,16	7,55
Total resta de Catalunya	13	4,38	51.466,99	9,74
5. No consta	2	0,67	1.500,00	0,28
Total (3+4+5)	297	100,00	528.344,52	100,00

2. Import del crèdit i lloc de residència dels prestadors durant el bienni de 1884-1885

<i>Residència dels prestadors</i>	<i>Nombre de deutors</i>	<i>%</i>	<i>Import acumulat (en ptes.)</i>	<i>%</i>
1. Igualada	194	73,21	599.311,88	78,89
2. Resta de la comarca de l'Anoia				
Vilanova del Camí	2	0,75	2.750,00	0,36
Òdena	10	3,77	24.220,00	3,19
Castellolí	2	0,75	6.500,00	0,86
Montbui	2	0,75	1.840,00	0,24
Jorba	4	1,51	2.160,00	0,28
Tous	1	0,38	1.500,00	0,20
Copons	3	1,13	4.125,00	0,54
Bellprat	1	0,38	2.400,00	0,32
Argençola	2	0,75	800,00	0,11
Montmaneu	1	0,38	500,00	0,07
Pobla de Claramunt	11	4,15	14.100,00	1,86
Carme	7	2,64	10.150,00	1,34



<i>Residència dels prestadors</i>	<i>Nombre de deutors</i>	<i>%</i>	<i>Import acumulat (en ptes.)</i>	<i>%</i>
Orpí	3	1,13	5.250,00	0,69
Miralles	5	1,89	24.733,33	3,26
La Llacuna	1	0,38	2.000,00	0,26
Capellades	3	1,13	8.000,00	1,05
Piera	1	0,38	1.250,00	0,16
Pierola	1	0,38	30.000,00	3,95
Masquefa	1	0,38	1.750,00	0,23
el Bruc	3	1,13	7.000,00	0,92
Total resta de la comarca	64	24,15	151.028,33	19,88
3. Total comarca de l'Anoia (1+2)	258	97,36	750.340,21	98,77
4. Resta de Catalunya				
Les Piles	1	0,38	750,00	0,10
Mediona	1	0,38	1.500,00	0,20
Sant Salvador de Guardiola	1	0,38	500,00	0,07
Manresa	1	0,38	1.750,00	0,23
Santa Cecília de Montserrat	1	0,38	1.750,00	0,23
Monistrol de Montserrat	1	0,38	2.000,00	0,26
Total resta de Catalunya	6	2,26	8.250,00	1,09
5. No consta	1	0,38	1.125,00	0,15
Total (3+4+5)	265	100,00	759.715,21	100,00

3. Import del crèdit i lloc de residència dels prestataris durant el bienni de 1864-1865

<i>Residència dels prestadors</i>	<i>Nombre de deutors</i>	<i>%</i>	<i>Import acumulat (en ptes.)</i>	<i>%</i>
1. Igualada	91	30,64	180.611,70	34,18
2. Resta de la comarca de l'Anoia				
Vilanova del Camí	8	2,69	7.400,00	1,40
Òdena	13	4,38	11.801,66	2,23
Castellolí	3	1,01	6.107,50	1,16
Montbui	12	4,04	9.081,66	1,72

<i>Residència dels prestadors</i>	<i>Nombre de deutors</i>	<i>%</i>	<i>Import acumulat (en pts.)</i>	<i>%</i>
Tous	3	1,01	1.044,00	0,20
Bellprat	1	0,34	1.760,00	0,33
Jorba (i Sant Genís)	5	1,68	16.581,00	3,14
Rubió	5	1,68	5.195,00	0,98
Copons	2	0,67	2.000,00	0,38
Sant Pere de Copons	1	0,34	810,00	0,15
Argençola (i Clariana)	8	2,69	13.631,33	2,58
Prats de Rei (i Seguers)	3	1,01	5.000,00	0,95
Pujalt (Conill)	1	0,34	4.080,00	0,77
Pobla de Claramunt	28	9,43	31.701,66	6,00
Torre de Claramunt (i Espoia)	4	1,35	19.333,33	3,66
Carme	16	5,39	12.703,00	2,40
Orpí	5	1,68	3.105,00	1,03
la Llacuna	3	1,01	2.820,00	0,53
Capellades	16	5,39	25.176,41	7,64
Vallbona	6	2,02	4.875,00	0,92
Piera (i Sant Jaume)	34	11,45	58.131,45	11,00
Pierola	1	0,34	560,00	0,11
El Bruc	3	1,01	1.240,00	0,23
Resta de la comarca de l'Anoia	181	60,94	244.138,00	46,21
3. Total comarca de l'Anoia (1+2)	272	91,58	424.749,70	80,39
4. Resta de Catalunya i altres				
Massoteres	1	0,34	3.000,00	0,57
Biosca	1	0,34	1.500,00	0,28
les Oluges	1	0,34	500,00	0,09
Rubiola	1	0,34	500,00	0,09
Rajadell	1	0,34	500,00	0,09
Manresa	1	0,34	5.600,00	1,06
Collbató	4	1,35	10.976,50	2,08
Esparriguera	1	0,34	10.666,66	2,02

<i>Residència dels prestadors</i>	<i>Nombre de deutors</i>	<i>%</i>	<i>Import acumulat (en pts.)</i>	<i>%</i>
Olesa	1	0,34	925,00	0,18
Sant Quintí de Mediona	1	0,34	1.000,00	0,19
Vilanova i la Geltrú	1	0,34	5.000,00	0,95
Sant Martí de Provençals	1	0,34	1.500,00	0,28
Barcelona	5	1,68	46.500,00	8,80
València	1	0,34	10.666,66	2,02
Saragossa	3	1,01	4.600,00	0,87
Total resta de Catalunya i altres	24	8,08	103.434,82	19,58
5. No consta	1	0,34	160,00	0,03
Total (3+4+5)	297	100,00	528.344,52	100,00

4. Import del crèdit i lloc de residència dels prestataris durant el bienni de 1884-1885

<i>Residència dels prestadors</i>	<i>Nombre de deutors</i>	<i>%</i>	<i>Import acumulat (en pts.)</i>	<i>%</i>
1. Igualada	85	32,08	326.700,88	43,00
2. Resta de la comarca de l'Anoia				
Vilanova del Camí	24	9,06	36.037,50	4,74
Òdena	11	4,15	13.103,50	1,72
Castellolí	1	0,38	5.000,00	0,66
Montbui	17	6,42	18.025,00	2,37
Jorba	7	2,64	13.410,00	1,77
Rubió	2	0,75	2.625,00	0,35
Copons	4	1,51	4.250,00	0,56
Veciana	2	0,75	3.125,00	0,41
Tous	7	2,64	7.640,00	1,01
Bellprat	3	1,13	1.100,00	0,14
Argençola (i Aubarells)	13	4,91	42.150,00	5,55
Montmaneu	4	1,51	4.120,00	0,54
Prats de Rei	1	0,38	3.000,00	0,39
Calaf	1	0,38	3.000,00	0,39

<i>Residència dels prestadors</i>	<i>Nombre de deutors</i>	<i>%</i>	<i>Import acumulat (en ptes.)</i>	<i>%</i>
Calonge de Segarra (Mirambell)	1	0,38	10.000,00	1,32
Pujalt (i Guardia Pilosa)	4	1,51	7.500,00	0,99
Pobla de Claramunt	12	4,53	15.350,00	2,02
Torre de Claramunt	1	0,38	3.000,00	0,39
Carme	15	5,66	17.775,00	2,34
Orpí	3	1,13	3.250,00	0,43
Miralles	1	0,38	2.000,00	0,26
La Llacuna	2	0,75	12.500,00	1,65
Capellades	10	3,77	34.500,00	4,54
Vallbona d'Anoia	2	0,75	2.500,00	0,33
Piera	4	1,51	5.750,00	0,76
Masquefa	1	0,38	1.750,00	0,23
El Bruc	6	2,26	11.000,00	1,45
Total resta de la comarca	159	60,00	283.461,00	37,31
3. Total comarca de l'Anoia (1+2)	244	92,08	610.161,88	80,31
4. Resta de Catalunya				
Castelló de Farfanya	1	0,38	1.500,00	0,20
Bellcaire d'Urgell	1	0,38	1.125,00	0,15
Tornabous (el Tarròs)	1	0,38	1.125,00	0,15
Bellpuig d'Urgell	2	0,75	60.000,00	7,90
Verdú	1	0,38	720,00	0,09
Cervera	1	0,38	7.733,33	1,02
Sant Antolí	1	0,38	750,00	0,10
Querol	1	0,38	750,00	0,10
Collbató	2	0,75	32.000,00	4,21
Santa Cecília de Montserrat	1	0,38	2.000,00	0,26
Castellfollit del Boix (i Maians)	2	0,75	1.500,00	0,20
Manresa	2	0,75	5.350,00	0,70
Sant Gervasi de Cassoles	1	0,38	7.000,00	0,92
Barcelona	4	1,51	28.000,00	3,69

<i>Residència dels prestadors</i>	<i>Nombre de deutors</i>	<i>%</i>	<i>Import acumulat (en ptes.)</i>	<i>%</i>
Total resta de Catalunya	21	7,92	149.553,33	19,69
Total (3+4)	265	100,00	759.715,21	100,00

5. Debitoris escripturats a les notaries de Piera, Capellades i Calaf durant els biennis de 1864-1865 i de 1884-1885

	<i>Nombre total de deutoris</i>	<i>Debitoris sense hipoteca</i>	<i>%</i>	<i>Import acumulat (en ptes.)</i>	<i>Import mitjà deutoris (ptes.)</i>
1. Piera					
1864	15	2	13,33	36.759,58	2.450,64
1865	19	5	26,32	26.172,66	1.377,51
Total	34	7	20,59	62.932,24	1.850,95
1884	8	2	25,00	24.890,00	3.111,25
1885	5	1	20,00	6.500,00	1.300,00
Total	13	3	23,08	31.390,00	2.414,62
2 Capellades					
1864	20	7	35,00	26.641,65	1.332,08
1865	7	4	57,14	5.843,75	834,82
Total	27	11	40,74	32.485,40	1.203,16
1884	11	4	36,36	11.490,00	1.044,55
1885	11	2	18,18	18.827,82	1.711,62
Total	22	6	27,27	30.317,82	1.378,08
3. Calaf					
1864	23	0	0,00	28.187,14	1.225,53
1865	22	1	4,55	25.171,64	1.144,17
Total	45	1	2,22	53.358,78	1.185,75

	<i>Nombre total de debitoris</i>	<i>Debitoris sense hipoteca</i>	<i>%</i>	<i>Import acumulat (en ptes.)</i>	<i>Import mitjà debitori (ptes.)</i>
1884	8	0	0,00	17.075,00	2.134,38
1885	10	0	0,00	18.760,63	1.876,06
Total	18	0	0,00	35.835,63	1.990,87
Total 1864-1864	106	19	17,92	148.776,42	1.403,55
Total 1884-1885	53	9	16,98	97.543,45	1.840,44



Ressenyes

AUTORS DIVERSOS, Dossier: «Els capítols matrimonials en el món rural»,
Estudis d'Història Agrària (Barcelona), 22 (2011), p. 19-127.

Les cinc contribucions que conformen aquest dossier mostren com n'és d'enriquidora una aproximació multidisciplinària a l'anàlisi dels capítols matrimonials. A «Canvi i continuïtat de les pràctiques hereditàries. Els casos de Sant Feliu de Guíxols i la Vall d'Aro, 1780-1860» (p. 19-45), Rosa Ros s'ocupa de l'ús d'aquest contracte per part de les classes menestrals (artesans, mariners, comerciants) d'una vila en creixement en contraposició amb l'habitual context rural que ha centrat els estudis. L'autora mostra com l'heretament es produïa en capítols signats molt després del matrimoni o a través dels testaments i, de fet, ja a mitjan segle XIX l'heretament a través de capítols esdevé residual. També varia, respecte a l'entorn rural, el manteniment de l'usdefruit per a les vídues tornades a casar i la desaparició de la reversionalitat del dot. La forta emigració cap a Amèrica i el major grau d'independència econòmica dels fills explicaria aquestes divergències. L'article de Lúcia Donat, «Agermanament, fraternitat, comúnia o societat entre esposos: els altres contractes matrimonials de les notaries gironines (primer terç del segle XIV)» (p. 47-59), es deté sobre els contractes matrimonials basats en l'associació de béns, és a dir, aquells que s'oposen a la separació de béns dels capítols, que ha localitzat a les notaries gironines. Presenten una doble estructura formal: la de donació recíproca (també localitzada a Vic) o la de l'agermanament («facimus fraternitatem, comuniam et societatem...») on s'especifica l'aportació dels béns dels esposos i, si escau, les excepcions i els avantatges. Si bé no superen mai el 20% dels contractes matrimonials totals, permeten — amb l'ajut dels conseqüents deutors — estudiar les estratègies matrimonials dels «expulsats» dels masos (cabalers i cabaleres que no es casen amb hereus o pubilles), els quals, lluny de restar solters, cerquen en els espais vilatans un context social més acollidor. Per a l'autora, la manca de models

notarials definits explica, d'una banda, la varietat tipològica i, de l'altra, les fórmules anàlogues amb d'altres contractes d'àmbit mercantil.

M. Àngels Sanllehy mostra les virtuts i també les limitacions dels capítols per a l'estudi de l'evolució de les cases araneses a «Els capítols matrimonials a la Vall d'Aran (segles XVII-XIX): algunes aportacions per a l'estudi de la casa» (p. 61-90). La «foto fixa» que suposa aquest document deixa a l'ombra importants aspectes de l'evolució o del cycle vital de les explotacions familiars, però no és menys cert que permet constatar les variants al llarg del temps de punts concrets de la política matrimonial. Així, si el dot al segle XVIII es componia d'una notable varietat de recursos (diners, terres, caps de bestiar, drets d'ús...), al segle XIX ja només es compon de diners i peces de roba, al mateix temps que augmenta el seu termini de pagament. Destaca també l'endogàmia a l'hora de cercar marit o esposa, ja que entre el 80 i el 90% dels casaments es produïen entre individus del mateix poble. Només el nuvi era foraster i només es tendia cap a l'exogàmia a les cases fortes, a l'estament militar o entre els vidus. L'estratificació econòmica i social es reflecteix també en els dots (la tasa de planta, per exemple, esdevé un element imprescindible per a les cases fortes), així com en l'àrea geogràfica major del «mercat matrimonial» i en el grau d'alfabetització (només les dones de cases importants sabien escriure). Carme i Montserrat Sanmartí s'ocupen de les esposes dels hereus, tradicionalment oblidades per la historiografia, a «Les mestresses Baldrich a través dels capítols matrimonials (segles XVII-XIX)» (p. 91-110). Emprant tant documentació notarial com llibres majors patrimonials i correspondència familiar, les autores mostren la lògica ben cuidada en la tria d'esposes que féu la nissaga vallenca dels Baldrich. Fruit d'aquesta estratègia, els Baldrich anaren eixamplant patrimoni, tant a Valls com a les viles properes de Santa Coloma, Reus o Altafulla, en un ascens social en què es mesclaren interessos fundiaris, comercials i l'intent, fallit, d'ennobliment. El fet que el valor dels dots de les esposes es dobla gairebé a cada generació, entre 1639 i 1756, és una bona mostra de l'èxit de la nissaga, que només es veié truncat pel context bèl·lic de la fi del segle XVIII i principis del XIX, en què optaren pel retorn a les inversions immobiliàries tradicionals.

Finalment, Elie Pélaquier evidencia la integració de la política matrimonial de les famílies de dues viles del Llenguadoc en el context de llurs comunitats en l'àmbit demogràfic, econòmic, social i polític a «Alliance et lien social en Languedoc (XVII^e-XVIII^e s.)» (p. 111-127). Des de mitjan segle XVII, el sistema d'hereu posa fi a la igualtat en l'herència dels dos primers fills, quelcom que permet el reforçament de les línies troncales en detriment

de les branques de cabalers. A més, progressivament, es detecta el pas de l'autoritat del pare a l'hereu, ja que els béns heretats en el moment dels capítols aniran augmentat en relació amb els del testament. Paral·lelament, aquest rejueniment de l'autoritat privada es traspassa a l'autoritat pública, de manera que trobem homes cada cop més joves en càrrecs auxiliars de l'administració local.

CANTARELL, Elena, COMAS, Mireia (eds.), *La escritura de la memoria: los registros. VIII Jornadas de la Sociedad Española de Ciencias y Técnicas Historiográficas*, Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, S.A., 385 p.

Recull de les ponències i comunicacions presentades a les *VIII Jornadas de la Sociedad Española de Ciencias y Técnicas Historiográficas*, aquest volum d'actes esdevé una excel·lent panoràmica de l'estat actual dels coneixements i de les possibles vies de recerca sobre els registres, sobretot, d'època medieval. La combinació de les ponències, cinc aportacions generals de caire sintètic, i de les comunicacions, onze estudis de cas prou variats tant pel que fa al tipus de registre com al seu àmbit geogràfic, posa a l'abast de qualsevol investigador un seguit de materials que no hauria d'obviar si pretén encetar una recerca sobre registres de cancelleria, notarials, eclesiàstics o judicials. Perquè, com s'encarrega de recordar Pilar Ostos a la ponència inicial, les Jornades han optat per entendre el registre en la seva accepció més àmplia, quelcom que permet treballar conjuntament documents que, si bé són dispars pel que fa a la seva gènesi o valor jurídic, en canvi, mostren una clara interrelació pel que fa a tècniques de producció, conservació i gestió. No cal oblidar, així, que més enllà de la institució que els generés, majoritàriament, els encarregats materials de produir-los provenien de l'àmbit notarial. I no cal oblidar tampoc que l'objectiu últim — més enllà del valor jurídic d'uns i altres — era assegurar la memòria dels documents registrats, com el títol de les jornades bé recull.

Com dèiem, les ponències tenen com a objectiu oferir visions de conjunt per als tres grans àmbits institucionals proposats. L'ideal hagués estat disposar, com en el cas del notariat, d'un parell de ponències dedicades a cada un dels dos grans àmbits jurisdiccionals del període baixmedieval peninsular. Les aportacions de Juan M.^a de la Obra, per als registres notarials castellans, i de Daniel Piñol, per als catalans, tanmateix no tenen els seus equivalents per als registres de cancelleria o els eclesiàstics. Així,

Antonio J. López s'ocupa dels registres de cancelleria castellans i M.^a Milagros Cárcel dels registres episcopals, essencialment valencians. Les ponències també mostren l'obligada aproximació diferent als respectius objectes d'estudi en funció de l'àmbit jurisdiccional per al període medieval. Així, la perspectiva castellana ha de fonamentar bàsicament la seva anàlisi en les fonts normatives, mentre que la perspectiva catalana, davant la ingent massa documental conservada i la menys sistemàtica codificació normativa generada, se centra en les característiques materials dels registres i les seves transformacions.

Aquesta aproximació dual, però, resta força ben compensada per les comunicacions que presenten, bàsicament, estudis sobre grups de registres concrets de cancelleria, notarial i episcopal. De fet, algunes són actuacions arxivístiques, com és el cas del treball sobre el Registro General del Sello durant el regnat dels Reis Catòlics o sobre els plets i processos del fons parroquial de Santa Maria del Pi. D'altres parteixen d'una perspectiva diplomàtica. Així, pel que fa a l'àmbit notarial, trobem la comunicació de Tomás Puñal sobre els registres de l'escrivania del notari madrileny Alonso González, la de Néstor Vigil sobre els notaris capitulars d'Oviedo i la de Josep Cortès i M.^a José Badenas sobre els baldufaris medievals valencians. Pel que fa a l'àmbit de cancelleria, disposem de la proposta de classificació funcional, transcendent així les antigues classificacions de tipus orgànic, dels llibres del Consejo de Indias feta per Margarita Gómez i la de Manuel Romero, centrada en els registres de l'Infant Pere, comte de Prades i Ribagorça. Per l'àmbit episcopal, trobem la ponència d'Alfonso Sánchez Mairena, centrada en els llibres capitulars de Lugo. També, finalment, una altra sèrie de comunicacions parteixen d'una perspectiva de caire més històric o, en concret, d'aprofitament històric dels registres. Així, Carme Muntaner centra la seva en l'estudi comparatiu dels llibres notariais i els llibres de la cort dels batlles sitgetans, Jordi Morelló s'ocupa de la Cambra Apostòlica tot buidant registres notariais i de cancelleria del Principat i, per acabar, Carlos J. Galbán tracta de les fortaleses baixmedievals de Santiago de Compostel·la.

Finalment, cal esmentar els projectes de digitalització i difusió a través d'internet que són presentats com a novetat, si bé, exceptuant-ne un, el del Registro y Sello del Consejo de Indias, els altres no tenen com a objecte cap fons de registres. En tot cas, aquest tipus d'actuacions, sembla evident, han de ser com més va més habituals i, sobretot, demandades pels investigadors. Com deixen clar, però, la digitalització sempre ha de ser l'última fase d'un treball previ arxivístic de classificació, identificació i descripció.

CASES I LOSCOS, Lluïsa, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. 7. Segle XIX (1801-1862)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2012, 451 p. (Inventari d'Arxius Notarials de Catalunya; 33).

La ingent tasca de classificació i descripció arxivística del protocol barceloní iniciada per l'autora als anys noranta del segle passat arriba al seu setè volum. El que, de moment, és l'últim lliurament de l'inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona s'ocupa de la producció dels notaris que iniciaren la seva activitat entre els anys 1801 i 1862. Contràriament als dos segles precedents, s'ha optat per dividir els dos volums del segle XIX no pas per la meitat, sinó pel 1862 tot coincidint amb l'aplicació de la Llei del notariat. A més, hi trobem també com a novetat l'inici de la descripció del districte de Badalona, d'acord amb la primera demarcació notarial de 1866. Tot plegat, l'inventari recull un total de 187 notaris i 4.860 volums, dels quals només 4 notaris i 47 volums provenen de Badalona.

Les característiques formals dels protocols d'aquesta primera part del segle avancen en bona mesura les que, de manera normativa, fixarà la llei de 1862. Així, les enquadracions es regularitzen amb cartró folrat amb pergamí, els índexs alfabètics esdevenen sistemàtics i, a partir de 1849, són complementats amb índexs cronològics, apareix la numeració dels instruments l'any 1854 (fruit de l'aplicació de la Reial ordre de 1853) i, progressivament, la datació per l'any de la Nativitat va deixant pas a la de la Circumcisió (1 de gener). Finalment, s'evidencia la preeminència del protocol ordinari únic respecte a les centúries anteriors en què abundaven els llibres especials.

Capítol a part mereix el reflex que la Guerra del Francès deixà a la documentació notarial. El notariat barceloní, com bona part de la població a la qual prestava servei, es veié afectat per les vicissituds de la guerra. Així, diversos notaris tornaren a les seves localitats d'origen (al Maresme, Tarragona, Reus...), al mateix temps que el Col·legi de Notaris Reials es traslladava a l'encara borbònica Tarragona. Després de la seva caiguda, tant els notaris particulars com els representants de la institució hagueren de marxar o bé cap a l'interior en mans borbòniques (Manresa, Vic) o bé cap a les Illes Balears. De tot plegat, en resta constància als protocols, així com dels canvis formals que la normativa napoleònica imposà, com ara un instrument per plec o notes de validació en francès. Un cop acabada la guerra, i reinstaurada la legislació anterior, els mateixos notaris barcelonins hagueren de cancel·lar la majoria d'elements validatoris derivats del domini francès. Aquest episodi, molt similar al ja documentat a l'inventari de la prime-

ra meitat del segle XVIII en relació amb la Guerra de Successió, mostra com la fe pública notarial (materialitzada en els elements diplomàtics que carreguen d'autenticitat i validesa cada instrument) no es pot deslligar mai de l'autoritat política en què es fonamenta, malgrat l'aparent desenvolupament autònom de la doctrina i praxi notarial al llarg de l'Antic Règim.

Referent inqüestionable del treball arxivístic sobre fons de protocols, els diversos volums d'aquest inventari són el punt de partida obligat per a les nombroses recerques i incomptables consultes dutes a terme pels usuaris de l'AHPB. Així mateix, han d'esdevenir el fonament dels futurs instruments de descripció que, de manera més dinàmica i d'acord amb els actuals estàndards arxivístics internacionals, permetin un encara major i més significatiu coneixement de la valuosa informació atresorada pel protocol històric barceloní.

SAMPEDRO REDONDO, Laura, *Escribanos y protocolos notariales de Gijón en el siglo XVI*, Gijón: Ediciones Trea, SL, 2009, 189 p. + CD.

Tot i que amb un cert retard, no podíem deixar de ressenyar la publicació, resumida, d'aquesta tesi doctoral dedicada a l'ofici dels notaris o escrivans de Gijón i, sobretot, a la seva producció documental des d'una perspectiva diplomàtica durant la segona meitat del segle XVI. L'autora divideix en dos grans blocs la seva recerca, el primer dedicat a l'exercici de l'ofici notarial i el segon a l'estudi de la gènesi documental, les característiques externes, l'estructura formal i la tipologia del document notarial. L'edició té l'encert d'adjuntar un CD, on trobem en format .pdf la integritat de la tesi doctoral, inclòs l'apèndix d'edició documental (regist, transcripció i índexs) dels centenars de documents analitzats per l'autora.

Pel que fa al primer gran bloc, l'autora comença detallant els ja coneguts requisits personals i d'aptitud per exercir l'ofici. A continuació, s'ocupa dels diferents tipus de notaris que actuaven al municipi asturià: notaris reials, dotze escrivans municipals *del número*, un *de la puridad* i un *de la diezma*. Però aquesta multiplicat no suposà cap conflicte de competència (com sí trobem a d'altres municipis del període), ja que en realitat tots els que exerciren d'escrivans del *número* eren notaris reials i els membres del *concejo* asturià no feien altra cosa que acceptar els nomenaments fets per la Corona. Ara bé, com la mateixa autora posa de manifest, mitjançant l'habitual mecanisme castellà de la *resignatio in favorem* (el cas més significatiu és el del nomenament com a escrivà i posterior renúncia

d'un sabater reial) i l'estudi de l'entorn social dels notaris documentats, sembla evident la «patrimonialització emmascarada» de l'ofici notarial per part d'un reduït grup de nissagues que, al mateix temps, desenvolupaven també càrrecs municipals i conformaven l'oligarquia urbana en procés d'ennobliment (els Jove, Llanos, Valdés, Tineo...). El rerefons, impossible de documentar, de compravenda de nomenaments controlat per aquesta oligarquia, precisament, permet explicar la connivència del municipi.

L'estudi de la documentació representa, sens dubte, la part més important i rellevant de la recerca. Un primer apartat s'ocupa de les característiques externes del protocol de Gijón. Els vint lligalls conservats per al període d'estudi presenten una mida foli força homogènia. La tinta emprada és de tipus ferrogàl·lica, mentre que l'escriptura és de tipus híbrid, mescla dels tipus gòtics previs (cortesana / processal) i la nova humanística cursiva. Un altre element a destacar, sobretot en contraposició amb els usos notariais catalans i de la resta de la Corona d'Aragó, és la nombrosa presència de plantilles, tant impreses com manuscrites (aquestes últimes fetes a imitació de les primeres), per a certs tipus documentals i que, aportades pels atorgants, eren completades i protocol·litzades pel notari.

L'estudi diplomàtic pròpiament dit té en consideració tant la gènesi com l'estructura formal dels documents. Aclarim que, estranyament, l'apartat dedicat a la gènesi documental ha estat eliminat de l'edició en paper, ja que entenem que és un dels més rellevants (a banda de trobar sovint referències posteriors dins el text). L'autora mostra com la redacció única, és a dir, l'assentament en forma de matriu original al protocol, tal com fixava la normativa castellana des de la Pragmàtica de 1503, és encara lluny de ser generalitzada. Per contra, abunden les «notes modernes» o assentaments que mantenen les característiques del període medieval (etceceracions, abreviatures) i que, per tant, evidencien la necessitat d'un *mundum* per trobar-hi la completesa de l'instrument original. Sí que detecta un altíssim compliment de la normativa sobre les *publicationes* (datació, testimonis instrumentals i de coneixement, firma d'atorgants, subscripció notarial). Finalment, l'estil de redacció emprat pels escrivans és força indistint excepte per als casos puntuals dels testaments (sempre en estil subjectiu) i les actes judicials (sempre en estil objectiu).

De l'anàlisi de l'estructura formal, ja avançada per l'estil de redacció, se'n deriva una tipologia que pren com a model la proposada per Bono. L'autora estableix trenta-un tipus de documents, alguns dels quals es divideixen en diversos subtipus en funció de l'estil de redacció o de la composició de les clàusules negocials (les *procuras* o *poderes* i les *obligaciones* desta-

quen per la seva diversitat). L'edició impresa recull aquesta tipologia en forma de fitxes, prou útils com a base de nous estudis en diplomàtica notarial. Per a l'anàlisi detallada de cada tipus, el lector ha de consultar el CD.

En conclusió, un estudi indispensable per a qualsevol interessat en la història del notariat i, especialment, en els seus aspectes diplomàtics. Un tipus d'estudi que, cal dir-ho, trobem a faltar sovint a Catalunya, especialment, si tenim en compte la riquesa incomparable dels fons notariaus que s'hi conserven.

Notes bibliogràfiques

CERDÀ I MELLADO, Josep Antoni, *La Loza Dorada de la Colección Mascort*, Torroella de Montgrí: Fundació Privada Mascort, 2011, 334 p.; *La Loza Catalana de la Colección Mascort*, Torroella de Montgrí: Fundació Privada Mascort, 2012, 526 p.

Cal agrair l'acurada edició d'aquests dos catàlegs de peces de ceràmica de la col·lecció Mascort. Una edició que comparteix el nivell dels estudis introductoris i amb la mateixa catalogació fruit, majoritàriament, de l'especialista en la matèria Josep Antoni Cerdà. També cal ressenyar els estudis arqueomètrics duts a terme per Javier G. Iñáñez, que sens dubte enriqueixen encara més el coneixement sobre les tècniques de producció de les peces objecte d'estudi. Depassant el que habitualment s'entén per catàleg, aquests dos volums es converteixen en autèntiques monografies sobre la producció, comercialització i tipologia de les ceràmiques daurada i catalana. El profús treball de buidatge documental basat en inventaris, acords i d'altra documentació de tipus notarial, en bona part centrat a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, conjuntament amb el treball de laboratori fonamenten un rigorós treball interdisciplinari que, com dèiem a l'inici, ha tingut la sort de disposar d'una edició que permet al lector gaudir del suport visual de multitud de fotografies, dibuixos i gràfics. En definitiva, dues obres que són prou útils tant per als especialistes com per als aficionats a la temàtica de la ceràmica.

GARCIA ESPUCHE, Albert (dir.), *Medicina i farmàcia Barcelona 1700*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2011, 303 p.; *Interiors domèstics. Barcelona 1700*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2012, 315 p. (La ciutat del Born. Barcelona 1700; 7-8).

L'any 2008 s'inicià la publicació de la col·lecció La ciutat del Born, de la qual comentem els números 7 i 8 conjuntament. Seguint l'estil divulgatiu, però rigorós alhora, dels números anteriors i prenent de la documentació notarial bona part de la informació proporcionada, aquesta vegada els diversos autors continuen la detallada descripció de la vida quotidiana de la Barcelona d'inicis del set-cents. Al primer dels dos números, metges, cirurgians i apotecaris són els protagonistes: on vivien, quin era el seu context socioeconòmic, quin paper jugà l'Hospital de la Sant Creu durant el conflicte, la importància de l'escola mèdica de Barcelona o la funció de les botigues d'apotecaris són alguns dels temes principals que s'hi tracten. L'últim capítol es destina als objectes d'ús dins el món mèdic i farmacèutic. Precisament, aquest darrer apartat lliga força bé amb el següent volum de la col·lecció, dedicat íntegrament als *Interiors domèstics* i als àmbits socials i vitals que hi anaven vinculats: la mida de les cases i el nombre d'estances, el parament de la llar, les joies, els objectes d'art... Cal destacar el recurs obligat a l'arqueologia en aquest volum, que suposa un interessant contrapunt als inventaris i encants notarials, la gran font emprada per a l'elaboració d'aquest últim número.

GIFRE RIBAS, Pere, *Delmes, censos i llüïsmes. El feudalisme tardà a la Catalunya vella (Vegueria de Girona, s. XVI-XVII)*, Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines; Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona; Documenta Universitaria, 2011, 267 p. (Col·lecció Estudis; 14).

La Sentència arbitral de Guadalupe fixà el marc jurídic en què es desenvoluparen les relacions socials i econòmiques entre senyors directes i delmadors, d'una banda, i senyors útils, de l'altra, en el camp català. Aquest és el punt de partida obligat, doncs, de l'estudi fet per Pere Gifre sobre el feudalisme tardà a la vegueria de Girona. Si bé el complex emfiteutic-feudal no canvia en essència, l'autor mostra com n'és d'important tenir present sempre la correlació de forces entre les classes enfrontades per establir com, quan i on era una o altra la beneficiada. Així, davant l'avantatge dels senyors directes a l'hora de poder fer capbrevar quan ells volguessin (i la consegüent obligació per als senyors útils d'haver de demostrar els seus drets de possessió), aquests van respondre amb el manteniment voluntari de la condició d'homes propis, com a prova immemorial dels seus drets de propietat. Així, més que els capbreus mateixos era la

interpretació que se'n derivava la que anava fixant noves condicions de tinença a cada ocasió. Unes condicions que, sovint, eren dirimides dins l'àmbit judicial. L'exercici de la jurisdicció, per tant, esdevé un dret ben present per a la senyoria baronial, mentre que les universitats intentaren recórrer a l'Audiència reial (sobretot, a partir de final del segle XVI) per contrarestar-ho i, quan els fou possible, provaren de lluir la jurisdicció baronial i passar a la reial, tot i assumir grans deutes. Estava en joc el control sobre el nucli essencial de la renda (delmes, primícies, tasques i lluïsmes), sotmès, cal recordar-ho, a un dinàmic mercat que el feia canviar sovint de mans. Tot plegat, generà una constant conflictivitat que, si bé no arribà a plasmar-se en forma de revoltes com al segle XV, sí que disposà d'exemples de gran rellevància, tot i que silenciats per les fonts oficials (com el moviment per la supressió de la tasca a la vegueria estreta de Girona) i amb una multitud de plets que, preferentment, acabaren de manera negociada.

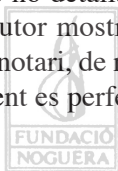
GIFRE RIBAS, Pere, *Els senyors útils i propietaris de mas. La formació històrica d'un grup social pagès (Vegueria de Girona, 1486-1730)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2012, 747 p. (Col·lecció Estudis; 63).

Publicació del treball guanyador de la Beca Notari Raimon Noguera de 2010 d'història moderna i contemporània. Es tracta de la tesi doctoral del seu autor, defensada l'any anterior a la UdG, que té com a objecte d'estudi la formació de la pagesia propietària de masos en època moderna i que s'emmarca en el conjunt de recerques sobre història rural que tants i tan bons fruits han donat gràcies al conjunt de membres del Centre de Recerca d'Història Rural. Gifre divideix el seu estudi en quatre parts. La primera se centra en la condició jurídica dels propietaris de masos i en les prestacions, en forma de renda, que aquests havien de fer als seus senyors (tot i que també tracta la participació, mitjançant arrendaments, que tenien els propietaris en el negoci de la renda). La segona, patrimoni i família, mostra com eren d'indestriables l'àmbit de les estratègies matrimonials i el del mercat de la terra a l'hora de formar els patrimonis familiars, tot dedicant un estudi concret a les causes de difusió dels capítols matrimonials a partir del segle XVII a Girona. La tercera es consagra al mas: la seva composició, la producció i explotació de la terra i el paper de la ramaderia són tractats a bastament. I la quarta situa els senyors útils dins els marcs principals de la seva sociabilitat, és a dir, la parròquia i la universitat. Són un i altre marcs de representació (on s'evidencia la posició preeminent d'aquest sector

social dins el món rural) i, pel que fa a la universitat, font d'ingressos i afermament de llur estatus (ja fos mitjançant l'actuació com a representants de la comunitat davant les autoritats superiors o beneficiant-se de les exempcions fruit del seu poder de decisió a l'hora de repartir les cada cop més oneroses càrregues fiscals).

OBARRIO MORENO, Juan Alfredo, «La primacía de la voluntad en el testamento bajo-medieval», *Revista Jurídica del Notariado* (Madrid), 78 (abril-junio, 2011), p. 361-457.

Autor d'una vasta producció sobre la recepció del dret romà, el professor Obarrio centra la seva atenció en quins elements formals foren considerats essencials per garantir la validesa del testament tancat, un cop acceptada per la tradició jurídica i la praxi notarial la preeminència de la voluntat del testador. Més enllà de la redacció i subscripció per part del testador o en el seu defecte d'un tercer, la presència de tres o quatre testimonis i la subscripció i firma d'aquests testimonis, tant la literatura jurídica com les sentències de la Reial Audiència de València mostren com s'acceptà la validesa de testaments tancats malgrat que hi manquessin les altres *publicationes* fonamentals per a la resta de documentació notarial. Així, la manca de la datació cronològica, de la datació tòpica, del *signum* notarial, de la institució d'un hereu o, per contra, l'existència d'afegits posteriors en espais en blanc i cancel·lacions no detallades no afectava la validesa del testament tancat. Fins i tot, l'autor mostra com foren considerats vàlids testaments tancats no lliurats al notari, de manera que resta patent com, per al dret foral valencià, el testament es perfeccionava mitjançant la voluntat del testador.



PARDO RODRÍGUEZ, M.^a Luisa, «Remenbrança de escrituras en la Sevilla medieval: notas diplomáticas», a Paolo Cherubini e Giovanna Nicolaj (cur.), *Sit liber gratus, quem servulus est operatus. Studi in onore di Alessandro Pratesi per il suo 90º compleanno*, Roma: Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica et Archivistica, 2012, tom II, p. 817-829 (Littera Antiqua; 19).

La vinculació dels notaris, com a professionals de l'escriptura, amb l'administració municipal al llarg de l'edat mitjana és ben coneguda. Aquest

estudi, però, fa un pas més mostrant com també aquests assumiren tasques de caire estrictament arxivístic. La professora Pardo se centra en un inventari de 1450, el més antic identificat fins avui dia sobre els fons del *concejo* sevillà, elaborat per l'escrivà Francisco Fernández, on es relacionen cinquanta-nou documents que es conservaven a l'arca de tres claus de la *Contaduría* municipal. La manca de qualsevol signe d'autenticació evidencia que el seu ús fou intern, per a regidors i d'altres oficials, i precisament aquest detall mostra com n'era d'habitual la consulta de documentació per a les tasques de govern. La praxi en —com diríem avui dia— gestió documental, però, no era del tot acurada, ja que de la relació de documents no es pot extreure cap criteri de classificació o ordenació definit. Sí que queda clara, tanmateix, la importància que rebia aquesta documentació (formada per ordinacions, privilegis i d'altres escrits sobre hisenda i fiscalitat) i l'obligació de la seva custòdia per part d'un dels regidors, ajudat per l'escrivà major del municipi i del seu lloctinent. L'autora, finalment, ofereix en apèndix la transcripció d'aquest inventari.

PONS I CASACUBERTA, Xavier, «La comissió creada pel rei Joan I i la reina Violant a partir dels pogroms contra els jueus de 1391. Espoliació del capital i patrimoni dels jueus i conversos», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* (Barcelona), 30 (2009-2010), p. 119-152.

Un cop assaltat el call de Barcelona, entre els dies 5 i 8 d'agost de 1391, la Corona creà una comissió per tal de garantir el cobrament dels deutes contrets per l'aljama barcelonina. Així, espoliats «en vida i en mort», com recorda l'autor, els supervivents de la comunitat jueva hagueren de convertir-se al cristianisme i comprovaren com, malgrat l'execució d'alguns dels responsables i el pagament de fins a cinc mil florins d'or en multes, la principal preocupació de les autoritats reials i barcelonines fou la seguretat d'aquells creditors de deutors jueus morts o desapareguts. A continuació, l'autor ressegueix l'actuació de la comissió esmentada, creada el 2 d'octubre de 1392, gràcies a la documentació notarial barcelonina: nomenaments de curadors i de procuradors de creditors, pagaments de llur salari, cobraments de pensions per part dels procuradors, vendes en públic encant dels béns dels difunts jueus per part dels curadors i d'altres instruments notariais. Si bé l'autor localitza diversos conversos que compren part dels béns, la majoria d'aquests passà als cristians de natura de manera que féu impossible refer l'aljama. L'article ofereix un apèndix de setze documents provinents de l'AHPB, registats i

transcrits, que il·lustren tant l'actuació de la comissió com les formes diplomàtiques notarials que serviren per donar garantia jurídica a una actuació, com el mateix autor qualifica, «sense cap escrúpol».

RIART, Francesc, HERNÁNDEZ, F. Xavier, RUBIO, Xavier, *La Coronela de Barcelona (1705-1714)*, Barcelona: Rafael Dalmau, editor, 2010, 383 p.

Referents de la història militar a casa nostra, els autors dediquen aquest llibre a l'estudi de la unitat militar més mitificada de la Guerra de Successió. Fruit del seu paper en els últims dies del setge de Barcelona, aquesta milícia urbana, que entronca amb la tradició medieval de defensa ciutadana però que té el seu origen real l'any 1706, havia estat presentada per la historiografia romàntica com a model dels exèrcits catalans durant el conflicte esmentat. Per contra, els autors, un cop mostrada la preponderància de l'exèrcit regular, aprofundeixen en la seva organització, composició i actuació. Tanmateix, el motiu d'aquesta nota bibliogràfica no és remarcar la rellevància de l'obra en el terreny de la història militar, força aliena a la nostra publicació, sinó destacar la importància de les fonts notarials en l'elaboració del detallat estudi, que ocupa més de la meitat del llibre, sobre els uniformes i l'equipament militar de la Coronela. Amb gran encert, els autors doten cada fitxa, cent sis en total, d'una relació de les fonts consultades. A la pràctica totalitat hi predominen referències a inventaris i llibres de consells gremials, conservats a l'AHPB. Una enèsima mostra, per tant, de la riquesa temàtica que encara avui dia conté el protocol notarial.

RICHOU, Montserrat, *La terra, la família i la mort al Baix Maresme (1348-1486)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2012, 652 p. (Estudis; 62).

Publicació de la Beca Raimon Noguera 2010 d'època medieval i adaptació de la tesi doctoral de la seva autora. L'objecte d'estudi d'aquest treball és la societat pagesa baixmedieval a la zona del Maresme. En concret, l'autora divideix la seva anàlisi en tres àmbits interrelacionats: la tinença de la terra i les relacions que se'n deriven (tant de domini com de crèdits i endeutaments), el matrimoni i la mort. Destaca la importància que Richou dóna als instruments notarials, ja que, més enllà de ser la principal font d'informació per a la recerca, esdevenen també objecte prioritari d'estudi mitjançant una detallada anàlisi a l'inici de cada una de les tres parts que

componen l'obra. Així, establiments emfitèutics, censals morts i violaris, capítols matrimonials i testaments són els principals, si bé no els únics, documents estudiats des d'una perspectiva diplomàtica i jurídica que serveix per emmarcar la posterior interpretació històrica que se'n fa. A més, en el tercer apartat, l'autora empra un ric utilatge manllevat de l'antropologia per tractar els cerimonials al voltant de la mort, com a complement a l'habitual perspectiva d'història social i econòmica amb què es tracta la qüestió de la successió familiar. L'obra es complementa amb l'edició de setze instruments notariaus que corresponen als principals tipus documentals emprats per a la recerca i un nodrit conjunt de taules, fins a trenta-set, on es recullen centenars de referències tant, novament, dels tipus documentals que han fonamentat la investigació com de la diversitat de llegats i celebracions testamentàries.

RIU DE MARTÍN, M. Carmen, «Los negocios, la vida social y familiar de los ceramistas barceloneses del primer cuarto de siglo XV», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* (Barcelona), 30 (2009-2010), p. 261-305.

Article que s'ocupa de les activitats econòmiques, socials i familiars dels ceramistes barcelonins d'inici del segle XV, més enllà de les pròpies de la seva professió. El buidatge exhaustiu del protocol barceloní del període mostra la diversitat d'activitats jurídiques que protagonitzaren els ceramistes. Així, dins l'àmbit dels negocis actuaren en comandes, compravendes d'esclaus i activitats creditícies. També van recórrer a la representació legal, tant nomenant procuradors com actuant com a tals, o fent de marmessors testamentaris i testimonis de múltiples transaccions. No pot faltar el rastre de les compravendes o dels arrendaments de terres i l'obligació de satisfer pensions de censals i violaris per pagar-se tant l'obra com l'habitatge. Finalment, l'autora deixa constància de la gestió dels afers familiars (matrimoni, testaments i llegats testamentaris, contractes d'aprenentatge i tutories per als fills, etc.). L'article clou amb la relació de ceramistes esmentats (escudellers, gerrers, rajolers i ollers).

SALA, Mario, *Un siglo de seguros marítimos barceloneses en el comercio con América (1770-1870)*, Madrid: Fundación Mapfre, 2012, 312 p. (Cuadernos de la Fundación; 176).

Contràriament amb el que succeeix per al període medieval i modern, l'estudi de les assegurances marítimes dels segles XVIII i XIX presenta força llacunes. Aquesta contribució, tesi doctoral del seu autor, omple nombrosos buits pel que fa a aquest negoci, sobretot a la ciutat de Barcelona i la seva relació comercial amb Amèrica. A més, la triple perspectiva d'anàlisi empresa per l'autor (jurídica, tècnica i econòmica) permet obtenir una visió de conjunt per a tot l'Estat espanyol, si més no, pel que fa als aspectes normatius i tècnics de l'assegurança marítima. Així, l'autor fa un repàs exhaustiu a les diferents ordenances (des d'època medieval), reials cèdules i d'altres normatives borbòniques i, òbviament, tot el nou cos legislatiu emanat per l'estat liberal al XIX. També, ofereix un útil estudi de l'estructura formal de la pòlissa d'assegurances marítimes i de la seva evolució al llarg del període. Pel que fa a l'anàlisi de les companyies, aquesta es divideix en dues grans parts: la primera dedicada al segle XVIII, i que s'allarga fins al final de la Guerra del Francès (tot coincidint amb el procés d'independència de les colònies americanes); i la segona, que s'ocupa del segle XIX, fins a la desaparició de les companyies d'assegurances marítimes barcelonines, incapaces d'afrontar el nivell de capital que el desenvolupament comercial demanava. En conjunt, el període d'estudi mostra l'evolució d'un negoci que passa dels préstecs de mar d'origen medieval a l'ús de lletres de canvi i pagarés, o de la constitució de societats per accions de caràcter estable, responsabilitat ilimitada, pocs socis i de curta durada, a societats dirigides de manera professional, amb un gran nombre d'accionistes, estricte control administratiu, responsabilitat limitada i, quelcom important per a l'Estat, de caràcter contributiu.



SOLDANI, Maria Elisa, *Uomini d'affari e mercanti toscani nella Barcellona del Quattrocento*, Barcelona: CSIC, 2010, 669 p. (Anuario de Estudios Medievales; Anejo 69).

Aquest llibre, fruit de la tesi doctoral de la seva autora, estudia la presència a la Barcelona baixmedieval d'una cinquantena de famílies d'origen toscà, sobretot florentins i pisans, juntament amb alguns naturals de Lucca, dedicades a negocis financers i al comerç. L'estudi es divideix en dos grans apartats adreçats a les modalitats d'assentament i d'organització dels negocis (sense oblidar llur estructura familiar i els vincles socials que s'establien amb la comunitat local) i a les relacions amb el poder. Un tercer apartat final recull els perfils (breus estudis monogràfics) de totes les famí-

lies i les companyies identificades, ordenades per procedència geogràfica (Florència, Pisa, Lucca) i, dins de cadascun d'aquests tres àmbits, alfabèticament, per tal de facilitar-ne la consulta. A diferència d'altres ciutats amb forta presència de comerciants estrangers, a Barcelona aquests no s'organitzaren en consolats o nacions, ni tampoc s'establiren en barris determinats, sinó que, segurament fruit de la pressió local, hagueren de participar individualment en el teixit comercial barceloní. L'autora assenyala algunes diferències organitzatives entre florentins i pisans, com el caràcter més estructurat de les companyies florentines o la voluntat d'establiment definitiu dels pisans a Barcelona, sobretot a partir de 1406, quan la seva ciutat natal fou conquerida pels florentins. Aquests, per contra, arran de la guerra del Magnànim amb Florència, el 1447, foren expulsats. La llana era el principal producte l'exportació del qual es gestionava des de les companyies toscanes establertes a Barcelona, mentre que d'Itàlia arribava el paper i els teixits de seda. Del primer, precisament, en resta una bona mostra en el mateix protocol medieval conservat a l'AHPB i que ha servit com a fonament de la recerca de Soldani, especialment per al primer i tercer apartats. El buidatge sistemàtic dels manuals de Tomàs de Bellmunt, Bernat i Joan Nadal, Bernat Pi, Honorat Saconamina i Pere Bastat, triats per la ubicació de llurs escriptures a la llotja dels mercaders, ha permès en bona part a l'autora bastir un excel·lent treball que es complementa amb la consulta dels registres de l'Arxiu Reial, documentació municipal barcelonina i diversos fons, sobretot privats florentins.

(Aquestes **Ressenyes i notes bibliogràfiques** han estat redactades per *Vicenç Ruiz Gómez*)



Memòria 2011

L'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, constituït pels manuals, llibres notals i protocols de més de cent anys del districte notarial de la capital catalana, forma part de l'Arxiu General de Protocols del Col·legi de Notaris de Catalunya, amb el qual es troba instal·lat de manera unitària a la seva seu, i és gestionat per aquesta institució. Integrat en el Sistema d'Arxius de Catalunya, és el primer arxiu de l'Estat espanyol d'entre els notariais, tant per l'antiguitat com per la continuïtat i la transcendència dels seus fons. I, alhora, és un dels principals centres d'investigació i estudi del país, amb un nombre d'usuaris (gairebé 2.300) i de consultes (13.500, una nova xifra rècord) que manté el seu ritme creixent.

Durant l'any 2011, l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona ha continuat desplegant les funcions ja tradicionals i que li són pròpies com a centre responsable de la custòdia, el tractament i la difusió del patrimoni documental generat per la institució notarial barcelonina, des de la seva gènesi, a l'inici del segle XIII, fins avui dia, d'acord amb la normativa sectorial corresponent.

En aquesta memòria es recullen i sistematitzen de manera sintètica aquestes competències, agrupades en quatre grans apartats, segons l'esquema coherent de funcions desplegadas pels centres arxivístics: recepció o ingressos de fons; conservació en el triple vessant de preservació, restauració i reproducció; organització i tractament, igualment en un triple vessant de classificació, ordenació i descripció, i, en darrer terme, comunicació i difusió dels fons.

Convé advertir, en tot cas, que sobre els primers punts relatius a l'ingrés de fons, a la conservació o a la mateixa organització de la documentació en els seus diferents vessants, aquesta memòria recull tasques que fan referència a l'Arxiu General de Protocols del Districte de Barcelona més que no pas a l'Arxiu Històric. Tasques que, pel fet que formen part del mateix cicle o procés documental i són executades pel personal de la Secció Històrica, s'hi han incorporat.

Com a aspectes més remarcables de la tasca duta a terme durant aquest any 2011, es pot destacar:

- L'ingrés dels protocols del districte de Badalona, municipi que abans s'integrava dins del districte de Barcelona i que, per tant, ens correspon conservar. I també el retorn dels protocols del districte del Vendrell a l'Arxiu Comarcal del Baix Penedès.
- La finalització del projecte d'ampli abast de digitalització i microfilmació dels registres medievals, en la seva primera i segona fase (fins a l'any 1450), amb la captura i el tractament d'un nombre d'imatges realment elevat, que se situa al voltant de les 750.000.
- L'avenç en la descripció dels protocols del segle XIX, segons el pla establert d'acord amb la Fundació Noguera, com també en la seva retolació.
- La publicació del número XXIX de la revista *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*.

1. RECEPCIÓ I INGRÉS DE LA DOCUMENTACIÓ

1.1 Ingré de protocols

D'acord amb la legislació notarial vigent, han ingressat a l'Arxiu General de Barcelona els protocols de més de vint-i-cinc anys corresponents a les notaries demarcades dins el seu districte notarial, que actualment aplega, de manera exclusiva, la capital catalana.

Les xifres de notaris i volums del protocol general es mantenen en una línia clarament ascendent respecte dels anys anteriors, ascens que en aquest any ha estat encara més fort i que està en consonància amb el fet de creació de noves places arran de la demarcació notarial de 1983:

- Any 1985: 104 notaris i 1.503 volums.

D'altra banda, els protocols que en aquest any han esdevingut centenaris i que, per tant, han passat a formar part de l'Arxiu Històric, obert a la consulta i a la investigació històrica, són:

- Any 1911: 50 notaris i 153 volums.

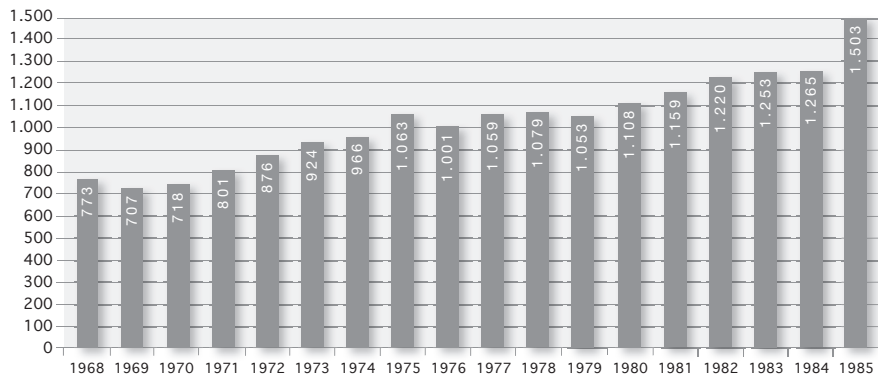
1.2 Ingré de pliques

Igualment, han ingressat a l'Arxiu General les pliques obrants a les notaries, corresponents tant a dipòsits de tipus general com a testaments, memòries testamentàries o altres documents relacionats:

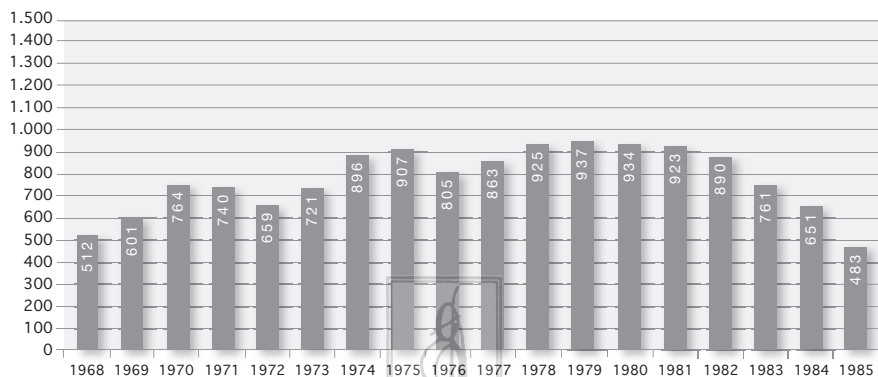
- 33 dipòsits de diferents anys.

EVOLUCIÓ DE LA PRODUCCIÓ NOTARIAL BARCELONINA: 1968-1985

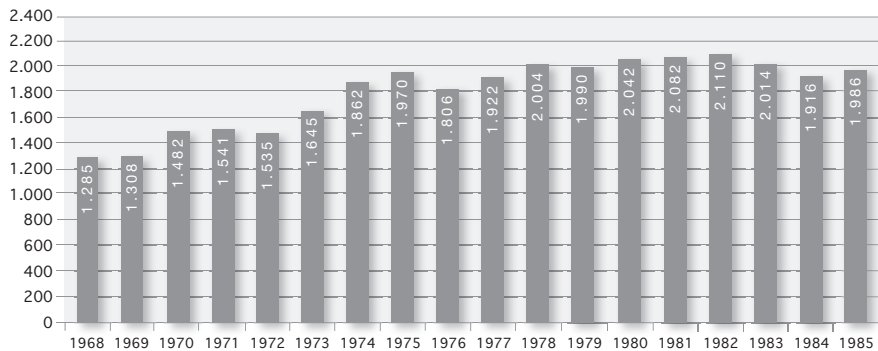
PROTOCOL GENERAL



PROTOCOL PROTESTOS



PROTOCOL GENERAL I PROTESTOS



1.3 Ingrés i concentració de protestos

En darrer terme, també han ingressat a l'Arxiu General els protocols especials de protestos corresponents del districte de Barcelona, els quals han estat instal·lats al dipòsit del carrer Entença de Barcelona:

- Protocols de protestos del districte de Barcelona de diferents anys (de 1985: 87 notaris i 483 volums, amb un notable descens respecte dels anys anteriors, motivat sobretot per la promulgació de la Llei canviària i del xec de 1985, que considerava altres vies de reclamació diferents al protest notarial).

Així mateix, trobant-se ja molt avançada la tasca de concentració dels protocols especials de protestos dels altres districtes de Catalunya al mateix dipòsit d'Entença, durant l'any 2011 s'han traslladat, d'una banda, el districte de Figueres (només resta ara el de Reus/Falset, a més dels cinc que inicialment van decidir quedar-se'ls), i, de l'altra, nous protocols dels districtes de Badalona i Sant Boi de Llobregat, que no s'havien recollit en el seu moment per motius diversos:

- Febrer, 10: Districte de Badalona, 97 volums.
- Març, 29: Districte de Figueres, 277 volums.
- Juny, 2: Districte de Sant Boi de Llobregat, 44 volums.

1.4 Arxiu General Intermedi de Protocols de Catalunya

Constituït mitjançant el conveni signat amb la Generalitat de Catalunya el 21 de novembre de 2007, i amb seu provisional a l'Arxiu General de Protocols de Barcelona, el 20 de juliol de 2010 el Col·legi de Notaris signà un nou acord amb la Generalitat determinant que, en els llocs on la situació de l'Arxiu Comarcal i el volum de la documentació ho permetés, els notaris arxivers podrien continuar dipositant en els esmentats arxius comarcals els protocols intermedis.

Durant l'any 2011 han ingressat a l'Arxiu General Intermedi, d'una banda, els fons del districte de Badalona, que de fet ens pertoca conservar perquè abans Badalona formava part del districte de Barcelona i, per tant, tenim la seva documentació més antiga, i, de l'altra, els fons corresponents del districte de Sant Boi de Llobregat:

- Febrer, 10: Districte de Badalona, de 1958 a 1985, 856 volums.
- Juny, 2: Districte de Sant Boi de Llobregat, de 1984-1985, 108 volums.

D'altra banda, en compliment de l'acord de 15 de juny de 2011, al final d'aquest any s'han retornat a l'Arxiu Comarcal del Baix Penedès, on es

troben els altres protocols amb els quals formen unitat arxivística, els protocols del districte del Vendrell, els quals havien estat integrats dins l'Arxiu General Intermedi de Protocols de Catalunya mitjançant diferents transferències:

- Desembre, 14: Retorn del districte del Vendrell, de 1978 a 1984, 195 volums.

1.5 Arxiu dels fons de Corredors de Comerç de Catalunya

Com a institució successora dels quatre antics col·legis territorials catalans de corredors de comerç, el Col·legi de Notaris de Catalunya ha fet front a la ingent massa de volums generats pels fedataris mercantils cessats amb anterioritat a l'any 2000, mitjançant la creació de l'Arxiu de Corredors de Comerç de Catalunya (ACCC), constituït per quatre seccions corresponents a cadascun dels esmentats col·legis territorials (Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona). D'aquestes seccions, l'única destinada a mantenir-se activa és la de Barcelona, ja que, d'acord amb la legislació vigent sobre el destí dels llibres registre, aquests han de ser transferits a l'arxiu notarial de districte corresponent.

Així, fruit de les transferències corrents dels anys anteriors ja han ingressat més de dos-cents volums generats per tres fedataris barcelonins. Aquesta xifra, cal recordar-ho, anirà augmentant de manera exponencial en els propers anys, ja que com més ens apropem a les transferències corresponents als últims anys del segle XX, major serà el nombre de corredors que continuaren en actiu com a notaris posteriorment a la fusió. Concretament, durant l'any 2011 han ingressat:

- Gener, 11: Plaça de Barcelona, de l'antic Col·legi de Corredors de Comerç de Barcelona, de 1984-1985, 21 volums.

Pel que fa a les altres seccions, gairebé es poden considerar tancades. Durant l'any 2011, s'han traslladat els registres del districte d'Arenys de Mar, pertanyent al Col·legi de Girona. I tan sols resta per ingressar els llibres provinents dels districtes de Balaguer i la Seu d'Urgell, del Col·legi de Lleida, i de Tortosa, del Col·legi de Tarragona, que com el d'Arenys de Mar havia estat recollit pel notari arxiver d'acord amb la política inicial dictada per la Junta Directiva:

- Març, 17: Districte d'Arenys de Mar, de l'antic Col·legi de Corredors de Comerç de Girona, de 1975 a 2000, 393 volums.

2. CONSERVACIÓ DELS PROTOCOLS

2.1 Manteniment de suports

S'han dut a terme les tasques pròpies de manteniment de les unitats d'instal·lació, tant de les capses com de les carpetes que protegeixen els volums, amb una actuació preferent sobre els protocols del segle XIX, que han estat objecte de descripció durant aquest període. D'igual manera, s'ha finalitzat la retolació dels protocols del segle XVIII i s'ha iniciat la del segle XIX.

2.2 Enquadernació de protocols del segle XX

S'ha prosseguit la tasca de reparació de les enquadernacions i, en tot cas, de restauració dels protocols del segle XX, de notaris i anys diversos, amb una xifra similar als exercicis anteriors:

- 36 volums de protocols.

2.3 Restauració de protocols

Igualment, s'ha continuat la línia de restauració progressiva dels volums històrics més malmesos. Com ja s'apuntava en la memòria de 2005, en el seu moment s'optà per fer tots els protocols de l'Escrivania de Marina, per les raons que s'hi exposaven, per bé que també cal afegir-hi alguns protocols generals en mal estat:

- 5 protocols de l'Escrivania de Marina.
- 1 protocol del segle XV i 6 del segle XIX.

2.4 Restauració de pergamins

Iniciada el 2009 la tasca de nova catalogació de la col·lecció de 1.700 pergamins de l'Arxiu Històric, per tal de dotar-la d'una organització més coherent i d'un nivell de descripció més aprofundit, el 2010 s'inicià també la restauració d'aquells pergamins que necessitaven un tractament de reforç i aplanament que en permetés la ubicació en els nous armaris arxivadors. Durant el 2011 s'han restaurat:

- 106 pergamins dels segles XIV-XV, del centenar i mig previstos fins al 1500.

2.5 Digitalització

Signat al final de 2006 amb Artyplan Document el projecte de digitalització i microfilmació dels registres medievals de l'Arxiu Històric i iniciats els treballs de manera sistemàtica el gener de 2007, al final del 2011 s'ha pogut acomplir el projecte, que ha tingut una durada de cinc anys i ha suposat la digitalització d'un total de 747.429 imatges de registres notarials,

des de l'inici (final del segle XIII) fins al 1450. Resta ara pendent només la confecció i entrega d'un nombre notable de microfilms. Concretament, durant el 2011 s'han digitalitzat i tractat:

- 114.343 imatges, corresponents a 504 registres.

2.6 Instal·lacions d'arxiu

Canviada l'any 2006 la maquinària de climatització de l'Arxiu Històric i Intermedi, durant el 2011 se n'ha continuat controlant el rendiment, mercès als sensors de control o termohigrògrafs i mitjançant lectures automàtiques periòdiques dels paràmetres de temperatura i humitat, bàsics per a la conservació òptima dels fons documentals.

Igualment, durant els mesos de gener i febrer d'aquest any s'ha dut a terme una revisió dels quatre dipòsits d'arxiu de la seu col·legial, tant pel que fa a armaris com a instal·lació. Així, s'han col·locat uns topalls de reforç als armaris cantoners que tanquen cada bloc i s'han repassat els volants dels armaris dels quatre dipòsits.

Finalment, el maig de 2011 s'han adquirit dues planeres metàl·liques, de deu calaixos cadascuna, en substitució de l'antiga, per a una millor i més correcta instal·lació dels pergamins, que en l'actualitat es troben, precisament, en fase força avançada de restauració i nova descripció.

3. ORGANITZACIÓ I TRACTAMENT DE LA DOCUMENTACIÓ

3.1 Classificació i ordenació dels fons

S'han dut a terme les tasques pròpies de tractament i organització dels fons de protocols generals ingressats a l'arxiu:

- Revisió, neteja (fotocòpies, grapes, clips...) i ordenació dels protocols de l'any 1985, amb 104 notaris i 1.503 volums.

Igualment, s'han ordenat els protocols especials de protestos del districte de Barcelona ingressats a l'arxiu:

- Ordenació cronològica (1985) i alfabètica (de notaris).

Encara, durant els primers dos mesos de l'any, en revisar les instal·lacions dels quatre dipòsits d'arxiu del Col·legi, s'ha fet també una nova ordenació i ubicació dels districtes de fora de Barcelona (Badalona, que ha estat extret dels protocols de Barcelona, Sant Boi de Llobregat i el Vendrell), els quals s'han situat al primer soterrani.

Pel que fa als fons de corredors de comerç, s'ha dut a terme la remoció de més de 4.800 caixes que contenen bona part dels llibres registre provinents de l'antic Col·legi de Corredors de Tarragona. D'aquesta manera, s'ha pogut assignar un codi unívoc a cadascun dels 5.510 llibres que s'hi guardaven, així com comptabilitzar amb total precisió el nombre de volums tarragonins dipositats.

També s'ha organitzat i dotat d'un mètode arxivístic coherent el fons intern, petit però important, de les relacions de transferència de protocols i modificacions d'escriptures:

- Classificació i ordenació de les sèries de relacions de transferència i de modificacions d'escriptures de l'Arxiu General del Districte, de l'any 1985.

Sobre aquest punt, afegim que en els darrers mesos d'enguany s'ha fet també una revisió exhaustiva dels anys anteriors d'aquestes sèries documentals de relacions de transferència (actes d'entrega i addicions d'inventari) relatives al districte de Barcelona i, alhora, s'han actualitzat i reordenat les de la resta de districtes notariaus del Col·legi de Notaris de Catalunya.

Finalment, gràcies a l'adquisició de les dues planeres metàl·liques esmentades, s'ha començat a ordenar la col·lecció de pergamins, d'acord amb la nova classificació sorgida de les tasques de catalogació iniciades el 2009.

3.2 Descripció dels fons

Continuant amb el projecte patrocinat per la Fundació Noguera, d'elaboració del nou inventari dels protocols de l'arxiu, enguany s'han dut a terme les tasques següents:

- Finalització de l'arranjament físic de les unitats d'instal·lació del segle XIX anteriors a 1862, tasca que consisteix bàsicament en una nova ordenació dels notaris i en la neteja dels volums.
- Finalització de la informatització dels fitxers manuals dels protocols del segle XIX fins a 1862, que configuren el primer volum de l'inventari (1801-1862).
- Preparació de l'edició del volum VII del nou inventari dels protocols de l'arxiu, corresponent a la primera meitat del segle XIX (fins a 1862), en el número 33 de la Col·lecció d'Inventaris d'Arxius Notariaus de Catalunya de la Fundació Noguera (preparació de l'original, confecció dels índexs, revisió de proves...).

- Inici de les tasques de descripció dels protocols de la segona meitat del segle XIX, a partir de 1862, any de promulgació de la Llei orgànica del notariat, a incloure en un segon i darrer volum d'inventari d'aquesta centúria (1863-1900). Cal dir que aquest període coincideix amb el moment de la gran expansió demogràfica, urbanística i industrial de Barcelona, fet que resta reflectit perfectament en l'ingent nombre de volums d'aquests anys (més de 7.100 volums en menys de quatre dècades, enfront dels menys de 5.000 de les més de sis dècades anteriors). D'altra banda, atesa la uniformitat dels protocols i el seu elevat volum, s'ha optat per unificar en una les diferents tasques que comporta la descripció (identificació, elaboració informàtica de les fitxes, neteja i arranjamant dels volums).

En segon terme, quant als fons de corredors de comerç, continuant el criteri emprat els anys anteriors, s'ha procedit a descriure a nivell d'inventari sumari els llibres registre de corredors ingressats aquest any, tant aquells provinents del districte d'Arenys de Mar, amb què es tanca la secció corresponent a l'antic Col·legi de Girona, com les transferències corrents del districte de Barcelona.

Finalment, en tercer lloc, enllestida el 2010 una primera descripció dels pergamins fins al 1500, s'ha procedit, en paral·lel amb les tasques d'ordenació, a una revisió dels registres i a la confecció de les taules de tradició de cada document. Així mateix, s'ha iniciat l'estudi introductor, centrat en la història dels productors, la història arxivística de la col·lecció i les característiques diplomàtiques dels pergamins.



4. COMUNICACIÓ I DIFUSIÓ DELS FONS

4.1 Servei a la sala de consulta

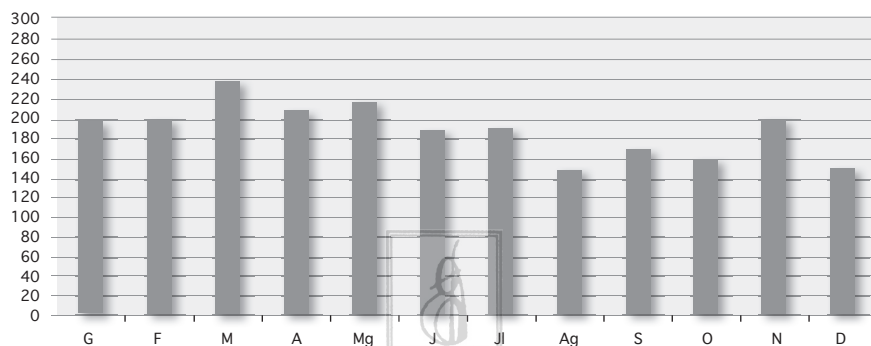
Aquesta és, sens dubte, la finalitat última del conjunt de tasques desenvolupades a l'arxiu i, alhora, la que ocupa més dedicació i atenció quotidiana. Amb un nivell de consulta creixent, d'acord amb l'extraordinària importància de la documentació que s'hi custodia, les xifres totals d'usuaris i de consultes o volums servits situen el nostre centre entre els més prestigiosos i visitats del país.

Aquest servei a la sala comporta moltes intervencions puntuals d'ajut, de resolució de dubtes de tot tipus (arxivístics, paleogràfics, diplomàtics, històrics...) i d'assessorament bibliogràfic o documental:

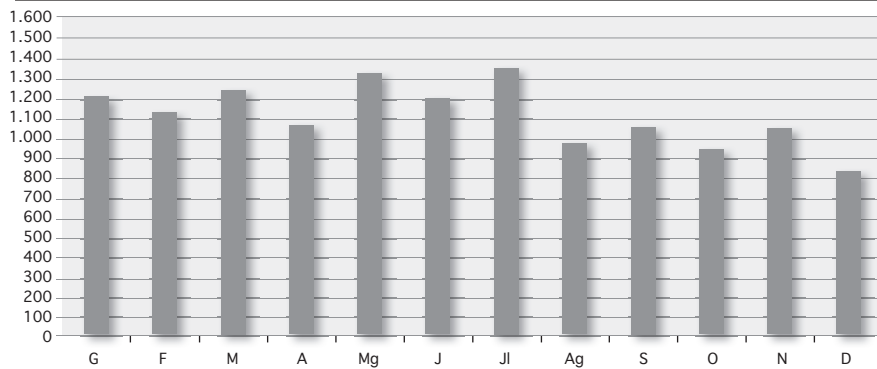
ESTADÍSTICA D'USUARIS I CONSULTES, ANY 2011

	Dies	Usuaris	Volums	Mitjana diària usuaris	Mitjana diària volums
Gener	20	199	1.206	9,95	60,30
Febrer	20	200	1.131	10	56,55
Març	22	240	1.257	10,91	57,14
Abril	19	212	1.081	11,16	56,89
Maig	22	220	1.324	10	60,18
Juny	20	187	1.205	9,35	60,25
Juliol	21	193	1.368	9,19	65,14
Agost	22	151	993	6,86	45,14
Setembre	22	172	1.088	7,82	49,45
Octubre	20	160	946	8	47,30
Novembre	21	202	1.053	9,62	50,14
Desembre	19	153	836	8,05	44
Total	248	2.289	13.488	9,23	54,39

USUARIS



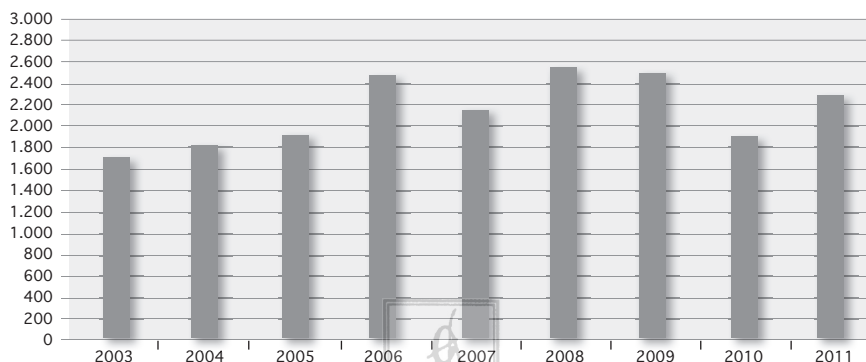
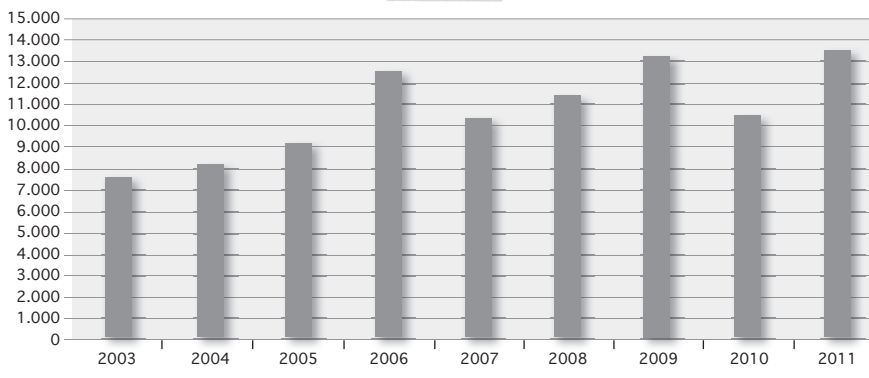
VOLUMS



EVOLUCIÓ DE L'ESTADÍSTICA D'USUARIS I CONSULTES: 2003-2011

	Dies	Usuaris	Volums	Mitjana usuaris	Mitjana volums
2003 (*)	94	653	2.895	6,95	30,80
2004	251	1.809	8.102	7,21	32,28
2005	248	1.920	9.022	7,74	36,38
2006	246	2.485	12.501	10,10	50,82
2007	248	2.166	10.222	8,73	41,22
2008	250	2.573	11.396	10,29	45,58
2009	249	2.529	13.160	10,16	52,85
2010	250	1.902	10.302	7,61	41,21
2011	248	2.289	13.488	9,23	54,39

(*) De l'any 2003, només es disposa de dades a partir del mes d'agost. Per tant, les gràfiques d'aquest any s'han confeccionat amb les mitjanes.

USUARIS**VOLUMS**

- S’han realitzat un total de 13.488 consultes —nova xifra rècord— per part de 2.289 usuaris, amb un ascens respecte dels anys anteriors —especialment les consultes—, fet que consolida la línia ascendent, tal com es pot veure en les gràfiques adjuntes.

4.2 Servei indirecte

De manera complementària al servei directe a sala, s’han atès una seixantena de consultes per correspondència —majorment i cada cop més a través del correu electrònic— sobre documentació de l’arxiu. I, sobretot, s’ha atès també una quantitat no xifrada, però molt nombrosa, de consultes telefòniques de tipus molt divers: informació sobre situació de protocols de Catalunya, sobre notaris antics, sobre centres d’arxiu, preguntes sobre tipologies notariales, orientacions bibliogràfiques i documentals, ubicació de poblacions dins els districtes i un llarg etcètera.

4.3 Reproduccions

Com a resultat de les investigacions dutes a terme pels usuaris, sempre que l’estat dels registres i protocols ho ha permès, s’ha donat resposta a la seva sol·licitud de reproducció. D’aquesta manera:

- S’han realitzat un total de 6.500 reproduccions del fons documental de l’arxiu.

4.4 Visites comentades

Més enllà de les activitats habituals de tractament, descripció, difusió dels fons i d’atenció als usuaris, també es realitzen a l’arxiu, en el decurs de l’any, freqüents visites comentades per part de facultats o d’escoles universitàries, de personalitats i d’altres grups ben diversos que s’hi interessen. Les visites més significades realitzades en aquest any, que ha superat amb escreix el nombre d’anys anteriors i que s’ha caracteritzat també per tenir diverses visites de grups d’altres països, han estat les següents:

- Gener, 27: Universitat de Barcelona, Facultat de Filologia, Dr. Lluís Cifuentes (8 alumnes).
- Març, 11: Universitat Autònoma de Barcelona, Aules d’Extensió Universitària (20 alumnes).
- Març, 30: Universitat Autònoma de Barcelona, Escola Universitària Gimbernat, Grau en Informàtica i Serveis, Sr. José Alberto Marín (6 alumnes).
- Abril, 2: Curs de Secretariat Jurídic, Col·legi d’Advocats de Barcelona, Sra. M. Rosa Panadès (35 alumnes).

- Abril, 11: Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Sr. Hug Palou (15 alumnes).
- Abril, 13: Universitat de Barcelona, Facultat de Dret, Sr. José Alberto Marín (10 alumnes).
- Abril, 15: Grup de notaris francesos en visita institucional al Col·legi de Notaris de Catalunya (25 persones).
- Maig, 2: Grup de Notaris belgues del Col·legi de Namur en visita institucional al Col·legi de Notaris de Catalunya (10 persones).
- Juny, 2: Estudiants de la John Marshall Law School de Chicago en visita institucional al Col·legi de Notaris de Catalunya (12 alumnes).
- Setembre, 16: Grup de notaris francesos del Consell Superior del Notariat i de la Comissió de Deontologia en visita institucional al Col·legi de Notaris de Catalunya (20 persones).
- Octubre, 20: Grup de nous notaris del Col·legi de Notaris de Catalunya en la seva presa de possessió (30 persones).
- Octubre, 26: Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Dr. Ignasi Baiges i Dra. Helena Cantarell (25 alumnes).
- Octubre, 27: Universitat de Cagliari (Sardenya), Història Medieval, Dra. Olivetta Schena (12 alumnes).
- Novembre, 3, dijous: Universitat Pompeu Fabra, Facultat de Dret, Dr. Tomàs de Montagut (10 alumnes).
- Novembre, 7: Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Dra. Eva Serra (15 alumnes).
- Novembre, 8: Universitat Internacional de Catalunya, Facultat de Dret, Dr. Josep Serrano (30 alumnes).
- Novembre, 29: Universitat de Barcelona, Facultat de Dret, Sr. Lluís Jou (10 alumnes).
- Desembre, 1: Grup de notaris vietnamites i del seu Ministeri de Justícia en visita institucional al Col·legi de Notaris de Catalunya (15 persones).
- Desembre, 14: Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Dr. Josep Hernando (20 alumnes).
- Desembre, 15: Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Dra. Àngels Solà (15 alumnes).

4.5 Classes pràctiques

En la línia de connexió ben directa de l'arxiu amb les universitats i altres institucions culturals, prèvia concertació, s'hi imparteixen amb regularitat classes pràctiques de diferents matèries relacionades amb la documentació (metodologia i crítica textual, paleografia i diplomàtica, antropologia...). De l'any 2011, remarquen les següents:

- Octubre, 26: Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Dr. Jaume Dantí (20 alumnes).
- Curs: Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Dr. Josep Hernando (45 alumnes).

4.6 Publicacions

L'arxiu, en la seva línia ja tradicional de promoure publicacions de caire històric i jurídic, edita, sota el patrocini de la Fundació Noguera, una prestigiosa revista històrica i institucional, titulada *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, de periodicitat anual:

- Edició del número XXIX (2011) de la revista *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, publicada pel Col·legi de Notaris de Catalunya i patrocinada per la Fundació Noguera.

A més, en el marc de col·laboració amb altres institucions culturals en l'elaboració i redacció de llibres, articles i treballs relacionats amb la institució notarial, la seva documentació i els arxius de protocols, el personal de l'arxiu ha publicat corresponent a aquest període:

- «Los archivos de protocolos, depositarios de la memoria colectiva» a Enrique Villalba y Emilio Torné (ed.), *El nervio de la República: El oficio de escribano en el Siglo de Oro*, Madrid: Calambur Editorial, 2010, p. 315-336 (Biblioteca Litterae, 24) (Laureà Pagarolas).
- *Homines de Terracia. Cultura escrita i hegemonia feudal (Terrassa, ca. 950-1150)*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2011, 303 p. (Col·lecció Arxiu i Societat, 6) (Vicenç Ruiz).
- «L'Arxiu de Corredors de Comerç de Catalunya: una proposta per al tractament arxivístic dels fons de fedataris mercantils», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* (Barcelona), XXIX (2011), p. 329-368 (Vicenç Ruiz).

4.7 Conferències

Entre les diverses activitats de difusió realitzades, a part de les fins ara ressenyades, mereix un esment especial la conferència que, el dia 31 de maig de 2011, pronuncià el Dr. Albert Garcia Espuche, uns dels usuaris de l'arxiu de major pes específic i projecció en el camp de la investigació històrica, amb el títol «Els ulls dels notaris. De la vida quotidiana a l'economia d'un país (Barcelona i Catalunya, 1550-1714)».

4.8 Col·laboracions

El personal de l'arxiu ha participat en activitats culturals dutes a terme per diferents institucions i, així mateix, ha impartit cursos sobre arxius i documentació notarial. Destaquem:

- *L'arxiu: fonament d'una correcta gestió administrativa*, en el *Curs de Secretariat Jurídic*, organitzat per l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona, el març de 2011 (Vicenç Ruiz).

Barcelona, maig de 2012



«ESTUDIS HISTÒRICS I DOCUMENTS DELS ARXIVS DE PROTOCOLS». NORMES PER A LA PRESENTACIÓ D'ORIGINALS

Presentació

EHDAP és una revista de periodicitat anual, editada pel Col·legi de Notaris de Catalunya. Fou fundada l'any 1948 i des de 1995, moment en què s'inicià la seva tercera sèrie, compta amb el patrocini de la Fundació Noguera. Té com a objectiu específic l'edició de treballs fonamentats sobre documentació de protocols i de registres notariais d'arreu i, alhora, d'aprofundir en aspectes institucionals, com ara la història del notariat, els diferents tipus documentals que aquesta genera o bé d'altres institucions de dret públic i privat que s'hi relacionen.

Normes d'edició

1. La *tramesa* dels articles, que s'hauran de presentar en format .doc o .odt, es farà mitjançant el correu electrònic a la coordinació de la revista. El remitent indicarà sempre, en full a part, el seu nom i cognoms, filiació institucional, adreces professional i particular, números de telèfon i adreça de correu electrònic, per tal de facilitar la comunicació amb la redacció.

2. Els textos, que han d'ésser inèdits, tindran una *extensió* màxima de 90.000 caràcters (espais inclosos), que es podrà ampliar en els casos d'edició de textos, i s'hauran de presentar amb un interlineat d'1,5 en cos de lletra de 12 punts i en pàgines numerades de manera correlativa.

3. Sota el títol del treball, hom hi farà constar el *nom i cognoms* de l'autor, així com també la seva filiació acadèmica o institucional.

4. Es recomana que els articles siguin escrits en català, per bé que s'accepten originals en totes les *llengües* peninsulars i en altres idiomes, com ara l'italià, el francès, l'anglès i l'alemany. Els textos en català i en castellà seran revisats per un corrector d'estil.

5. Els articles aniran acompanyats d'un *resum* indicatiu del seu contingut (entre 100 i 150 paraules) en la llengua de redacció del treball i en anglès. A més, s'adjuntaran amb els textos quatre paraules clau.

6. Els *apartats* en què es divideixi l'article portaran el títol en minúscula i en negreta. Els subapartats s'escriuran en negreta i cursiva. Ni apartats ni subapartats portaran cap tipus de numeració.

7. Les *notes*, redactades d'acord amb el sistema de referències de la revista, es presentaran sempre totes juntes al final de l'article i mai a peu de pàgina, tot i que un cop impreses sí que hi aniran. Les crides es faran volades sobre la caixa del text i després de la puntuació.

8. El text es podrà acompanyar, quan es consideri necessari, d'apèndixs, làmines, figures o *material gràfic*. Les fotografies, al seu torn, en format .tif o .jpg, hauran d'ésser de qualitat i ben contrastades, i aniran seguides dels peus corresponents.

9. Els editors facilitaràn als autors *proves d'impremta*, per tal que puguin revisar els seus textos en un termini prudencial, però sense fer, tanmateix, variacions substancials ni en el text ni en les notes.

10. Un cop editat el volum, tots els autors en rebran dos exemplars, així com un joc amb 25 *separates* i també una separata en format .pdf.

11. Els articles i la *correspondència* han d'adreçar-se a:

Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols
Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
Col·legi de Notaris de Catalunya
Notariat, 4
08001 Barcelona
lpagarolas@catalunya.notariado.org

Sistemes de referències

Els sistemes de referències i de citacions bibliogràfiques i documentals a emprar pels col·laboradors de la revista EHDAP seran els següents:

Llibres:

Arcadi GARCIA I SANS, Núria COLL I JULIÀ, *Galeres mercants catalanes dels segles XIV i XV*, Barcelona: Fundació Noguera, 1994 (Estudis; 6).

Formes i institucions del govern de Catalunya, Barcelona: Edicions de la Magrana, 1983 (Curs d'història de Catalunya; 1).

Parts de llibre:

Pierre VILAR, «Le monde urbain dans la Catalogne des temps modernes», a *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona: Universitat, 1984, v. I, p. 421-434.

Articles de revista:

Josep M. SALRACH, «Formació, organització i defensa del domini de Sant Cugat en els segles X-XII», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* (Barcelona), 13 (1992), p. 127-173.

Referències a arxius:

El primer cop es posarà el nom complet de l'arxiu acompanyat de l'acrònim entre parèntesis: Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB). Després, ja només la forma abreujada o acrònim.

Les citacions dels textos documentals es faran de la manera usual, seguint un ordre lògic, de general a concret: AHPB, Guillem JORDÀ (major), *Septimum manuale*, 30-IX-1438/23-VI-1440, f. 34r-36v.

